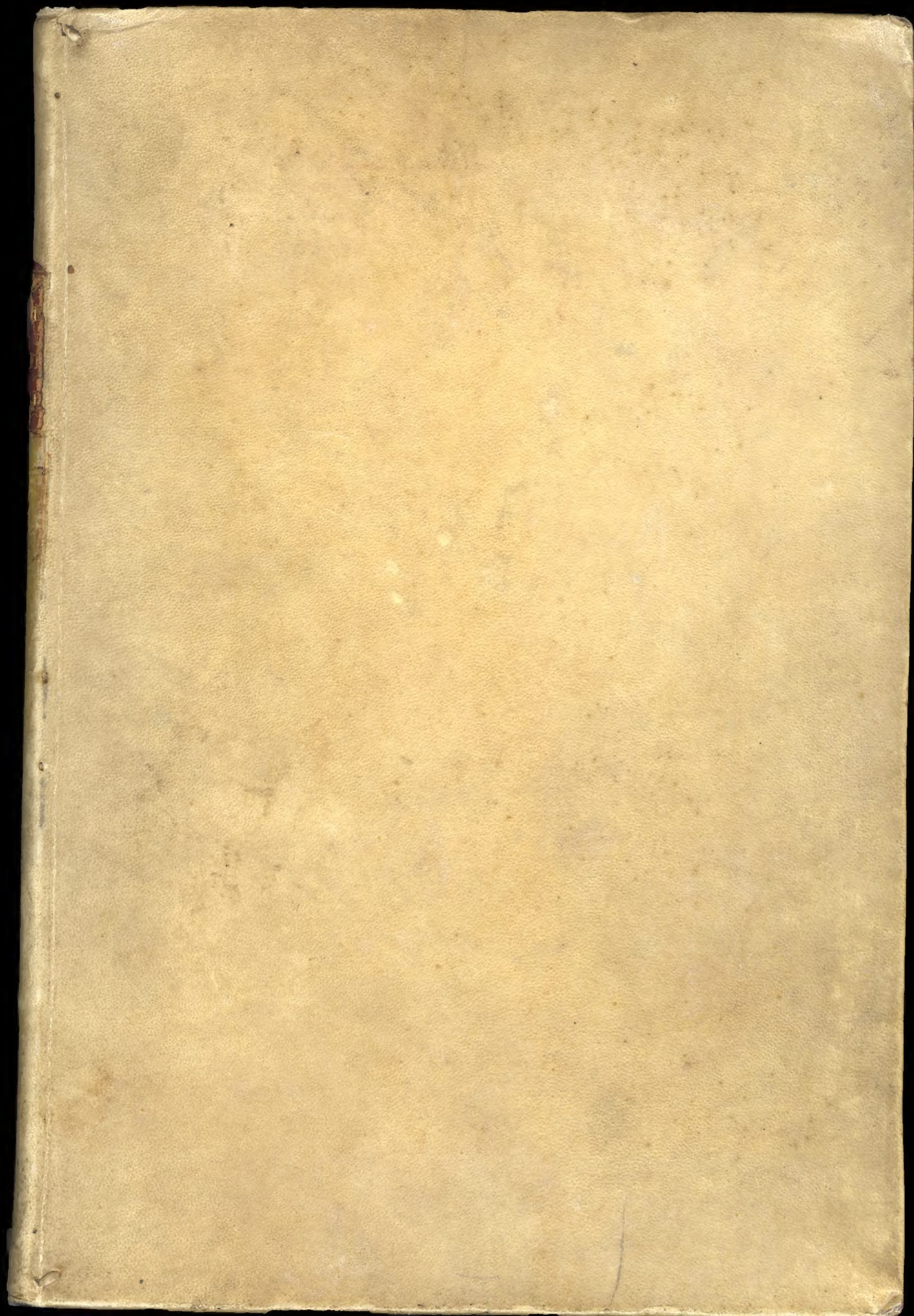
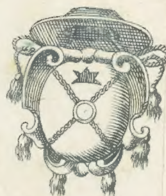

van Westerhout Sculp.

DE

SACRIS ÆDIFICIIS

A CONSTANTINO MAGNO CONSTRUCTIS.

SYNOPSIS HISTORICA

JOANNIS CIAMPINI

ROMANI

MAGISTRI BREVIUM GRATIÆ,

AC IN UTRAQUE SIGNATURA REFERENDARII.

ROMÆ, M DC XCIII.

Apud Joannem Jacobum Komarek Bohemum Typographum, & characterum Fusorem apud S. Angelum Custodem.

SUPERIORUM PERMISSU.

SANCTISSIMO, AC BEATISSIMO PATRI, ET D. N. INNOCENTIO DUODECIMO PONTIFICI MAXIMO.

JOANNES CIAMPINUS MAGISTER BREVIUM
Sempiternam Felicitatem.

IN vestrum, BEATISSIME PATER, veluti in proprium sinum sponte convolat meum hoc opus *De Sacris Ædificiis à Constantino Magno constructis*. Nam si ea præcipuè hac in Urbe ædificata respiciamus, utique reperiemus in illis à plurimis Pontificibus SANCTITATIS VESTRÆ Prædecessoribus, non rarò Pontificalia munia, & Sacra, pro Christiana Religione, fuisse celebrata Concilia, per quæ Fides ipsa, & Regale Sacerdotium maximè semper visum est efflorescere. Quod sanè divino consilio factum putandum est, ut Urbs Gentium Regina, quę

olim erat magiſtra erroris, poſtmodum, per Sacram B. Petri Sedem caput Orbis effecta, Magiſtra veritatis evaderet. Si verò ad ædificia in Oriente erecta animum convertamus, religioſa ibi loca, in quibus ſalutis Auctor natus, converſatus, ac mortuus, in Sacras converſa fuiſſe ædes agnoſcemus, quas Fideles magno religionis, & pietatis ſenſu, longis itineribus, indefeſſis laboribus, ſpretiſque periculis, quotidiè venerantur. At cum iſta SANCTITATI VESTRÆ ob Chriſtianę Reipublicæ regimen inviſere minimè permittatur, ſaltem mente id facere licebit, ſi quid otii ex innumeris Apoſtolicis ſolicitudinibus poterit unquam decerpere. Dixi ab innumeris ſolicitudinibus, & jure profectò. SANCTITAS enim VESTRA ad Eccleſiæ regimen, ita diſponente Domino, aſſumpta continuò verè Pontificium aperuit animum, omnia in Dei honoris augmentum, in populorum commodum ac ſalutem, aſſiduis curis, ſepoſitis omnibus humanis rationibus, dirigendo. Magna, egregiaq; facinora proculdubio à CARDINALE ANTONIO PIGNATELLO ſperaverant quicumque illum ſive in Italia, ſive extra Italiam noverant, ſi aliquando ad ſummum auguſtiſſimumque Sacerdotium eveheretur; ſed ſpes

ipſas

ipſas quamvis arduas, difficileſque ſuperâſti BEATISSIME PATER; quare præ ſtupore rerum planè mirabilium, quas SANCTITATEM VESTRAM patrantem aſpiciunt, obmuteſcunt qui alioquin in laudes erumperent. Gratulantur itaque ſibi tacitè omnes talem, tantumque Chriſtianæ Reipublicæ datum eſſe Moderatorem. Gaudent enim verò cùm vident in SANCTITATE VESTRA plurimas florere virtutes, quas majores noſtri in superioribus Pontificibus mirari conſueverunt. Splendet enim, ut è pluribus pauca delibemus, is quo fervet, animarum zelus in novis, & ſalutaribus legibus Sacræ Pœnitentiariæ datis; Solicitudo pacis, & concordiæ inter Chriſtianos Principes oſtenditur à Brevibus, quæ ad eos paternæ charitatis plena tranſmiſit. Divini verò cultus, & nitoris in domo Dei cura, & vigilans Sacrorum Canonum cuſtodia elucet in Viſitatione nuper indicta. Tam frequentes, tam faciles etiam miſerrimis aditus docent, quanta ſit omnes audiendi, noſcendi, ſolandi cupiditas. Si ad Pauperum inopiam ſublevandam; attentum paternæ charitatis animum nobis proponimus; magnificum conſpicimus erectum Hoſpitium, & ampliſſimos redditus aſſignatos. Si ad

Urbis

Urbis Ecclesiasticique Status politicum regimen oculos convertamus, nova in dies commoda, nova inventa ad ejus felicitatem SANCTITATEM VESTRAM meditantem videmus. Si Tribunalia respicimus prçclaros, doctosq; Viros ad Justitiam administrandam electos fuisse gaudemus. Quid plura dicam: nulla prçterit dies, quæ in fastis annumeranda, quæ albo describenda lapillo non sit? Quid beatius Christianus populus; Quid Ecclesiastici Status subditi sperare poterant, quam talem, ac tantum sibi datum fuisse Pastorem, atque Pontificem. Pro tanto igitur accepto beneficio, à bonorum omnium Datore omnes nos subditi, omnesque fideles ipsum Deum altissimum enixis precibus deprecari, & debemus, & volumus, ut eidem SANCTITATI VESTRA non diuturnam tantùm vitam, sed prosperè semper valentem, & felicissimam ad Christianæ Reipublicæ beatitatem, ad Sanctæ hujus Sedis, quam VESTRA SANCTITAS tenet incrementum, & gloriam ad SANCTITATIS VESTRÆ nominis perennitatem, & amplissima apud Deum merita. Hæc exopto, hæc apprecor, hæc annuncio, & ad pedes SANCTITATIS VESTRÆ provolutus, eos humillimè exosculor.

Eminentissimo, & Reverendissimo D.

CAROLO BARBERINO

Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Presbytero Cardinali amplissimo, ac Vaticanæ Basilicæ Archipresbytero.

UID hoc in meo concinnando opere præstiterim penes Lectores judicium sit. Si quid in eo gratum invenerint, vobis Eminentiss. Princeps deberi intelligant. Eminentia siquidem Vestra, uti inclytæ Vaticanæ Basilicæ Archipresbyter, Codicem, in quo vetera hujus Basilicæ monimenta diligenter delineata sunt, mihi commodari permisit. Ego autem ex eo omnia, quæ curiositatem, simulque Christianam pietatem, religionemque excitare possunt desumpsi, ac in lucem emisi, explicationes addendo. Familiæ Barberinæ hæc est insita peculiaris cura, Literarum Amantes incitare ad studia, antiquasque memorias, præsertim Ecclesiasticas, non solum conservare, verum etiam è tenebris eruere. Quot, quantaque præstitit venerandę semper memoriæ Urbanus VIII. Pontifex Maximus Eminentiæ Vestræ Patruus Magnus. Quid ejus Fra-

tris

tris filius, pariterque Emintiæ Vestræ Patruus Franciscus Barberinus S.R.E. Vicecancellarius, ac Purpuratorum Decanus, in antiquis reparandis Ecclesiis, antiquasque conservando picturas, ne à temporis faucibus penitus deglutirentur. Testis ipse pariter inter plurimos esse possum quemadmodum itidem Eminentiæ Vestræ Fratris filius alter Eminentissimus Franciscus Cardinalis Barberinus, Patrui celeberrimæ Bibliothecæ, morumque dignissimus hæres majores suos in hac etiam laude imitetur. Ex illo enim inclyto Cimelio, Musivorum operum in Liberiana Basilica extantium delineationes, mihi transcribere concessit. Nonne hæc sunt nobilia literis, bonoque publico faventium indicia? Quare Barberina Familia, non solum Purpuratorum Seminarium, cùm ex ea sex ad hæc usque tempora, Purpurâ donati fuerint, verùm etiam literarum fautrix jure asseri valet. Hæc in animi grati tesseram, ac ut in publica perrenent memoria exarare volui, humillimas pro accepto beneficio rependendo grates. Vale cum omni Familia ad Literariæ Reipublicæ bonum nate Princeps.

PRÆFATIO AD LECTOREM.

Cum cimelii mei evolverem libros; fortè in Procopium incidi, qui de *Ædificiis à Justiniano Imperatore constructis* brevem admodum contexuit Tractatum animum propterea ad *Constantinum Magnum Imperatorem* de Republica Christiana optimè meritum converti;nullumque Scriptorem, qui de Sacris Ædificiis ab eodem constructis peculiare opus exarandi curam susceperit adinveni. Quapropter operæ prætium fore duxi huic singillatim studio meas subsecivas addicere horas, ac ea quæ de eisdem Sacris Ædificiis tanto ab Imperatore factis, sparsim in nonnullis leguntur Auctoribus colligere. Ad laborem hunc eo magis suscipiendum me accinxi, quo magis alterum meum opus Veterum Monimentorum, quod præ manibus habeo illustrare posse arbitrabar. Dum his componendis eram intentus Vir quidam valdè eruditus ad me invisendum accessit, & me quid scriberem sciscitanti, dedi responsum, meditari me Imperatoris Constantini gesta circa Sacras Ædes in unum unire. At ille continuò subjunxit. Undenam hæc colligis? Cui responsum reddidi: Multa in Occidente sunt Ædificia ab Anastasio Bibliothecario descripta;alia verò in Oriente ab Eusebio, aliisque Scriptoribus Græcis indicata. Ille verò iterum subjunxit. Quænam fides Anastasio præstanda est, qui post quatuor, & ultra secula à Constantini ævo Scriptor fuit? Huic inopinatæ censuræ addidi: Si fides Anastasiano Codici auferenda sit, magnâ ex parte Ecclesiastica antiqua corruet historia. Hisce in controversiam vocatis, incœptas seposui lucubrationes, animumque ad Anastasium à quacumque censura pro posse vindicandum addixi: quod brevi temporis spatio absolvi, publicique juris feci, quâ tamen ignoro fortunâ. Deinde inceptam

Ædificiorum reaſſumpſi deſcriptionem, eamque ad hunc, quem vides perduxi finem. Hæc præmittere exiſtimavi, ut ſi cum Amico rigidus ſis cenſor, hoſque meos labores aliquâ cenſuræ notâ inurere volueris, eo quia Librum Pontificalem, ſive Bibliothecarium ſecutus ſim; ut illum prius, antequam ad cenſuram devenias te legas rogo, deinde tuo pro libito dijudices. Ne mireris etiam duas huic meo operi appoſuiſſe nuncupatorias Epiſtolas alteram Beatiſſimo Pontifici INNOCENTIO XII. alteram verò Eminentiſs. & Reverendiſs. D. CAROLO CARDINALI BARBERINO, quia Eccleſiaſticæ Hiſtoriæ inclyti collectoris Cardinalis Baronii morem ſecutus ſum, cui in ſingulis penè ſuorum Annalium tomis poſt Summo Pontifici Epiſtolam nuncupatam, alteram alicui ex Presbyteris, ſeu Diaconis Cardinalibus exſcribere placuit; nos propterea tanto Orbis Chriſtiani Principi, & hujus Vaticanæ Baſilicæ digniſſimo Archipresbytero dicare exiſtimavimus. Vale.

Ad

Ad Illustrissimum, & Reverendissimum D.

JOANNEM CIAMPINUM

PRÆLATUM ROMANUM,

AUCTOREM LIBRI

DE SACRIS ÆDIFICIIS A M. CONSTANTINO CONSTRUCTIS.

JULIUS LUCENTI ABBAS CISTERCIENSIS

Sacræ Congregationis Indicis Consultor.

SQuallida succisa jacent
Improbâ falce Temporum
Constantiniana Templa
His magis clarent
Tua scripta Ciampine
Surgere quæ faciunt
Adversa sorte perempta
Æternum duratura
Non ultra
Pavebunt
Barbaricum dedecus
Et Mundanum quidpiam
Procul deiiciens
Calamus hic Tuus
Quæ instaurat Templa
Virtute suffulcit sua
Quod sapientis est
De tempore, deque adversa
Triumphare Fortuna
Quid stupes?
In Castris Virtutis
Cæsarum emeritus munera
Ipse, quem edis liber
Congiarum sit Tibi
Sacris valuit suis Ædificiis
Cæsarum Maximus
Cæsareo eloquio te pluris valuisse
Sciet Orbis
Fatum illis præscripsit finem
Se Tibi æternitas
Scribenti proscribit confinem
Io
Assurge Joannes
Eloquii lux vera
Quæ nescis Occasum
Scriptis coronabere Tuis.

JUSSU Reverendissimi Patris Sacri Apostolici Palatii Magistri Fratris Thomæ Mariæ Ferrari, attentè ac perjucundè perlegi Librum, cui Titulus *De Sacris Ædificiis à Constantino Magno constructis*, ab Illustriss. & Reverendiss. Præsule Joanne Ciampino exaratum. Quod quidem Opus, cum Sacrarum Patriarchalium, tum aliarum Urbis Ecclesiarum, & præcipuè Vaticanæ Basilicæ, cui Ego famulatui in Canonicorum numero addictus sum, Antiquitatem, Dignitatem, ac Præstantiam demonstrat, multaque, quorum memoria ferè jam delapsa erat, felici labore in lucem revocat. Cumque nihil Fidei contrarium, imò pleraque ad antiquam veterum Fidelium pietatem renovandam, & ad Hæreticorum præcipuè sacrorum Templorum usum, & cultum impugnantium errores detegendos contineat; Typis mandari utilissimum fore censeo, si ita P. S. Reverendiss. visum fuerit.

Joannes Baptista de Palagio,

ILlustriss. & Reverendiss. D. mei Joannis Ciampini Opus *De Sacris Ædificiis Constantini Imperatoris* legi de mandato Reverendissimi P. Fr. Thomæ Mariæ Ferrari Sac. Apost. Palatii Magistri, nihilque in eo comperi; quod vetustis Ecclesiæ traditionibus adversetur, & quod consentaneum non sit historicæ veritati; Ideoque dignum quod Typis mandetur. In quorum fidem &c. Romæ 6. Idus Aprilis 1693.

Jacobus Vincentius Marchesius Juris utriusque Professor Beneficiatus Lateranensis.

INDEX

INDEX

Capitum, & Sectionum totius Operis.

Cap.

PARERGON.

Impri-

Imprimatur,
Si videbitur Reverendiſs. Patri Sac. Pal. Apoſt. Mag.

Stephanus Joſeph Menattus Epiſc. Cyrenen. Vicesg.

Imprimatur.
Fr. Thomas Maria Ferrari Ordinis Prædicatorum Sac. Pal. Apoſt. Magiſter.

JOAN-

JOANNIS CIAMPINI ROMANI
MAGISTRI BREVIUM GRATIÆ AC IN UTRAQUE SIGNATURA REFERENDARII.
DE
SACRIS ÆDIFICIIS A CONSTANTINO MAGNO CONSTRUCTIS.
SYNOPSIS HISTORICA.

CAPUT I.

Converſionis Magni Conſtantini Imperatoris, ad Chriſtianam Religionem, breviſſima enarratio.

PTATISSIMUM tempus advenerat, quo humani generis Redemptori, militantis Eccleſiæ navem, pretioſiſſimo ſuo ſanguine fundatam, Apoſtolorum præconiis elatam, Martyrumque ſanguine illinitam, poſt varios turbines, variaſq; tempeſtates, ad optatæ quietis portum reducere tandem placuit. Quare glorioſiſſimum Principem de tota Chriſtiana Republica optimè meritum, Magnum illum Conſtantinum Romanorum Imperatorem, in lucem emiſit, ut ſuâ ſummâ pietate, ſuâque maximâ religione, Chriſtiano Orbi pacem daret, Fideleſque ſecuros portus, atque aſyla, in quibus divinus cultus, divinæque laudes Deo omnium Creatori perſolverentur, haberent. Præclara igitur tanti Principis facinora, quæ licèt à Scriptoribus indicata ſint, tamen ſparſim inveniuntur, ut ea piis Fidelibus notiora fiant, in unum colligemus, Procopii celebris Scriptoris exemplo adducti, qui Sacra Ædificia à Juſtiniano Imperatore conſtructa (ſicco tamen calamo) deſcri-

pſit, hæc nos copioſiori calamo, pro vi- A ribus deſcribemus.

Antequam tamen hiſce enarrandis nos accingamus, nonnulla de hujus inclyti Imperatoris vitâ, quæ ex Euſebio Cæſareæ Epiſcopo delibavimus, præmittere volumus, ut tanti Principis erga Chriſtianam Religionem, præcipua geſta, magis magiſque innoteſcant.

Cùm Conſtantius Conſtantini Pater, ut narrat laudatus Euſebius, Chriſtianos B à Diocletiano, & Maximiano perſequi in mandatis haberet, illis parere minimè voluit; ſimulans ſe falſos colere Deos, ac illos, qui ſacrificare parati ſe oſtendebant, à ſervitio expellebat; illos verò, qui Chriſtianos ſe eſſe profitebantur, in palatio magnū erga ipſos amorem oſtendens, retinebat. Poſt verò Diocletiani, & Maximiani Imperii abdicationem Auguſtus renunciatus eſt. Ex tanto Viro digniſſimus filius Magnus noſter Conſtantinus procreatus fuit, qui etiam ad regendas Im- C perii habenas vocatus; ſtatim de Britannis, ac Barbaris victoriam reportavit. Romam à Maxentii Tyrannide liberare decrevit, falſamque Gentilium Religionem deteſtans, veram Chriſtianorum amplexatus fuit. Quamobrem cum Chriſtianorum Deum oraſſet; Hic ei viſionem in Cœlo ſub meridiem oſtendit. Crucem videlicet lucidam, cœleſtibus characteribus inſignitam, victoriam D promittentem, ſi illâ uteretur in bellis. Divino monito Cæſar illicò obtemperans, fabricato vexillo ad Crucis formam, quod Romani Labarum vocabant, magnam de Maxentio Tyranno victoriam reportavit. Urbem ingreſſus ſtatim propriam ſtatuam, haſtam longam, in Crucis formam, præ manibus tenentem, in celeberrimo Urbis loco, cum hac inſcriptione poni juſſit.

HOC SALVTARI SIGNO QVOD VERAE VIRTVTIS ARGVMENTVM EST VESTRAM VRBEM TYRANNICAE DOMINATIONIS IVGO LIBERATAM SERVAVI, SENATVI POPVLOQVE ROMANO IN LIBERTATEM ASSERTO PRISTINVM DECVS NOBILITATIS, SPLENDOREMQVE RESTITVI.

Hoc primum Chriſtianæ Religionis publicum trophæum, jure appellare poſſumus. In hunc igitur modum Dei amantiſſimus Imperator (inquit laudatus Euſebius) Crucis confeſſionem præſeferens, Filium Dei Romanis liberè, atque ingenuè prædicavit, & cuncti, qui Urbem incolebant, tam Senatus, quàm populus, utpote ab acerba, & tyrannica dominatione liberati, reſpirare quodammodo & purioris lucis radiis perfrui ſibi videbantur, atque in novam quamdam vitam renaſci. Gentes quoque univerſæ quotquot occidentali Oceano terminabantur, priſtinis malis liberatæ, feſtos dies omni cū hilaritate celebrârunt, Conſtantinum victorem, Dei amicum, de omnibus benemeritum, continuis laudibus prædicantes. Eum cuncti, in commune bonum, Dei benignitate, humano generi donatum, uno ore, atque unâ voce teſtabantur. Porrò ipſe Imperator Miniſtros Dei à ſe convocatos, omni obſequio, atque honore proſequebatur. Eos utpote Deo, quem colebat, conſecratos; non verbis modò, verùm etiam factis humaniter excipiens, ſecumque ducens, quocumque iter faceret, Deum ſibi fore propitium ob id pro certo habens. Quin etiam Eccleſiis Dei plurima ex theſauris ſuis beneficia ſubminiſtravit;

par-

partim Sacras Ædes restaurans, & in sublime erigens, partim angusta Ecclesiarum Sacraria plurimis donariis exornans. Quæ omnia, ut feliciter, atque juxta vota evenirent, ad ipsum Eusebiũ epistolam dedit, quâ ut iis incumberet, quàm vehementissime jubebat. Illam libet apponere.

Cum usque ad hanc diem impia præsumptio, & tyrannica violentia ministros Servatoris nostri sit persecuta, pro certo habeo, planèque mihi ipse persuadeo, omnium Ecclesiarum ædificia, aut per incuriam corrupta, aut præ metu ingruentis temporum iniquitatis minùs honorificè exculta esse, Eusebi frater charissime. Nunc verò cum libertas restituta sit, & draco ille, providentiâ quidem Dei Optimi Maximi, ministerio autem nostro à Reipublicæ administratione submotus; equidem existimo divinam potentiam omnibus clarissimè innotuisse, & eos, qui seu metu, seu incredulitate aliquid peccaverunt, agnito illo, qui verè est, ad rectam, ac veram vivendi rationem esse redituros. Quotquot igitur Ecclesiis, aut ipse præes, aut alios in singulis locis præsidentes Episcopos, & Presbyteros, ac Diaconos nôsti; cunctos admone, ut in opera Ecclesiarum omni studio, ac diligentiâ incumbant: quo aut reparentur, quæ adhuc manent, aut augeantur in majus; aut sicubi usus postulaverit, novæ ædificentur. Quæcumque autem necessaria fuerint, & ipse, & reliqui alii tuo interventu, tum à Præsidibus Provinciarum petent, tum ab officio Præfecturæ Prætorianæ. His enim per literas præceptum est, ut omni diligentiâ iis, quæ tua sanctitas dixerit obsequantur. Divinitas te servet, frater charissime.

Ex supra relatæ Epistolæ tenore, poteris benigne Lector colligere; jam ante Constantini tempora fuisse Deo ædificatas Ecclesias, quod à Neotericis, ac à vera Religione alienatis fratribus in dubium revocatur; quodque etiam demonstravimus in nostro opere *Veterum Monim.* par. 1. cap. 17.

Libet igitur his, pro hujus piissimi Augusti coronide, veterem addere inscriptionem, quæ Emeritæ in Hispania legitur, & à Grutero pag. 159. num. 4. refertur, cujus est tenor.

IMP. CAES. FLAVIVS
CONSTANTIN. AVG.
PACIS. ET IVSTITIAE
CVLT. PVB. QVIETIS
FVND. RELIGIONIS
ET. FIDEI. AVCTOR
REMISSO. VBIQVE
TRIBVTO. FINITIME
PROVINC. ITER
RESTAVR. FECIT
CXIIII.

Jam verò ad Basilicas describendas accedamus, in quibus tamen severioris & exactissimæ chronologiæ calculi minimè servari possunt, cùm in hac potissimum parte Scriptoribus destituamur, atque ideo chronicum ordinem ex conjecturis elicere oporteat. Quapropter in primis hæ describendæ sunt, quas in Occidente, & præsertim in Urbe excitavit, deinde reliquias, quas in Oriente, at longè breviori stylo prosequemur. Insuper nostram mentẽ palam facimus, qua in recensendis Ecclesiis in Occidente extructis Bibliothecarium, uti antiquiorem Scriptorem sequi, ordinemque ab eo observatum tenere intendimus; ob id præcipuè, quod is Ordo in Romani Breviarii lectionibus appareat.

CAPUT II.

De Basilica Lateranensi.

Plurima, maximaque de Basilica Lateranensi, cunctarum Urbis, & Orbis Matre,& Capite narranda occurrent; nisi de ea jam antea prolixũ, luculentissimumque tractatum typis B mandasset bon.mem. Cæsar Cardinalis Rasponus, olim ejusdem Basilicæ Canonicus; verum ne prorsus jejunium, famelicumq;Lectorem dimittam, nonnulla tamen ex eodem Rasponio, quàm ex Panvinii Ms.decerpta,aliaque ab eisdem omissa referre, non importunum est. Ille autem satis nunquam laudati Panvinii Codex ineditus adhuc est, & in celebri cimelio bon. mem. Equitis Caroli Antonii à Puteo, cujus cineres C semper venerabor, cujusque laudes calamo solertiori prosequi deberem, propter eximiam, singularemque, in comparandis, ac summo studio servandis iis omnibus, quæ antiquitatem, & eruditionem redolent, sollicitudinem à Majoribus suis egregiis Viris jure veluti hæreditario deductam, & in nobilem virum Equitem Gabrielem filium per manus transmissam; quorum officiosæ humanitati non minimum debet D hæc nostra Basilica Lateranensis, & inferius Vaticanæ descriptio. Quare si alias rependere grates nequeam, publico saltem hoc monimento, meum in eos animum testatum volvi.

Prima hæc igitur,perque universum terrarum orbem basilica celeberrima, sub auspicatissimo nomine Salvatoris erecta, molis suæ, famæque tam grandis exordia debet Imperatori Constantino Magno, à quo, & Constantinianæ A appellationem sortita est,licet usitatiori cognomine Lateranensis indigitetur, ab ædibus nobilissimæ olim, & Senatoriæ familiæ, in Monte Cælio surgentibus, è quorum ædificiis hæc Ecclesiarum parens augustissima caput extulit.

Sexta gens in patricios è plebe adscita, ut asserit Fulvius Ursinus de Romanæ Urbis Familiis,Lateranorum cognomen assumpsit. Unde hoc deductum fuerit quærere distulit, licet alii à latere,à quo Urbs lateritia, vel domus; alii verò ab ea corporis parte sub alis, quæ latus dicitur,sumptum existiment. Quidquid de hujus vocis etymo sit, omnium illius gentis primus, hoc usus est Lucius Sextus Sextinus Lateranus ut apud Panvinium in Fastis Consularibus ad Annum post Urbem conditam 380.

Is cum L. Aemilio L. F. M. N. Mamercino Patricio, primus è plebe Consul creatus est. Anno ab Urbe condita 388.Olympiadis 103. ann. 3. eumque Diodorus Lateranum appellat. Ab hoc autem L.Sextio nulla Lateranorum memoria à Scriptoribus facta est, usque ad Neronis, & sequentium Romanorum Imperatorum tempora, Plautii scilicet sub Nerone; Sextili sub M. Aurelio; sub Severo, Claudii.

De Plautio hæc Tacitus lib. 15. de Pisoniana conjuratione. Anno Urbis conditæ DCCCXVIII. à Christo nato LXVI. Neronis imperantis XI. P.Silio Nerva & Attico Vestino Coss. *Annæus Lucanus, Plautiusque Lateranus Consul designatus, vivida odia* (in Neronem videlicet) *intulère; Lucanum propriæ causæ accendebant, quòd famam carminum ejus premebat Nero, prohibueratque ostentare, unus assimulatione. Lateranum Consulem designatum nulla injuria, sed*

sed amor Reipublicæ sociavit. Et paulò A post. *Proximam necem Plautii Laterani Consulis designati Nero adjungit, adeò properè, ut non conplecti liberos, non illud breve mortis arbitrium permitteret. Raptus in locum servilibus pœnis sepositum, manu Statii Tribuni trucidatur, plenus constantis silentii, nec Tribuno obiicens eandem conscientiam*.

De Sextilio Laterano Julius Capitolinus in vita Veri Imperatoris. *Post Quæ-* B *sturam* (ait) *statim Consul est factus cum Sextilio Laterano*: cujus electio incidit in annum ab Urbe condita CMXXVI. à Christo nato CLIV. ut placet Setho Calvisio. Hujus Consulatûs meminit vetusta lapidea tabula, à Panvinio in præcitato Manuscripto relata.

SEXTILIO LATERANO
AQVILIO ORFITIO COSS.

Licet in Gruterianis inscriptionibus hanc minimè repererim, legi tamen C aliam eadem confirmantem pag. 861. num. 2.

CL. BACCHIDI. C. F.
SEX. LATERANVS. ET
AQVILIVS. ORFITVS.
POS.

Claudii Laterani monimentum extare, idem Panvinius asserit, in vetusto marmore Augustæ Vindelicorum, in domo Conradi Peutingerii, quod sic à Grutero refertur pag. 51. num. 1. D

MERCVRIO
CVIVS SEDES A TERGO
SVNT
APPIVS CL. LATERANVS
XV. VIR SACR. FAC.
COS. DESIGN.
LEG. AVG. PR. PR.
LEG. III. ITAL.
V.S.L.M.

Hunc Appium Claudium Consulem fuisse cum M. Mario M. F. Tito Rufino Ann. reparatæ salutis 244. ex Fastis Consularibus deduco.

Lateranorum ædes conspicuas, Augustasque fuisse scribit Juvenalis, qui floruit circa medium secundi sæculi. Hic Satyra 10. inquit:

Temporibus diris igitur, jussuq; Neronis
Longinium, & magnos Senecæ prædivitis hortos
Clausit, & egregias Lateranorum obsidet Aedes
Tota cohors.

Hujus Poetę sententiam confirmare videtur Capitolinus in M. Aurelio, de quo sic ait: *Natus est Marcus Romæ sexto Kalendas Majas in Monte Cælio in hortis, Avo suo, iterum, & Augure Coss.* Et paulò post. *Educatus est in eo loco, in quo natus est, & in domo Avi sui Veri juxta Aedes Laterani*. Quod Juvenalis, & Capitolinus indicârunt, confirmare videntur duæ inscriptiones, anaglyptico opere in plumbo sculptæ, prope Basilicà Lateranensem An. 1595. repertæ, quæ postea à Fulvio Ursino ejus Ecclesiæ Canonico rerum antiquarum studiosissimo, muro Sacrarii ejusdem Basilicæ in marmore affixæ fuerunt, quarum tenor est.

SEXTI LATERANI

SEXTI LATERANI
TORQVATI ETIAM
LATERANI

Mirum in modum etiam favet conjecturis his, ænea equestris statua, quæ nunc in Capitolii area visitur, quæque per multa sæcula in loco humili, & abjecto prope Ecclesiam Lateranensem stetit, donec Sixtus IV. ut refert Andreas Fulvius lib. 4. p. 75. in sublimi decentique loco posuit. Deinde Paulus

lus III. Summi Pontifices in præcitatam Capitolii aream transtulit. Quæ statua ab antiquitatum studiosis laudatum M. Aurelium, ex collatione cum numismatibus istius Imperatoris facta, repræsentare existimatur. Retroactis tēporibus, quando literæ, bonæque artes ab Italia exulaverant, Constantini statuam denominabant, de qua infra n. 65. dicemus.

Præter supra citatos Ethnicos Scriptores, de Lateranorum ædibus meminit etiam S. Hieronymus in Epitaphio Fabiolæ, cujus hæc verba: *Quis hoc crederet? Ut post mortem secundi Viri, in semet reversa, quo tempore solent viduæ negligentes, jugo servitutis excusso, agere se liberiùs, adire balnea, volitare per plateas; saccum indueret, & errorem publicè fateretur, ut totâ Urbe spectante Romanâ, ante diem Paschæ, in Basilica quondam Laterani, qui Cæsariano truncatus est gladio, staret in ordine pœnitentium.*

Nullum verò è gente Lateranorum, præter Plautium, qui sub Nerone interfectus est, ut jam diximus, ab Imperatoribus enecatum legimus. Illius ædes Lateranenses in Cælio fuêre Monte: quas inde magnificentiùs ejus pronepos, aut abnepos Lateranus excitavit, qui Septimio Severo Cæsari acceptissimus, atque in omnibus bellis civilibus, & externis expeditionibus maximo usui fuit, propterea que summis honoribus auctus, opibusque, ut Sex. Aurelius Victor in ejusdem Severi vitâ testatur: *Benevolentiâ*, inquit, *quò inclinasset, mirabili, ac perpetuâ, ad quærendum diligens*, (Severum intellige) *ad largiendum liberalis: in amicos, inimicosque pariter vehemens: quippe qui Lateranum Chilonem, Amilinum Bassum, cæterosque alios ditaret, ædibusque quoque memoratu dignis, quarum præcipuas videmus Partorum, quæ dicuntur, & Laterani.* Unde tam Sext. Rufus, quàm Victor in libris, quos de Regionibus Urbis scriptos reliquêre, in Regione secunda Celimontana domus Partorū, & Laterani singillatim commemorant. Ab hoc igitur Laterano Severi amico insignes illas Lateranenses ædes factas, sive restitutas fuisse conjicere facilè est. Quarum ædium possessionem, Virili Plautiorum genere fortè deficiente, sive per confiscationem, sive alio quovis casu, Fiscus temporis progressu occupavit. Nam victo, & occiso Maxentio centesimo, ac decimo anno post Lateranum Septimii familiarem in potestate Faustæ Augustæ uxoris Magni Constantini Imperatoris fuerunt, ut tradit Optatus Milevit. lib. 1. contra Donatistas hoc pacto: *Et tamen dati sunt judices* (ab Imperat. Constantino in causa Ceciliani Carthaginē. Episc.) *Maternus ex Agrippina civitate, Rethicius ab Augustoduno civitate, Marinus Arelatensis. Ad Urbem Romanam ventum est ab iis tribus Gallis, & ab aliis quindecim Italis. Convenerunt in domum Faustæ in Laterano, Constantino III. & Licinio III. Coss. VI. Non. Octobr. die 6. fer.* Nempe Anno Christi CCCXIII. Quo anno quarto Idus Decembris Melchiades Papa moriens, successorem habuit in Episcopatu Sylvestrum inter omnes Romanos Pontifices clarissimum, cujus rogatu, ut in Pontificali libro legimus, Imperator Constantinus, qui Romæ per id tempus commorabatur, aliquot magnas Basilicas post hanc Lateranensem construxit; de quibus infra dicemus.

Idem piissimus Imperator post prodi-

digiosam conspicuæ, & splendidissimæ A Crucis in Coelo visionem, ac memorabilem de Maxẽtio Tyranno victoriam, perfectè Christo adhærens, ne sua fides operibus bonis vacua censeretur, innumera penè Christianæ Religioni beneficia, maxima quidem, & tanto Principe digna contulit. De quibus vide Eusebium de Vita Constantini lib. 2. cap. 20. & seqq.

Primùm enim plurimas edidit leges, B quibus Religionem Christianam adversùs ejusdem hostium vim, & audaciam communivit, & extulit: omnibus dein Urbem incolentibus edixit, ut liberè unicuique liceret Christum colere, quod eousque fuerat interdictum. Postremo Gentilium templis occlusis, prophana sacrificia fieri prohibuit. Quapropter animum ad ingentium Basilicarum, & templorum erectionem convertit, ut in illis Christiani coetus congregari, Christumque adorare valerent. C Multasque sacras ædes per diversas orbis Romani partes, Imperatoriâ magnificentiâ dignas, extrui jussit, pecuniis à Fisco suo in tantum opus erogatis. Igitur circa annum Domini 323. illas magnificas, & egregias Lateranorum ædes, sive ab uxore Fausta, sive Hactenus à se possessas Beato Papæ Sylvestro, & S. R. E. donavit, publicisque sumptibus eas in magnificentissimam, sub S. Salvatoris D.N.J.C. nun- D cupatione, Basilicam convertit, quæ ab ornamentis aurea dicta: primum perenne, ac patens Christianæ susceptæ Religionis testimonium fuit. Ac etiam, ab illius fundatore Constantiniana; temporisque progressu à proximo baptismali fonte Ecclesia S. Joannis. Idem Constantinus proximum Palatium, in quo Pontifices per annos mille, & ultra habitârunt extruxit; quod postmodum à Xysto V. ob illius vetustatem dirutũ, novumque in augustiorem, quæ nunc visitur formam ad Romanorum Pontificum usũ, à fundamentis reædificatum, ac præsenti Anno, quo hic imprimitur liber à Sanctissimo Pontifice nunc regnante INNOCENTIO XII. in Pauperum Xenodochium piâ largitione conversum. De eadem Basilica Aurelius Prudentius hæc cecinint carmina, ut Panvinius legit.

Post hinc ad populum converte oculos quis in Urbe est
Qui Jovis infectam, sane non despuat irã
Omnis qui celsa scãdit cœnacula Vulgus
Quip; terit silicẽ variis discursibus atrã,
Et quam panis alit, gradibus dispersus ab altis
Aut Vaticano tumulum sub monte frequentant,
Quo cinis ille latet genitoris amabilis obses.
Cœtibus, aut magnis Lateranas currit ad ædes,
Unde sacrum referat regali chrismate signum.

Hæc de Basilicæ fundatione. Superesset hìc aliquid de illius structura differendũ; At cũ antiqua, ac primæva Constantiniana, ferales, ac maximè lugubres casus non semel perpessa sit, proindeque quamplurium Pontificum Romanorũ generosa pietas eam iterum, iterumque excitaverit, instauraverit; ordinaritque, nullam ad hęc nostra tempora sui transmisit memoriam. Quapropter eò me vertam, idque assequi quoquomodo contendam, quod hæc legentibus non non injucundum fore confido. Paucis igitur graviores, præcipuasque ruinas, refectionesque, earumdemque Auctores narrabimus.

Re-

Reparatæ ſalutis annus agebatur A DCCCXCVII. Pontificatûs ſan. me. Stephani VII. cum terræ quodam ingenti motu magna parietum pars, uſq; ad periſtyliũ, latè corruiſſet; & quamvis ipſorum ab invicem recedentium rimę, & non exiles hiatus, atque etiam ipſa tecti, trabicumque curvatio ruinæ prævia, aliquos annos ante caſum comminaretur, Pontificum tamen inventus eſt nullus, qui collabenti Baſilicæ opem ferret. Cùm enim tum civium, dome- B ſticorumque privatis diſſidiis, cum publicis aliquot ſchiſmatum vexationibus miſerè præmerentur, jam fatiſcentem & ruinoſam Eccleſiam fulcire opportunè, & reſtaurare neutiquam vacaret. Quare brevi (horridum viſu, dictuque) dilapſa fuit Eccleſiarũ omnium Mater, Romanorum Pontificum propria, potiſſimaq; ſedes, informemq; ſuimet ſpeciem, ac triſte ſpectaculum per ſeptennium prębuit, quo temporis lapſu peni- C tus deſtituta, utpote inaceſſa jacuit. Sergius itaque III. anno 907. pacatis, preſſiſque diſcordiarum tumultibus in Pontificem electus Baſilicam Lateranenſem amotis ruderibus, à fundamentis reædificavit, tectoque, ac parietibus excitatis, compaginatiſque univerſa Muſiva opera priſco reddidit nitori, auxitque. Hujus reparationis teſtes habes verſiculos olim in apſyde, & fronte Baſilicæ charactere muſivo expreſſos, quos refert D Raſponus lib. 1. cap. 5. hodieque tranſlati viſuntur ante januam, quæ in Sacrarii ducit atrium, atque ita ſe habent.

Auguſtus Cæſar totum cùm duceret orbẽ,
Condidit hanc aulam Silveſtri chriſmate ſarcam,
Jamq: ſalutifera lepra mundatus abunda
Eccleſiæ hìc ſedem conſtruxit primus in orbem
Salvatori Deo, qui cuncta ſalubriter egit,
Cuſtodemq; loci pãdit te Sancte Joannes.
Inclinata ruit ſeno volentibus annis,
Spes dũ nulla foret veſtigia priſca recondi
Sergius ad culmen produxit tertius ima,
Ceſpite ornavit ingens hæc mœnia Papa.

Ac ſupra fores in partes Eccleſiæ interiori, item ex opere muſivo hæc carmina legebantur.

Sergius ipſe pius Papa hanc, qui cœpit ab imis
Tertius explevit iſtam, quam conſpicis, aulam.

Poſtea Joannes XII. creatus an. 956. eadem in Eccleſia Pontificum extruxit Sacrarium, quod Oratorium S. Thomæ denominatum fuit.

Canoniſtarum facilè Princeps Innocentius III. vidit in ſomnis huic inclytę Eccleſiæ inſtare ruinam, ac Franciſci humeris ne collaberetur ſuſtentari, de qua viſione uberius ſcripſit laudatus Raſponus lib. 2. c. 13. Non abſimilem viſionem de B. Dominico recitat Theodoricus apud Surium die 4. Auguſti. Quamobrem ejuſdem Eccleſiæ tectum idem Pontifex ſtatim reſtauravit; Turrim campanariam, quæ caſum, excidiumque minabatur, novâ mole. Anaſtaſius IV. multis fabricis, ædificiis Baſilicam auxit, exornavitque. Nicolaus IV. anteriorem, poſterioremque Baſilicæ partes jam ruinoſas, validiſſimis repagulis firmavit; quod ex ſequenti Tabula in apſide ejuſdem Baſilicæ è muſivis etiam exarata characteribus deducitur.

Tertius Eccleſiæ Pater Innocentius hora,
Qua ſeſe dederat ſomno nutare ruinæ
Hanc videt Eccleſiam, mox vir pannoſus, & aſper
Deſpectuſq; humerum ſupponens ſuſtinet illam

At

At pater evigilans Franciscus prospicit, atque
Verè est hic, inquit, quem vidimus, iste ruentem,
Ecclesiamq; fidemque feret, sic ille petitis
Cunctis concessis liber, lætusque recessit.
Francisci proles primus de sorte Minorū
Hieronymus Quarti Nicolai nomine surgens,
Romanus Præsul partes circūspicit hujus
Ecclesiæ certâ jam depondere ruinâ,
Ante, retroque levat, destructa reformat, & ornat,
Et fundamētis partem componit ab imis.
Postremò quæ prima Dei venerāda refulsit
Visibus humanis facies hæc integra sistens
Quo fuerat, steteratque situ relocatur eodem
Præsentiq; statu Deus hæc cōplectere vota,
Quæ tibi persolvit domus hujus ornando decorem
Serva mirifica cœlo, terrâque beatum
Effice, nec manib. tradas hūc hostis iniqui;
Ingrediens populus devotus munera sumat,
Quæ bonus hic Pastor dedit indulgendo benignè,
Et largâ pietate Pater peccata remittens.

Dein Bonifac. Papa VIII. Nicol. IV. Successor eandem Basilicam in pristinū nitorem multis fabricis restituit, ut antiqua declarat inscriptio.

Qui fœtidam dedit esca lepram, vivique personam,
Et maculata fides multa cum fece lutosā
Constantinus ait pueros pietate trucidā,
Impia lex pietate datur mihi subdere terram,
Stant Petrus & Paulus, Sylvestri suscipe normam,
Erectam fidem sanctissimo fonte renatam
Ac per transversos montes, collesque fugatam
Liberat ille cœlis, tenet Urbis Papa coronam.
Inde prior generosa Mater Basilica præsens
Facta fuit stabilis, quamvis lucerata per hostes.
Tandem convalvit, rusticam relinquendo catervam:
Papa Bonifacius veniens octavus in eā;
Auxit, posuit de multis nobile germen,
Qui nova progenies ipso favente subacti,
Sic fugiant vitium, quod non sciant cavere vetusti,
Hi sunt scriptarum custodes Reliquiarū,
Sic sunt Missarum factarum à Deo rerū.

Hactenus de Basilicæ fundatione, & Restaurationibus egimus, quibus preçipua, providaque munificentia Pontificum Romanorum enituit. Antequam igitur ulteriùs progrediamur, æquum judicamus, etiam illas à nonnullis piissimis Imperatoribus factas indicare, quarum sive ob Scriptorum inopiam, vel eorumdem sterilitatem, sive ob aliam causam periit memoria. Non defuêre tamen præterito seculo plurima argumenta, quæ tantorum Imperatorum pietatem erga hanc sacrosanctam Basilicam docuerunt. Nam in demoliendis quibusdam Aulę Lateranensis pervetustis, ac penè collabentibus parietibus, complura antiqua, diversis in locis numismata fuerunt inventa, ex auro purissimo obryzo confecta, in quibus ab una parte salutiferum Crucis signum, aut imago aliqua, eâdem Cruce insignita, cernebatur; ex altera verò vultus, effigiesque diversorum veterum Imperatorum, nimirum Theodosii senioris, duorumque filiorum ejus, Arcadii, & Honorii, necnon Theodosii Junioris, Valentiniani III. Marciani, Leonis, Justini, Justiniani, Tiberii, Mauritii, Pho-

Phocæ, Heraclii, qui etsi longo intervallo disjuncti, Basilicam hanc donariis, & oblationibus quamplurimis, pietate Christianâ, & Augustâ munificentiâ dignis comulaverunt; diversisque, atque novorum ædificiorum extructionibus, aut veterum instaurationibus pro temporũ varietate ornârunt, ut expresse indicavit sanct. mem. Xystus V. in sua Constitut. in Bullario sub num. 73. quæ incipit: *Laudemus*, &c. super eisdem numismatibus edita. A

Peculiarem ejusdem Ecclesiæ descriptionem omittimus, cùm ad præsens à recenti restauratione à san. mem. Innocentio Papa X. factâ, immutata sit, ut antiquæ faciei nullum appareat vestigium. Recordor tamẽ cùm adhuc adolescens essem me illam ad eandem similitudinem, & formam vidisse, ut ad præsens visitur Ecclesia B. Pauli, cum quinque interioribus porticibus, sive ut vulgò appellantur navibus, quarum media, sive major, magis ex Aegyptio marmore columnis distincta erat, reliquæ verò quatuor ex Charistio, sive viridi marmore, quod hodie in Magno habetur pretio, ac ex illis nonnullæ expolitæ, fuerunt positæ in illis thecis statuariis, sive loculamentis, quæ in eadem magna porticu ad ornatum fabrefactæ fuêre, quæque columnæ magnam præseferunt pulchritudinem. B C

Ne diutiùs modò divagemur, ratio exigit, ut ad singulares Ecclesiæ partes nos convertamus. At quoniam à digniori, nobiliorique loco semper est inchoandum, ab ejusdem Ecclesiæ facie, quæ Orientem respicit, ubi Regia est janua, initium sumimus. D

Hujus Ecclesiæ facies qualis antiquitus fuerit, penitus latet, & quamvis omnem curam, omnemque sedulitatem ad illam expiscandam adhibuerimus. Post nonnullos tandem annos, præter spem, ac inopinatè sub oculos venit recol. memoriæ Martini V. Summi Pontificis numisma à R. P. Claudo du Molinet in sua Historia Numismatum Summorum Pontificum relatum. In hoc ipsius Ecclesiæ facies apparet, non illa antiqua à nostro Imperatore constructa, sed illa, ut asserit Ugonius in suis Stat. Urb., à Nicolao IV. Sum. Pontifice à fundamentis excitata, musivoque opere cum adjecta Porticu ornata. Illius faciem nihilominus afferre ducimus, ut curiosus Lector magis sibi indulgere valeat, cujus exemplar est.

Recentiorem verò ejusdem Ecclesiæ faciem, prout ad præsens visitur, ostendimus in annexa Tabulâ I. cujus descriptio sequens est. Porticus contignatio sex magnis columnis innititur, tribus puris, totidem striatis, cum capitulis Doricis. A sinistro latere ingredientium crassa è marmore parastrata est, quam tres alii sequuntur arcus, duabus minoribus suffulti columnis, prout in eadem Ortographica Tabula demonstratur. Paristylium, & corona è Pario marmore sunt. Zophorus verò sat eleganter tessellis compactus, in quosdam areolas, sive lacunas distinguitur, inter

quas

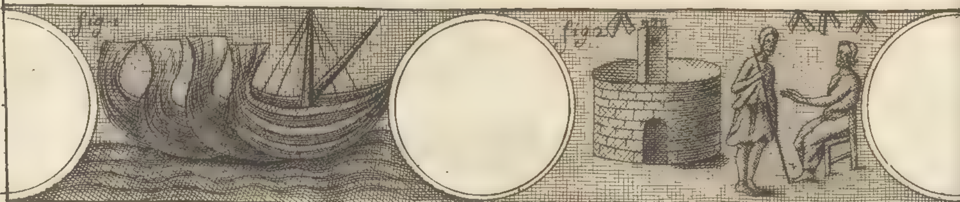
TAB·I

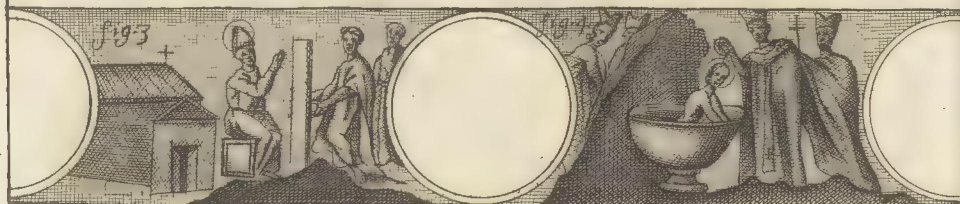

A
DOGMATE PAPALI DATVR AC SIMVL IMPERIALI QVOD SIM CVNCTARVM MATER CAPVT ECCLESIARVM HINC SALVATORIS CÆLESTIA REGNA DATORIS NOMINE SANXERVNT CVM CVNCTA PERACTA FVERVNT SIC SVMVS EX TOTO CONVER
NICOLAVS ANGELI FECIT HOC OPVS

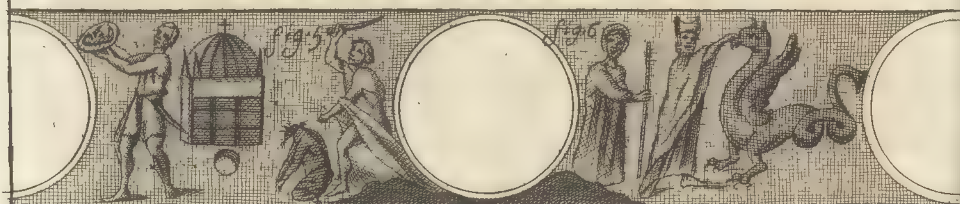
pag. 1

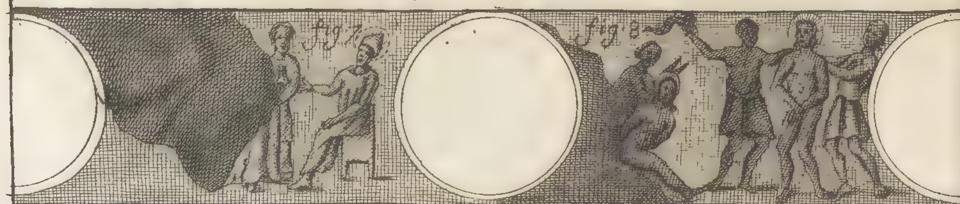
TAB·II

quas jacent verſicolorum, nec ignobilium marmorum orbiculi cruſtis conſpicui. In iis autem areis, ſpatiiſque lapillis minutiſſimis expreſſæ ſunt adeò parvæ, & exiles figuræ, ut incognitæ penè ſint intuentibus; nedum promiſcuis Eccleſiam introeuntibus turbis, quibus inobſervatæ penitus negliguntur; verùm etiam illis, qui peculiari quodam dulciſſimo genio in eruditæ antiquitatis ſtudio verſantur. At injuriâ temporum factum eſt, ut quædam ex illis, vel in totum corroſæ deciderint, vel maximâ ſui parte mutilæ ſint, & in dies cadant. Quod ego non leviter dolens, quæ ſatis conſpicuæ ſunt, & aliarum caſui ſuperſtites, delineare, & hic ſpectandas, ut in Tab. II. explicandaſque apponere, mecum eò ſatius duxi, quòd à nullo, qui de hac auguſtiſſima Baſilica ſcripſerit, ne leviter quidem fuerint indicatæ.

In prima igitur ejuſdem Tabulæ II. figura quatuor naves, veterum Romanorum more compactæ, viſuntur, eaſq; referunt, quibus Romana claſſis ad Hieroſolymæ excidium transfretavit, Veſpaſiano Duce, ac Tito ejus filio Legato, ut ſub eadem fig. I. Pario marmori inciſus verſus hic docet.

Naves Romani Ducis hæ ſunt Veſpaſiani

Qua de expeditione, ejuſque cauſis, inter alios quam plurimos eam diſertè, ac prolixè tradentes, audi Svetonium in Vita Veſpaſiani: *Percrebuerat Oriente toto vetus, & conſtans opinio; eſſe in fatis, ut eo tempore Judæa profecti rerum potirentur. Id de Imperatore Romano, quantum eventu poſtea paruit, prædictum Judæi ad ſe trahentes, rebellarunt, cæſoque Præpoſito, Legatum inſuper Syriæ conſularem, ſuppetias ferentem, raptâ aquilâ fugaverunt. Ad hunc motum comprimendum eum exercitu ampliore, & non inſtrenuo Duce, cui tamen tutò tanta res committeretur, opus eſſet, ipſe potiſſimùm delectus eſt, ut & induſtriæ expertus, nec metuendus ullo modo ob humilitatem generis, & nominis. Additis igitur ad copias duabus legionibus, octo alis, cohortibus decem, atque inter Legatos majore filio aſſumpto; ut primùm Provinciam attigit, proximas quoque convertit in ſe.*

II. Figura oſtendit viros duos, alterum quidem ſedentem, & alloquentem, alterum haſtatum, & ſtantem: ac prior fortaſſe Titus eſt, ad Antoniæ turris expugnationem cohortes impellens, ut opportunè nos docet Joſeph de *Bello Judaico* lib. 7. cap. 4. ubi inquit: *Titus autem militibus ſuis imperat Antoniæ fundamenta diruere, facilemque aſcenſum cuncto exercitui præparare.* Stantis enim, & hìc à tergo Viri altè ſurgit Antonia turris, præcipuum Hieroſolymorum præſidium; cujus cum apud Viros politioris eruditioris non infrequens mentio habeatur, & in hac tabula non adamuſſim delineetur, libuit graphicam ejuſdem deſcriptionem afferre ex eodem Joſepho lib. 6. cap. 6. ubi ſic: *Cæterum Antonia in angulo quidem duarum porticuum ſita erat prioris templi, quæ ad Occidentem, Septemtrionemque ſpectarent, in ſaxo autem fuerat conſtructa quinquaginta cubitis alto, & undique prærupto: quod opus Herodis Regis fuit, ubi maximam ingenii ſui magnificentiam demonſtravit. Primùm enim à radicibus ſaxum ipſum levibus cruſtis obtegebatur, quo & decus adderet operi, & facilè dilaberentur, qui vel aſcendere, vel deſcendere tentaviſſent. Deinde ante turris ædificium murus erat cubitorum trium. Intra hunc omne ſpa-*

tium Antoniæ in quadraginta cubitos A *erigebatur. Intus autem Regia latitudinem, ac descriptionem habebat divisam in omnem usum habitationis, & speciem, idest Atria, Balnea, & Aulas castris aptissimas, ut quantum ad usum pertinet civitas videretur; magnificentiâ verò palatium. Instar verò turris toto habitu formata quatuor aliis per angulos turribus jungebantur, quarum cæteræ quinquaginta cubitis erant altæ; quæ verò ad* B *Meridianum, Orientalemque angulum sita erat, septuaginta cubitis eminebat, ut ex ea totum templum videri posset. Quâ verò porticibus cingebatur utrinque descensus habebat. Unde &c.* De hac eadem Turri disserit etiam Jacob Jehuda Leo in suo tractatu de Templo Hierosolimitano lib.4. cap. 2.

In suprema autem tabulæ hujus ora, Romana conopæa, & castra disposita sunt, ut obsidionem, & oppugnationem prædictę turris hìc designari noscamus, C quòd adhuc versiculo confirmatur, figuris subjecto, qui sic:

Regia nobilitas hic obsidet Israelitas.

In III. magnum Constantinum habes, qui B. Sylvestro Pont. Opt. Max. jura largissimè indulget, & ad Pontificiam dignitatem, decusque asserendum insignia, necnon latè patentem possessionem per totam Italiam, aliasque Provincias liberè elargitur. Quæ omnia fusè connummerantur in Capite D *Constantinus* distin. *96.* & innuit alius versiculus infrapositus, nempè.

Rex in scriptura Sylvestro dat sua jura.

IV. verò Musiva tabella, quæ temporis injuriâ corrosa est, Baptismum Constantini representat, ut versus tabellæ suppositus ostendit.

Rex baptizatur, & lepræ sorde lavatur

Scio ab aliquibus disceptari de loco tempore, & ministro Baptismi nostri Cæsaris; sed cum hæc quæstio valdè agitata sit, hìcque non agatur nisi de ædificiis, illius examen aliis relinquimus; solummodo contenti asserere hoc nostrum emblema pervetustum esse, & illum qui hoc depingendum curavit, ab antiqua traditione, aliisque hujus Ecclesiæ antiquis monimentis, quorum nonnulla refert citatus Rasponus, causam desumpsisse. Quanti autem momenti sit antiqua traditio, Eruditi satis noscunt. In hac antiqua traditione annumerandum est labrum, in quo noster Cæsar baptizatus fuit. Labrum istud ex lapide Ægyptio vulgò *Basalto* est magni pretii; consuêvere enim Imperatores aliique Romani Magnates propriis in Palatiis similia habere labra, in quibus lavabantur, quorum multa adhuc visuntur per Urbem, pretiosora ad Sanctorum recondenda corpora; ut in Ecclesia S. Bibianæ, & alibi; alia verò in fontium usum fuêre conversa, ut in platea Farnesiana ubi duo magna extãt.

V. Beati Joannis Baptistæ, Domini nostri Jesu Christi Præcursoris, necnon hujus inclytæ Basilicæ Patroni, cædem luctuosissimam exprimit, qui ab Herode incesto, ac ebrio cervicem Lictori dare jussus est, ut scilicet caput augustissimum, in Saltatriculæ impudentissimæ donum cederet; quam cædem, ejusque causam luculenter exequitur Marcus cap. *6.* qui tandem hæc addit: *Sed misso Spiculatore præcepit afferri caput ejus in disco, & decollavit eum in carcere, & attulit caput ejus in disco, & dedit illud puellæ, & puella dedit matri suæ.*

VI. B. Sylvestrum exhibet, qui Draconem rupis Tarpejæ radices, omnemque circumjacentem vicinam halitu pesti-

pestilenti vastantem, imperioso, ac validissimo signo Crucis occidit; cui historiæ cæteròquin veraci, si gravissimis Auctoribus standum est, qui eam ad Posteros, non ut imponerent, ac luderent, transmisêre, plurimam fidem, fabulæ superadditæ detraxerunt. Qua de re Baronium adire ne pigeat ad an. 374. n. 67. & seqq.

VII. Quæ nè dimidia quidem sui parte sana est, atque unicam modò è duabus figuris integram offert, sedentem, ut vides, & diademate insignem ac superiori in tertia tabella delineatæ persimilem, Beatum Sylvestrum repræsentare posse coniicio. In hac figura observatione dignam existimo Cathedrã, in qua iste Pontifex sedit, quæ persimilis est Cathedræ D. Petri, quæ adhuc in Vaticana asservatur Basilica, de cujus identitate eruditum scripsit Tractatum bon. mem. Franciscus Maria Phoebeus Cæremoniarum Magister, deinde Archiepiscopus Tarsensis. Plura præterire consultius est, cùm nec ab illa quid certum, ac utile haurire valeamus, nec ab aliquo versiculorum qui, si priores quatuor areolas excipias, desiderantur: absumptâ videlicet fasciâ marmoreâ, in in qua fuerunt cælati, ac alia simplici, & prorsus levi suffectâ.

VIII. Et ultima, quæ itidem est corrosa Apostoli, & Evangelistæ Joannis alterius Ecclesiæ Patroni cruciatus exhibet, quibus sævissimo Domitiani jussu, secundâ post Neronianam procellam persecutione, in Christifideles excitatâ; tortus est ante portam Latinam, juxtà quam surgit ædicula orbicularis æneæ ollæ custos, in quam oleo ferventissimo exæstuantem immissus, ac inde incolumis extractus fuit. In hac ipsa ædicula, ac interiori pariete supra portam vetus est inscriptio, quæ quidquid inibi Apostolus passus est metricè docet, ita:

Martyrii calicem bibit hic athleta Joãnes
Principii Verbum cernere qui meruit.
Verberat hũc fuste Procõsul forfice, tõdet,
Quem fervens oleum lædere nõ valuit.
Conditur hic oleum, dolium, cruor, atque capilli,
Quæ consecrantur libera Roma tibi.

Verùm hac in figura nonnisi injuriosam capillorum tonsuram, & sevam verberationem habemus. Cætera fortè cruciatuum genera in areolis, quæ sequuntur exprimebantur, quæ modò antiqui decoris nihil omninò servant, sed partim laceræ, deciduæque horrescunt, partim verò penitus lapsę, calce obductæ sunt, veluti etiã plurimæ in superioribus, quas exhibuimus, interjectę.

Infra has figuras in peristylii fascia; palmaribus characteribus incisi leguntur hi versus, ut in eadem Tab. I. designati apparent.

Dogmate Papali datur, ac simul Imperiali,
Quod sim cunctarum mater, Caput Ecclesiarum
Hinc Salvatoris cœlestia regna datoris
Nomine sanxerunt, cum cuncta peracta fuerunt.
Sic sumus ex toto conversi supplice voto
Nostra .....

Quæ ultima tria verba in sinistra porticus facie leguntur, cætera verò recenti contigua mole palatii (cujus auctor Xystus V.) legi penitus prohibentur. Suppleri tamen possunt, sicque ex Manuscripto Joannis Diaconi, qui eadem refert, ut recentiores prætercam, restitui.

Nostra quod hæc ædes tibi Christe sit inclyta sedes.

Eam-

Eamdem autem ſupra porticum in Baſilicæ fronte, extitiſſe feneſtram rotundam ſcribit Panvinius, quam oculum vocant, ac in ea Chriſti imaginem ex Muſivo, picturaſque quaſdam exoleſcentes ab utroque latere.

In hujus rotundæ feneſtræ intima peripheria, quæ in allata Tab. I. lit. A. ſuperimpoſitum adhuc cernitur quadratum antiquum, & nî fallor ex muro conſtructum à quolibet latere, ut præbet aſpectus palmorum quinque, in cujus plana ſuperficie depicta eſt perantiquo Muſivo opere imago Chriſti Salvatoris, eamque à Panvinio ſuperiùs adductam conjecturare facilè eſt: unde & Chriſti caput inibi inſertum illud idem eſſe autumo, quod ſolers Panvinius tradidit. Ejuſdem Salvatoris figuram in ampliori forma expreſſam habes in Tab. II. fig. 9.

Orientalem Eccleſiæ faciem hucuſque deſcripſimus. Antequam verò eamdem ingrediamur Eccleſiam; operę pretium poſcit, Ichnographicam Tabulam exponere, ut ſingulares ejuſdem Eccleſiæ, aliorumque illi adjacentium ædificiorum partes perſcrutemur. Tabulam refero ſub num. III.

1. Primus in ea expreſſus numerus enarratam porticum deſignat.

2. Oratorium S. Thomæ appellabatur, quod à San. Mem. Joanne PP. XII. conſtructum, Sacrarii vicem præbebat; quoniam eo Pontifices cum Epiſcopis Cardinalibus, & aliis Cleri ordinibus ſacras induebant veſtes, ut antiqua docet pictura, quæ ſupra ejuſdem Sacelli januam extabat, cujus exemplar habes in Tab. IV. quod mihi communicavit præmemoratus D. Eques Carolus Antonius à Puteo, ac in aliquo ab illo, quem affert Emin. Purpuratus Ra-

A ſponus differt, geniumque exiſtimo, cum omnes clericali coronâ inſigniti; quod in Raſponi exemplari non cernitur, cùm ſint comati. Ulterius extremitates Dalmaticæ, ac Camiſæ, quæ manus reſpiciunt, unionibus ſunt ornatæ, utpote etiam Pontificis collum, qui ſe Caſulâ, ſive Planetâ induit, gemmis eſt ornatum: pari modo Presbyteri collum, qui librum tenet eiſdem gemmis

B ornatum cernitur. Item Pontificiæ Caſulæ textura Gammadiis diſtincta eſt, videlicet nonnullis ſignis ℾ, ideſt Gãma Græcum denotantibus, quæ inter ſe ita ſunt diſpoſita, ut Crucem referant. Plura de Gammadiis ſi cupis, vide caput 13. noſtri operis de *Veteribus monimentis* part. 1. & Marcum in Hierolexico, ac voce *Gammadia*

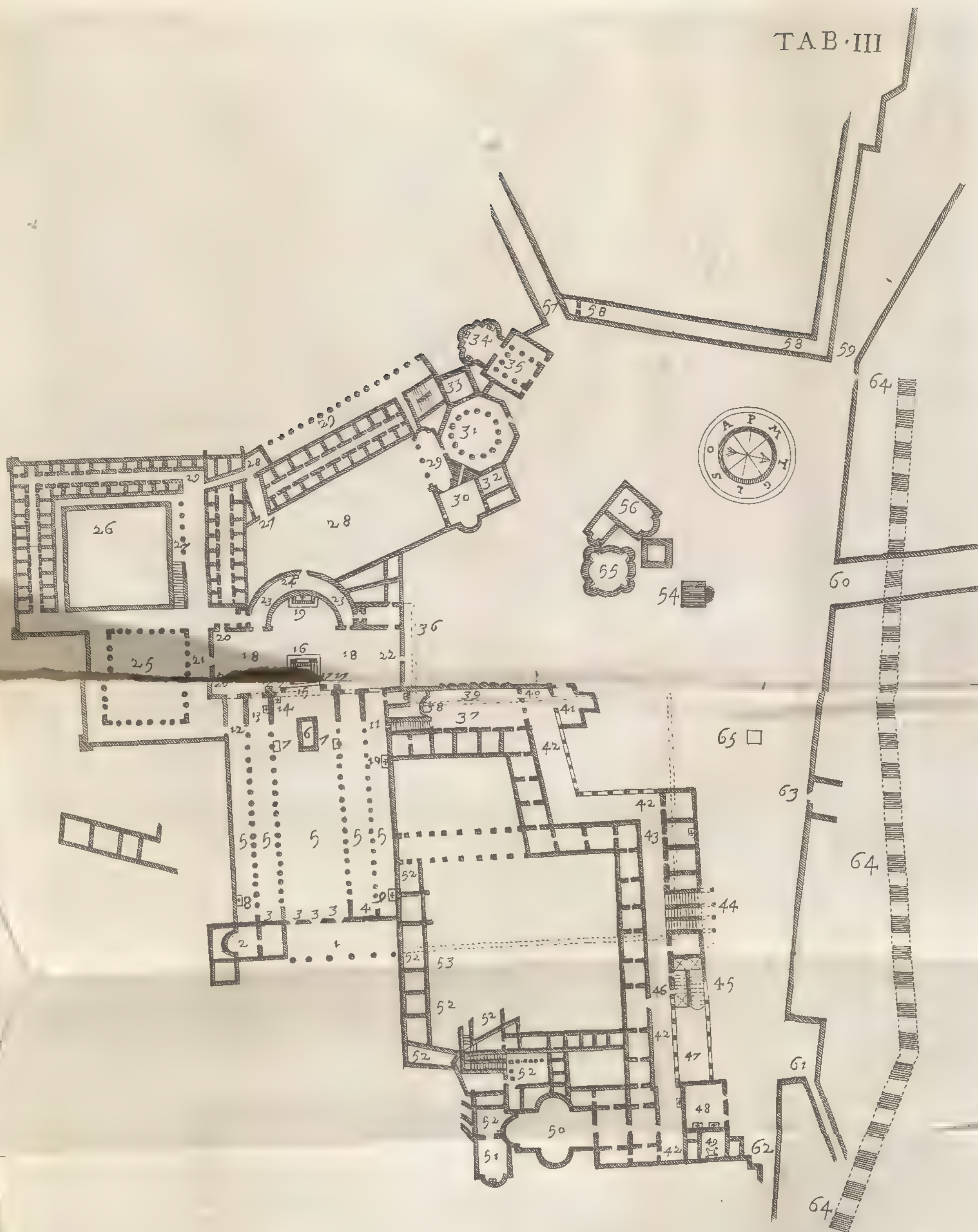
In hoc eodem Oratorio, ſive Sacrario quatuor columnæ muro incluſæ

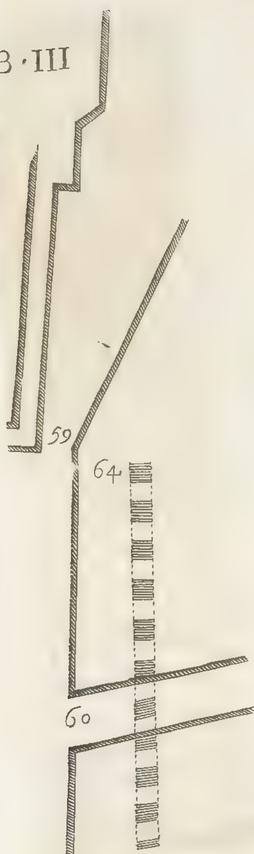
C erant, in quarum Zophoro ſcribit Raſponius lib. 1. cap. 14. ſequentem inſcriptionem inſculptam fuiſſe.

HIC LOCVS OLIM SORDENTIS TVMVLI SQVALLORE CONGESTVS SVMPTV ET TE DOMINE TANTA RVDERVM MOLE SVBLATA : QVANTVM CVLMINIS NVNC VIDETVR AD OFFERENDVM CHRISTO DEO M V N V S

D OR ....

Duo in hac inſcriptione obſervo: primum quo ad ſenſum, ac etiam quo ad voces, eamdem eſſe, ac illam infra allegandam in Lateranenſi Baptiſterio. Quare valde dubito, an utrique loco, vel unico tantùm applicanda ſit. Secundum mendoſam animadverto eſſe, eamque ſic legendam puto. *Hic locus olim ſordentis tumuli ſquallore congeſtus, ſumptu Joannis Papæ XII. & te juvante Domine tanta ruderum mole ſublata,* quan-

TAB·III
57
58
58
59
34
35
33
31
29
29
28
29
32
30
26
22
27
28
24
23
19
23
36
20
25
21
18
16
18
22
56
55
54
64
60
65
64
38
39
40
41
37
42
42
43
44
45
46
42
47
48
49
42
50
51
52
53
5 5 5 5 5
3 3 3 3
2
4
6
7
11
12
13
14
63
61
62
64

... præmemoratus D. Eques Carolus Antonius à Puteo, ac in aliquo ab illo, quem affert Emin. Purpuratus Ra-

ſordentis tumuli ſquallore congeſtus, ſumptu Joannis Papæ XII. & te juvante Domine tanta ruderum mole ſublata, quan-

TAB·IV

pag. 14

quanta culminis nunc videtur, ad offerendum Chriſto Deo munus ornatus, atque dedicatus eſt.

3. Eccleſiæ januas indicat, quarum mediana dicitur Regia, ac nunc habet valvas æneas miræ magnitudinis atque pulchritudinis, à ſan. mem. Alex. VII. Urbis, ac Eccleſiarum mirifico reſtauratore conflatas, ex aliis valvis ęneis detractis ab Eccleſia S. Hadriani in Foro Boario, ad Capitolii crepidines.

4. Porta Sancta.

5. Naves Eccleſiæ.

6. Ubi antiquitùs erant Chorus Canonicorum, nunc ſepulcrum Martini V.

7. Situs ubi erant ambones pro Epiſtola legenda, & Evangelio.

8. Altare SS. quadraginta Martyrum.

9. Altare S. Antonini, ſeu Salonici Martyris.

10. Altare B. Mariæ requiei, Italicè *del riposo*.

11. Janua & ſcala, quâ patebat aditus ad aulam Concilii.

12. Janua, quæ in Monaſterii clauſtrum tendit.

13. Altare SS. Chryſanthi, & Darię.

14. Altare S. Mariæ Magdalenæ.

15. Confeſſio ſub majori Altari.

16. Ara maxima, quæ ligneum illud Altare eſt, quo Sanctus Petrus Princeps Apoſtolorum, aliique deinde Summi Pontifices, & Martyres uſi ſunt, & quod S. Sylveſter hìc, in Baſilicæ conſecratione collocavit. In eo ſolus Romanus Pontifex ſacra celebrat myſteria, & tantùm permiſſum erat Epiſcopis per hebdomadam celebrantibus ſacra peragere. Admiratione dignum videtur; cum tot ruinis obnoxia fuerit, & tot incendiis conflagraverit hæc Lateranenſis Eccleſia; ſemper tamen illæſum, integrumque hoc Altare permanſiſſe; cumque ex abjetino ligno compactum ſit, quod teredini minimè ſubjacet, adhuc politum intactum cernatur; unde Vates de abiete ſic cecinit:

Et planta eſt abies non cedens vermibus unquam,
Nec putret facilè.

Ad præſens ara hæc maxima marmoreis ſeptis eſt incluſa, quibus inſignia Urbani Papæ V. vel Petri Rogerii Monaſterii de Malmonte, ſive Beifortis, hujus Eccleſiæ Archipresbyteri, & Cardinalis, qui floruit circa medium decimiquarti ſæculi, necnon Regis Gallorum conſpiciuntur. Ciborium ex Pario marmore, quatuor columnis ex marmore Ægyptio cum Epiſtyliis deauratis ordinis Corinthii ſuſtentatur, in quo capita Apoſtolorum Petri, & Pauli cratibus ferreis deauratis, maximâ, ut par eſt, religione, cultuque aſſervantur. De eorumdem Apoſtolorum capitibus opuſculum edidit Romæ anno 1673. Joſeph Maria Soreſinus.

17. Columnæ æneæ Corinthii ordinis, quarum æreis capitellis ſuperimpoſitæ erant imagines aliquorum Sanctorum aureæ, argenteæque, ac Lucernæ inſuper diſpoſitæ, quæ in potioribus anni celebritatibus, non oleo, ſed balſamo infuſo ardebant, fragrantes odorem ſuavitatis. Nonc hæ columnæ in altari viſuntur, in quo Sacroſancta ſervatur Euchariſtia illuc translata à ſan. mem. Clemente VIII. De his vide Raſponum.

18. Navis tranſverſa.

19. Apſis & Pontificia Sedes. In hac apſida infraſcriptos verſus, cum infraſcripta inſcriptione olim extitiſſe narrat Panvinius, quos vetuſtate oblitera-

teratos, ac ex Archivo Basilicæ desum- A ptos sic refert.

Aula Dei hæc similis Synai sacra jura ferenti,
Ut lex demonstrat, hic quæ fuit edita quondam
Lex hinc exivit mentes, quæ ducit ab imis,
Et vulgata dedit lumen per climata secli.

Flavius Constantinus Felix Victor Magister utriusque militiæ Patricius, B *& Consul Ordinarius, & Padusia illustri fœmina ejus uxor Voti compotes de suo fecerunt.*

Fuit verò hic Constantius, qui postea Padusiâ uxore mortuâ, secundam duxit Placidiam Imperatoris Honorii sororem, ex qua Valentinianum I. Imperatorem suscepit, qui ab Honorio sororio Cæsar creatus, haud diu supervixit. Hìc obiter cum omni reverentia adnotandum Eminentiss. Rasponum lib. 1. C cap. 4. malè accepisse vocem Felicis, pro nomine proprio substantivo, cum sit adjectivum, scilicet Epitheton denotans felicitatem, quam Flavius Constantius sortitus est in suis bellicis actibus, de quo Sozomenus Histor. Eccles. lib. 9. cap. 16. scribit virum fuisse strenuum, & rei bellicæ peritissimum. Is qui Constantini Tyrannidem extinxerat. Quare Honorius Imperator ipsius D virtutem remunerare volens, sororio conjugio, nempè Placidiæ, & purpureâ, ac diademate, imperiique consortio honoravit. Verisimile est ipsum Flavium Constantium, dum bellum gerebat, cum uxore sua Padusia pro felici belli exitu votum emisisse de supradicta construēda apsida, postea impetrato beneficio pro voti solutione illam construisse: quod innuere videntur voces, *Voti compotes.* Defunctâ deinde Padusiâ, Constantinus duxit Placidiam, ut opinatus est Panvinius, cujus sententiam probabiliorem existimo. Idem hos assequutus honores paulò post obiit. Non obstat Rasponi conjectura, allegantis Chronicon Tyronis, sive prosperi Aquitanici, ubi narratur felicem, Florentio, & Dionysio Coss. ad Patritiam dignitatem promotum; ac Theodosio XIII. & Valentiniano III. Coss. cum uxore sua Padusia, opera Aëtii interemptum fuisse; quia licèt hìc nominetur Padusia, non est tamen illa uxor Flavii Constantii, quod erat explicandum, sed conjux felicis, de quo Felice nulla mentio fit in supradicta inscriptione, cujus oblitus est ipse Rasponus. Hanc eandem inscriptionem refert Gruterus ad pag. 1076. num. 2. in aliquibus immutatam sub hac forma:

FL. FELIX. V. C. MAGISTER
VTRIVSQVE. MILITIAE
PATRICIVS ET. CONS. ORD. ET
PADVSIA. EIVS. INL. FEMINA
VOTI COMPOTES. DE PROPRIO
FECERVNT.

Literas V. C. Antiquari legunt Vir clarissimus. Hæc inscriptio aliquomodo faveret conjecturæ Rasponi, sed de ejus veritate dubito, cum allatam à Panvinio genuinam existimem, qui tamquam Scriptor anterior in tempore, Grutero, multa ex Archivo Lateranensi desumpsit, & præsertim supradictam inscriptionem, ut ipse testatur.

Is Basilicæ Lateranensis absidam è Musivo exornavit, & alios hos versus addidit, barbaros quidem, rem tamen planè explicantes.

Agnoscant cuncti sacro baptismate functi,
Quod domus hæc munda nulli sit in orbe secunda,

Nam

TAB·V

pag·17·

Nam cum Papalis locus hic ſit, & Cathedralis A
Primatũ mundi meruit; ſine lite rotundi.
Contendat nemo ſecum, de jure ſupremo,
Omnis ei cedit locus, & reverẽter obedit,
Hanc Conſtantinus in Cœlum mente ſupinus
Lepra mundatus intus, foriſque novatus
Fundavit primus, factum quod in ordine ſcimus,
Et ſeries rerum, cogit nos ſcribere verum B
Chriſti ſucceſſor primus, fideique profeſſor
Petrus ab hac ſede laxavit retia prædæ
Clave poteſtatis reclaudens, regna beatis.

Quia ſupra marmoream ſedem ſequentes aderant.

Hæc eſt Papalis ſedes, & Pontificalis,
Præſidet, & Chriſti de jure Vicarius iſti.
Et quia jure datur, ſedes Romana vocatur,
Non debet verè, niſi ſolus Papa ſedere,
Et quia ſublimis, alii ſubduntur in imis. C

20. Chorus olim Canonicorum Regularium Sancti Auguſtini, qui dictæ Baſilicæ divinis inſerviebant. Supra hunc chorum erat Odeum, ac Organum, ac in hoc ſitu ſurgit modò altare Sanctiſſimi Sacramenti.

21. Janua, per quam ad clauſtrum dabatur ingreſſus.

22. Janua, quæ aquilonem reſpiciebat à Gregorio XI. conſtructa, cujus D Orthographiam habes in Tab. V. ſub num. 1. ubi ad latera ſtabant duo leones è Pario marmore, qui poſtmodum ad celeberrimum fontem, prope Thermas Diocletianas, à Xyſto V. tranſlati ſunt. In eadem Eccleſiæ facie, duæ attoluntur turres Campanariæ, à Pio IV. reſtauratæ, atque ornatæ. Hodie tota hujus Baſilicæ facies, præter præfatas turres, immutata eſt, cum idem Xyſtus ibidem, duas anteriores porticus excitaverit, in Tab. III. Ichnographica ſub num. 35. indicatas, nempè inferiorem; & ſuperiorem, unde ſtatis diebus Romani Pontifices populo benedicerunt. Necnon antiquæ Januæ, duas alias à lateribus addiderit, & in interiori parte magnifica organa à ſan. me. Clemente VIII. cõſtructa collocata fuerũt.

23. Porticus ponè Abſidem.

24. Sepulchrum S. Helenæ, quod porphiretica arca quadrata eſt, variis, anaglypticis figuris ornata, quæ modò tranſlata eſt in majorem ejuſdem Baſilicæ porticum, Emblema hujus ſepulcri habes infra in Tab. XXVIII.

25. Clauſtrum Monaſterii.

26. Monaſterium Lateranenſe, ſive habitatio olim Canonicorum Regularium.

27. Ipſius Monaſterii pars, necnon alterius S. Pancratii.

28. Atrium ante Oratorium S. Venantii.

29. Porticus S. Venantii, de qua fusè Raſponus.

30. Oratorium S. Venantii; ſive Baſilica Theodori, de quo ſuo loco, quando de Muſivis operibus ſermo erit in noſtra ſecunda parte.

31. Baptiſterium Lateranenſe.

32. Oratorium S. Joannis Baptiſtę. De his infra agemus.

34. Oratorium S. Crucis ab Hilario Pontifice ædificatum. Hoc Oratorium extabat tempore Xyſti V. tectumque ejus concameratum opere muſivo aureo elegantiſſimè depictum erat. Viſebantur ab angulos quatuor Angeli, qui ingentem Crucem ſubſtinebant. Super abſidas, paulò infra teſtudinem feneſtræ quatuor peramplæ aperiebantur, ac in earum interſtitiis ex Muſivo opere SS. Apoſtolorum Petri, & Pauli,

S. Joannis Evangelistæ, S. Joannis Ba- A ptistæ, SS. Martyrum Laurentii, & Stephani, necnon Jacobi, & Philippi imagines extabant. De hoc Oratorio fusè Rasponus lib. 3. cap. 9.

35. Triporticus ante hoc Oratorium, de qua Bibliothecarius in Vita Hilari Papæ ait: *Hic fecit Nymphæum, & Triporticum ante Oratorium S. Crucis, ubi sunt columnæ miræ magnitudinis, quæ dicuntur hecatonpenta. Lacus,* B *& conchas castriatas duas, cum columnis porphyreticis perforatis, aquam fundentes, & in medio lacum porphyreticum, cum concha assirta in medio, aquam fundentem, circumdatam à dextris, vel sinistris. In medio cancellis æreis, & columnis cum fastigiis, & epistyliis undique ornatum ex musivo, & columnis Aquitanicis, & tripolitis, & porphyreticis.*

36. Recens porticus, à Xysto V. C constructa, ubi in subjectam, ac latè apertam plateam populo confluenti benedictio, à Summo Pontifice impertitur. Qualis autem fuerit antiqua hujus ædificii facies, habes in Tab. V. num. 1.

37. Locus iste, aula Concilii, ab aliis Patriarchium Lateranense, denominantum fuit, eo quia Palatium, ubi Romani residebant Pontifices, erat, de quo Patriarchio fusè Rasponus lib. 4. cap. 1. In hac igitur aula, octo celebrata D fuisse Concilia, idem scribit, Auctor eodem lib. 4. cap. 4. quæ enumerat: videlicet Anno 313. sub Melchiade. Anno 499. 500. & 501. sub Symmacho. Anno 745. sub Zaccharia. Anno 861. sub Nicolao I. Anno 993. sub Joanne XV. Anno 1065. sub Alexandro II. In Ecclesia verò XXV. Synodos habitas fuisse docet laudatus Rasponus lib. 2. cap. 11. eæque sequentes sunt. An. 337. sub Julio I. Anno 484. sub Felice II. dicto III. Anno 649. sub Martino I. Anno 680. sub Agathone I. Ann. 732. sub Gregorio III. Anno 769. sub Stephano IV. Ann. 861. & aliud An. 862. sub Nicolao I. sub Joanne X. Aliam enumerat Synodum Rasponus, sed inter Labbei Concilia minimè reperio: sub Benedicto verò VIII. Concilium in Lateranensi Basilica celebratum fuisse idem affirmat Rasponus, quod tamen à Labbeo non refertur. Anno 1050. & aliud Anno 1051. sub Leone IX. Anno 1058. sub Stephano IX. An. 1063. aliud Ann. 1065. & aliud Anno eodem sub Alexandro II. Ann. 1078. & aliud Anno 1079. sub Gregorio VII. Anno 1102. sub Paschale II. Anno 1122. sub Callisto II. Generale I. Ann. 1139. sub Innocentio II. Generale II. Anno 1179. sub Alexandro III. Generale III. Anno 1215. sub Innocentio III. Generale IV. Anno 1302. sub Bonifacio VIII. ab Ann. 1511. ad An. 1518. sub Julio II. & Leone X. Generale V. Tria alia Concilia celebrata fuisse in Laterano Panvinius affirmat, ut scribit sæpè laudatus Rasponus, nempè sub Hadriano I. sub Sergio III. & sub Victore II. quæ idem Auctor se minimè reperisse affirmat; neque à Labbeo referuntur. Hujus autem aulæ ortographiam, sive exteriorem faciem, habes Tabul. V. num. 2. Duæ in amplissima hac antiqua fabrica Lateranensi, aulæ Leonianæ appellatæ fuerunt; ista videlicet, atque alia sub num. 50. quarum tamen una major, altera minor erat. Hinc inter eruditos oritur dubium, quænam ex istis major. Panvinius hanc, Alemannus verò in suis *Lateranensibus Parietinis* alteram majorem fuisse asserit. Quæstionem istam Severanus de se-

septem Urbis Ecclesiis, ac Floravantes Martinellus in *Trophæo Sanctissimæ Crucis* pag. 137. dirimere tentàrunt asserentes S. Leonem III. duo construxisse triclinia, alterum prope locum ubi nunc sunt Scalæ Sanctæ, cujusque superest Tribuna musivi operis, ac dictum *majus super omnia triclinia*; alterum verò prope Ecclesiam, ac appellatum *miræ magnitudinis*, fuisseque ubi erat aula Concilii, & fortasse ipsa aula. Qui plura cupit citatos adeat Auctores, qui fusè enarrant historiam.

38. Absis.

39. Interseptum, sive diaphragma, ubi tres aderant Januæ, quæ Sanctæ dicebantur, è Palatio Hierosolymitano Pontii Pilati transvectæ, ut antiqua traditio fert, per quas non semel Salvatorem D. N. J. Christum, Passionis tempore, transiisse pia verisimilitudo diu suasit. Hinc apud veteres Christifideles usus olim invaluerat, ut à templo Lateranensi exeuntes, & pergentes ad aulam per ea limina, religioso pietatis impulsu, transirent. Plura de his Januis apud laudatum Rasponum lib. 4. cap. 6. videri possunt.

40. Altare B. M. V.

41. Pulpitum Bonifacii VIII. sive Menianum, quod ab ipso Pontifice, ad benedictionem populo impartiendam, constructum fuerat, ac porrigebatur in aream, & pro illorum temporum conditione satis elegans erat, utpote quaquaversum depictum, & emblematibus ornatum. In eo sequens legebatur inscriptio:

DOMINVS BONIFACIVS PAPA OCTAVVS FECIT TOTVM OPVS PRAESENTIS THALAMI. ANNO DOMINI MILLESIMO TRECENTESIMO.

Ejusdem Meniani orthographiam habes, in dicta Tab. V. num. 3.

42. Deambulacra Palatii Lateranensis, cujus aspectum habes in eadem Tab. V. num. 4.

43. Oratorium S. Sylvestri, celebre ob plures cæremonias, quæ in eo à Summis Pontificibus celebrabantur.

44. Situs, ubi extabant Scalæ Sanctæ; qui in dicta Tab. V. num. 5. indicatur. De hisce Scalis Sanctis peculiarem Romæ edidit tractatum Joseph Maria Soresinus an. 1672.

45. Scalæ Lateranensis Palatii.

46. Interior janua ejusdem Palatii.

47. Porticus Palatii.

48. Vestibulum ante Oratorium, quod Sancta Sanctorum appellabatur.

49. Oratorium S. Laurentii, super cujus januam, Musivo opere, ejusdem Sancti imago expressa erat. Idem denominatur Oratorium Sancta Sanctorum. De hoc apud Bibliothecarium in vitis Stephani III. ac Benedicti III. mentio habetur. Adhuc integrum extat in summitate Scalæ Sanctæ, illuc à Xysto V. translatæ. Sacellum habet valvas æneas; ædicula est interiùs picta, testudinem habet lateritiam plumbeis laminis tectam, pavimentum marmoreum tessellatum, sedilia undequaque lapidea, parietes etiam marmoreis tabulis incrustatos; ac unicum tantùm Altare, sub quo diu jacuerant capita Apostolorum, ut narrat Panvinius, ac supra illud imago SS. Salvatoris recolitur, multis, & pretiosissimis ornamentis aureis, & argenteis, & gemmeis corusca. De hac Salvatoris imagine eruditè scripsit Benedictus Millinus in suo Tractatu de Oratorio S. Laurentii in Laterano, quam Acheropitam no-

minat. Hæc ædicula antiquitùs Romanorum Pontificum peculiare sacellum, seu, ut vocant, Cappella erat.

50. Triclinium Leonis III. de quo nos supra num. 37. fati sumus, quod dicebatur majus super omnia triclinia. De eodem Nicolaus Alemannus peculiarem tractatum edidit, & nos in nostra II. Parte *Veter. Monim.*

51. Oratorium S. Nicolai: Sacellum hoc à Callisto II. inceptum fuisse, sed ab Anastasio IV. absolutum scribunt PP. Henschenius, & Papebrochius in suo conatu Chronico-Historico, ad Catalogum Pontificum, in Vita Paschalis II. Amborum istorum Pontificum effigies, cernuntur in genua inclinatæ, ad pedes Beatissimæ Virginis, ut videre est in exemplari ab iisdem Auctoribus, loco citato, exhibito. Idem sacellum superest adhuc in ædibus Poenitentiariorum, ubi nonnullæ antiquæ visuntur picturę. Pro Summorum Pontificum vestiario inserviebat, videlicet pro loco, ubi sacra Pontificum indumenta, & cætera Ecclesiastica supellectilia, ad sacra peragenda, custodiebantur.

52. Aliæ partes Palatii Lateranensis.

53. Situs Palatii à Xysto V. recenter constructi.

54. Locus Pyramidis ab eodem Xysto erectæ.

55. Vestigia Turris Annibaldensis.

56. Vestigia, & situs Bibliothecæ Pontificiæ, utpote etiam vestigia Ecclesiæ S. Angeli, & aliorum ædificiorum prope Basilicam.

57. Via quæ ducit ad portam Capenam, hodie S. Sebastiani.

58. Monasterium B. Bartholomæi, & Andreæ, ab Honorio I. Summo Pontifice in sua domo fundatum, ut Bibliotecharius in ejus narrat vita: nunc celebre est Xenodochium.

59. Via ad Amphitheatrum.

60. Via ad Liberianam Basilicam.

61. Via antiqua ad Basilicam Sanctæ Crucis

62. Via nova ad eandem Basilicam.

63. Locus ubi olim erat Dataria, & habitationes Pontifici inservientium.

64. Aquæ ductus Claudii.

65. Statua equestris M. Aurelii Imperatoris, de qua Panvinius in Manuscripto lib. 4. cap. 8. sic loquitur: *Fuit etiam ibi antiquitus M. Aurelii ænea equestris statua, quam Xystus IV. è sordido loco in augustiorem in area ipsa posuit. Quam postremò Paulus III. in aream transtulit Capitolinam.* Non abs re autem in Lateranensi area diu fuit M. Aurelii equestris statua, cum ipsum in his locis natum fuisse, referat in ejus vita Julius Capitolinus. Hujusmodi statua indicatur in Tab. V. nu. 6.

De hac eadem statua disseruimus supra, ferè in hujus capitis initio, ubi diximus etiam Constantini statuam, retroactis seculis, appellatam fuisse. Notitiam hanc, sive potius fabellam ex Cencii Camerarii Ms. desumpsimus, quæ cum sit admodum curiosa, & illius seculi, in quo Camerarius floruit, simplicitatem redoleat, eam prout Auctor iste, paucissimis notus, enarrat transcribere in Lectoris gratiam ducimus, quæ cap. 37. sic se habet.

Quare factus est Equus, qui dicitur Constantini.

Laterani est quidam Caballus Aeneus, qui dicitur Constantini, sed non ita est, quia quicumque voluerit veritatem cognoscere hoc perlegat. Tempore Consulum, & Senatorum quidam Rex poten-

potentiſſimus de Orientis partibus Italiam venit, ex parte Laterani Romam obſedit, multâ ſtrage, & bello populum Romanum afflixit. Tunc quidam armiger magnæ famæ, & virtutis, audax, & prudens ſurrexit, qui dixit Conſulibus, & Senatoribus: ſi eſſet, qui liberaret vos de hac tribulatione, quid à Senatu promereretur? qui reſpondentes dixerunt: quidquid ipſe popoſcerit mox obtinebit: qui ait eis, date mihi triginta milia ſextertia, & memoriam victoriæ mihi facietis poſt peractum bellum, & optimum æquum; qui promiſerunt ſe facturos quidquid ipſe petierat; qui ait, mediâ nocte ſurgite, & omnes armamini, & ſtate intra muros in ſpecula, & quidquid vobis dixero facietis. Et illi continuò fecerunt imperata, qui aſcendit equum ſine ſella, & tulit falcem; per plurimas enim noctes viderat illum Regem, ad pedem cujuſdam arboris, pro neceſſario venire; in cujus adventu Cocobaja, quæ in arbore ſedebat, ſemper cantabat; ille verò exivit Urbem, & fecit herbam, quam in faſcem religatam portabat ante ſe, more ſcutiferi, qui ſtatim, ut audivit Cocobajam cantantem, acceſſit propius, & cognovit illum Regem veniſſe ad arborem. Ivit ergo contra eum, qui jam peregerat neceſſaria; ſocii qui erant cum Rege, putabant illum eſſe ſuorum, cœperunt clamare, ut ipſe auferret ſe de via ante Regem, ſed ille non dimittens propter eos, fingens ſe de loco abire, junxit ſe Regi, & pro fortitudine ſua illis omnibus ſpretis, vi arripuit Regem, & portavit eum. Mox cum veniſſet ad muros civitatis cœpit clamare: exite foras & interficite omnem exercitum Regis, quia ecce ipſum teneo captivum, qui exeuntes, alios interfecerunt, alios in fugam miſerunt. Unde Romani innumerabile pondus auri, & argenti habuerunt, & glorioſi ad Urbem redjerunt, & quod prædicto armigero promiſerant perſolverunt, XXX. ſcilicet millia ſextertia, & Equum æneum pro memoria deauratum, & ſine ſella ipſo deſuper reſidente, extentâ manu dextrâ, quâ cœperat Regem. In capite Equi memoriam Cocobajæ ad cantum cujus victoriam fecerant. Ipſum quoque Regem, qui parvæ ſtaturæ fuerat retrò ligatis manibus, ſicuti eum cœperat, ſub ungula Equi memorabiliter deſtinavit.

Redargui ſupra ſeculi ſimplicitatem, nam eo tempore non tam difficile erat Conſtantini numiſmata, ubi illius erat effigies, cum equeſtris Viri effigie conferre, ut factum fuit prætерito ſeculo, nam ex hujuſmodi collatione ſtatim veritas elucet; etenim in M. Aurelii numiſmatibus Vir barbatus apparet; è contra in illis Conſtantini homo imberbis viſitur. Et hæc ſatis dicta, de hac equeſtri ſtatua.

Summatim perſtrinximus, duæ de tam vetuſta Eccleſia, dicenda erant, duplici ex cauſa. Primò, quod noſtra intentio ſit ſolummodò, de Sacris Ædificiis à Magno Cõſtantino conſtructis tractare; ſecundò quòd de hac eadem Eccleſia Panvinius, ac Severanus de ſeptem Urbis Eccleſiis, ac poſt iſtos laudatus Eminentiſs. Raſponus copioſo calamo ſcripſerunt.

Et ut evidentiùs appareat quanta fuerit iſtius Magni Imperatoris Munificentia, quantaque liberalitas erga ſacras ædes ab ipſo conſtructas, ecce brevem narrationem à Bibliothecario in Vita Sylveſtri deſumptam Donariorum, eiſdem ædibus oblatorum, quorum ſingula ſingulis, ſuis locis reponemus.

Do-

Donaria à Magno Conſtantino Ecleſiæ S. Joannis Lateranenſis oblata ex Bibliothecario in Vita S. Sylveſtri.

Faſtigium argenteum battutile, quod habet in fronte Salvatorem ſedentem in ſella in pedibus quinque penſant. libras 120. Duodecim Apoſtolos in quinis pedibus, qui penſaverunt ſinguli libras nonagenas; cum coronis argenti puriſſimi. Item à tergo reſpiciens, in Apſida Salvatorem ſedentem in throno in pedibus quinis ex argento puriſſimo, qui penſ. libras 140. Angelos quatuor ex argento, qui ſunt in pedibus quinis coſtas cum crucibus tenentes, qui penſaverunt ſinguli libras 105. cum gemmis alavandinis in oculos. Faſtigium ipſum ubi ſtant Angeli, vel Apoſtoli penſat libras duo millia viginti quinque, ex argento dolatico. Pharum ex auro puriſſimo, quod pendet ſub faſtigio cum Delphinis quinquaginta, quæ penſant cum catena ſua lib. 25. Coronas quatuor cum Delphinis viginti ex auro puriſſimo, penſantes ſingul. lib. 15. Cameram Baſilicæ ex auro trimme in longum, & in latum in pedibus quingentis. Altaria ſeptem ex argento battutili penſ. ſing. lib. 200. Patenas aureas ſeptem, quæ penſant ſingulæ libras 30. Patenas argenteas 16. penſantes ſingulas libras 30. Scyphos aureos 7. qui penſant ſinguli lib. 10. Scyphum ſingularem ex metallo, corallo ornatum undique de gemmis praſinis & hyacinthinis auro interclusum, qui penſat ex omni parte libras viginti, & uncias tres. Scyphos argenteos viginti, penſantes ſingulos libras 15. Amas ex auro puriſſimo duas penſantes ſing. libras quinquaginta, portantes ſingulas medemnos tres. Amas argenteas viginti, quæ penſant ſingulæ libras decem, portantes ſingulæ medemnos ſingulos. Calices minores ex auro pu- A *riſſimo quadraginta, penſantes ſingulos libras ſingulas. Calices minores miniſteriales 50. penſ. ſing. libras binas. Ornamenta in Baſilica Pharum cantharum ex auro puriſſimo ante altare, in quo ardet oleum Nardinum piſticum cum Delphinis octuaginta, qui penſant libras triginta, ubi candelæ ardent ex oleo Nardino piſtico in gremio Eccleſiæ. Pharum cantharum argenteum cum Delphinis centum & viginti, quod* B *penſant libras quinquaginta, ubi oleum ardet Nardinum piſticum. Phara canthara argentea in gremio Baſilicæ, quadraginta penſ. ſingula libras triginta, ubi ardet oleum quod ſupra. Parte dextrâ Baſilicæ Phara argentea quadraginta penſ. ſingula libras viginti. Phara canthara in læva Baſilicæ argentea vigintiquinque penſ. ſing. libras viginti. Canthara cyroſtrata in gremio Baſilicæ ar-* C *gentea 50. penſ. ſing. libras viginti. Singularum librarũ metretæ tres ex argento puriſſimo, quæ penſ. ſing. libras 300. portantes ſingulæ medemnos 10. Candelabra aurichalca ſeptem ante altaria, quæ ſunt in pedibus 10. cum ornatu ſuo ex argento, interclusa ſigillis Prophetarum penſ. ſingula libras triginta, quæ conſtituit in ſervitio luminum ideſt maſſam Garilianam in territorio Sueſſano, præſtantem ſingulis annis ſolidos quadringentos.* D *Maſſam Muronicam in territorio ſupraſcripto præſtantem ſolidos trecentos ſexaginta. Maſſam Aurianam territorio Laurentino præſtantem ſolidos quingentos. Maſſam Urbanam territorio Antiano præſtantem ſolidos 240. Maſſam Sentilianam territorio Ardeatino præſtantem ſolidos 240. Maſſam Caſtis territorio Catinæ præſtantem ſolidos mille. Maſſam Trapeam territorio Catinenſi præſtantem ſolidos mille ſexcentos, &*

quin-

quinquaginta. Thymiamateria duo ex auro purissimo pensantia libras triginta. Donum aromaticum ante Altaria annis singulis libras 150.

Pro tantæ Ecclesiæ dissertationis corona, referre operæ pretium existimamus, honorificentissimum elogium, quod posteris reliquit Petrus Damiani S. R. E. Cardinalis Episcopus Portuensis, qui ob egregiam vitæ Sanctimoniam, incomparabilem eruditionem, ac disciplinæ Ecclesiasticæ zelum, Hieronymus Junior meritò nuncupari potest. Is inquam, in Epistola ad Cardinales S. R. E. hæc scribit: *Lateranensis Ecclesia sicut Salvatoris est insignita vocabulo, qui nimirum est caput omnium Electorum, ita Mater, & quidam apex, & vertex omnium per Orbem Ecclesiarum. Hæc septem Cardinales habet Episcopos, quibus solis post Apostolicum, sacrosanctum illud altare licet accedere, ac divina mynisteria celebrare*, &c. De eadem rursus ad Cadaloum Schismaticum sic scribit: *Hæc igitur ad honorem condita Salvatoris culmen, & summitas totius Christianæ Religionis effecta (ut ita dixerim) Ecclesia est Ecclesiarũ, & Sancta Sanctorum. Habet enim intrinsecus Beatorum Apostolorum Petri, & Pauli diversis quidem locis constitutas Ecclesias, sed sui compage Sacramenti (quia videlicet in quodam meditullio posita quasi caput membris supereminet) indifferenter unitas. His itaque tamquam expansis divinæ misericordiæ brachiis summa illa, & venerabilis Ecclesia omnem ambitum totius Orbis amplectitur, omnes, qui salvari appetunt in materno pietatis gremio confovet, & tuetur. Hac Jesus, Summus videlicet Pontifex, arce subnixus totam in Orbe terrarum Ecclesiam suam Sacramenti unitate confederat, ut unus Pastor meritò, & una dicatur Ecclesia.*

CAPUT III.

De Lateranensi Baptisterio.

Plurima huc usque de inclyta Lateranensi Basilica à Christianissimo Imperatore Magno Constantino ædificatâ brevi complexi sumus: decet modò, eâdem brevitate servatâ, de Baptisterio Basilicæ adjacenti differere, quod operis elegantiâ, & marmorum pretio insigne, ac speciosissimum est.

Ædificium hoc tam exteriùs, quàm interiùs octanguli figuram exhibet; in singulis autem interioribus angulis singulæ columnæ porphyreticæ assurgunt, relicto inter columnas, & parietes lato ambulacro: columnis imminent epistylia cum zophoro, & parvâ coronâ: huic incumbit secundus columnarum ordo numero æqualium, magnitudine verò minorum cum epistyliis, quæ tandem tecto premuntur. In zophoro, quod epistilio primi ordinis incumbit, nonnulli leguntur versus, quos refert Panvinius de septem Urbis Ecclesiis, ac in sua Dissertatione de Baptismate Paschali, & origine, ac ritu consecrandi Agnos Dei, sed ordine, ut mihi videtur, perturbato videlicet.

Gens sacranda polis, hic semine nascitur almo
Quam fœcundatis, spiritus edit aquis.
Virgineo fœtu, genitrix Ecclesia natos
quos spirante Deo concepit, amne parit.
Cœlorum regnũ sperate, hoc fonte renati.
Non recipit felix vita, semel genitos.
Fons hic est vita, & qui totum diluit Orbem,
Sumens de Christi vulnere principium.
Mergere peccator, sacro purgande fluento,

Quem

Quem veterem accipiet, profert unda novum. A
Insons esse volens, isto mundare lavacro,
Seu patrio premeris crimine seu proprio.
Nulla renascentum est distantia, quos facit unum
Unus fons, unus Spiritus, una Fides.
Nec numerus quemquam scelerum, nec forma suorum
Terreat, hoc natus flumine Sãctus erit.

Panvinio consensiunt Baronius, Ra- B sponus, & alii, qui à Panvinio transcripserunt. Pace tamen tantorum Virorum crediderim, initium legendi, instituì debere, à fronte januæ opposita, & continuato ordine ad dexteram ingredientis, ita recitandos esse.

Gens sacranda polis, hic semine nascitur almo
Quam fœcundatis, Spiritus edit aquis.
Mergere peccator, sacro purgande fluento,
Quem veterem accipiet, proferet unda novum. C
Nulla renascentum est distantia, quos facit unum
Unus fons, unus Spiritus, una Fides.
Virgineo fœtu genitrix Ecclesia natos,
Quos spirante Deo concipit, amne parit.
Insons esse volens, isto mundare lavacro
Seu patrio premeris crimine seu proprio.
Fons hic est vita, & qui totũ diluit orbẽ.
Sumens de Christi vulnere principium. D
Cœlorum Regnum sperate, hoc fonte renati.
Non recipit felix vita semel genitos.
Nec numerus quemquam scelerum, nec forma suorum
Terreat, hoc natus flumine Sãctus erit.

Hisce carminibus, adde alia duo cum annexa inscriptione, quæ à Grutero pag. 1163. num. 11. referuntur, ac Panvinius scriptor cætereoqui eruditissimus non vidit.

Ad fontem vitæ, hoc aditu properate lavandi
Constantis Fidei, janua Christus erit.

Inscriptio.

Hic locus olim sordentis tumuli squallore congestus, sumptu, & studio Christi famuli Hilari Episcopi, juvante Domino tantâ ruderum mole sublatâ quantum culminis nunc videtur ad offerendum Christo Deo munus, ornatus, atque dedicatus est. Verùm ex hac inscriptione, & ex Libro Pontificali in vita Xysti III. non mediocre dubium exoritur an Hilarus, an verò Xystus III. hoc Baptisterium, à Constantino inchoatum absolverit, & ornârit? Stat pro Hilaro, prædicta Gruteri inscriptio, si Baptisterio applicanda sit, ut pluribus placet; pro Xysto verò stat Liber Pontificalis, ubi in ejusdem Pontificis vita legitur: *Hic* (Xystum intellige) *fecit in Basilica Constantiniana, ornamentum super fontem, quod ante ibi non erat, idest epystilia marmore, & columnas porphyreticas erexit, quas Constantinus Augustus congregatas dimisit; ac jussit, ut erigerentur, quas, & versibus exornavit.* Discrimen temporis inter utrumque Pontificem est annorum 21. circiter. Nec verisimile videtur, hoc opus ab altero factum, ab altero refectum fuisse. Quomodò enim tam brevi temporis intervallo, potuisset in eam ruinam collabi, quæ instar sordentis tumuli esset, & tanta ruderum copia congeri, ut in molem evaderet? Concordem Libro Pontificali Gruterum reddi posse existimo: si animadvertamus Constantinum juxta antiquorum Romanorum morem, balneum in proprio habuisse palatio, illudque postquam Christianam fidem amplexus fuit in Baptisterii usum converti, ac epistiliis,

liis, marmoribusque, & columnis A porphyreticis ornari voluisse, atque ideò eadem marmora, eundem in locum, ad eundem finem, jussisse adduci: postmodum vero inchoatum opus, quod imperfectum remanebat, absolvi imperasse. Quare Beatissimus, atque magnificus Pontifex Xystus, de Sacris ornandis ædificiis valdè sollicitus, ut testatur Liberiana Basilica, post seculũ, hanc Constantini voluntatem execu- B tioni mandavit. Præterea absurdum minimè esse puto, si afferam, quòd in tam longa annorum serie, ubi epistylia, aliaque marmora columnæque jacebant, magnam ibi tunc molem aggestam fuisse, partim ex effossis fundamentis, super quibus ipsæ columnæ erigendæ erant, partim aliâ ex causa, ut quotidie in novis fabricis, antequam illæ absolvantur, similes terræ aggeres efformari videmus. Xystus igitur Pontifex columnas erexit, epi- C stylia superimposuit, opus tamen non absolvit. Unde Hilarus paulò post Xysti successor jam aggestam terram, novaque rudera, ex recenti fabrica superaddita exinde amoveri, ac in liberam, nitidamque formam reddi jussit, proptereaque inscriptionem illam, *hic locus olim sordentis tumuli squallore congestus*, &c. absque ullâ dubitatione, ipsi Hilaro Pontifici adaptari posse arbitror; præcipuè cum idem D Pontifex, hoc in eodem Baptisterio, tria Oratoria, unum in S. Joannis Baptistæ, alterum in S. Joannis Evangelistæ; tertium parum ab eisdem distans, in Exaltationis Sanctissimæ Crucis honorem, ædificaverit, quorum ultimum retroacto seculo, tempore nimirum Pontificat. Xysti V. gloriosissimi Pontificis, ob vetustatem nimiam dirutum fuit, in cujus angulis quatuor Cruces variis Musivis operibus ornatæ visebantur, ut narrat Ugon. in Stat. V. pag. 46. De ambobus prioribus Oratoriis nos disseruimus in nostro Opere de Veter. Monim. par. 1. cap. 26.

Ne autem ullam dubitandi ansam in hucusque narratis relinquamus, cum supra in capite præcedenti retulerimus, in zophoro quatuor columnarum, quæ muro sacelli S. Thomæ, seu Secretario Pontificium adhærebant infrascriptam legi inscriptionem, quæ cum illa à Grutero relatâ eadem penè est, videlicet: *Hic locus olim sordentis tumuli squallore congestus, sumptu, & te Domine tantâ ruderum mole, quantum culminis nunc videtur ad offerendum Christo Domino N* .... Quare inter utrasque solummodò ea est differentia, quod in hac desiderantur voces. *Studio Christi famuli Hilari Episcopi juvante*; ideò ad hoc elucidandum dubium responderi posse puto Anastasium IV. qui floruit anno 1153. Porticum ante Baptisterium, tabulis marmoreis, muroque clausisse, duoque altaria ibidem consecrasse, quare cum in hac porticu, olim ipsæ columnæ, cum zophoro fortasse, ante Baptisterii januam starent, quæ inde amotæ fuerunt, ut amplior redderetur area, quæ in Oratorii usum inserviret; & ne illarum columnarum, zophorique periret memoria, in ejusdem sacelli muro inclusæ fuêre, non à Joanne, qui Anastasii Prædecessor fuit, sed ab ipso Anastasio, vel aliquo ex Successoribus, sacrarum antiquitatum studioso.

Nec obstat quod Rasponi inscriptio in præcitatis differre videatur, quia diversitas nulla est, sed unius versus mutilatio, qui aut in marmore corro-

ſus erat, ut extremæ voces *ornatus atque dicatus*, indicant, vel ab Amanuenſe omiſſus fuit, ut ſæpè accidere ſolet. Rei igitur veritatem aſſequi impoſſibile eſt, cum nihil impervium tempori, nihil vetuſtati non penetrabile, nihil non obnoxium, longę ætatis edacitati non ſit, ac propterea ab hominum memoria, priſtinus rerum ſtatus, & primæva eſſentia facilè expungatur. Si quis igitur meliores habet conjecturas, afferat; Nos autem contenti ſumus Baptiſterium à Magno Conſtantino conſtructum, ſive conſtrui juſſum fuiſſe aſſerere, ideòque ad illius donaria modò deſcendimus, quæ à Bibliothecario in Sylveſtri vita ſic recenſentur. *Fontem Sanctum, ubi baptizatus eſt Auguſtus Conſtantinus ab eodem Epiſcopo Sylveſtro. Ipſum Sanctum Fontem ex lapide porphyretico, ex omni parte coopertum, intrinſecus, & foris, & deſuper, & quantum aqua continet, ex argento puriſſimo in pedibus 5. qui penſavit argenti libras, tria millia, & octo. In medio fontis columnas porphyreticas, quæ portant phyalam auream, ubi candela eſt, penſans ex auro puriſſimo libras 52. ubi ardet in diebus Paſchæ balſamum lib. 200. annexum verò, ex ſtippa amianti in labro Fontis Baptiſterii; Agnum ex auro puriſſimo fundentem aquam, qui penſat lib. 30. Ad dexteram Agni, Salvatorem ex argento puriſſimo in pedibus 5. penſ. libras 170. In læva Agni, Beatum Joannem Baptiſtam, ex argento in pedibus 5. tenentem titulum ſcriptum, qui hoc habet. Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi, penſantem libras centum. Cervos ex argento 7. fundentes aquam, qui penſant ſinguli lib. 80. Thimiamaterium aureum cum gemmis prainis, & hyacinthinis quadraginta duabus, penſans libras decem.*

Maſſam Feſti propoſiti ſacri cubiculi, quam donavit Auguſtus Conſtantinus præſtantem ſolidos 300. Maſſam Gaba territorio Gabinenſi præſtantem ſolidos 202. Maſſam Pictas, territorio ſupraſcripto, præſtantem ſolidos 205. Maſſam Statilianam, territorio Corano, præſtantem ſolidos 200. Maſſam intra Siciliam Taurana, territorio Parampnienſi, præſtantem ſolidos quingentos. Intra Romam domos, vel hortos præſtantes ſolidos duo milia ducentos. Fundum Baſſi, qui præſtat ſolidos centum viginti. Maſſam Laninam præſtantem ſolidos ducentos. Fundum Catulli, territorio Momentano, præſtantem ſolidos quinquaginta. Maſſam Statianam, territorio Sabinorum, præſtantem ſolidos 350. Maſſam Murinas, territorio Appiano Albanenſi præſtantem ſolidos 300. Maſſam Virginis, territorio Corano, præſtantem ſolidos ducentos. Et tranſmarina infra partem Africæ. Maſſam vineis, territorio Mucario, præſtantem ſolidos octingentos. Maſſam Capſis, territorio Capſitano, præſtantem ſolidos ſexcentos. Maſſam varia Sardana, territorio Monenſi, præſtantem ſolidos quingentos. Maſſam Cameras, territorio Curalupi, præſtantem ſolidos 405. Maſſam Nummas territorio Numidiæ, præſtantem ſolidos 710. Maſſam Baldarioleario; territorio Numidiæ, præſtantem ſolidos octingentos, & decem. Item in Græcia territorio Cretas, Maſſam Ceſalinam in Creta, præſtantem ſolidos quingentos. In Mengaulo Maſſam Amaron, præſtantem ſolidos 222.

C A P U T IV.

De Vaticana Basilica.

VATICANAM Basilicam toto Orbe terrarum celeberrimam, quæ Architecturæ miraculum, & Constantinianæ liberalitatis, munificentiæque erga Christianam Religionem, nobile argumentum meritò asseri valet, descripturi; opere pretium exigit, ut de Vaticano etymo aliqua prius exponamus. Vaticanus itaque Mons, ultra Tyberim in Hetruria, à Ponte Milvio usque ad mare protensus est: latâ tamen sumptâ terminatione, ut rerum naturalium scrutator Plinius lib. 3. c. 5. affirmat: *Citra XIII. M. passuum Urbis Vejentem agrum à Crustumino, dein Fidenatem, Latinumque à Vaticano dirimens.* Stricto verò termino; Vaticanus, planities illa dicitur, quæ inter montem Vaticanum, Tyberimque interjacet, cujus magnam occupat partem Leonina Civitas, à Sanctissimo Pontifice Leone IV. illius conditore, sic appellata, cujus pars, quæ Urbis muris olim exclusa, extra porrigebatur; modò à Summo Pontifice Urbano Papa VIII. novis mœnibus, sive propugnaculis, mirâ animi magnificentia inclusa, Janiculus appellatur. Antiquitus neque admodum frequens, neque de Urbis pertinentiis Vaticanus erat; ita dictus, ut ex Verrio tradit Festus, quod Vatum responso, expulsis Hetruscis, Populus Romanus eo potitus sit. Hinc Janiculus licet propriè, pro Vaticano non veniat, attamen, ut eidem conterminus, si non tam rigidè vocem accipias, ipsum sonat, ut Martial. lib. 1. Epigram. 63. cujusdam Tullii Martialis

A Villulam describens, quæ in Vaticani ambitu sita erat, ut in Janiculo positâ, sic cecinit.

Tulli jugera pauca Martialis
Longo Janiculi jugo recumbunt.

Ac Gellius lib. 16. c. 17. *Et agrum* (inquit) *Vaticanum, & ejusdem agri Deum præsidem appellatum acceperamus à Vaticiniis, quæ vi, atque instinctu ejus Dei in agro fieri solita essent. Sed præ-*
B *ter hanc causam M. Varro in libris Rerum Divin. aliam esse tradit istius nominis rationem: Nam sicut Ajus,* (*inquit*) *Deus appellatus, araque ei statuta est, quæ est in infima nova via, quòd ei in locc divinitus vox edita erat, ita Vaticanus Deus nominatus, penes quem essent vocis humanæ initia, quoniam pueri simul atque parti sunt, eam primam vocem edunt, quæ prima in Vaticano sillaba est: idcircò vagire dicitur,*
C *exprimente verbo sonum vocis recentis.* Huc usque Gellius. Hipponensis verò Episcopus S. Augustinus lib. 4. de Civitate Dei cap. 8. sic appellatum fuisse scribit, quia *infantium vagitibus præsidebat*: & cap. 2. ejusdem libri idem affirmat, nempè: *nascentibus in vagitu os aperire.* Ac Romanæ eloquentiæ Parens lib. 13. Epist. 33. ad Atticum Vaticani sic meminit: *Sed casu sermo à Capitone de Urbe augenda à Ponte Milvio*
D *Tyberim duci secundum Montes Vaticanos, Campum Martium coædificari; illum autem Campum Vaticanum fieri quasi Martium Campum.* Meminit quoque hujus montis Venusinus Vates Horatius lib. 1. Ode 30. ubi sic:

Care Mæcenas Eques, ut paterni
Fluminis ripæ simul, & jocosa
Redderet laudes tibi Vaticani
Montis imago.

Apud Porphyrium Horatii inter-

pretem hoc loco Vaticanum montem non longè abesse à Theatro Pompeii conjicitur; quem resonuisse simul cum ripis plausu Populi ipse refert. Apud Martialem non semel Vaticanum offendimus, cujus vina pessimi generis fuisse cecinit. Ibi.

Quid te Tucca juvat vetulo miscere phalerno
In Vaticanis condita musta cadis?

Campum Vaticanum eximius ille Historiæ Scriptor Tacitus lib. 14. Annalium, Vallem appellat his verbis: *Clausumque Valle Vaticanâ spatium, in quo equos Nero regeret.* Nam Circus hic antiquissimus erat, à Cajo extructus, & Augusto dicatus, licet postea Neronis assumpserit nomen, cujus vestigia tam in præterito, quàm in præsenti seculo extabant, nam partim visebantur, partim verò terram effodiendo inventa fuère. Præcipuum & principale Circi signum erat Obeliscus, qui nunc ante Basilicam cernitur, olim situs prope ubi nunc Sacrarium. Circi initium, sive ingressus erat, ubi ad præsens Ecclesia S. Marthæ; finis, seu terminis ad ultimos scalæ gradus antiquæ Basilicæ se extendebat, ut fusiùs narrat severanus in suis Memoriis Sacris septem Ecclesiarum Urbis pag. 7. Prope Obeliscum Occidentem versùs duo aderant rotunda templa, quorum Obelisco proximius Matri Deûm, licet perperam à quibusdam Marti attributum, & hoc Neronis Vestiarum appellatum. Alterum verò remotius Apollini, ideſt Soli dicatum erat. Utraque cum transitu simul conjuncta, in hisce ædificiis speciali nota digna sunt non solùm, quòd in Circi spina erant constructa, verùm etiam, quòd in una, eademque parte sita; cum contrarium A appareat ex Circo Caracallæ, à Panvinio in suo Opere de Ludis Circensibus pag. 57. relato, ubi ex una Obelisci parte Solis templum, ex altera verò Matris Deûm simulacrum cernitur. Itemque ante Apollinis templum observandum est, fuisse vestibulum, quod Vaticanum denominabatur, quia Vates, scilicet Idolorum Sacerdotes, ibi Sacra peragebant; ideòque tota illa pars Basilicæ, quæ Meridiem respicit, B Vaticanum etiam dicta fuit, ut narrat antiquus Scriptor Petrus Mallius in sua Descriptione Vaticanæ Basilicæ num. 16.

Propè Circum, Collis cretosus est, lateribus, tegulis, vasis, aliisque fictilibus operibus fabricandis valdè opportunus, ut quotidiana docet experientia, de quo Juvenalis Satyr. 16. ibi. *Et Vaticano fragiles de monte patellas.*

Vitellium in suo Principatu ducentorum sextertiorum valoris patinam C condidisse, narrat Plinius lib. 35. c. 12. cui extruendæ fornax in campis exædificata erat, quos utique campos Vaticanos fuisse existimo; de quibus & Livius ait: *Quorum terram, Argillaceam esse, & ad fabricas aptissimam experimur.* Laudatus verò Tacitus lib. 2. Histor. Vaticanam terram infamem vocitat, hisce verbis: *Postremò ne salutis quidem curâ infamibus Vaticani locis* D *magna pars tetendit, unde crebræ in vulgus mortes.* Vetustissimæ Ilicis, quæ apud Vaticanum olim viruit meminit idem Plinius lib. 16. cap. 44, ubi sic: *Vetustior Urbe in Vaticano Ilex*, &c. Et de inauditæ magnitudinis serpente in eodem Vaticano occiso, idem Auctor lib. 8. cap. 13. ita meminit: *Faciunt his fidem in Italia appellatæ Boæ:* (ideſt Serpentes) *in tantam amplitudi-*

nem

nem exeuntes, ut D. Claudio Principe, occiſæ in Vaticano ſolidus in alvo ſpectatus ſit infans. Montem iſtum, quid celebris ſemper habuiſſe, ex eo eruitur; quòd Lucius Verus Imperator equo ſuo, quem peramabat extincto, ſepulcrum in Vaticano poſuerit, ut tradit Julius Capitolinus in eodem.

Redeamus modò ad Circum, in cujus medio, prefatus Obeliſcus ſitus erat, in quo hæc legebantur inſcripta, prout adhuc leguntur.

DIVO CÆSARI DIVI IVLIJ F. AVGVSTO TI. CAESARI.
DIVI AVGVSTI F. AVGVSTO SACRVM.

De hoc Obeliſco expreſsè ſæpè laudatus Plin. in lib. 36. cap. 11. ubi ſic: *Tertius Romæ Obeliſcus eſt in Vaticano Caii, & Neronis Principum Circo, ex omnibus unus omninò fractus eſt in molitione, quem fecerat Seſoſtridis filius Nuncoreus. Ejuſdem remanet, & alius centum cubitorum, quem poſt cæcitatem viſu reddito, ex oraculo Soli ſacravit*. Ac lib. 16. cap. 40. n. 20. idem Auctor miræ magnitudinis navem fuiſſe, quæ eumdem vexit Obeliſcum ſic narrat: *Abies admirationis præcipuæ viſa eſt in navi; quæ ex Ægypto Caii Principis juſſu, Obeliſcum in Vaticano Circo ſtatutum, quatuorque truncos lapidis ejuſdem ad ſuſtinendum eum adduxit: quâ nave nil admirabilius viſum in mari certum eſt. CXX. M. modiûm lentis pro ſaburra ei fuère. Longitudo ſpatium obtinuit magnâ ex parte Oſtienſis portus latere lævo. Ibi namque demerſa eſt à Claudio Principe, cum tribus molibus, turrium altitudine in ea exædificatis, ob idq; Puteolano pulvere advecto. Arboris ejus craſſitudo quatuor hominũ ulnas complectentiũ implebat.*

A Celebris fuit Circus iſte ob Circenſes ludos in eo celebratos, de quibus Svetonius in Claudii vita cap. 21. *Circenſes*, ait, *frequenter etiam in Vaticano commiſit, nonnunquam interjectâ per quinos miſſus venatione*. Ac Lampridius in Heliogabalo ſcribit: Elephantorum quatuor quadrigas, in Vaticano agitaſſe, dirutis ſepulcris, quæ obſiſtebant. Tacitus verò ad Annal. B lib. 15. Neronianos hortos in Vaticano vireſcentes enunciat, in quibus feralem Chriſtianorum cladem, Ceſarum immaniſſimus, veluti ludricum, Populo exhibuit.

Hunc tot ſpectaculis, rebuſque admirabilibus celeberrimum Circum, Ceſar Conſtantinus demolitus, in eo ſpectabilem Principis Apoſtolorum Baſilicam, à fundamentis excitavit, ubi B. Petri corpus ſepultum fuerat, ut C Bibliothecarius in ejuſdem D. Petri Vita. *Sepultus eſt viâ Aureliâ in templo Apollinis juxta locum, ubi crucifixus eſt, juxta palatium Neronianum in Vaticano, juxta territorium triumphale*. Hujus occaſione laudatus narrat Alpharanus, quòd ubi nunc majus eſt altare, ibi ante Conſtantinum B. Petri Confeſſio, ſive Oratorium erat, Petrique prima in Urbe ſedes, Succeſſorumque ejus, in qua omnes Chriſtiani D ad divina audienda; necnon ſacroſancta percipienda myſteria, conveniebant. Pro hac narratione firmandâ, plures valerem conferre auctoritates, quæ in noviſſima Ciaconii editione tom. 1. pag. 70. relatæ ſunt. Ideò brevitatis gratiâ illas omittere, & ad noſtrum Magnum Imperatorem ſermonem iterum convertere duco.

Non ſine igitur myſterio, circumjacentem Confeſſionis locum, tot propha-

phanis ſuperſtitionum præſtigiis coinquinatum, A tot Chriſtianorum Martyrum carnificinis deturpatum, ſacroſancto hoc templo expiandum putavit, nempè, ut ibi crudeliſſimorũ hoſtium rabies, in pueraſcentem Eccleſiam, immani inſanierat excidio, ibi in æternum ſubactæ Idololatriæ tropęum, immobile D. Petri monimentum aſſurgeret: ac unde impia, vanaque Apollinis falſa vaticinia, diabolicis artibus, extorquebantur, B inde infallibilia Cathedræ Petri oracula, perpetuò proderentur. Enim verò noſter Magnus, ac Pius Auguſtus, latè per omnes Imperii Romani terminos, vero Numini templa erigendi, Chriſtifidelibus facultatem indulſit. Atque ut ipſe omnibus præiret exemplo, inter cæteras ſacrarum ædium moles, non abſque maximis, eximiiſque Chriſtianæ humilitatis argumentis, ampliſſimam hanc excitavit. Prius enim quàm manus tanto C admoveret operi, in Vaticanum collem ſe contulit, Imperialique depoſito diademate pronus in terram, ac illacrimans, ad Baſilicæ inchoanda fundamenta, ligone aſſumpto, prior ipſe ſolum effodere eſt aggreſſus. Tum duodecim corbes, egeſtà jam humo opplevit, ſuppoſitiſque Auguſtis humeris aſportavit; Veſpaſianum fortè æmulatus, qui, ut tradit Svetonius in ejus Vita cap. 8. *Reſtitutionem Capitolii aggreſſus* D *ruderibus purgandis manus primus admovit, ac ſuo collo quædam extulit.* Deſignatis hinc Templi fundamentis, nonaginta duabus, ut ex Ichnographia, marmoreis columnis excelſum reddidit, ac in Principis Apoſtolorum memoriam, honoremque ſacravit. Quæ omnia S. Sylveſtri acta teſtantur apud Baronium ann. 324. n. 62. & longè ante ipſum Baronium, hanc piam, religioſamque narrat actionem Canonicus Romanus, ſeu Petrus Mallius, in ſua Deſcriptione Vaticanæ Baſilicæ in principio. Præfatà Conſtantinianam fundationem pluribus, magniſque lateribus, in quibus Conſtantini nomen impreſſum erat, confirmatam deprehendimus, horumque laterũ, teſtem de viſu habemus, laudatum Baronium, qui in appendice tom. 3. in antiquorum parietum demolitione, occaſione novæ fabricæ Vaticanæ erutos, ſe illos vidiſſe ſcribit, ut in Tab. VI. fig. 1. Id etiam firmat Torrig. in ſuis Sacris Crypt. Vatican. pag. mihi 448. aſſerens, idem nomen, in quadam tegula, quæ ſuper tectum ejuſdem Baſilicæ erat, ſculptum fuiſſe. Quare firmiſſimum ſanè, validumque argumentum exiſtimo, ad probandam ædificiorum antiquitatem, hoc laterum inſcriptorum teſtimonium; quo etiam ſimiliter uſus eſt Blondus Flavius Inſtauratæ Romæ lib. 2. num. 12. ubi ſe vidiſſe narrat quadratos lateres ampliſſimos ex ruinis, quæ Eccleſiam S. Sylveſtri Monialium, nunc celebre monaſterium, ſæpiunt extractos, quorum pars literas habebat à figulo prius quàm cęmentum exſiccaretur expreſſas in hæc verba: *Domitiana major pars: Domitiana minor*: E quibus lateribus ipſe Blondus eodem in loco Thermas, ſive Methodium, vel Domitiani Naumachiam fuiſſe conjecit. Octavius item Falconerius in Epiſtola ad Carolum Dati italico idiomate, quæ in Romæ antiquæ appendice, Famiani Nardini jacet, ac nuperrimè Fabrettus in ſuo de Columnæ Trajanæ Syntagmate cap. 7. eiſdem utuntur argumentis. Similium laterum exempla in Tab. VI. fig. 2. 3. 4.

ſub

fig.1

AVG·D·N·CONSTANTINVS

fig.2

fig.5

LEG X G P F

fig.6

LEX G P F

fig.7

LEG XIIII GEM

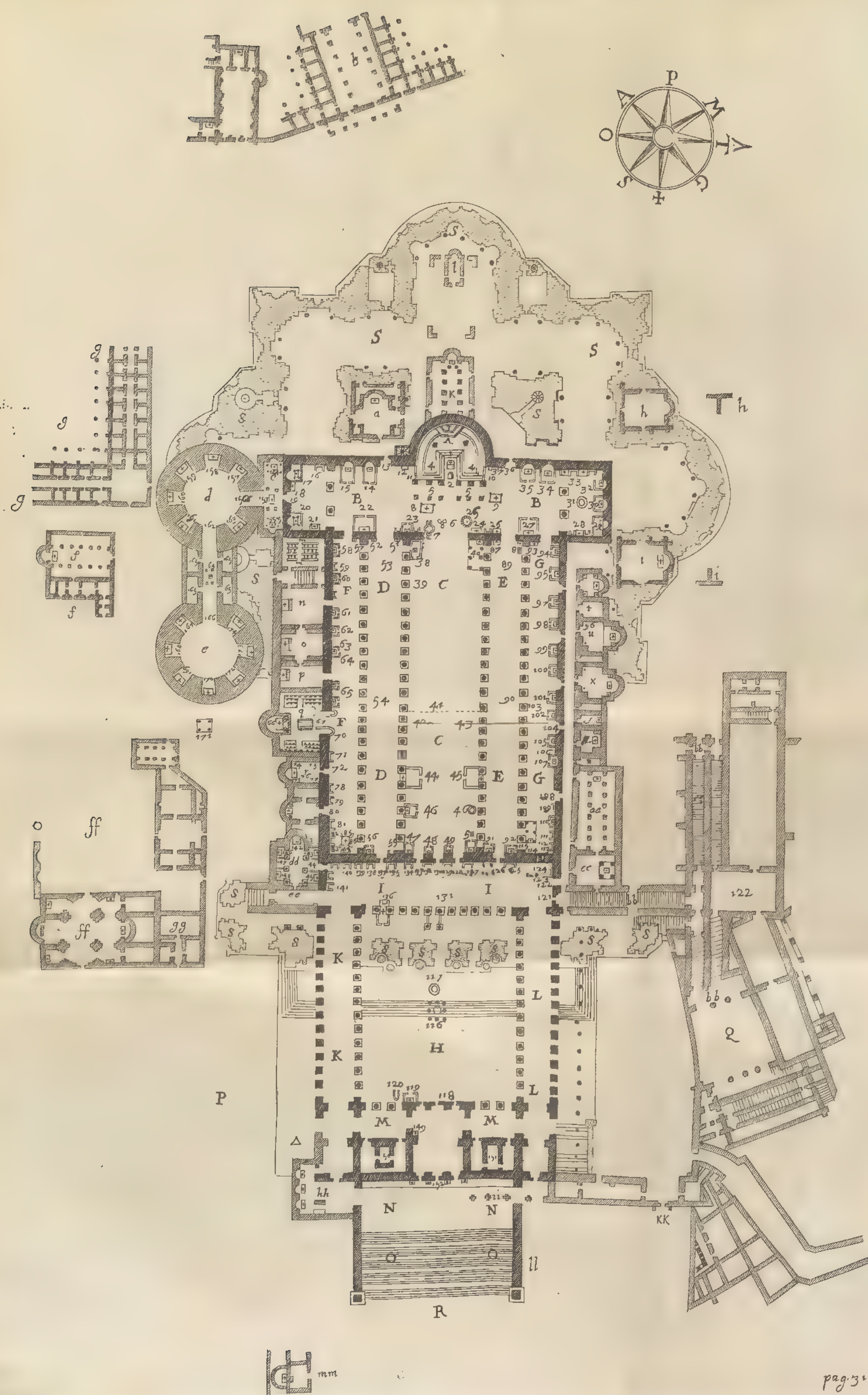
fig.3

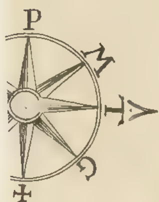
COS

fig.4

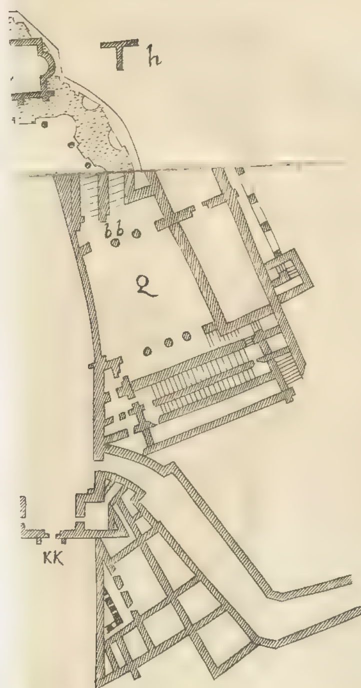
C O S

TAB·VII Ichnographica

pag. 31.

ſub oculis expono. Morem hunc lite- A ris, quadratos lapides obſignandi, non ſolùm hìc Romæ, verùm etiam per totum Romanum Imperium obſervatum reor, ut ex ſimilium laterum figuris à Lambecio relatis, in ſua Bibliotheca Cæſar. lib. 2. pag. 1001. colligi valet. Horum laterum exempla, vides in dicta Tab. VI. fig. 5.6.7. Laterum figuræ 5. & 6. habent literas: LEGXGPF; quas ſic legendas exiſtimo. LEGIO DE- B CIMA GEMINA PIA FIDELIS; ut legit Lambecius; alii legunt, ut ex Urſato de Notis Roman. *Legio Decima Gemina Pia Felix*, vel *Decima Germanica Pia Fidelis*; ſive *Decima Gemella Pia Fidelis*. Hos lateres propè Pagum Germanum Altemburgicum, inter rudera veterum Hybernorum Pannonicorum, inventos fuiſſe ſcribit idem Lambecius. Tertius vero ſignatus num. 7. qui Carnunti ſedem C habebat, ſequentibus literis obſignatus eſt, ſic LEGXIIII. GEM. ſcilicet LEGIO DECIMA QVARTA GEMINA.

Augent etiam conſtanter fidem hujuſce fundationis, ænea numiſmata, cum effigie Magni Conſtantini, & Crucis, occaſione qua, tempore Urbani VIII. Sum. Pont. jacta fuêre fundamenta pro collocandis, ſupra confeſſionem, magnis quatuor æneis colu- D mnis, ibidem reperta, ut narrat citatus Torrigius p. 62. Idem quoque teſtantur duo illa carmina, literis Muſivis, in vetuſta Tribuna olim expreſſa, quorum memoria jam periiſſet, niſi accurata Andreæ Fulvii ſolertia, cujus tempore Tribuna disjecta fuit, illa poſteritati conſignaſſet; quæ carmina idem Fulvius lib. 2. ſuarum antiquitatum ſic refert.

Quod duce te Mundus ſurrexit in aſtra triumphans
Hanc Conſtantinus Victor tibi condidit aulam.

Hactenus de Vaticano, & ejus Etymo, necnon indubitatâ Conſtantini fundatione ſatis actum eſt. Supereſt modò, ut operi noſtro indulgendo, ad interiores Baſilicæ partes deſcribendas gradatim procedamus.

In Tabul. VII. exhibeo tam veteris, quàm novæ hujus inclytæ Vaticanæ Baſilicæ ichnographiam, ex qua clarè intueri valebis, quomodo ſe antiqua Baſilica, cum ſibi adjacentibus locis, haberet, & quicquid poſtea per novas conſtructiones eidem additum, ſive ſubtractum fuerit; novum indicatur à punctis, antiquum à lineis, aliiſque ſignis. Vereris Baſilicæ ſingulas partes, minutim utcumque deſcribemus, ut poſteris quoquomodo tantæ Baſilicæ forma, quæ olim erat, innoteſcat.

Hanc, ſequenteſque tabulas antiquam Baſilicam, & in eis contenta repreſentantes, deſumpſimus ex quodam Codice, in Archivo ejuſdem Baſilicæ extante, cujus mihi copiam fecit Reverendiſſimus D. Thomas Vanninus præfatæ Baſilicæ Canonicus, & Tabularius, permittente tamen Eminentiſs. & Revertndiſs. D. Carolo Cardinali Barberino ejuſdem Baſilicæ Archipresbytero, quibus humillimas rependo grates, pariterque etiam Rev. D. Joſepho Mariæ Cari de Sacris, antiquiſque memoriis admodum benemærenti, qui Manuſcriptum Tiberii Alpharani antiquæ Vaticanæ Baſilicæ accuratiſſimi Scriptoris, Xyſti V. Summi Pontificis coævi, nobis libentiſſimè communicavit, à quo plurima excerpſimus; quare eumdem ab Alpharano obſervatum ordi-

ordinem, nos etiam ſequendum ducimus, cum clarus, patenſq; ſit. At antequàm ad antiquæ Baſilicę deſcriptionẽ deſcendam, gratum fore puto, ſi nonnulla carmina, à Prudentio Poëta Chriſtiano, qui in principio quinti ſeculi floruit, exarata referam, quæ ſic in Hymno 12. leguntur.

Dividit oſſa duum Tybris, ſacer ex utraque ripa,
Inter ſacrata dum fluit ſepulcra.
Dextra Petrum regio, tectis tenet aureis receptum,
Canens oliva, murmurans fluento.
Namque ſupercilio ſaxi, liquor ortus, excitavit
Frõdem perennem chriſmatis feracem.
Nunc pretioſa ruit per marmora, lubricatque clivum
Donec virenti fluctuet corymbo.
Interior tumuli pars eſt, ubi lapſibus ſonoris
Stagnum nivali volvitur profundo.
Omnicolor vitreas pictura ſupernè tingit undas,
Muſci relucent, & vireſcit aurum.
Cyaneuſque latex, umbram trahit imminentis oſtri,
Credas moveri fluctibus lacunar.
Paſtor oves alit, ipſe illic gelidi rigore fontis
Videt ſitiri, quas fluenta Chriſti.

Hæc Prudentius cecinit.

Modò ab Abſide, tamquam à digniori Baſilicæ parte initium ſumimus. Abſis itaque, quam majorem Tribunam vocari, Populi placitum introduxit, poſt tranſverſam Baſilicæ partem ad ortum vergentem, id ſitus nacta fuit, ut caput ipſius Baſilicæ eſſet, Sacroſanctæque Crucis typum inchoando prætexeret, ſicuti per lit. A. denotatur. Hemicycli formam exprimebat, longitudineque ad Occidentem palmis quadragtnia quatuor præſtabat, latitudine palmis octoginta ſpatiabatur, altitudine verò centum æquabat inter Abſidem, & tranſverſam navem. In medio, ara princeps erecta erat, quæ tantæ ſemper venerationis fuit, ut nullus unquam Pontificum illam reſerare auſus ſit, nihil removere ut tradit laudatus Alpharanus cap. 1. & innuit Pancirolus de Eccleſ. hac in eadem Baſilica.

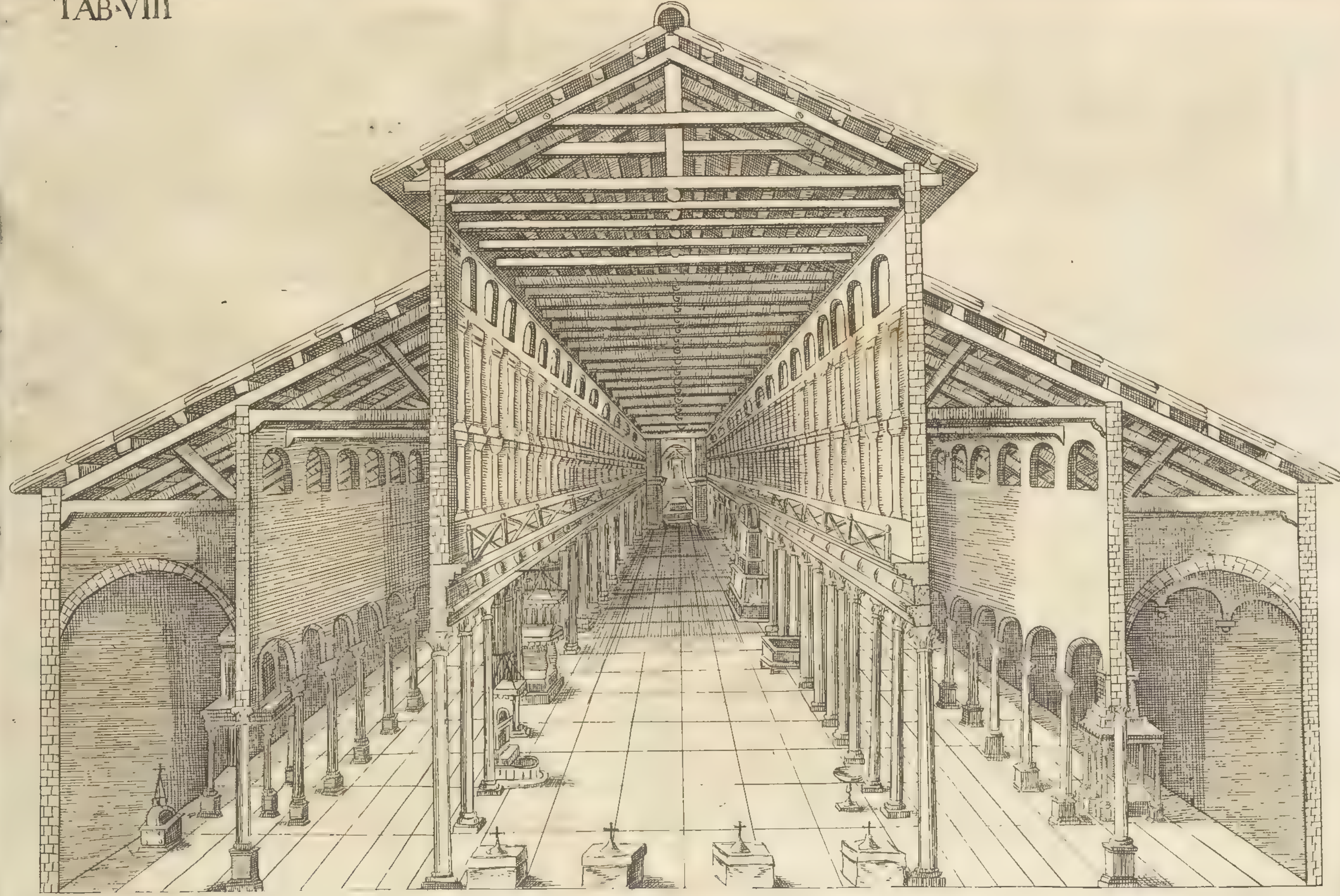
B Tranſverſa verò navis deſignata literâ B. inter Tribunam, & Baſilicæ corpus protendebatur, latitudinis palmorum ſeptuaginta octo, altitudinis centum ſeptuaginta, longitudinis tandem à Meridie ad Boream, nonaginta ſupra trecentos.

C Templi Vaticani area, ſcilicet à januis, quæ erant in conſpectu ante quadriporticum, uſque ad tranſverſam navem, quadringentis, & ſex palmis in longitudine, ab Ortu ad Occaſum excurrebat, ac ducentis octoginta quinque in latitudine; in altitudine verò centum ſeptuaginta. Mediana navis notata litera C. omnium maxima centum, & ſex palmis in longitudine producebatur, ac centum ſeptuaginta in altitudine.

D Reliquæ hincinde naves D. E. longè depreſſiores, & minoris latitudinis erant; illæ namque duæ, quæ medianæ navi à dextero latere ad Meridiem, & à ſiniſtro ad Boream adjacebant, in latitudine triginta octo, ac in altitudine octoginta duobus palmis conſtabant.

Poſteriores naves F. G. ante dictis contiguæ, pariter ad Meridiem, & ad Aquilonem ex utraque parte Baſilicæ muro adjacentes, paulūlum præfatis de-

TAB·VIII

pag 33

demiſſiores, palmos triginta novem A latitudinis ſeorſim habebant, altitudinis verò ſexaginta duos.

Intercolumnium, quod quinque naves ſuſtentabat, columnis octoginta octo coordinatum erat, quarum ſinguli ordines, viginti duabus inter ſe paralellis columnis, æquè conſtabant, ad ordinem illum columnarum porticus Templi Salomonis alludentes, ut in Tab. VIII. ſcenographica videre eſt. B Harum columnarum capitula Corinthia, & epiſtylia maxima ſuper capitula è Pario marmore quadrata erant, & ſignis Muſivis decorata, quæ templi muros, & tectum ſuſtentabant. Minores naves ſuper columnarum capitula loco, epiſtyliorum, habebant arcus parietes ſuſtentantes. In mediana autem navi, ſuper epiſtyliorum corona, intrinſecùs per gyrum proferebatur podium, latitudinis palmorum trium, erantque ante podium circulariter lignum, & lateres palmorum quinque C altitudinis, ne hinc inde homines circumambulantes cadere poſſent, ut apparet in eadem Tab. VIII. ſub lit. AA. Teſtatur laudatus Alpharan. in eodem cap. 1. quòd ævo ſuo ejuſdem podii veſtigia adhuc viſebantur. Præfatæ columnæ, neque altitudine, neque craſſitudine æquebantur; illæ enim medianæ navis, quadraginta in altitudine, in craſſitie verò ſex palmos continebant: D aliæ è Numidico, aliæ è Pario marmore mixtoque erant; duæ tamen, quæ valvis Baſilicæ proximæ offendebantur, ejus venuſtatis erant, ac pretii, utpote, quæ marmore Africano conſtabant, ut iis pares nullas, Urbs, aut Orbis ipſe umquam viderit. Columnæ minorum navium viginti ſex palmis altæ, & quatuor craſſæ, aliæ erant ex Pario, nonnullæ verò ex Numidico, mixtoque marmore,

In ſummitate cujuslibet navis, aut ordinis columnarum, ad Occidentalem plagam, fornix elevabatur, & tranſverſam navem cum Tribuna connectebat. Quinque iſti fornices, ſex paraſtatis fulciebantur, quorum maximus, qui medianæ navi incumbebat, ultra duas paraſtatas, binis adhuc, & his prægrandibus columnis præmuniebatur; quare veteres arcum triumphalem vocitàrunt; unde autem hoc deſumpſerit nomen diximus in noſtro opere de Veter. Monim. Cap. XXII.

Patuit antiquitùs iſta Baſilica multis januis, nam in parietibus ad Ortum, quinque januas habuit, ut videre potes in Tab. IX. ſub num. 1. 2. 3. 4. & 5. Videlicet in mediana navi portas tres, æqualem in altitudinem elatas, palmorum viginti novem, & latitudine ſexdecim: harum locus in Tab. VII. Ichnographica ſub nu. 128. 130. & 133. indicatur. Duæ anteriores naves ex utraque parte medianæ propinquæ, duabus januis occurrebant, quarum ſingulæ, palmis viginti octo altitudinis, æqualiter præſtabant, altitudinis verò quatuordecim; locus iſtarum deſignatur in eadem Tab. VII. Ichnographica ſub num. 126. & 137. Janua autem, quæ Sancta dicebatur Baſilicæ, lateri addita in poſteriori navi, quæ dicebatur Vultus Sancti ad Boream, pro Anno Jubilæi, altitudinis erat palmorum ſexdecim, latitudinis verò decem; iſtius ſitum habes in prænotata Tabula VII. ſub num. 124. Baſilicæ latus dexterum in Meridiem, quinque januis præditum fuit, totidemque ſiniſtrum, quæ altitudine, & latitudine promiſcuè vincebantur. Ex his ad quaſdam

poſtea Eccleſias, ſeu Oratoria, de quibus infra, petebat aditus. Tandem in parietibus tranſverſæ navis ad Occidentem, duæ aderant januæ ſub nu. 13. & 36. & ad Meridiem unica ſub n. 19. & earum ſingulæ ſecum in altitudine octodecim palmorum, & in latitudine decem congruebant.

Multa etiam luce, abundabat antiqua Vaticana Baſilica, ex magnarum feneſtrarum numero, quas octoginta octo, ex infra dicendis, fuiſſe colligitur. Frons templi in Mediana, Orientem versùs, tribus in primo, totidemque in ſecundo ordine, feneſtris illuſtrabatur, quæ viginti duobus palmis in altum ſe attollebant, & latitudine quatuordecim ſingulæ extendebantur; in tertio verò ordine, juxta tectum unicâ tantum, eâque rotundâ ad inſtar magni oculi, cujus diameter erat palmorum quatuordecim, Harum feneſtrarum exempla habes in Tabula IX. ac in X. ſub lit. A. B. C. D. E. In parietibus itidem ex utraque dextera, & ſiniſtra ejuſdem Medianæ navis, Baſilica viginti duo lumina adaperiebat, undecim Meridiem, ac totidem Boream reſpicientia, ejuſdem latitudinis, ac altitudinis, quâ præfata alia exciſa erant, invicem paralella, & è regione ſeſe inſpectantia: harum feneſtrarum exemplar videre poteris in dicta Tabula X. lit. A. B. C. D. E.

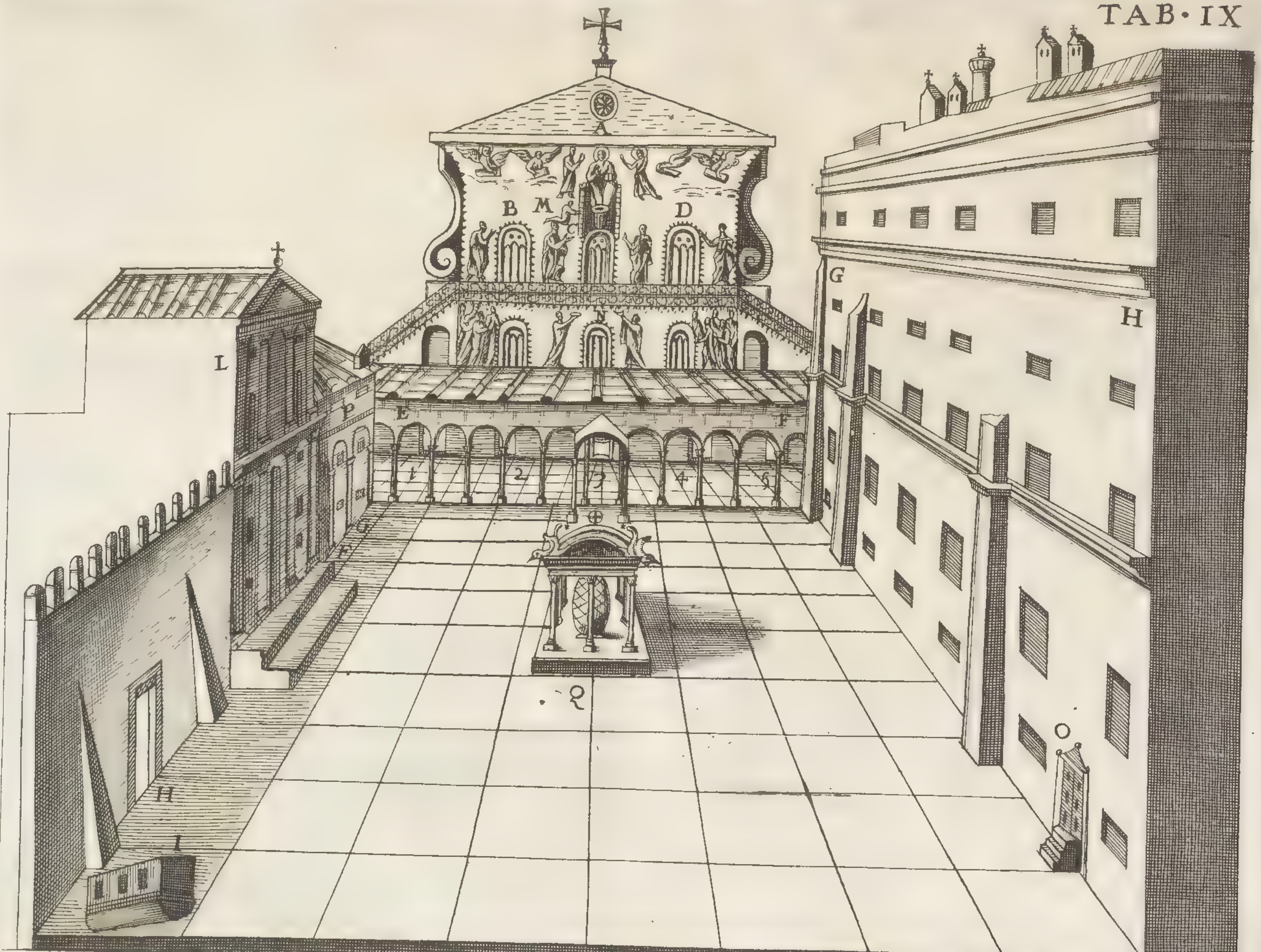
Poſteriorum minorum navium parietes dextrâ, lævâque, viginti pariter duas feneſtras, undecim ad Meridiem, ac totidem ad Aquilonem reſerabant: æquis item ſpatiis erant contrapoſitæ, earum altitudo palmis decem & ſeptem evehebantur, latitudo verò palmis duodecim cum ſemiſſe. In oblongum in tranſverſa navi, habuit itidem Baſilica ſexdecim feneſtras, quæ altitudine, & latitudine, cum illis majoris navis, comparabantur; & octo à dextris, octo à ſiniſtris patebant. Parietes dextrorſum ad Meridionalem partem duas excipiebant, ad Orientem tres, & ad Occaſum tres alias è conſpectu poſitas, & è regione mutuò ſe conſpicientes: à ſiniſtris ſimiliter in parietibus ad Aquilonem duæ, ad Ortum tres, & ad Occidentem tres aliæ, pariformiter contra ſe viciſſim ſingulæ illuminantes, reſpondebant.

Abſis quoque Baſilicæ, quinque circumforata feneſtris pandebatur, Occaſum proſpectantibus, quarum ſingulæ palmis ſexdecim altitudinis, ac undecim latitudinis erant.

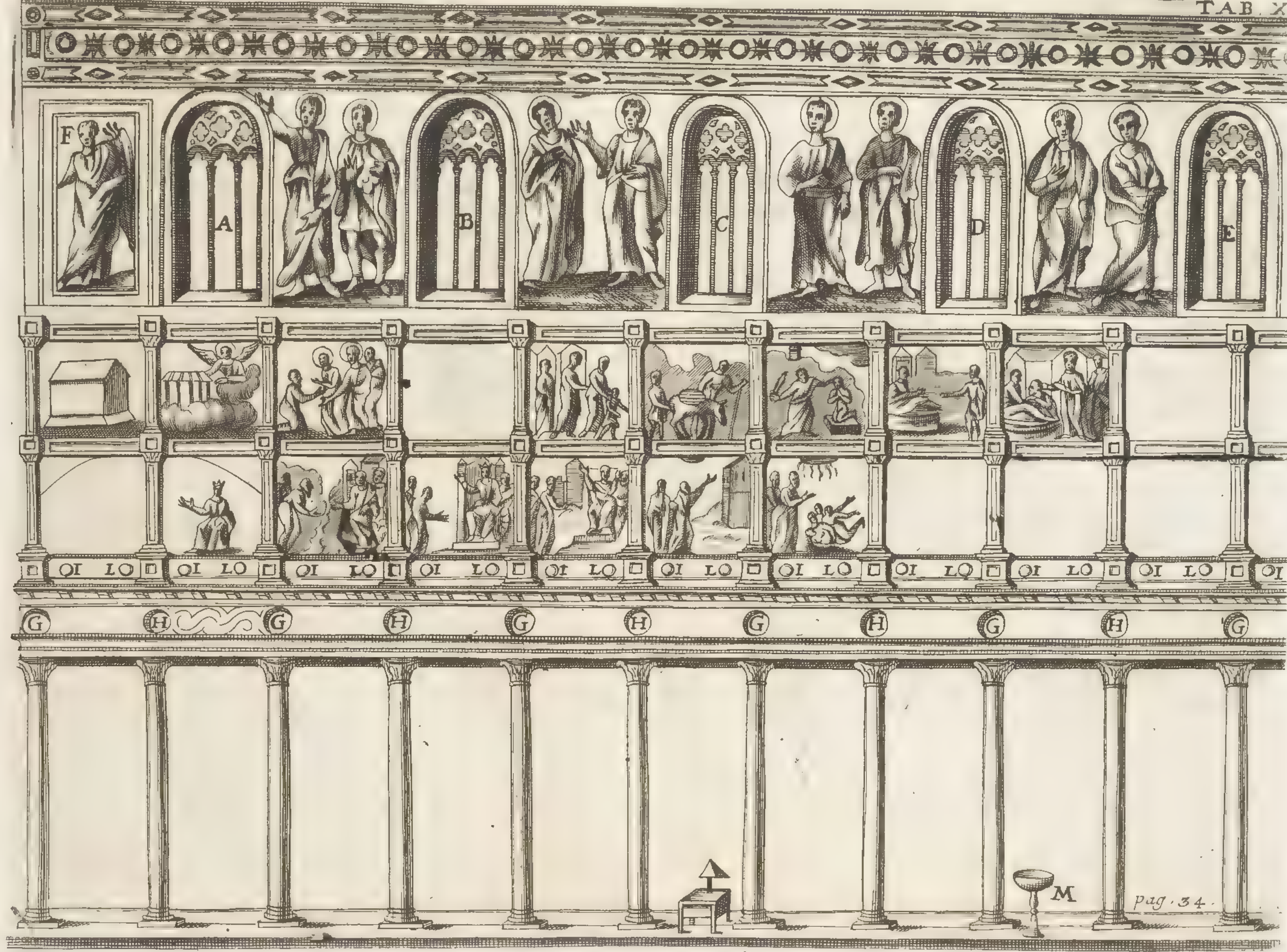
Baſilica tota ex lateribus coctis conſtucta, ejus murorum craſſities ſextum palmum cum ſemiſſe, & alibi ſeptimum, aut octavum non excedebat; à pavimento uſque ad ſummitatem parietum, & laquearia tota, ex Muſivo, variiſque picturis Veteris, ac Novi Teſtamenti depicta, cælataque erat; horum exemplum habes in prefata Tabula X. quæ partem illam ad Aquilonem vergentem oſtendit; ubi Angelus lit. F. ſignatus, manu Jotti celebris Pictoris, qui in fine XIII. ac principio XIV. ſeculi vixit, Muſivo opere expreſſus erat; reliquæ verò picturæ, quarum una pars, hiſtoriam Veteris Teſtamenti deſignabat, & iſtarum nonnullæ injuria temporis erant deletæ, ut ex eadem Tabul. X. facillimè argui poteſt; altera verò pars ſuperiùs, diverſorum Sanctorum imagines repræſentabat. Hæ picturæ antiquiſſimæ erant, & jam vetuſtate quaſi conſumptæ, juſſu Formoſi Primi Summi Pontificis factæ, qui floruit an. 890. Aderant etiam

in

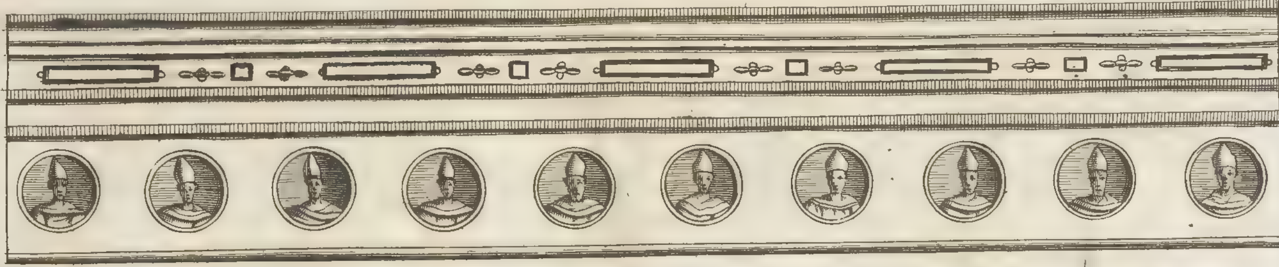
TAB·IX

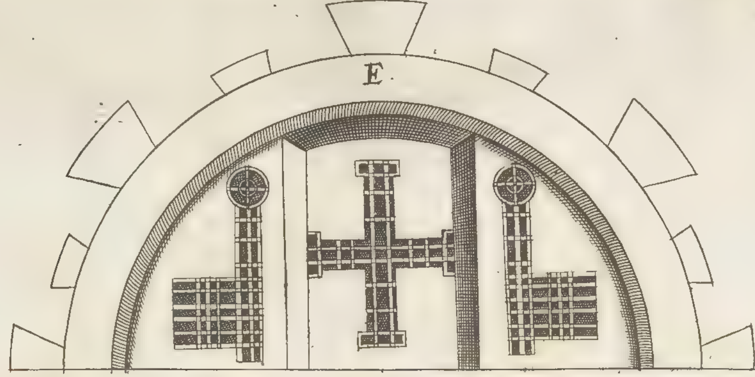

pag. 34.

TAB. X
Pag. 34.

A
B
C
D

E

in zophoro, qui imminet columnarum epiſtyliis, videlicet in Orbicularibus illis ſignis, indicatis in eadem Tab. X. lit. G. H. depicta Romanorum Pontificum capita, ſicuti etiam in aliis Orbicularibus ſignis his ſuperpoſitis, ut ibidem lit. I. L. & clariùs demonſtrantur in alia Tab. XI. in ampliorem formam deſignata ſub lit. A. B. C. D. & ſic de reliquis.

Totum templi tectum ligneum magnis quadratis trabibus, contignatum, abiegniſq; tabulis levigatis, irretitum, atque imbricatum erat, ut Tab. VIII. ſcenograph. demonſtrat. Medianæ navis, & tranſverſæ Crucis laquearium, magnis æneis tegulis ſeſquipedalibus pretioſiſſimis, ex ęre Corinthio deaurato coopertum, mirificabatur. Aliarum vero navium minorum tectum, lateritiis imbricibus prętectum erat, quorum aliqua ſuperfuiſſe, ſuo tempore, monimenta tradit idem Alpharanus in eodem cap. I.

Pavimentum Baſilicæ ſtupendis, eximiiſq; rotundis, ac quadratis compactum, variis etiam diſcoloribus, albis, Porphyreticis, Ægyptiacis, Numidicis, deauratiſque implicatum, & conteſſellatum erat marmoribus.

Ante Baſilicam magnum patebat atrium, ut in Tabul. VII. lit. H. ac ut clarius ipſius atrii facies appareat, oſtẽdimus etiam ſupra in Tab. IX. Ab eodem Conſtantino atrium hoc conſtructum fuerat, in longitudine verò ducentis palmis conſtans; quod poſtea à Domino Summo Pontifice, circa annum Domini 678. magnis marmoribus fuit ſtratum. Id narrat Bibliothecarius in ejuſdem Pontificis vita: *Hic*, inquiens, *atrium B. Petri Apoſtoli, ſuperius quod Paradyſus dicitur, quod eſt ante Eccleſiam in quadriporticũ magnis marmoribus ſtravit*. Hoc idem atrium deinde, ab aliis Pontificibus etiam ornatum reperitur, ut colligitur ex hac Gruteriana inſcriptione pagina 1163. num. 1.

Quamvis clara fides multum de luminis aula,
Pluſque loci meritis nobilitetur opus;
Eſt tamen his pulcris ſpecialis gratia rebus,
Spectantumque oculos ars pretioſa rapit.
Johannes hoc compſit opus, quem rite coronat
Urbis Romanæ Pontificalis apex.

Occaſione conſtructionis faciei novæ Baſilicæ, à Paulo V. Summo Pontifice factæ, avulſa fuère marmora à Domno in atrio poſita, ſubtuſque aliud pavimentum ex albis, ac minutis lapidibus ſtratum, apparuit, quod ad Muſivi operis formam, ut Romani Imperatores in uſu habebant, ſtratum erat; & nos ipſi nonnulla etiam ad hodiernum diem fragmenta obſervavimus in ſcalarum area.

Idem atriũ Quadriporticus denominabatur, à quatuor porticibus, ut in eadem Tab. VII. lit. I. K. L. M. quæ illud circumamplectebantur, quæque poſtea temporum injuriis delapſæ, à Simplicio Summo Pontifice an. 468. priſtinæ formæ reſtitutæ fuère, ut ex inſcriptione, quæ in eodem atrio olim extabat, & a Grutero refertur pagina 1164. num. 1. ſed errat in voce *Porticibus* cujus loco ponit *Ponticibus*; hęc autem ſic ſe habebat.

Cum ſubitis peragi fallax clementia veris,
Et ſacer addendo feſta vetaret aquis.
Simplicius Præſul ſacraria celſa petẽtem

Porticibus junctis, texit ab imbre diem.

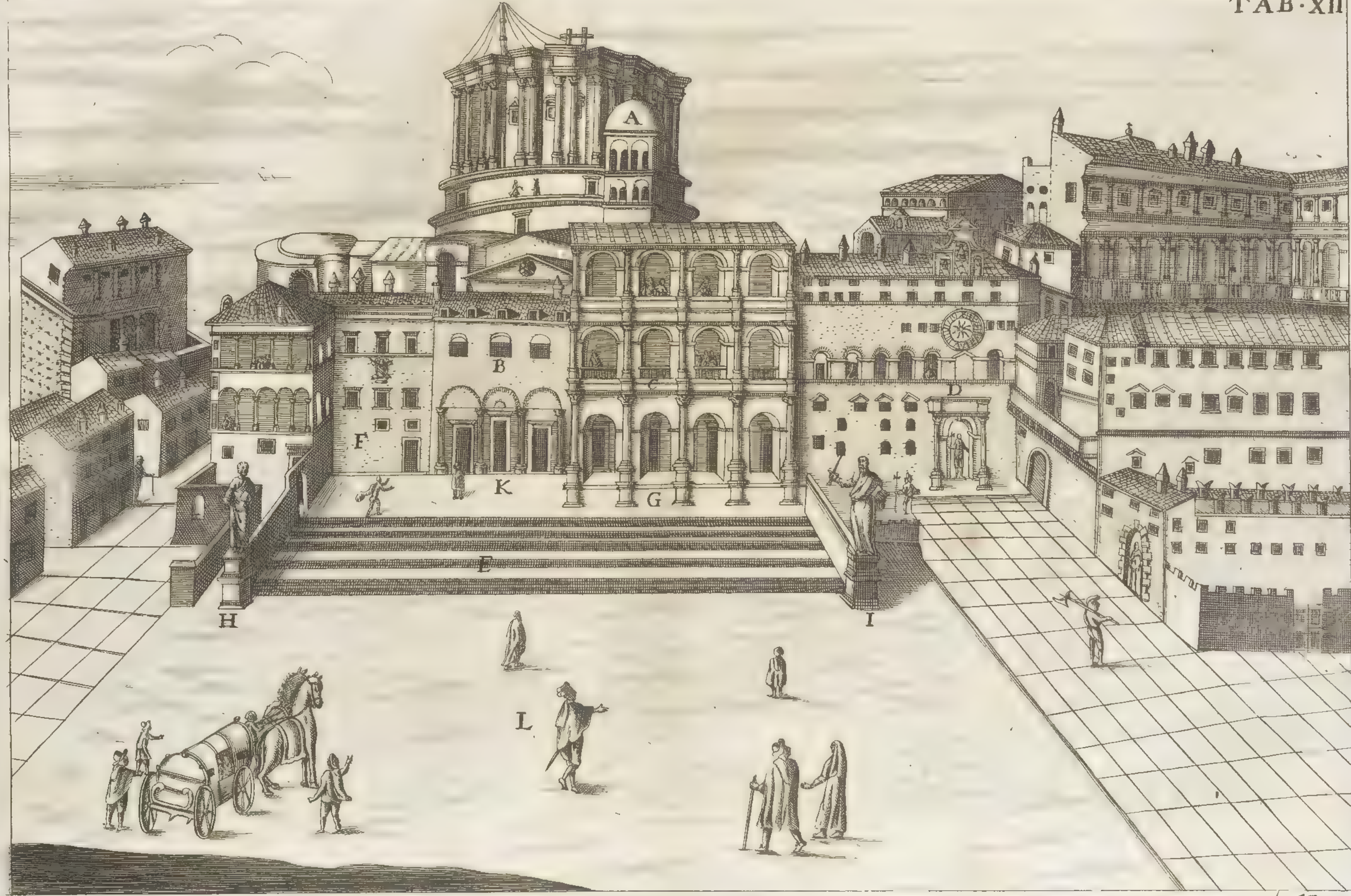
Eædem porticus Palmariæ dicebantur, in quibus Symachus Papa quartam Synodum, ab eisdem porticibus, Palmariam denominatam celebravit. Ipsa porticus in Basilicæ fronte, palmis ducentis octoginta, ad mensuram latitudinis ejusdem Basilicæ, in longum extendebatur, latitudo palmorũ trium, & quinquaginta erat; altitudo verò usque ad tectum quinque supra quinquaginta. Decem aderant columnæ cum duabus parastratis, quæ quidem columnæ, ad illas decem Tentorii in facie atrii Tabernaculi Mosis, ac ad totidem alias positas in facie atrii templi Salomonis, alludere videbantur. Sed & in ipsarum columnarum medio, ostium æneum erat, contra medianam Basilicæ Januam, ut nu. 131. in eadem Tabula VII. supra quod B. Petri Apostolorum Principis marmorea statua, in throno sedentis posita, dextrâ populum benedicentis, sinistrâ verò claves tenentis cernebatur, quæ postea cum tegmine æneo, duabus columnis porphyreticis sustentato, extitit; quæ nimirum duę columnę, illas duas magnas æneas columnas ante Porticum Templi Salomonis erectas, repræsentabant. Sueverunt olim Fideles hanc statuam, D. Petri festo ejusdem die Pontificiis insignibus, Albâ nempe, Pluviali, Mitrâque gemmis descriminata exornare, & solenni, pioque cultu venerari: illam postmodum Paulus V. Sum. Pontif. in Cryptas Vaticanas, in Cappellam B. Mariæ Porticus appellatam, transtulit, ubi etiam hodie asservatur.

Unicam tantummodò partem quadriporticus descripsimus, cum aliæ tres à Constantino cunstructæ in recentioribus seculis destructæ fuerint. Quomodo antiquitus hæc se haberet quadriporticus, satis ostendit figura Ichnographica in dicta Tab. VII. expressa, cujus aspectum habes in Tab. IX. signatum lit. E. F.

In prȩcitata Tab. VII. Icnographica lit. L. signat locum secundæ porticus ad dexteram ingredientium, sive ad Aquilonem, cujus longitudo erat palmorum ducentorum quinquaginta & sex, ad mensuram longitudinis atrii; latitudo verò palmorum quadraginta, & unius, & habebat columnas tredecim cum suis capitulis Corinthiis, & fornicibus, loco peristyliorum; extrinsecùs verò totidem parastratas lateritias, contra columnas positas, cum suis fornicibus æquali spatio, inter columnas, contra se invicem collocatas, & è regione se respicientes, parietesque, & tectum similiter sustinentes. Super hanc porticum constructum fuit Pontificium Palatium, quod Innocentii Octavi denominabatur, ut videre est in Tab. IX. lit. G. H. ibique lit. O. parvum ostium demonstrat, quod in Auditorium Rotæ ducebat. Ex altera parte sinistrorsum, Meridiem versùs tertia aderat porticus ejusdem formæ, ac altera in conspectu, ut in sæpè memorata Tab. VII. lit. K. designatur, & in Tab. IX. lit. P. indicantur reliquiæ ipsius porticus. Ejus reliquiæ partes, novorum ædificiorum constructionibus, occupatæ fuere; nam lit. L. denotat Oratorium Archiconfraternitatis SS. Corporis Christi, sub Paulo III. erectæ, F. Gymnasium Cappellæ Juliæ, G. Domum Altaristæ, H. ostium ducens in atrium Archipresbyteratus, I. Sepulchrum Othonis II. Imperat. quod maximus porphyreticus lapis operiebat, de quo etiam infra in capite de

Par-

TAB·XII

pag·37.

Partibus subterraneis Vaticanæ Basilicæ num. 38.

Quarta aderat porticus, in dicta Tabula VII. lit. M. indicata, quæ in atrii fronte ad Orientem, & super Basilicæ gradus erat, cujus aliquæ partes tempore Alpharani adhuc supererant, plurimis, nobilibusque columnis, & parastatis in fornicibus sustentata, intersecabatur, habebatque in longitudine palmos ducentos octoginta quinque, ad mensuram latitudinis Basilicæ, & in latitudine ante faciē atrii ad Orientem, unum supra octoginta. A facie verò atrii in Occidentem è media sui parte in tres januas laxabatur, quæ quatuor parastatas interjectas habebant, & binas, hinc inde, columnas, singulasque parastatas in utroque porticus extremo, ejusdem angulos conjungentes, tectumque fulcientes. Præterea iis januis, totidem aliæ opponebantur, Solis Ortum, & gradus Basilicæ spectantes, & æquali positæ spatio marmoreis postibus, æneis valvis, & quatuor columnis ornabantur, ut videre est in Tab. XII. lit. B. K. quæ nimirum illas, ante faciem Tentorii positas, in introitu atrii Tabernaculi Mosis, significabant. Porrò istæ januæ eâ fuerunt arte constructæ, ut Æquinoctii tempore Sol exoriens, per illarum medianam ingrederetur; & aram maximam, intra Sancta Sanctorum positam ad Basilicæ caput, Apostolorum corpora continentem, recto fulgore illustraret, idemque in Occasum vergens, per posteriores Basilicę fenestras, ipsam Arā maximam, totamque Basilicam irradiaret. In hujus porticus dextro latere ad Meridiem, pro Ministris, ac Basilicæ Janitoribus, aulæ visebantur, ut in eadem Tab. XII. lit. F. A sinistro verò ad A Aquilonem, non humilis turris, ut litera A. in præcitata Tab. indicat, cum pluribus, & eximiæ magnitudinis campanis, erigebatur, quam Cymbalariam fuisse denominatam colligitur ex Ciacon. in Vita Clementis VI. ac cælitus fulmine tactam, magnaque ex parte culmen ejus disjectum, & vi ignis campanas fusas fuisse, præcitatus narrat Auctor, de qua etiam dicemus infra ad num. 151. Tectum insuper to- B totius quadripartitæ porticus, ac Basilicæ ligneum erat, levigatis tabulis laqueatum, magnisque imbricibus lateritiis coopertum, cujus altitudo quaquaversum æqualis, palmos quinquaginta, & quinque non excessit. Præter eam partem, quam ultimò memoravimus, in qua scilicet januæ tres erant ad Orientem supra gradus Basilicæ; hæc enim paulò fuit eminentior, habebatque tres satis amplas fenestras, ut in dicta Tab. XII. lit. B. ostenditur, C unde Summos Pontifices olim solennibus diebus, populum in subjectam plateam confluentem, benedicere consuevisse conjici jurè potest. Sed ab his aliquid de fronte Basilicæ attingamus.

Hæc frons Musivo opere ornata erat, ut in præcedenti Tabul. IX. demonstrantur, cujus in fastigio, ex albo marmore, stabat magna Crux, altitudinis decem, latitudinis verò octo pal- D morum, ad Græcæ Crucis similitudinem efformata, quæ adhuc in Basilicæ cryptis servatur; in medio verò frontis ejusdem Basilicæ, Christi sedentis cernebatur imago, ad ejus dexteram B. Virgo Maria ad sinistram verò S. Petrus stantes: hinc inde quatuor Evangelistæ sub animalium formis expressi; ad Christi pedes Gregorii Papæ IX. genuflexi erat imago, quæ lit. M. indi-

catur,

catur, Litera N. denotat quædam carmina, quæ in eadem fronte legebantur, videlicet.

Ceu Sol ferveſcit ſydus ſuper omne niteſcit,
Et velut eſt aurum rutilans ſuper omne metallum
Doctrina, quæ fide calet, & ſic pollet ubique
Iſta domus petrâ ſuper fabricata quietâ.

Ante ſupradictas tres januas poſterioris partis quadriporticus, ſuper gradus Baſilicæ ad Orientem area magna jacebat, ut in laudata Tab. XII. lit. K. quadris, maximiſque ſtrata marmoribus, habebatque in longitudine palmos ducentos, ad menſuram latitudinis atrii, in latitudine verò ante faciem januarum, ſex & ſeptuaginta; hujus areæ ſitus demonſtratur in Tabul. VII. lit. N. & Tabula XII. litera E. In hac area Romani Pontifices Imperatores recipere ſolebant. Juxta turrim Campanariam ad Aquilonem, quatuor marmorea Meniana, quinque paraſtatis cum columnis ſubnixa inchoavit Innocentius VIII. & Alexander VI. abſolvit, ut in eadem Tab. XII. lit. C. G. Poſterioribus verò temporibus, ex Meniano ſignato lit. C. Romani Pontifices adſtanti Populo benedictiones impartiri conſuevêre. Præter hoc ædificium, etiam permulta alia Baſilicæ, & juxta eam, ejuſque porticus addita fuêre, de quibus ſuo loco.

Deinde prægrandes è marmore gradus triginta quinque in Baſilicæ aream aſcenſum præbebant, ut in Tabula VII. lit. O. & ſæpè citata Tab. XII. lit. E. & ii omnes in quinque diſtribuebantur ordines, ut quemlibet ordinem ſeptem gradus occuparent, exiguuſque areæ tractus illos ab invicem diſtingue-
A ret. Omnes autem graduum ordines, cum interjacentibus areolis, ab ima tellure ad aream magnam, palmorum nonaginta quinque longitudinem adæquabant, latitudinem verò ducentorum juxta areæ, atriique latitudinem.

Hanc aream, & gradus primò poſt Conſtantinum Symmachus, deinde Pius II. poſtremò Martinus V. Pontif. Max. reſtaurârunt, amplificârunt, ad longitudinem palmorum quadra-
B ginta quinque ſupra ducentos, uſque ad rectam lineam parietum quadriporticus ad Aquilonem, additis hinc inde, ad infimas graduum extremitates, coloſſis Marmoreis BB. Apoſtolorum Petri, & Pauli, ut cernere eſt in Tabula XII. lit. H. I. cum his in eorum baſibus inſcriptionibus.

Beato Petro Apoſtolorum Principi.
Beato Paulo Vaſi electionis Pius II. Pont. Max.

C Reædificatâ poſtea eâdem Baſilicâ à ſan. me. Paulo V. ii gradus ad viginti quatuor redacti fuêre, quorum longitudo palmorum nonaginta erat: modò autem viginti duo tantummodò ſunt, ex reſtauratione fel. record. Alexandri VII. quindecim ex Pario marmore, reliqui verò ſeptem, fronti Baſilicæ proximiores, ex Tyburtino lapide.

Cogor hìc aliquantulum à brevita-
D tis ſcopo deflectere, cum multa notatu digna de hiſce gradibus referri poſſint. Nam Canonicus Romanus, ſive Petrus Mallius, in deſcriptione Vaticanæ Baſilicæ nu. 48. præfatos gradus conſtructos fuiſſe tradit, ex Romuli demolito ſepulcro, quod tamen Marlianus lib. 5. cap. 22. ſuæ Typograph. Urbis Romæ, non Romuli, ſed Scipionis Aphricani fuiſſe ait: & Turrigius in ſuo

suo Tractat. de Sacris Cryptis Vatican. part. 2. cap. 4. Idem Sepulchrum Terebinthum Neronis vocatum fuisse asserit, ab ejus nominis arbore, quæ propè virebat, & ab Alexandro VI. ad dirigendam Burgi novi viam, complanatum. Adhuc hodie in domorum caveis vestigia, seu fundamenta observantur, ubi nunc est fons à Paulo V. constructus, sub veteris, & novi Burgi ingressum. Addit idem Mallius è pulcherrimis lapidibus fuisse fabricatum, & eorum plurimos, à Domno Pontifice in sternendo atrio Paradisi adhibitos, teste Bibliothecario. At iste Auctor in ipsius Pontificis vita narrat quidem ipsum, præfatum stravisse atrium, quibus verò lapidibus silentio præterit.

Utcumque sit de conversione dictorum lapidum, vel in restaurandis gradibus Basilicæ, vel in sternendo atrio, cum nihil officiat, diu non immoror. Scio tamen, Bibliothecarii auctoritate, eosdem gradus vetustate consumptos Leonem III. refecisse. Sed ab horum graduum constructione, ad ritus in eis observatos accedamus.

In lectione igitur sæpè memorati Bibliothecarii detentus, animadverti per superadictos gradus antiquitus Christifideles, devotionis gratiâ, ascendere consuevisse, ut in Gregorii IV. vita, ibi: *Renovavit simul & Porticum ejusdem Basilicæ, quæ super gradus ejus esse perspicitur, per quos Populus orationis voto indifferenter habet ascensum.* Hac autem loquendi formâ, nempe *orationis voto*, usus est etiam in vita Gregorii II. ubi hæc; *Eo itaque tempore Teudo Dux gentis Bojoariorum ad Apostoli B. Petri limina, primus de gente eadem, occurrit orationis voto.* Et

A Paulus Diaconus lib. 6. de Gestis Longobardorum cap. 44. scribit ejusdem Teudonis Romam adventum, *orationis gratiâ*; ex quibus ni fallor, deduci potest Fideles, per eos gradus, flexis genibus, Deum oraturos, ascendisse: quæ mea sententia innititur Severano, qui de hujusmodi scalis agens addit, Symmachum Summum Pontificem, gradus ante fores Basilicæ, ampliasse, & alios
B gradus dexterâ, lævâque construxisse, ex utraque parte contignatione coopertos, quæ ut opinor in umbraculum diei ab æstu, & in securitatem à turbine, & à pluvia, pro majori Populi orantis commoditate, inserviret.

Horum quæ dicimus, testis Augustissimus sit Carolus Magnus, de quo sic Anastasius in vita Hadriani: *Ipse verò à Deo institutus benignissimus Carolus Magnus Francorum Rex, & Patritius Romanorum, quâ horâ easdem*
C *sacratissimas Cruces, ac signa sibi obviam advenisse conspexit, descendens de equo, quo sedebat, ita cum suis Judicibus ad B. Petrum pedestris properare studuit. Quod quidem almificus antedictus Pontifex diluculò surgens in eodem Sabbato Sancto cum universo Clero, & Populo Romano ad B. Petrum properavit, ad suscipiendum eumdem Francorum Regem, & in gradibus ipsius Apostolicæ aulæ eum cum Clero suo præ-*
D *stolatus est. Conjungente verò eodem excellentissimo, ac benignissimo Carolo Rege omnes gradus sigillatim, ejusdem Sacratissimæ B. Petri Ecclesiæ, deosculatus est, & ita usque ad prænominatum pervenit Pontificem, ubi in atrio super gradus, juxta fores Ecclesiæ assistebat, eoque suscepto mutuò se amplectentes, tenuit idem Christianissimus Carolus Rex dexteram manum antedicti Pontificis, &*

ita

ita in eandem venerandam aulam B. Petri Principis Apostolorum ingressi sunt, laudem Deo, & ejus excellentiæ decantantes, universus Clerus, & cuncti Religiosi Dei famuli extensâ voce acclamantes: Benedictus qui venit in nomine Domini.

Eumdem etiam Pontificum Rom. morem, ac ritum in recipiendis Imperatoribus, Regibusque ad B. Petri limina accedentibus, repetit Bibliothecarius in vita Sergii II. hisce verbis: *Quem* (ideſt Ludovicum Regem Lotharii Imp. filium) *ante dictus almificus Pontifex in gradibus ipsius Apostolicæ Aulæ, eumdem Regem in ipso die Dominico post Pentecosten, suo cum Clero expectavit; conjungente verò eodem Rege, universosque gradus ejusdem Sacratissimæ B. Petri Ecclesiæ ascendente, ad prænominatum propinquavit Pontificem, ubi in atrio super gradus juxta fores Ecclesiæ cum universo Clero, & Populo Romano assistebat. Tunc mutuo se amplectentes, tenuit idem Ludovicus Rex dexteram antedicti Pontificis, & in interius ingressi atrium, ad portas pervenerunt argenteas.* Longum deinde poſt temporis intervallum, ut eorumdem graduum venerationem, ac Populi pietatem augeret Alexander VI. Pontif. Max. pro cujuslibet gradus aſcenſu, ſeptem annorum indulgentiam conceſſit; quod Pancirolus refert in ſuo Tractatu de Eccleſiis Urbis. Verùm ad reliquas noſtræ antiquæ Baſilicæ partes deſcribendas accedamus.

A dextris extra quadriporticum, & parietes Baſilicæ ad Auſtrum, Pontificum Romanorum commodo, ac majeſtati conſulens Conſtantinus, magnæ molis Epiſcopium erexit; quod inde injuriâ temporum & hominum incuriâ penè collapſum, in quorumdam Canonicorum domos, necnon in Palatium officii S. Inquiſitionis, ceſſit; quo in ſtatu ad hęc noſtra tempora perſeverat. Situs ejus oſtenditur lit. P. in Tabula VII.

Alterum etiam Epiſcopium à ſiniſtris ad Septentrionem, dextero è diametro oppoſitum, idem Conſtantinus extruxit, nobiliùs quidem, & fata meliora ſortitum: nam Symmachus primò, deinde Nicolaus III. & alii in poſterum Romani Pontifices mirificè ampliârunt, & exornârunt. Præcipuè tamen Greg. XIII. ac Xyſt. V. qui in eam, quæ nunc eſt, formæ magnificentiam, decuſque perduxêre. Illius indicatur ſitus lit. Q. in eadem Tab. VII.

Gradibus demum Baſilicæ ſuperiùs relatis, ſubjecta jacebat ampliſſimæ laxitatis platea, per lit. R. in Tab. VII. & in Tab. XII. lit. L. demonſtrata, quam *Porticum S. Petri*, ſive *Cortinam* appellavêre. Surgebat initi non exiguus fons porphyreticus, quem Symmachus Papa ad Chriſmatis unctionē, feriâ ſecundâ poſt Paſcham faciendam, excitavit. Pulcherrimam etiam plateæ coronam efficiebant non humiles domus, quas inter Xenodochium vetuſtate ſuâ, & Auctore B. Gregorio I. clariſſimum, quod pro ſchola Canentium quotidie in Vaticana Baſilica deſerviebat; hoc verò jam diu exoletum & in domos converſum Pius IV. ampliandæ plateæ gratiâ disjecit, ſoloque æquavit. Eadem hęc infortunia paſſæ fuêre geminæ Eccleſiæ S. Gregorii de Cortina, & altera penè contigua S. Mariæ Virgariorum denominata, quæ tamen ruina, caſuque frequenti excidium ultimum invitaverant, & quaſi prævenerant. Plura dę iſtis Eccle-

clesiis si desideres, vide Turrigium paginâ 188. & 189.

Hactenus autem de externis vetustę Basilicæ partibus actum est. Cæterum longè majoris amplitudinis est nova Basilica, vetus templum circumdans in formam Crucis, ut in Ichnographica Tab. VII. sub lit. S. ostenditur, qua in ornanda, post Julium II. qui veteri disjecta, novam Basilicam inchoavit, reliqui posteriores Romani Pontifices certavêre, nec adhuc glorioso certamini finis impositus, cum in dies decori, & elegantiæ novus decor accedat. Nec in ornanda solùm certatim elaborârunt, sed etiam in augenda: adeòut san. mem. Paulus V. Græcæ Crucis figuram, quam eidem novæ Basilicæ celeberrimus Architectus Bramantes dederat, producto anteriori brachio, seu pede in formam Crucis Latinæ, Antonio Sangallo Architecto converterit. Sed hisce de rebus plurima disces ab iis, qui eadem operosiori calamo prosequuti. Præcipuè verò à bon. mem. Joanne Baptista Costaguti Seniore fel. record. Pauli Papæ V. Domus Præfecto, qui anno 1620. ejusdem Basilicę tam exteriores, quàm interiores partes æneis, magnisque Tabulis delineari, ac notis illustrari, publicique juris fecit, & cum ob illarum raritatem, atque excellentiam magno haberentur in pretio, illas denuò imprimi voluit Illustriss. & Reverendiss. D. Joannes Baptista Costaguti Junior, Collegii Illustrissimorum, & Reverendissimorum DD. Clericorum Cameræ Apostolicæ Decanus, quique ad præsens meritò Purpurâ decoratus, Eminentiæ titulo gaudet, cuique nos devinctos esse fatemur, cum uno ex illis exemplaribus nostrum literarium ditaverit

A Musæum. Nos enim plura de nova Basilica tradere jure fugimus, cum unicè de vetustis Ecclesiis agere, jam ab initio operis, proposuerimus. Quapropter, ut ad ea, quæ ad nos attinent, revertamur, ab exterioribus antiquæ hujus Ecclesiæ partibus, ad internas, ac singulares transibimus, & ab earum digniori, videlicet ab Al-
B tari Majori, inchoabimus.

SECTIO I.

De Altari Majori S. Petri, & iis quæ erant in Basilicæ Absside, sive Tribuna.

1: STABAT jam mole non minus, quàm cultu spectabilis Vaticana Basilica, Constantinianæ pietati, ac
C magnificentiæ par opus, cum in decora nobiliora pius Cæsar incumbens, aram maximam, ad Basilicæ caput, majori Tribunæ, navique transversæ mediam, excitavit, ut indicatur in Tabul. VII. Ichnographica, sub num. 1. Hanc aram S. Sylvester marmoream, stabilemquè ædificari suasit, cum antea è ligno, mobilibusque in Altaribus celebraretur, ut huc illuc, urgentibus persecutionum procellis, asportarentur, il-
D lamque, Chrismate sacro delibutam, consecravit, jussitque in posterum, hęc ipsa, in Altarium structura, & consecratione, servari. Quadruplici angulo istius aræ, quatuor eximiæ speciei columnas è porphyrite, apposuit, quæ nobilissimum argenteum tegmen, sive suggestum deauratum fulcirent, à quo circumquaque Cherubim turba pendebat.

In hujus altari interno sinu, Sanctissimum corpus B. Petri, reconditum

 fuit,

fuit, ex loco humiliori latum, ubi prius unà cum successoribus suis, Lino, Cleto, Anacleto, Evaristo, Xysto, Telesphoro, Higino, Pio, Eleutherio, & Victore dormierat. Argentea theca deaurata, sacrum tuebatur depositum, cujus in munimine, alia exterior addita fuit ex ære, cuproque firmissima, latitudine, ac longitudine quinque pedes non excedens. E loculi superiore planitie fulgida, eminebat Crux, centum, & quinquaginta librarum pondo, ex auro puro, pictoque, in qua nigro charactere hæc scripta legebantur.

Constantinus Augustus.
Et Helena Augusta
Hanc domum regali simili fulgore
Coruscantem, auro circumdabant.

Vel ut alii scribunt: *Const. Aug. & Hel. Aug. fecerunt.* Totam deniq; absidē figuris elegantissimis, opere vermiculato elaboratis, ornavit. Absidem hanc temporis diuturnitate collabentem, Severinus Summus Pontifex anno 638. refecit, ut Bibliothecarius, in in ejusdem Pontificis vita, narrat. *Hic renovavit absidam B. Petri Apostoli ex Musivo, quod dirutum erat.* Licet Musivum opus pictura æterna asseri valeat, ut diximus in nostro opere de Vet. Monim. nihilominus irreparabile tempus, suâ longâ annorum serie, omnia etiam durissima saxa immutat, & & terit, necnon ad nihilum redigit. Ita hujus absidis Musivo accidisse comperimus, nam Innocentius III. itidem Summus Pontifex illud restauravit, quod postmodū labens Benedict. XII. iterum in pristinam restituit formam, Jotto illorum temporum celebri Pictore, & Musivario, Florentia ad hoc peragendum opus, evocato, ut narrat Turr. pag. mihi 62. Quale verò demolitionis tempore antiquæ Basilicę Musivum fuerit, ex sequenti Tab. XIII. conjicies.

SECTIO II.

De Musivis operibus in Apside, sive Tribuna Vaticanæ Basilicæ olim extantibus.

SUPRAMEMORATÆ Apsidis, seu Tribunę, quę in laudata Basilica olim erat, in ejusdem Basilicæ Archivo, magno in pergameno coloribus apprimè delineatum, asservatur exemplar, cui in calce apposita est fides publici Notarii, de collatione cum originali factâ, antequam à Xysto V. fel. record. ut Turrigius narrat, Musivum dirueretur. Apsidis præfatæ exemplum diligentissimè delineari fecimus, ac illud in Tab. XIII. sub oculis exponimus, ut Lector curiositati suæ, contemplando, magis indulgere valeat. Ibi in arcus summitate parva visitur Crux, & juxta illam manus quasi è cœlo erumpens, complicatis interioribus digitis, benedictionem in Gręca forma, impartiens. Dixi in Græca forma, nam Græci secundum digitum dexteræ manus, & tertium secundo junctum, rectos protendunt, licèt tertius leviter, ac paululum in medio flectatur. Quæ manus dispositio efficaciter denotat, & quasi imagine quadam exprimit nomen Jesus; etenim secundus digitus, dum rectus extenditur literam I, denotat, tertius paululum inflexus elementum C, describit; quæ literæ I. C. simul junctæ, ejusdem Jesus nomen, exprimunt. Idem dicitur de pollice, qui si cum quarto jungatur digito, ac paululum,

IC
XC
SCS PAVLVS
SCS PETRVS
HIE RVSA LEM
BE TL EEM
Gion Phison Tygris Euphrates
SVMMA PETRI SEDES EST HEC SACRA PRINCIPIS ÆDES ▲ MATER CVNCTAR DECOR ET DECVS ECCLESIAR
DEVOTVS XPO QVI TEMPLO SERVIT IN ISTO ▲ FLORES VIRTVTIS CAPIET FRVCTVSQ SALVTIS

lulum, & in obliquo sive transverso super hanc imponatur; ex hac conjunctione, quasi litera X. resultat. Quintus tandem, scilicet auricularis, si aliquantisper flectatur, literam C. figurat, quæ apud Græcos eadem est ac S. Unde si X. & S. simul jungantur, abbreviatè Christi nomen exprimunt. Quare sic complicatâ manu in benedicendi actu, ut scribit Raynaudus de Attributis Christi sect.4. cap.9. num.733. B Jesus Christi nomen efformatur. Hujus manus in benedicendi actu compositionem, figurâ expressit Dominicus Marcus in suo Hiero-Lexico, in voce *Crux*, at contrariam figuræ explicationem apposuit, dum dixit, quòd pollex cum auriculari conjungitur, & per hos digitos duo alphabeti elementa denotari, nempe Α. & Ω. quæ principium, & finis significant. Nihilominus in figura, pollex cernitur cum C auriculari conjunctus. Similem manum in marmore cælatam observavi in quodam quadrato lapide, variis sacris ornato figuris, in Ecclesia S. Mariæ in Aventino, nunc Prioratus Urbis, qui lapis, occasione restaurationis ejusdem Ecclesiæ, ab Eminentissimo, & Reverendissimo D. Cardinali Benedicto Pamphilio splendidè factæ, extra januam ejusdem, jacet. Hæc de forma complicandi manus digitos in benedi- D cendi actu, à Græcis observata. Modò ad Latinorum formam me converto. Nos autem Latini, Crucem dexterâ manu, formamus, pollice, indice, ac medio extensis, ad denotandum Trinitatis mysterium, reliquis verò duobus digitis contractis. Manum in hoc emblemate expressam fideliter ad prototypum delineari fecimus, at erratam esse putamus, aut ex Pictoris, sive Musi- A varii errore, aut ex restauratoris culpa.

Hujus Musivi area multis stellulis disseminata cernitur, in medio est Salvator in throno sedens, qui dexteram elevatam, in benedicendi actu, complicato pollice cum annulari, tenet: sinistrâ manu librum clausum stringit, qui Librum Vitæ, scilicet Electorum denotat; de quo in Apocalypsi cap. 20. num. 15 *Qui non inventus est in Libro Vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis*. Et in eodem cap. num. 11. de throno legitur: *Et vidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum*. Consuevêre enim prisci Fideles multa ex Apocalypsi desumere, figurisque adumbrare; ut fusius notavimus in nostro opere de Veteribus Monimentis cap. 24. Caput diademate ornatum, in quo Crucis signum expressum est, salvator habet. Diadema enim in eodem cap. 24. Regni, sive Imperii symbolum esse etiam diximus; Crucemque in eo expressam, nil aliud denotare arbitror, quàm Regnum Redemptionis, mediante Cruce, acquisitum. A dextro capitis latere duæ cernuntur literæ, scilicet IC; quæ Jesum significant; in sinistro verò aliæ duæ literæ nempe XC. expressæ sunt, quæ Christum denotant, ut supra diximus. Ad dexteram Salvatoris stat S. Paulus, pallio involutus, ex quo dexteram emittit, quasi cum Salvatore colloquens, sinistrâ volumen apertum tenet, in quo legitur. *Mihi vivere Christus est*. Hac desumptâ epigraphe ex ejusdem D. Pauli ep. ad Philipp. 1. 20. à tergo hujus figuræ, perpendiculari ordine, Græcis characteribus, abbreviatè legitur, ut in Tab. XIII. conspici valet, quæ denuo characteribus Latinis, eodem perpendiculari modo, ante faciem sancti exprimun-

muntur, nempe *Sanctus Paulus*. A ſi- A niſtra verò ſtat S. Petrus, qui dexteram ſubtus è pallio elevat, ac manum in benedicendi actu tenet, pollicem cum annulari conſtrictum habens: ſiniſtrâ duas claves pendentes gerit, quæ ligandi, & ſolvendi poteſtatis ſymbolum ſunt. Ex eodem itidem brachio, volumen apertum pendet, in quo legitur: *Tu es Chriſtus Filius Dei vivi*: quæ illa fuit ab hoc Apoſtolo facta B confeſſio, uț narrat Evangeliſta Matthæus cap. 16. verſ. 16. quæ placuit Magiſtro, undè illam reportavit reſponſionem: *Tu es Petrus & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, & tibi dabo claves Regni Cœlorum, & quodcumque ligaveris ſuper terram, erit ligatum, & in Cælis, & quodcumque ſolveris ſuper terram, erit ſolutum, & in Cælis*. Quę verba, ad expreſſum clavium ſymbolum, reſpectum habent. Ante C hujus imaginis faciem, itidem characteribus Latinis, perpendiculari formâ, nomen Apoſtoli expreſſum eſt, videlicet *Sanctus Petrus*, & à tergo Græcis characteribus eodem modo vetitur, licet penultima litera, ſive ex Pictoris, ſive ex Muſivarii culpa errata, cum loco O, G, utpote etiam ultima S. inverſo ordine, expreſſa ſit. Ex earumdem figurarum utroque latere, duæ magnæ D Palmarum arbores attolluntur, quas myſterio minimè carere judicio, nam Palma Iudææ Regionis ſymbolum eſt, ut ex nummis Veſpaſiani, & Titi argui poteſt, ubi quædam mulier ſub arbore Palmæ ſedens, veluti lacrymans cernitur, cum epigraphe: *Judea capta*. In hoc notat nummo eruditiſſimus Antonius Auguſtinus in ſuis Dialogis, arborem hanc Judææ attribui, quia Phæniciæ, quæ Palmis abundat proxima eſt. Quare hoc in noſtro emblemate, Regionem illam denotari puto, in qua Salvator noſter D. Jeſus Chriſtus natus, & cum hominibus converſatus eſt. Campus, ſive area, ſub harum figurarum pedibus, nonnullis tabernaculis, arbuſculiſque, & figuris in diverſis actibus expreſſis, ornatus cernitur. Diu ſuper eiſdem figuris meâ mente revolui, quid ſignificare valerent, illaſque etiam eruditis oſtendi amicis, ſed nec ullam explanationem appropriari poſſe exiſtimavimus. Quare potius ad Pictoris, ſeu Muſivarii placitum, quàm ad ullum demonſtrandum ſymbolum fuiſſe expreſſas, judicavimus. His igitur omiſſis, ad duos Cervos, qui ad fontes properant, ſubtus Chriſti pedes emanantes, me converto. Quales iſti ſint fontes, ſub ipſis, eorum ſcripta ſunt nomina, ideſt *Gion*, *Phiſon*, *Tigris*, *Euphrates*; qui quatuor illa ſunt magna flumina, quæ nos Sacra docet Scriptura Geneſ. cap. 2. è terreſtri Paradiſo exire. Cervi autem, qui ad dicta tendunt flumina, nonniſi Fideles denotant, ut fusè Beatus Bruno, in expoſitione Pſalm. 41. *Quemadmodum deſiderat Cervus ad fontes aquarum &c.* cum aliorum antecedentium Patrum auctoritate, ſic declarat. *Non immeritò hoc animal comparatum eſt Fidelibus, eſt enim primò innoxium, deinde velociſſimum, tertiò ſiticuloſum. Serpentes naribus trahit, quos ut voraverit æſtuante veneno, ad fontem feſtinat. Hoc nos admonet, ut quando venena haurimus antiqui ſerpentis, ad fontem divinæ miſericordiæ feſtinemus. Fons enim ſemper irriguus eſt Chriſtus, unde non dixi ad fluenta, quia ſiccari poſſunt: fons autem ſemper fluit. Homo ergo Eccleſiæ, qui diu in*

actu

actu venenoso degebat, cum hunc gratiâ Dei videns derelinquere cupit, clamat: Quemadmodum &c. Ut penitentiâ ablutus gloriam Dei videat. Hæc de superiori Musivi emblematis parte, sive segmento, accedo ad inferiorem.

In hujus medio visitur gemmatus thronus, non multò absimilis illi, quem Xystus III. in Ecclesia S. Mariæ Majoris appingi curavit; de quo aliqua notavimus in cap. 22. nostri Operis Veter. Moniment. Part. I. In præsentis throni area, Crux gemmata expressa est, in cujus pede visitur veluti pulvinar; sub Cruce stat Agnus diadematus super montem, è cujus pectore, pedibusque quinque defluunt rivuli in flumen, quod ad montis decurrit radices, quodque deinde per latera expanditur. Symbolum hoc Casalius in suo erudito tractatu de Vet. Sac. Christ. Rit. part. prima cap. 1. refert, notisque illustrat, asserendo; quòd eo tempore, quo Crucis supplicium in reos, & latrones apud Gentes frequens erat, Christifideles magna circumspectione Christi patientis imaginem Cruci affixi exprimebant, quare hanc exponebant gemmis, margaritisque ornatam, ut Ecclesia canit.

O Crux splendidior cunctis astris.

Similem Crucem gemmatam habemus in Ecclesia Sanctæ Pudentianæ, ac Basilica Lateranensi, de quibus suo loco disseremus.

Ad Crucis pedem stat Agnus sanguinem è pectore effundens in calicem, & ex isto in proximum rivulum defluentem, utpote etiam sanguis, è pedibus emanans, per rivulos in subjectum flumen decurrit. Quæ omnia, nonnisi Christi Cruci affixi, quinque vulnera sanguinem emittentia, demonstrant. In præfata enim Christi Crucifixi imagine exprimendâ prisci Fideles fragilitati recentium initiatorum, aliquando indulgere existimarunt, cum, sive ex Judaismo, sive ex Gentilitate, ad Christi fidem, converterentur; accidebat, ut ex his multi erubescerent Christum Crucifixum, uti Deum adorare, cum eàdem die, vel paulo ante, latronem, aut alias criminis reum in Cruce pendentem, inspexissent, ut innuit
B Apostolus 1. Corin. 1. *Nos autem prædicamus Christum Crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gētibus autem stultitiam.* Supra relatum symbolum indicavit S. Paulinus Episcopus Nolanus ep. 12. ad Sulpitium scribens.

Sub Cruce sanguineâ niveo stat Christus in Agno

Et paulo post.

Sanctam fatentur Crux, & Agnus victimam.

Agnus hìc expressus, illum Agnum
C mansuetum representat, de quo Isaias cap. 53. 7. *Sicut ovis ad occasionem ducetur, & quasi Agnus coram tondeute se obmutescet, & non aperiet os suū.* Quod etiam his verbis indicavit Præcursor Joannes: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Ad hoc igitur hieroglyphicum Innocentius III. Summus Pontifex Musivi operis restaurator, in lib. 4. cap. 44. mysteriorum Missæ respiciens, si fatur: *Non enim solùm la-*
D *vit nos Christus a paccatis nostris sanguine suo, quando sanguinem suum fudit in Crucis patibulo, verùm etiam quotidie nos lavat à peccatis nostris in sanguine suo, quando ejus sanguinem accipimus in calicis poculo.* Nec durum nobis esse debet, quòd fragilitati veterum illorum Fidelium indulgerent Sancti illi Patres circa ritus, qui directè Christianæ Religioni non repugna-

gnarent, quoniam ſuaviter ad verum cultum erant ii alliciendi, ut innuit Magnus ille Gregorius lib. 9. ep. 71. ſcribens ad Mellitum Abbatem, ſic enim inquit: *Nam duris mẽtibus, ſimul omnia abſcindere, impoſſibile eſſe, non dubium eſt, quia is, qui locum ſummũ aſendere nititur, neceſſe eſt, ut gradibus, vel paſſibus, non autem ſaltibus elevetur. Sic Iſraelitico populo in Ægypto Dominus ſe quidem innotuit; ſed tamen eis ſacrificiorum uſus, quos diabolo ſolebant exhibere, in cultu proprio reſervavit: ut eis in ſacrificio ſuo animalia immolare præciperet quatenus &c.* Hinc eſt quòd plurimi ſimiles ritus, ſive Hebræorum, ſive Gentium, perſeverârunt etiam apud priſcos illos Fideles, ſicuti, & alii ſimiles à Summis Pontificibus, aliiſque Sanctis Patribus, in Chriſtianam reducti Religionem, ut in eadem D. Gregorii exprimitur epiſtola.

Conſuetudinem hanc, appingendi Agnum, ſervatam fuiſſe deducitur uſque ad Conciliabulum Quiniſextum, ſive Trullanum celebratum anno 692. vel ut Petavio placet, anno 707. in quo Can. 82. decretum fuit, loco Agni, ut Chriſtus in Cruce, in hominis figura pingeretur. Hæc de præcipuo ſymbolo in hoc ſecundo ordine expreſſo; modò ad alias in eodem contentas figuras devenimus. Ad dexteram throni, quæ eſt ſiniſtra intuentium ſtat Vir, Caſulâ, juxta tamen antiquam formam, indutus, Pontificiâ Thiarâ, & ex ea pendentibus lemniſcis, caput ornatum, ac ſuper humeros pallium gerens: quis iſte ſit Vir, conjunctæ literæ indicant, nempe *Innocentius Papa III.* qui, ut diximus, hujus Muſivi operis reſtaurator fuit. Conſuevêre enim antiqui Pictores in hujuſmodi operibus, illius

A Pontificis effigiem exprimere, qui tale opus conſtrui mandabat. In oppoſita autem parte, ſcilicet ſiniſtrâ ſtat mulieris effigies, manicatâ veſte uſque ad talos demiſſa, indutæ, ac ſuper humeros birrum, vulgò *Mozzetta* deferens; caput quodam byreto, veluti Ducalis corona, redimitum habet: in dextera manu haſtam; in ſummitate Cruce inſignitam, geſtat, ad cujus pe-
B dem vexillum volitat, in quo duæ claves expreſſæ cernuntur; alterâ verò manu librum ad pectus ſtringit. Quid per hanc denotetur figurâ, appoſitæ ibi literæ demonſtrant, ſcilicet *Eccleſia Romana*: prope, & à tergo hujuſmodi figurarum, duæ attolluatur arbores, quæ potius Palmam, quàm aliam plantam repreſentant; rami ita ſunt diſpoſiti, ut ellyſim, ſcilicet ovalem formam exhibeant; in cujuslibet medio ſtat avis, cujus autem ſit generis, ob illius parvi-
C tatem diſcerni minimè poteſt.

Quid arbores hìc depictæ, aveſque ibi ſtantes ſignificent, difficile admodum redditur explicare: diu etenim quæſivi, ſed nil adinveni; exiſtimavi propterea, has arbores, & aves, ſicuti in ſuperioris partis area, de tabernaculis, aliiſque figuris dixi, ad Pictoris, ſive Muſivarii placitum, atque ornatum expreſſas fuiſſe.

In hujus inferioris partis extremita-
D te, dexteroque loco, reſpectu Salvatoris quædam viſitur civitas, quæ Hieruſalem repreſentat, ut conjunctæ denotant literæ. Pendentes lampades ſunt in ſummitate arcus portæ, in hujus medio ſtat Agnus, ſive ovis exitura, quam aliæ quinque præcedunt. In oppoſita verò, ſive ſiniſtra parte, eædem cernuntur figuræ, nomine tantum civitas diſcrepat, cui Betleem appoſi-

tum fuit. Quid per civitates, quidque per lampades istas antiqui Patres ostendere voluerint, diximus in nostro opere de Veter. Monim. par. 1. cap. 21. ad quod benignum Lectorem remittimus. Superest modò de Agnis, sive ovibus aliquid exponere. Cum igitur Sacra in Scriptura, apud dilectum Christi Discipulum, veritatisque scriptorem D. Joannem cap. 21. 15. habeamus quòd Jesus dixit Petro: *Simon Joannis diligis me plus his?* Respondit Petrus: *Tu scis, quia amo te*: & Jesus, ut prius subjunxit: *Pasce Agnos meos*. Tertioque Jesus interrogavit Petrum, an eum amaret, Petrusque respondit: *Domine tu omnia nosti, tu scis quia amo te*; & Jesus dixit: *Pasce oves meas*. Igitur per Agnos, & oves Fideles denotantur. Idem confirmat B. Eucherius Lugdunensis Episcopus, qui floruit in principio quinti sęculi lib. 1. cap. 4. prope finē Formularum Spiritualium; hic per oves asserit, populos Fideles denotari, de quibus in Evangelio Joannis 10. 27. *Oves meæ vocem meam audiunt*. Agni enim Christum, vel Apostolos, aut Sanctos significant. Durandus verò in suo Rationali Divin. Offic. lib. 1. cap. 3. num. 10. describit varias mysticas formas appingendi Apostolos, inter, quas sub forma duodecim ovium aliquando expressos fuisse, affirmat, quæ præsenti Musivo operi adaptatur. Et hæc satis de illius explicatione. Epigráphe sub eodem apposita est, quam referre supervacaneum duco, cum in exemplari legi possit. Ac ut Lectori magis innotescat nostri animi candor in his concinnandis operibus, & in illis describendis, suprarelatam fidem à Notario publico exaratam, de collatione exemplaris cum originali, antequam istud dirueretur facta apponimus, quæ tenoris est sequentis.

In nomine Domini Amen.

Per hoc præsens publicum descriptionis Cappellæ Sanctorum Petri, & Pauli instrumentum, cunctis pateat evidenter, & sit notum, quòd anno à Nativitate eiusdem Domini millesimo quingentesimo nonagesimo secundo, Indictione quinta; die verò tertiâ Augusti, Pontifi- B *catus Sanctissimi in Christo Patris, & D.N.D. Clementis Divinâ Providentiâ Papæ Octaui anno ejus primo. In mei Notarii publici, testiumque infrascriptorum ad hæc specialiter vocatorum, & rogatorum præsentia, præsens, & personaliter constitutus R. D. Marcus Antonius de Magistris Canonicus, & ad præsens alter ex majoribus Sacristis Basilicæ Sancti Petri de Urbe, requisivit me* C *Notarium, quatenus, ex Cappella, seu Tribuna existente supra Altare majus Basilicæ Sancti Petri subtus Cuppulam magnam dictæ Basilicæ, quæ Tribuna modò demolitur, describerem statum, & inscriptiones, quæ ibi reperiuntur; unde ego Notarius, tamquam obedientiæ filius, ad dictam Cappellam, seu propè illam, unà cum infrascriptis testibus, me contuli, & unà cum eisdem testibus legere scientibus, dictam Cappellam, seu* D *Tribunam diligenter vidi, inspexi, literasque in eis descriptas perlegi, prout etiam infrascripti testes viderunt inspexerunt, & perlegerunt. In primis in summitate dictæ Cappellæ, seu Tribunæ adest imago Sanctissimi Salvatoris in throno sedentis ex Musaico confecti, ad cujus dexteram est imago Sancti Pauli habentis in manibus librum cum his verbis videlicet: Mihi vivere Christus est; & à sinistris imago S. Petri etiam ex Mu-*

Musaico confecti habentis in manibus librum, cum his literis videlicet; Tu es Christus Filius Dei vivi. Subtus dictas imagines ad manum dexteram, apparet etiam ex musaico confecta imago, Innocentii Papæ Tertii, cum pallio, & Regno, & à sinistris Ecclesia Romana, in persona muliebri, habens in manibus crucem cum insigniis, in quibus adsunt claves extensæ, etiam ex musaico confectæ. Subtus dictas picturas, seu imagines Sanctissimi Salvatoris, & Sanctorum Petri, & Pauli: adsunt etiam ex Musaico confecti duodecim agni, & in medio illorum est agnus cum diademate etiam ex Musaico confectus. In capitibus, & extremitate laterum dictæ Cappellæ, adsunt ex Musaico confectæ Civitates, Hierusalem ad manum dexteram, & à manu sinistra Bethelem, cum literis id dicentibus etiam ex Musaico. Ab imagine Sanctissimi Salvatoris, & agni diademate ornati, profluunt flumina videlicet Gion, Phion, Tigris, & Eufrates. Subtus supradictas imagines, & picturas adsunt ex Musaico, in literis majusculis confecta hujusmodi carmina, videlicet: Summa Petri sedes est hæc sacra Principis ædes. Mater cunctarum decor, & decus Ecclesiarum. Devotus Christo, qui templo servit in isto. Flores virtutis capiet, fructusque salutis. Quæ omnia ego Notarius, & testes infrascripti vidimus, & diligenter inspeximus, super quibus omnibus, & singulis præmissis petitum fuit à me Notario publico infrascripto, ut unum, vel plura, publicum seu publica conficerem instrumentum, & instrumenta, prout opus fuerit. Actum Romæ ubi supra, præsentibus ibidem, audientibus, & intelligentibus his videlicet R. D. Tiberio Alfarano Presbytero Hieracen, Clerico dictæ Basilicæ, D. Joanne Fabri Presbytero Aretino, & D. Joanne Bugino Romano, testibus ad præmissa omnia, & singula vocatis, habitis specialiter, atque rogatis.

Et ego Quintilianus Gargarius Notarius Capitolinus, de præmissis rogatus, præsens publicum instrumentum, aliena manu fideliter scriptum subscripsi, & publicavi, signumque meum apposui solitum, & consuetum.

Loco ✝ Signi.

SECTIO III.

De Confessione D. Petri.

2. Post Aræ majoris, Absidisque descriptionem, inferius descendendi occasio se præbet, eum in locum, qui D. Petri Confessio, ab Ecclesiæ incunabulis, usque ad hæc nostra tempora meritò vocitatur; quoniam ibi, ut Severanus de septem Urbis Ecclesiis, nonnullorum veterum Scriptorum testimonio ostendit, Apostolorum Princeps Evangelicam veritatem, Christianamque fidem publicâ confessione, ac Martyrio asseruerit, & confirmaverit. Parvulam hìc ædem olim Christiana pietas extruxit, ut Apostolicæ fortitudinis, fideique memoria in ipsis sedibus, ubi enituit, perennaret. Ad locum hunc, veluti ad Ecclesię fundamentum, stabilemque petram peregrini Fideles a toto Terrarum Orbe venerabundi accedebant, divinisque mysteriis, necnon Sacramentis reficiebantur. Ædiculam hanc quæ in eadem Tab. VII. sub num. 2. demonstratur, B. Petri in dignitate, ac sanctitate successor Anacletus ampliavit, exornavitque; ut ex Pontificali libro, ac hujus Pontificis vita deducitur, ubi legitur

pag·49·

tur: *Hic memoriam B. Petri construxit, & composuit, dum Presbyter factus fuisset à B. Petro*. De hoc loco, ac illo ubi Doctor Gentium S. Paulus sepultus fuit, Cajus, sive Gajus Theologus, qui temporibus Zephyrini Pontificis, scilicet anno 205. vixit, teste Eusebio lib. 2. cap. 25. sic loquitur: *Ego verò Apostolorum tropaea possum ostendere, nam sive in Vaticanum, sive ad Ostiensem viam pergere libet, occurrent tibi tropaea eorum, qui Ecclesiam illam fundaverunt*. Per tropaea laudatus Cajus memorias intelligere voluit, scilicet Apostolorum sepulcra, quæ tropęa appellavit, tamquam victoriæ signum de Christianæ fidei subactis hostibus.

De hujusmodi memoriis Optatus Milevitanus, qui anno 368. floruit lib. 2. pag. mihi 38. sic loquitur *Ecce præsentes sunt ibi duorum memoriæ Apostolorum. Dicite si ad has ingredi potuit: ita, ut obtulerit illic, ubi Sanctorum memorias esse constat*.

Quum feliciora secula Christianæ illuxêre Reipublicæ; regimenque Terrarum Constantinus Augustus excipit, Basilicæ capacioris molem, Cæsareâ magnificentiâ, à fundamentis erectam, veteri ædiculæ circumduxit, ipsamque Confessionem, prodigâ in Principem Apostolorum liberalitate, ornamentis quibusvis, donariis pretiosissimis, redditibusque locupletavit, quæ omnia in hujus dissertationis calce ad literas, mm, apponam.

Tanta fuit apud omnes omni tempore Confessionis prædictæ sanctitas, ut Imperatores, Regesque pacificè Romam accedentes, post exteriores, Basilicæ gradus flexo genu superatos, (de quibus jam supra disseruimus) sepulcrum B. Petri pari modo adirent,

A ibi sceptra, & diademata venerabundi deponerent, seque, & sua Regna Principi Apostolorum offerrent, ac subderent; ut ex variis Auctoribus collegit Paulus de Angelis in suis Adnotationibus ad Descriptionem Veteris Basilicæ Vaticanæ n. 51. Plerique etiam Peregrinantium, cum in sacri hujus arcani foribus adessent, pio quodam horrore correpti, trementesque ingredi ulteriùs præ religione non audebant.
B Porrò has fores ad seculi duodecimi finem Innoc. III. cancellis æneis obseravit, cum Icone Salvatoris exigua coronata, mysticis hinc inde sacrorum Evangelistarum figuris, Homine nem. pè, Bove, Leone, & Aquilâ expressis, ut refert Turrig. de Crypt. Vatican. parte 2. cap. 8. pag. 463. & ipse vidi, licet aliquâ ex parte dilapsa sit. Salvatoris etiam imago pulcherrimi Musivi
C operis in quodam loculamento cernitur intus Confessionem, cujus Iconem, cum paucissimis sit conspicua, exhibeo in Tab. XIV.

Non abs re erit, si ab instituta oratione aliquantisper deflectam; nam nonnulli latinę linguę Professores, Servatoris vocem, ab aliquibus pro Salvatore usurpari observârunt, cujus vocis etymon assignat, Latinæ Græcæque linguæ peritissimus Paulus Manutius
D in Act. 2. lib. 2. in Verrem, ubi: *Quo patet communis error eorum, qui Jesum Christum Servatorem appellant. Aliud enim est servare, aliud salutem dare. Servat is, qui ne salus amittatur, aliquâ ratione præstat; salutem dat, qui amissam restituit; quòd si Servator non est Soter, quia minus valet, necesse est Salvatorem appellare, quòd σωτὴρ græcè dicitur, usurpato in re nova novo verbo quod veteres quoq; probârunt*. Paulum se-

ſequutus eſt Angelus Rocca in ſuis obſervationibus linquæ Latinę in capite, *Delle oſſervazioni intorno alle regole del comporre le Piſtole latine*, in principio. At unde diſceſſit oratio eò revertatur.

Ipſi Romani Pontifices, cum ad pręfatam Confeſſionem proceſſiſſent, ac ſi B. Petro cederent, cæteriſque, & Populo fierent æquales, veluti depoſitâ Paſtoris auctoritate, ſupremo præſente Principe, ſe coargui patiebantur; quod faſſus fuit Sanctus Gregorius Magnus, cum dixit: *Si quis nos redarguere velit, veniat ad Sedem Apoſtolicam, ubi ante Confeſſionem mecum juſtè decernet*: ex Ms. Bibliothecæ Vaticanæ. Ac Sanctiſs. Pontifex Leo III. qui ab inimicorum calumniis, coram Synodo hac in eadem Baſilica habitâ ſe purgare volens, Ambonem aſcendit, & in hunc modum, ut refert Baronius ad annum 800. n. 7. faſſus eſt: *Nota res eſt, fratres chariſſimi, malos adverſùm me homines inſurrexiſſe, meque, ac vitam meam graviſſimis criminibus infamaſſe. Cujus rei cognoſcendæ gratiâ Clementiſſimus hic, ac Sereniſſimus Rex Carolus, unà cum Sacerdotibus, & Principibus ſuis in hanc Urbem ſe contulit. Quamobrem ego Leo Pontifex S. R.E. à nemine judicatus, neque coactus, ſed meâ voluntate impulſus purgo me, præſentibus vobis coram Deo, & Angelis ejus, qui conſcientiam novit, & B. Petro Principe Apoſtolorum, in cujus conſpectu conſiſtimus, neque ſceleratas res, quas mihi obiiciunt perpetraſſe, neque perpetrari juſſiſſe, Deum teſtans, in cujus judicium venturi ſumus, & in cujus conſpectu conſiſtimus. Et hoc facio non legibus ullis obſtrictus, neque hanc conſuetudinem, aut decretum in Sancta Eccleſia Succeſſoribus meis, & fratribus Coëpiſcopis imponere cupiens, ſed ut certiùs iniquis vos ſuſpicionibus liberem*.

In hac denique Confeſſione quibuſvis ætatibus tam Pallia, quæ Patriarchis, & Archiepiſcopis, ac etiam nonnullis Epiſcopis in ſignum plenitudinis Pontificalis officii mitti conſueverunt, quàm etiam quædam Sanctuaria, Patrocinia, & Brandea, ac etiam Palliola, ſive vela, ſic diverſis nominibus appellata immitti antiquitus mos fuit, qui mos, ſive ritus ſic peragebatur.

In ædicula, quam Confeſſionem dicimus, ac pavimenti medio aperiebatur quadrangulare foramen, vel Billicum, ut Bibliothecario placet, qui inter egregia Benedicti III. opera opertum fuiſſe ab hoc Pontifice enarrat, trilibri laminâ ex auro puriſſimo. Sanctus verò Germanus in Epiſtola ad Hormiſdam Pontificem, primam cataractam appellat, cum inferiori alteri reſponderet, quæ propior corpori Apoſtolico patebat, & cataracta ſecunda vocitabatur. Per hæc igitur duo foramina, ſeu cataractas, lanea, quæ diximus, ſubalbi coloris Pallia, quatuor crucibus brevioribus, antiquitus rubeis, poſtea nigris coloribus diſtincta, in loculum corporis B. Petri manu Presbyterorum demittebantur, unde brevi recepta, ſuetis, piiſque cæremoniis Summus Pontifex conſecrabat. Hæc deinde Patriarchis, Archiepiſcopis, nonnulliſque de Apoſtolica Sede optimè meritis Epiſcopis, in pretioſiſſimũ munus, & poteſtatis pleniſſimæ, dignignitatiſque argumentum, & inſigne tradebantur. Et adhuc hodie mos iſte obſervatur, concipiturque Pallii traditio his fermè verbis: *Ad honorem Dei omnipotentis, & Beatæ Mariæ Virginis,*

nis, ac Beatorum Apostolorum Petri, & Pauli, & Domini Nostri N. Papæ N. & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, necnon N. Ecclesiæ tibi commissæ, tradimus tibi Pallium de corpore B. Petri sumptum, plenitudinem videlicet Pontificalis officii, ut utaris eo infra Ecclesiam tuam certis diebus, qui exprimuntur in privilegiis ei ab Apostolica Sede concessis. Si quis verò de Archiepiscopali Pallio; deque eorumdem ritu, & forma benedictionis, plura desideret, adeat Nicolaum de Bralion, qui peculiarem super hoc edidit Tractatum.

Quod verò fidem excedit veluti prodigiosum de supranarratis Sanctuariis seu Palliolis legitur apud D. Gregorium Turonensem lib. 1. cap. 28. de glor. mart. Palliola in sacrũ Sarcophagum immissa, ac in spirituali, & Apostolica quadam virtute imbuerentur, magis, minusque gravia pro petentium, & orantium pietate, ac fide inde elevari observatum olim fuisse

3. 4. In extremo pariete, supra memoratæ absidis, idem Religiosissimus Cęsar Romani Pontificis sedẽ, seu thronum marmoreum, Musivis signis ex auro, & cælaturis mirabile sublimavit, ac utrumque prædictæ sedis, sive throni Pontificis latus idem Imperator sedilibus humilioribus, sed marmoreis, & elegantibus circumsepsit in commodum, honoremque Sacerdotum Pontifici ministrantium, dum sacra Deo super Altare B. Petri peragerent.

SECTIO IV.

De Altaribus, Oratoriis, & aliis, quæ erant in tranversa Basilicæ Navi.

5. Ante frontem Aræ maximæ, quam descripsimus, duodecim columnæ surgebant, è Pario marmore elegantissimæ, quas Constantinus, ut scribit Alpharanus, è Templo Salomonis evectas, ut Sanctuarium constituerent, inibi collocavit; earum autem uni tantam Christus Dominus adhærendo, dum prædicabat, virtutem contactu ipso impressit, ut immundos illico spiritus, vel reprimeret, vel fugaret. Has quoque columnas consultissimus Princeps, ferreis undequaque cancellis, auro coruscantibus circumsepsit. Turrigius verò sepè laudatus pag. 283. asserit duodecim istas columnas, Romam delatas fuisse, ab Hierosolymis, vel ut alii putant, à Græcia, è Dianæ Ephesinæ templo, Constantini Magni Imperatoris tempore. Nũc octo ex illis in pilarum loculamentis, quæ Tholum sustentant, binæ in singulis collocatæ fuère. Earumdem columnarum situs, ubi olim positæ in Tab. VII. Ichnograph. sub num. 4. indicatur. Aliæ duæ similes columnę in præsentia in Cappella S. Mauritii, vulgò Sanctissimi Sacramenti appellatâ, ad dexteram ingressus, visuntur.

Sanctiss. Pontif. Leo IV. argenteā Salvatoris throno insidẽtis imaginem, super hisce imposuit columnis, duobus hinc inde Angelis, atq; insuper duodecim Apostolorũ aliorũ viginti Sanctorum imaginibus, magnitudine, materiâque, argenteâ mirabilibus, ordine bipartito thronum stipantibus. Intra

hæc columnarum ſepta Beatiſſimus A Papa Greg. III. trium ſupra nonaginta Epiſcoporum Concilium coëgit pro ſanctarum imaginum cultu, quas impius Cæſar Leo Iſaurus impugnabat, quem, uti cæteros pervicaces, anathemate feriit, & alienum à corpore, & ſanguine D.N. Jeſu Chriſti, & Eccleſiæ totius unitate eſſe decrevit, ut Bibliothecarius in ejuſdem Pontificis vita teſtatur. Ciaconius verò Concilium B prædictum in Lateranenſi Eccleſia celebratum fuiſſe aſſerit; quo teſte ignoro. Scio tamen pro Vaticano Concilio militare marmoreæ tabulæ fragmentum, quod adhuc in Baſilicæ cryptis aſſervatur, in quo inciſa pars Bullæ legitur hoc in eodem Concilio à dicto Beatiſſimo Pontifice Gregorio editæ. At motum hoc dubium dilucidari poteſt, ſi aſſeramus ſupra laudatum Pontificem, Romæ duo celebraſſe Conci- C lia; alterum Laterani, alterum in hac Vaticana Baſilica: in primo enim celebrato An. 731. Actum fuit de cauſa Gregorii Apoſtolicæ Sedis Legati, qui epiſtolam Leoni Imperatori, humano terrore motus minimè porrexit. Quare cum in hoc ageretur Concilio de cauſa privati hominis, ipſum Concilium in Lateranenſi Palatio habitum fuit. In ſecundò verò cum ageretur de cauſa Fidei, videlicet de confirmanda anti- D qua Patrum traditione circa Sacrarum Imaginum uſum; ideò ante B. Petri corpus fuit celebratum, de quo etiam infra in cap. de Subter. part. Vat. Baſil. nu. 9. ubi præfatæ Bullæ fragmentum afferimus, differemus.

6. Lateri dextro anteriori columnarum, eximium ſpecie Candelabrum, ponderis magni Cereum, ſemper ardentem ſuſtinebat ut in num. 6.

7. Prope hoc candelabrum, ut in mer. 7. magnum erat marmoreum ſuggeſtum, *Ambo* dictum, ſupra quod Verbum Dei, & Sacroſanctum Evangelium altâ voce Populo annunciabatur.

Sed modò ulterius procedere, & ſcitu permulta digniſſima intra hanc Baſilicam, graphicâ deſcriptione proſequi neceſſum eſt.

8. Ab aris igitur, quæ poſt ferream cratem ſeu cancellos ſuperiùs deſcriptos, hinc inde ſequebantur, ordiamur. In primis autem à dextris Altaris majoris: alterum ſtabat altare D. Xyſto I. Pont. Max. Martyrique ſacrum, ut in num 8. Hoc Paſchalis I. Papa excitavit, tegimenque mirificum è marmore Muſivis, auratiſque figuris ornatum, & quatuor columnis ſuffultum ſuperiùs obduxit. Inferiùs verò ejuſdem B. Pontificis corpus, è Cœmeterio Caliſti, honorificâ pompâ tumulavit, cui poſt ævi non exigui lapſum ſociata fuêre corpora Fabiani I. & Sergii II. ut ex epigraphe tumuli, liquidò conſtabat.

Non longè ab hoc altari jacebant corpora Sanctorum Peregrini Epiſcopi, & Martyris, & Ceduvallæ Anglo-ſaxonum Regis exuviæ; quorum prior in Gallia Præfectus, juſſu ejuſd. B. Xyſti I. nutantes, ob immanem perſequutionum metum Fideles, Verborum pariter, & exempli efficaciâ firmavit, roboravitque. Alter verò Chriſtianam Religionem amplexus, in hac Sacroſancta Baſilica luſtrali aquâ mundatus à Sergio I. Pontifice ſanctitate celeberrimo, in Apoſtoli reverentiam, Petri nomine eſt inſignitus, brevique intervallo obdormiens in Domino, in eadem Baſilica ſepultus fuit, de quo plura

ſcri-

ſcribit Smitheus in Hiſtor. Eccleſiaſt. A
de Geſtis Angelorum lib. 2. cap. 6.

9. Huic altari à ſiniſtris aliud reſpondebat, pulcherrimum quidem, & ſumptuoſum, cui oſſa Sacratiſſima Apoſtolorum Petri, & Pauli nomen fecêre, quæ à Beato Sylveſtro in Eccleſiæ conſecratione, eodem prorſus loco ſupra lapidem, è Porphyrite quadrangularem ibi aſſervatum, diviſa fuiſſe fama eſt. Cum enim in Baſilicæ B
conſecratione B. Petri ſacra oſſa ab iis Coapoſtoli Pauli diſtingui neutiquam poſſent, indicto jejunio, & oratione, cęlitus reſponſum fuit, majora eſſe oſſa Prædicatoris, minora verò Piſcatoris. Atque ita ſanè ſeorſim à ſeſe mutuò oſſa ſeparata fuêre, ſuiſque in Eccleſiis poſita. Ita ſcribit Joannes Beleth. in explicat. Divin. offic. cap. 138.

Lapis autem iſte, in Veteris Baſilicæ demolitione à Julio II. facta, ad ejuſ- C
dem Baſilicæ calcem, prope Portam Sanctam, translatus fuit, ut videre eſt in Tab. XVII. ſub lit. D. Idem poſtea lapis ſacris in Cryptis fuit collocatus. Denique Anno 1639. bo.mem. Franciſcus Cerdinalis Barberinus ejuſdem Baſilicæ Archipresbyter Sacrarũ memoriarum diligens perſcrutator, ac ſervator, lapidem hunc è Cryptis in novam Baſilicam aſportari, ac paraſtati, ad dexteram ingredientium, affigi D
fecit, ubi in præſentia aquæ luſtralis, ſive benedictæ vas poſitum eſt. Hujus translationis occaſione, in quodam ejuſdem marmoris loculo, nonnullæ reliquię cum duobus incenſi granis introcluſæ, repertæ fuère, quas ex oſſibus SS. Apoſtolorum Petri & Pauli, ac S. Sylveſtri fuiſſe nonnulli putârunt; ut narrat laudatus Turrigius in ſuis Trop. Rom. cap. 23.

In honorem deinde amborum Apoſtolorum idem altare reſtituit, ac elegantiſſimè ornavit, ampliſſimiſque redditibus auxit, tribus Clericis inſtitutis, qui Choro jugiter, ſedulòque inſervirent, Franciſcus S. R. E. Cardinalis de Tibaldeſchis tit. S. Sabinæ, cujus cineres propiùs jacebant unà cum iis majorum ſuorum, & olim maximi fratris Theobaldi Cardinalis.

Venerabilem præcipuè hanc aram reddiderant privilegia ſeptem Altaribus à Pontificibus Maximis impertita. Quę olim hujuſmodi gaudebant privilegiis, Præter hoc memoratum, erant Altare S. Leonis Papæ, SS. Proceſſi, & Martiniani Martyrum, B. Mariæ Virginis Greg. III. poſtea Innocentii VIII. denominatum, SS. Sudarii, Altare Mortuorum appellatum, juxta portam Argenteam; Septimum denique Spiritus Sancti, quod in nomen poſtea S. Annæ tranſivit, predictæ portæ proximum. Quicumque autem ſeptem has aras, eà quâ par eſt reverentiâ, ac pietate quovis tempore viſitaſſet, omnes omninò Indulgentias conſequebatur, quæ ſeptem Urbis Eccleſias, tam frequenti Fidelium copiâ, celeberrimas reddunt; quin feſtis diebus eæ omnes in quovis Sacroſanctæ hujus Baſilicæ altari in duplas, triplicataſque excreſcebant, ut Alpharanus narrat.

10. Medium inter altare deſcriptũ, & Aram maximam anguſtum oſtium, ut in dicta Tab. VII. num. 10. ducebat in Polyandrum à tergo ſubtus Abſidẽ, Confeſſionem circumjens, Sanctorum Pontificum loculis, cineribuſque refertum, fœminis inacceſſum, exceptâ ſecundâ feriâ poſt Pentecoſtem, quâ die ab eodem, ſub excommunicationis pœnâ viri arcebantur.

In-

11. Ingredientes autem à ſiniſtris A per illud oſtium, exibant à dextris per aliud eidem paralellum, ſcilicet æqualiter diſtans, ut num. 11. quod Alpharani adhuc ſupererat ævo, Prope hoc ſalutis anno MDXLV. Polyandrum alterum, ſeu ſepulcrum exciſum fuit, ubi Sanctorum omnium per Baſilicam quieſcentium corpora, è loculis propriis eruta, conderentur.

12. Contigua quoque prædictæ B januæ è pariete, urna extabat marmorea capaciſſima, plumbo, ferroque circumducto munita, ut num. 12. In hac cum requieſcere crederetur B. Sylveſtri corpus, in Eccleſiæ demolitione cadaver cum infula Pontificia inventum fuit, abſque ulla inſcriptione, eodemque modo, quo per plurima ſecula jacuit, relictum.

13. Juxta prædictam urnam, in Occidentem in Baſilicæ muro, aperiebatur vetuſtiſſima janua, ut num. 13. & in Eccleſiam Monaſteriumque S. Martini præbebat iter, de quo ſuo loco nobis C agendum.

Sub præfatæ januæ pavimento plurimi erant Pontificum, virorumque maximorum loculi, è vario marmore, in quorum nonnullis Regum exuvias, cum aureo ſyrmate Regnique inſignibus penè incorruptis invenêre, qui ſarcophagos reſerârunt. Sed neque ſolùm ſub exiguo ſpatio hujus pavimen- D ti, verùm per totam Baſilicam, præcipuè ſub iſta tranſverſa navi, penè innumera Sanctorum Virorum, ordinis cùjuſcumque, Sanctarumque depoſita reperta ſunt, quæ omnia piiſſimè veneratus Julius II. Pont. Max. in excitanda novę Baſilicæ mole, intacta prorſus reliquit.

14. Præterea januę jam dictæ conterminum erat altare, ut n. 14. S. Leoni IV. Pont. Sacrum, vetuſtate, venuſtateque, & quod maximum Icone B. Mariæ Virginis clariſſimum, ſummæque religionis. In hoc olim Paſchalis Papa II. quatuor Sanctorum Pontificum corpora, nempè Leonis I. II. III. & IV. quàm maximâ pompâ recondidit. Quorum primum, cum Sergio I. Pontifici occultum eſſet, tandem aliquando in hujus Baſilicæ Sacrario repertum fuit. In Eccleſiæ autem veteris, necnon, & altaris iſtius demolitione, ſacra hæc ibi quieſcentia pignora, ne minimum quidem, loco dimota fuêre.

Quin imò cum Anno Salutis 1580. Gregor. XIII. Baſilicæ pavimentum coæquaſſet ſub prædicti Altaris baſi, eadem corpora marmoream intra concham optimè obſignatam, cum animi maxima alacritate, reperiit, ſuamque in Sanctiſſimos Prædeceſſores devotam mentem teſtatus eſt, extructo ſuper urnam ſacello, fornicis artificio, cultuſque decore, elegantiſſimo, in quo, & Euchariſtica myſteria confici commodiùs poſſent, & à Populis inſpectari. Demum hujus ſeculi exordio per Paulum V. Pontif. in aliud Altare Deiparæ de Columna (ſic vulgò appellatum) ſolenni proceſſione translata ſunt. Quod totum liquidò patet ex lapide charactere grandiori exarato, priorique, quo jacuerant loco, repoſito.

Ad hujus etiam Aræ radices latebat urna ſepulchralis Rainaldi de Urſinis S. R. E. Cardinalis tit. S. Hadriani, & Vaticanæ Baſilicæ Archipresbyteri, qui florebat ann. 1370. quam grandis tabula è marmore claudebat, ubi non ſolùm ſimillima effigies Cardinalis

præ-

prædicti cælata erat, sed & vita, mo- A
resque metrica hac inscriptione.

Mitis, & affatu dulcis, censuraque morum,
Iratus vitiis, placidus virtutibus, æquus
Omnibus, Ecclesiæ speculum, lux unica Romæ,
Unica lux Latii, Sydus, radiusque Senatus
Cardinei, dedit huic titulos Hadrianus honoris, B
Vita inopū spes, ac Ursinæ gloria gentis
Egregiæ Rainaldus humo requiescit in ista
Corpore, sed cælo meliori parte sereno.

Non absimilis magnitudine, ac specie sepulcrali huic Tabulæ, alia effossa olim fuit in proximo sacello, in quatrium orationum fragmenta legi vix poterant, quas admirabilis, celeberrimæque sanctimoniæ Pont. Greg. III. in suæ ipsius animæ suffragium dicendas instituit. Has referimus infra Sect. C XV. De Partibus Subterraneis, sive Cryptis num. 16.

15. Aram hanc S.Leonis, seu Oratorium, alterum excipiebat Hadriani I. in quo Sedes, aut Cathedra S. Petri servabatur, pellucido marmore operta, variis, ac mysticis Musivis affabrè coagmentatis, candorem lapidis discriminantibus. Verùm non modò Cathedra B. Petri, sed ejusdem Ha- D driani corpore conspicuum fuit, maximoque cultu habitum, ut appensæ quaquaversum tabellæ votivæ fidem adstruebant, & celeberrimum epitaphium à Carolo Magno tabulæ satis amplæ è Numidico lapide incisum, quod postmodum Gregor. XIII. ante Basilicæ januas translatum parieti affixit, ac sic se habet.

Hic Pater Ecclesiæ, Romæ decus, inclytus auctor
Hadrianus requiem Papa beatus habet.
Vir cui vita decus, pietas, lex, gloria, Christus,
Pastor Apostolicus, promptus ad omne bonum.
Nobilis ex magna genitus jam gente parentum,
Sed sacris longè nobilior meritis.
Exornare studens devoto pectore Pastor
Semper ubique suo templa sacrata Deo.
Ecclesias donis, populos & dogmate sancto
Imbuit, & cunctis pandit ad astra viam.
Pauperibus largus, nulli pietate secundus
Et pro plebe sacris pervigil in precibus.
Doctrinis, opibus miris erexerat arces,
Urbs caput Orbis honor inclyta Roma tuas.
Mors cui nil nocuit, Christi, quæ morte perempta est,
Janua sed vitæ mox melioris erat.
Post Patrem lacrymans Carolus hæc carmina scripsi
Tu mihi dulcis amor, te modò plango Pater.
Tu memor esto mei: sequitur te mens mea semper,
Cum Christo teneas regna beata Poli.
Te Clerus, Populus magno dilexit amore;
Omnibus unus amor, optime Præsul. eras.
Nomina jungo simul titulis, clarissime nostra
Hadrianus, Carolus Nex, ego, tuque Pater.
Quisque legas versus, devoto pectore supplex
Amborum mitis, dic, miserere Deus.

Hæc

Hæc tua nunc teneat requies, chariſſime membra,
Cum Sanctis anima gaudeat alma Dei.
Ultima quippe tuas donec tuba clamet in aures,
Principe cum Petro ſurge videre Deum.
Auditurus eris vocem, ſcio Judicis almam;
Intra nunc Domini gaudia magna tui.
Tum memor eſto tui nati, pater optime, poſco
Cum Patre, dic, natus pergat, & iſte meus.
O pete Regna Pater felix cæleſtia Chriſti;
Inde tuum precibus auxiliare gregem.
Dum Sol ignicomo rutilus ſplendeſcit ab Axe,
Laus tua, Sancte Pater, ſemper in Orbe manet.
Sedit Beatæ mem. Hadrianus Papa annos XXIII. M. X. D. XVII. obiit VII. Kal Jan.

16. Ulteriùs hinc precedentibus oculos primò rapiebat ſepulcrum Urbani II. ut num. 16. juxta paraſtatam in Occaſum, opificio certè, ac materie nulli ſecundum.

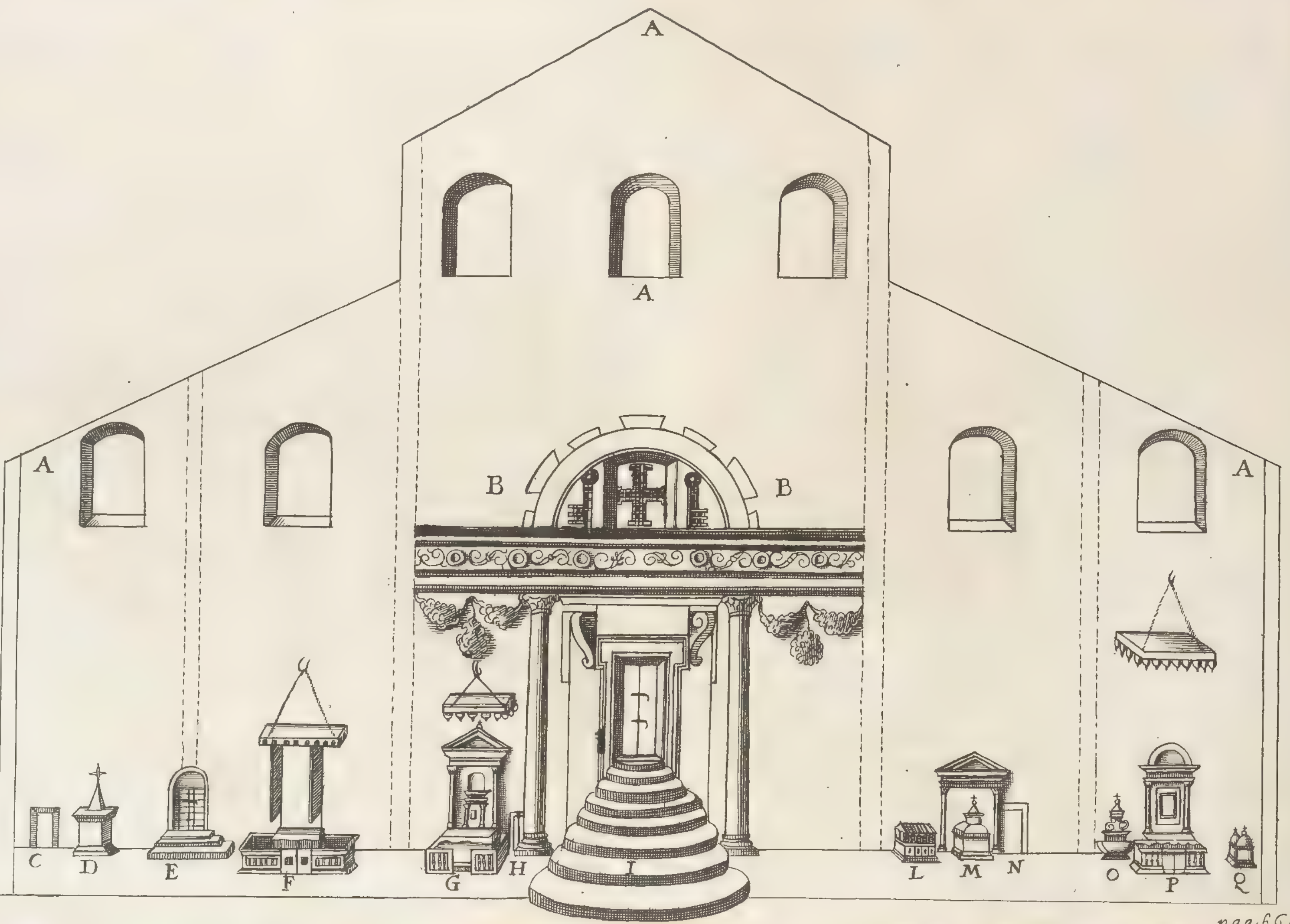
17. Sacellum inde antiquiſſimum, figuriſq; Muſivis inſigne in hujus tranſverſæ crucis angulo, ut num. 17. versùs Auſtrum tollebatur, erectum à Paulo I. Pont. ſub denominatione Deiparæ, vulgò *de Cancelli*, ſive *dell' Oratorio*, nam æneis undequaque cancellis circumvallatum Laicos arcebat, & præcipuè fœminas, quibus omninò inacceſſum erat; nec immeritò cum illuc è plurimis Suburbanis, Urbaniſque Cœmeteriis innumera Sanctorum corpora congeſta fuerint ab eodem Pont. Paulo I. ubi poſtea, & ipſe cum in Baſilica S. Pauli deceſſiſſet, poſt trium menſium ſpatium, à Civibus, Proceribuſque Romanis, naviculâ per Tyberim deportatus, maximo cum honore, in tumulo à ſe conſtructo Muſivoque opere ornato conditus fuit. Ejuſdem ante ſacros cineres, quos impensè adhuc vivens coluerat Joann. XV. ut prope poſt mortem jaceret, ſub iſtius aræ anteriori pavimento, ſepulcrum effodit.

18. Aliud etiam ſacellum præfato proximum, ut in num. 18. habuit Beatiſſima Virgo, cui peculiaria beneficia prægnantibus fœminis præſtita; Sanctæ Mariæ de Prægnantibus nomen fecêre; quod etiam denominatum fuit Sanctæ Mariæ Angelorum. Hoc autem, licet ætate, priori multum cederet, operis tamen elegantiâ non cedebat, cum illud à fundamentis erexerit, & ornatu clariſſimo nobilitârit eximium Urſinæ familiæ decus Joannes Cajetanus Urſinus S. R. E. Diaconus Cardinalis S. Theodori: deinde Jordanus etiam Urſinus Epiſcopus Sabinen. S. R. E. Cardinalis; ac Vaticanæ hujus Baſilicæ Archipresbyter prodigâ munificentiâ reſtituit, dotavitque in majus.

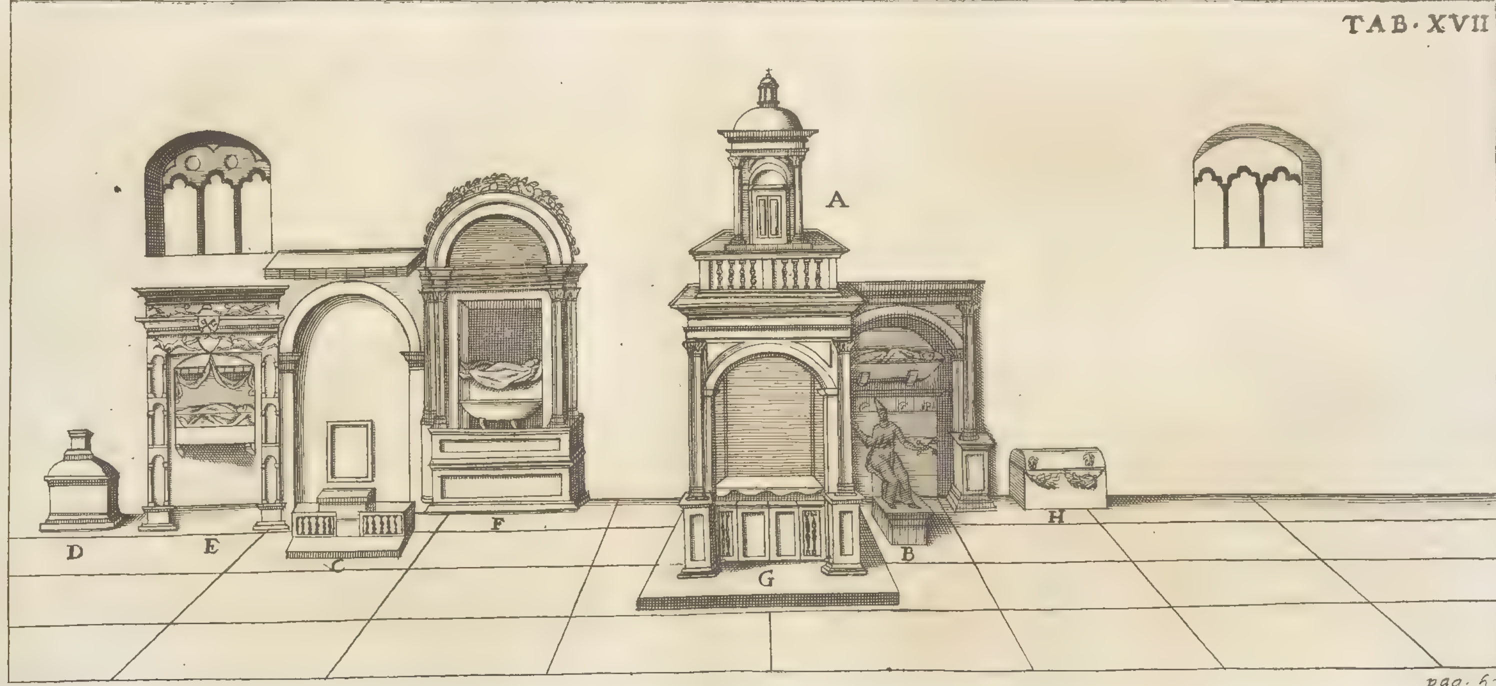
19. Idem Altare in demolitione facta à Julio II. traslatum fuit, ac poſitum in novo muro ad Navium capite erecto, ut in Tab. XV. lit. G. indicatur.

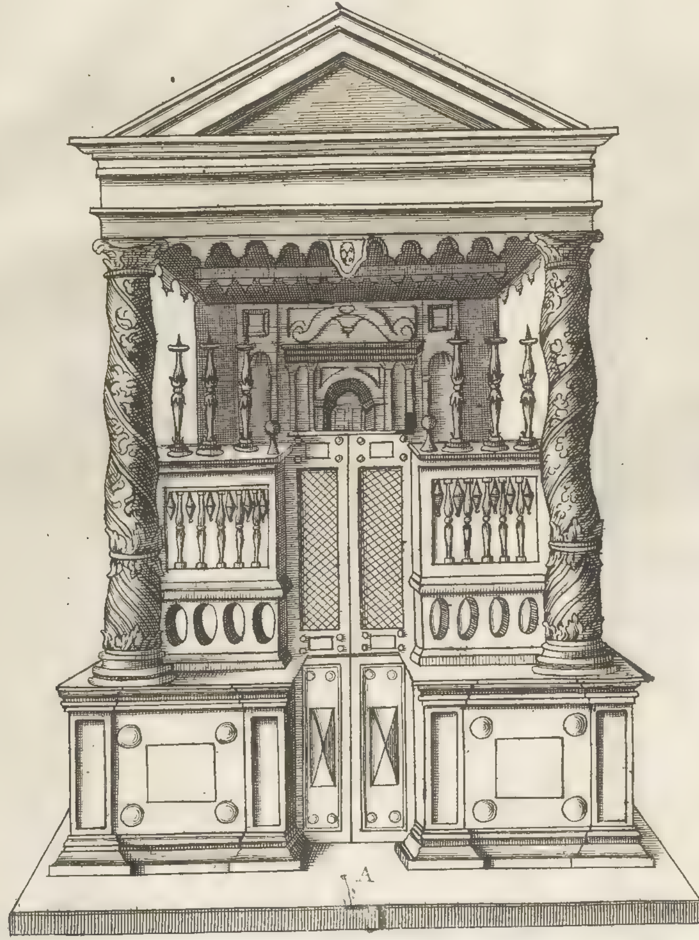
Medium verò inter has aras ſublimis tenebat janua ad Meridiem, per quam erat aditus è Vaticana Baſilica ad Eccleſias S. Andreæ, S. Petronillæ, & S. Mariæ de Febribus.

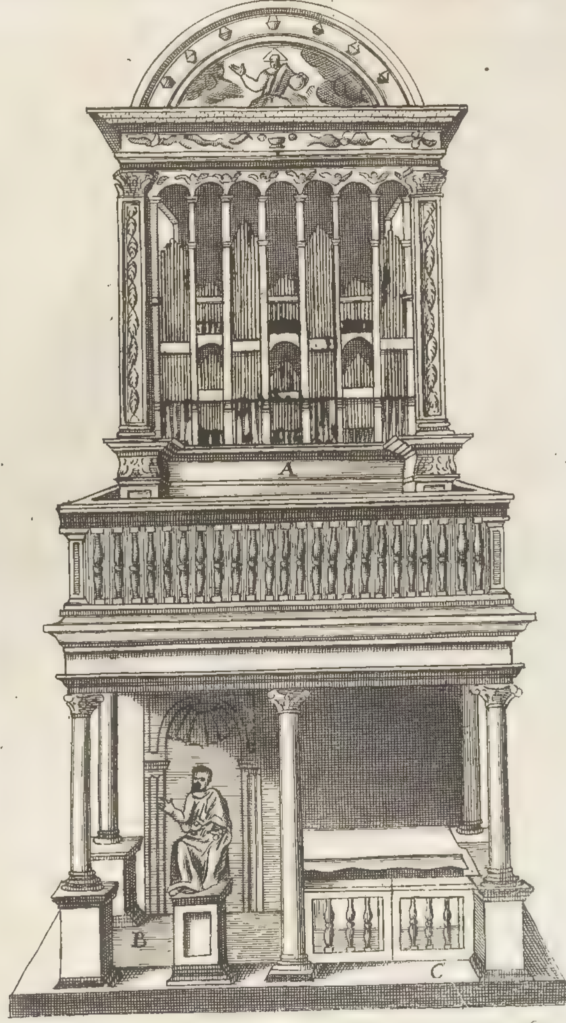
20. Januæ jam dictæ finitimum in extre-

pag. 56.

TAB·XVII
A
B
C
D
E
F
G
H
pag. 57.

pag. 51.

extremo angulo crucis pariter ad Meridiem videre erat Altare, five Oratorium SS. Processi, & Martiniani Martyrum; cujus imaginem habes in Tab. XVI. sub lit. C. quod Paschalis I. à fundamentis erectum variis, & Musivo labore compactis emblematibus, illustravit, adjectis exteriùs cancellis æreis sat elegantibus. Ibidem in ampla, ac speciosissima cōcha Porphyretica Sanctorum eorumdem corpora, è Cœmeterio S. Agathæ, longo Cleri ordine præcedente, ritu solenni, asportata locavit, ipseque post obitum positus est. Hæc, & alia Sanctorum busta eodem loco, hinc illinc congesta, maximè religiosum fecêre, feminisque prorsus impervium. Huc etiam æneum B. Petri simulacrum, è proximo S. Martini, Monasterio translatum fuit, cujus in Ecclesia dum perseveravit, concursu populi colebatur. Simulacri hujus iconem habes in eadem Tab. XVI. lit. B. Nolo autem aliqua de hoc simulacro silentio præterire, quoniam sepè laudatus Turrigius in sępè citato opere de Cryptis Vaticanis pag. 126. scribit hanc æneam statuam, jussu Leonis Magni Pont. conflatam fuisse; de qua etiam ipse Turrigius brevem texuit narrationem in fine sui operis *I Sacri Trofei Romani* pag. 149. quem sequutus Franciscus Maria Phæbeus pag. 38. in Dissertatione de Identitate Cathedræ S. Petri, eam ex ære statuæ Jovis Capitolini factam fuisse scribit, idemque Turrigius causam reddit, cur prædictus Leo Pont. hanc statuam jusserit conflari, nempè propter Romam ab Attilæ furiis, S. Petri auxilio, liberatam. Hodie in nova Basilica ad Aquilonare latus posita est, & qua Fideles venerabundi accedentes, dexterum pedem, A quem porrectum tenet exosculantur, eidemque capita in devotionis, ac reverentiæ signum submittunt. Eadem statua ejusdem Apostoli festo die Pluviali, Mitrâque aureâ ornatur, ut olim apud antiquos Fideles similem aliam marmoream ornandi statuam mos erat, de qua superiùs, occasione Porticus Palmariæ, narravimus.

Supra eandem statuam, & Altare SS. Processi, & Martiniani erat Organum lit. A. in eadem Tab. XVI. demonstratum, ab Alex. VI. sumptuosè factum, & à Musca præstantissimo artifice cælatum, ac totum inauratum, & ex concentu in magno pretio habitum. Illius lignea ornamenta occasione translationis de uno in alium locum perierunt; hodie tamen adhuc extat, & visitur propè Cappellam Sancti Gregorii.

C Multi diversis temporibus multa huic Oratorio, vel ad nitorem, vel ad cultum, opesque contulêre, quos inter Jacobus de Mutis Episcopus Spoletanus, & Gregorii XI. in Urbe quoad spiritualia Vicarius, necnon Simeon Jo: Simeonis Rom. Idem postea, Junior Riccardus Oliveri de Angiò Normannus Episcopus Portuensis Cardinalis Constantiensis, & Basilicæ istius Archipresbyter, ruinæ proximum reparavit, Pario marmore prietē, ac pavimentum intersecans, dotemque in immensum adauxit, atque ibi sepulcrum elegit. Postremò cum novæ constructionis Basilicæ tempus illuxit, disiecto hoc Oratorio, cum honoro Cleri comitatu; ad Altare infra Organum, corpora SS. Processi, & Martiniani translata fuêre.

21. Exiguo superato tramite in Ortum spectabatur sacellum S. Catharinæ

Virg. & Mart. dedicatum, cui pinguissimam impertivit dotem Ægidius Laurentii de Gerla, pro suffragiis impetrandis tam sibi, quàm Cardinali Tyburtino, qui unà cum Patribus suis, nepotibusque, ibi sepulti quievêre.

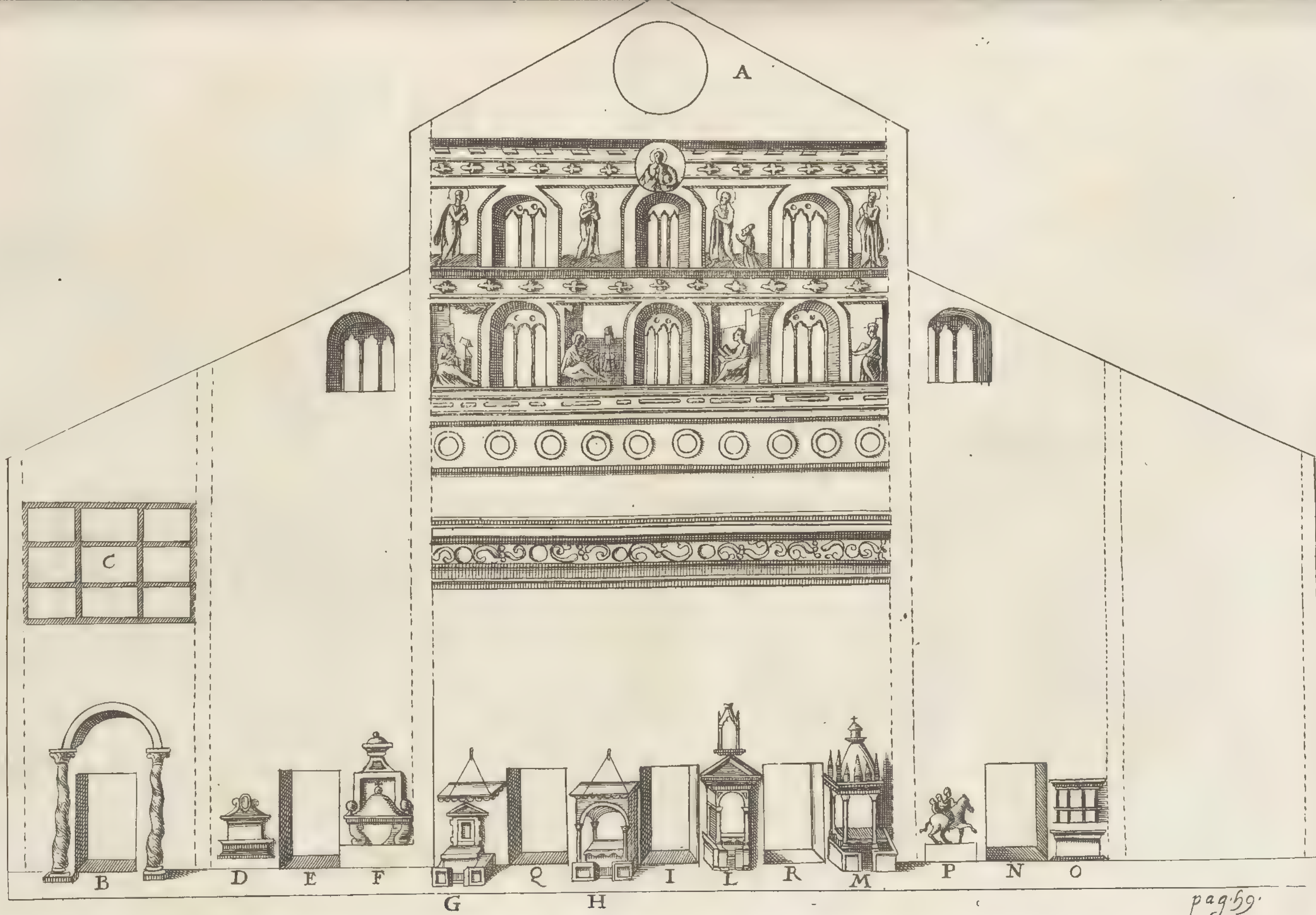
22. Directò inde spatiantibus, in pila, fornices navium minorum, fulciente, in Ortum pariter, è regione Altaris S. Leonis Papæ, occurrebat ædicula, eidem pilæ adhærens, cum ara S. Mauritii Mart. Huic id præcipuum erat, ac peculiare, quod designati, electique Imperatores, antequam aram maximam, Confessionēque S. Petri, ad auream Imperii coronam, gladiumque in Ecclesiæ Romanæ tutelam á Pontifice suscipiendum, adirent, ab Episcopis Cardinalibus, more Veterum benedici, & in dextero brachio perungi ibi solebant, quamobrem frequens hujus aræ habetur mentio in actis omnium Coronationum Imperatoris Romani. Hæc celebris cæremonia describitur in Rituali Archiepiscopi Corcyrensis, seu Augustini Pientini Episcopi Sect. 5. eadem quoque habetur apud Goldastum in suis Constitutionibus Imperialibus pag. 412. & seqq.

23. In altera autem pila, scilicet num, 23. quæ superiori è latere parallela erat, elevabatque fornicem maximum, seu arcum triumphalem, Altare surgebat celeberrimum asservans brachium B. Sylvestri, cui sacrum fuit. Juxta hoc ab uno laterum in pariete inscriptio pervetusta Vigilii Papæ corpus ibi sepultum docebat; quod ex Cœmeterio Priscillæ ad S. Marcellum viâ Salariâ translatum, & in hac Basilica reconditum fuisse, testatur Canonicus Romanus, idque se accepisse à majoribus suis asserit. In altero autem triumphali arcu supposito grandis è marmore extabat sarcophagus Hadriani IV. quibusdam signis hinc inde adstantibus, lapide, & cælatura clarissimis. Dexterum crucis transversæ brachium lustrasse sit satis, cum ad alia æquè præclara nos vocet sinistra pars.

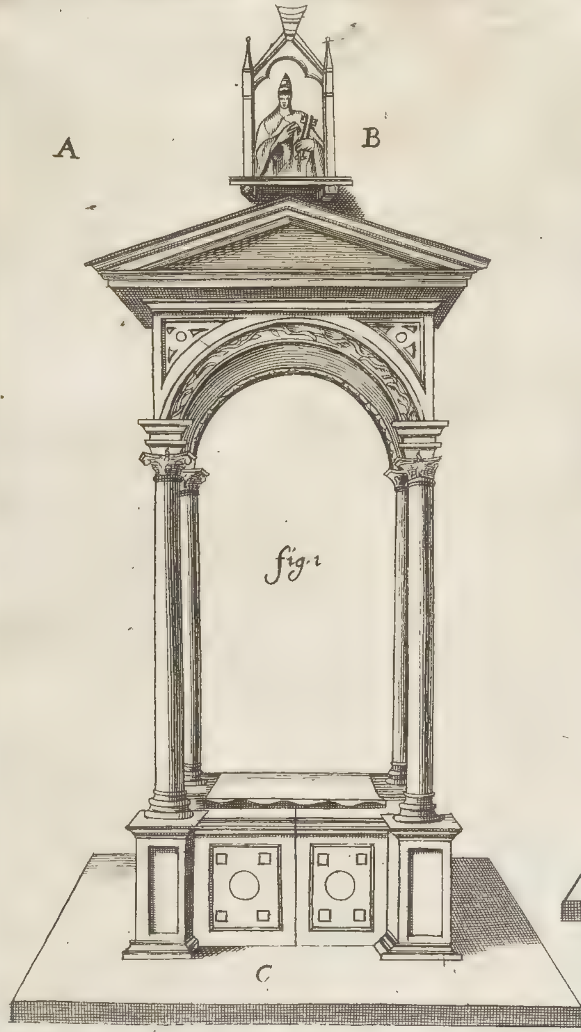
24. Primò autem navim maximam recto calle transeunti erat obvia Pila, Vigilii Papæ sepulcro è diametro opposita, pariterque cum illa tam fornice, quàm arcu maximo pressa, cui quâ parte prospiciebat in Orientem contra Aquilonem, nempè num. 24. adjacebat sacellum cum Altari B. Bartolomæo Apostolo dicatum, seculisque anteactis eximiâ pietatè cultum.

Sub silentio prætereundam minimè esse arbitror rem paucissimis notam, & à Turrigio in suis Cryptis Vaticanis pag. 43. relatam, scilicet Pauli IV. ævo Tyberim fluvium extra suum debaccatum fuisse alveum, quare Ecclesiæ pars, Conventusque S. Bartolomæi, in Insula Licaonia currit. Quamobrem ejusdem S. Apostoli corpus cum aliis reliquiis in illa Ecclesia eò usque asservatis, ad Vaticanam Basilicam cum pompa translatum fuit; deinde Ecclesiæ, Conventusque reparationibus factis anno 1560. die 27. Julii jussu Pii IV. solenni pompâ ad eandem Ecclesiam idem corpus cum reliquiis relatum: ac ut de hujusmodi notitia plenior fides adhibeatur Breve super hujusmodi nova translatione ab eodem Pio IV. datum ad longum idem Turrigius pag. 544. refert.

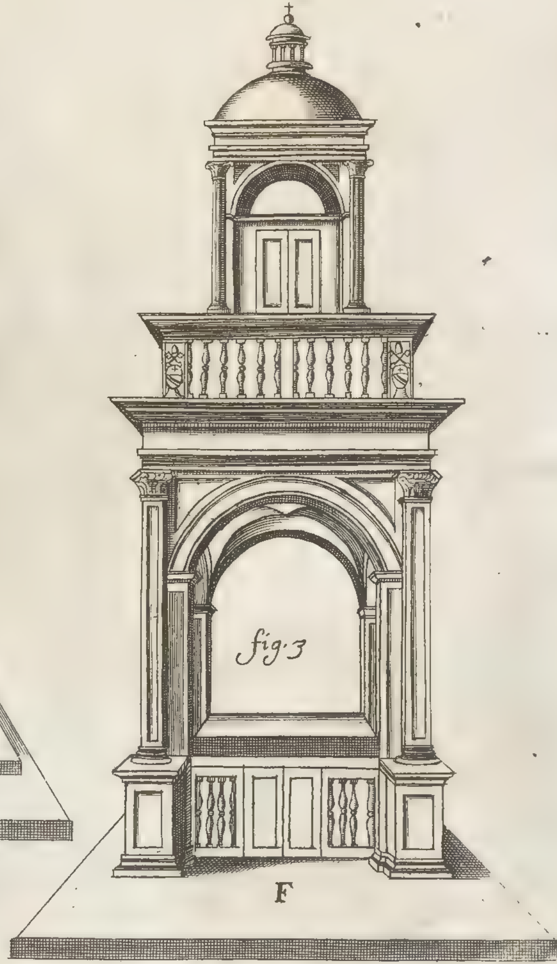
25. Numerus 25. columnam indicat Vitineam, quæ Sancta appellabatur, ferreisque cancellis, à quodam Jordano Cardinali de Ursinis, fuerat circumsepta, modò verò translata est in dexte-

pag.59.

pag·59·

dexterum latus ingressus Cappellæ Sacratissimi Crucifixi ad Aquilonem. De hac columna scripsit Turrigius pag. mihi 397. & nos supra narravimus n.5.

26. Non minoris elegantiæ alterum Altare, proximum supermemorato S. Bartholomæi, extruxit Antoniottus Pallavicinus S. R. E. Cardinalis Episcopus prænestinus, illudque S. Antonio Abbati sacrum magnificè dotatum voluit, apposito ab uno latere sepulcro, marmoribus, & sculpturâ æquè nobili, in quo fato functus humatus est.

27. Gradu facto ex sacello S. Antonii Abbatis ad aliam Pilam sustinentem fornices navium minorum, in eodem sinistro latere transversæ partis in Ortum, surgebat ara prænobilis S. Luciæ Virg. & Mart. in qua B. Gregorius, qui eam construxerat, Virginis ejusdem brachium summè populis venerabile condidit. Hoc etiam propè Oratorium spectandæ molis sepulcrum erat Joan. Cæsarini Patritii Hispani, Leodiensis Ecclesiæ Archidiaconi, Vaticanæ Basilicæ Canonici, Apostolicæ Cameræ Auditoris, Viri demum numeris omnibus absolutissimi. Hujus exemplar habes in Tabula XV. lit. O.

28. Præteritis ergo navium minorum intervallis, juxta intercolumniorum parastatam, quæ sinistram hanc partem transversam intersecat, visebatur olim Oratorium S. Joann s ad Fontes cum Baptisterio, quod hujus transversæ crucis angulo dederat nomen. In eo insuper aliud erat Altare, Mortuorum appellatum, ut nu. 28. in quo sine ulla interpellatione Mysteria Eucharistica conficiebantur, in animarum purgantium suffragium,

A pro quibus opulentissimos, & peculiares indulgentiarū thesauros Romani Pontifices inibi affixerunt, quorum sibi, suisque adipiscendorum cupiditate Gajus de Bartholinis Civis Romanus, prædictum Altare locupletavit, & in suæ uxoris, ac posterorum sepulcrum cooptavit. Hujus Altaris

B exemplum habes in Tab. XVIII. fig. I. & Tab. XIX. lit. L.

29. Verùm in hujus crucis angulo ad Aquilonem, juxta jam dictum, alterum visebatur sacellum, vetustate nulli secundum, locus istius exprimitur num. 29. Istud nomen suum, ac decus captabat ex Tabula, trium Regum Magorum Historiam, mirificè exprimente.

30. Ab ara SS. trium Regum longè operosior. & pulchrior moles attol-

C lebatur, ut patet ad num. 30. cum vetustissimo Altari, S. Joannis ad Fontes, vulgò appellato. Hæc ara excitata, ornataque fuit à Symmacho Pontifice, qui miræ speciei columnis eam imposuit, & operculo communivit, plurimis emblematibus variato. Cum autem ex nimis præcipiti temporum lapsu, illa jam laberetur, duo Cardinales Ursini restituêre, doteque regali liberalitate adauctâ, divitem reddiderunt.

D 31. Non longè ab hujus Altaris gradibus, ut num. 31. in medio magnum, ac patulum labrum laxabat pretiosissima concha è marmore alabastrino, quà levi nitore, quà signis extantibus illustris. In hanc cæco meatu per fistulas è solo undæ irrumpebant, quibus Cathecumeni baptizarentur. Illam Liberius Pontifex extruendam olim mandaverat Damaso, cum non adhuc Pontificiâ fulgeret majestate. Quà absolutâ Liberius à Sabbato

H 2 Pen-

Pentecoſtes in Dominicam, promi- A ſcui ſexus, ac ordinis, octo ferè mille octingentos, decemque Cathecumenos baptizavit. Quin, ut operis tam perſpicui memoria ad poſteros perveniret, ipſe muſarum non humilis cultor Damaſus, lapidi incidit, & aræ ejuſdem lateri affixit, quoſdam verſiculos, quorum nonnulla fragmenta cum in parietibus intra novum Oratorium S. Leonis Papæ vix legi poſ- B ſent, tandem eruditâ, pertinacique curioſitate primævo, ac genuino ſenſui reſtituta viſuntur in Cryptis Vaticanis hoc ordine.

Cingebant latices montem, teneroquè meatu,
Corpora multorum, cineres, atque oſſa rigabant.
Non tulit hoc Damaſus, communi lege ſepultos
Poſt requiem triſtes iterum perſolvere pænas.
Protinus aggreſſus magnum ſuperare C *laborem*
Aggeris immenſi dejecit culmina montis,
Intima ſollicitæ ſcrutatus viſcera terræ,
Siccavit totum quidquid madefecerat humor,
Invenit Fontem, præbet qui dona ſalutis.
Hæc curavit Mercurius Levita fidelis. D

32. Idem Symmachus aliam aram erexit B. Joanni Apoſtolo, & Evangeliſtæ, pene contiguam ſuperiori, utpotè in angulo tranſverſæ navis, vt num. 32. eamque, quâ licuit per ejus ætatis artifices, politiori minervâ exornavit.

33. Huic proxima, in pariete ad Occidentem, præcipuè à fœminis Deipara colebatur, ſuper Altare ornatu decorum, & opibus, quarum copiam in omnes beneficentiſſima Virgo comparaverat.

34. A dextris prædicti Altaris, ut num. 34. aliud attollebatur ſub auſpiciis B. Annæ. Hujus non mediocris opificii ſtructuram Matthias Paparonius olim Canonicus reddidit auctu dotis ſpecioſiorem. Illuc etiam Parafrænariorum, ut vocant S. R. E. Cardinalium Societas, ſtatis diebus conveniebat, ut ſacris, orandi, pſallendique muneribus certatim operam daret. Altaris exemplar habes in Tab. XIX. lit. H.

35. Sequebatur inde ſub num. 35. Oratorium S. Crucis, fultum hinc inde geminis è Porphyrite columnis, marmoreoque operculo faſtigiatum, cujus in abſide Symmachus Papa ejuſdem excitator, Sanctiſſimæ Crucis particulam decem librarum pondere poſuit, & ab ejus ingreſſu mulieres perpetuò removit. Verumtamen ævo in longum producto, cum exoleſceret, venuſtati vetuſtas plurimum derogaret, Bernardus Herulus Narnienſis, Epiſcopus Sabinus S. R. E. Cardinalis Spoletanus, eodem quo vetus ſteterat loco, novum non imparis, immò cultioris architecturæ, & ornatus extruxit; juxtaque ſepulcrum effodit, ubi poſt mortem tumularetur, qui tamen inde aliò translatus juxta Xyxti IV. ſacellum tandem aliquando quievit.

36. Brevi ab hoc intervallo eodem ordine, ut vides in num. 36. quædam janua populum extra Baſilicam emittebat, & exinde Probi Præfecti Prætorij templum, & aliud immemorabilis ævi Cœmeterium, utrumque Baſilicæ exteriùs adiacens, adibatur.

37. Reliquum tandem parietis à

janua

janua ad abſidem aræ maximæ in Occidentem, ut num.37. tenebant duo vetuſtate magis, quàm aliâ dote celebrata ſacella, quibus longa tempora nomen ademerant: licet argui poſſit aliquatenus SS. Caſſiano, Protho, & Hyacintho Mart. ſacra fuiſſe ex Bibliothecario, qui in vita Symmachi Papæ auctor eſt, eundem Pontificem penes B. Petrum, prædictis SS. Martyribus Confeſſionem, argenteis laminis bracteatam viginti librarum pondere, dedicaſſe, & arcum ex eadem materia penſantem duodecim libras ſuperinduxiſſe. Inter hæc medium jacuit cadaver Alberti Guidalotti Juris utriuſque conſulti Peruſiæ civis, ut è marmore non ignobili, tabula teſtabatur.

Cæterùm navis hujus tranſverſæ non brevi ambitu quaquaverſum luſtrato, congruum maximè fuerit medianam aliis longè majorem, Sanctorumque reliquiis religioſiorem percurrere.

SECTIO V.

De Oratoriis, & Altaribus, quæ erant in mediana Navi.

38. DEXTERAM partem medianæ, necnon maximæ navis ſpatiari inchoantibus, protinus obiiciebantur duo Altaria vetuſtiſſima, quę paraſtatam in Auſtrum, arcum triumphalem Baſilicæ ſuſtentantem occupabant, æreis clauſtris circumſepta, ut nu.38. Gregorius Pontifex III. cum utraque excitaſſet, ornaſſetque, primum Deiparæ Virgini, alterum S.Gabinio Mart. dedicavit. Notatu hic utique dignum videtur, tantâ ciuibus,

A exteriſque veneratione habitum eſſe illud S.Gabinii, eo quòd corpus ipſius aſſeruaret, ut Sardiniæ, Corſicæque Liguſtici maris Inſulæ, non exigui pretii tributum quotannis offerrent. Verùm Eugenio III. Pont. ambo in unum ſacellum elegantiſſimè ornatum Beatæ Mariæ ſub auſpiciis tranſière, ſuperſtructâ marmoreâ camerâ, lapillis auroque perfulgidâ, quæ S.Stephani Protomartyris humerum honorificè cu-

B ſtodiret; Clarumq; pręterea ætatibus ſuperioribus ſemper fuit, plurimorum Pontificum ibi ſepultorum cineribus nempè: Hadriani, Gregorii, & ipſius Eugenii III. necnon B. Petri Diaconi, ad quem Magnus ille Eccleſiæ Doctor Gregorius Dialogorum ſuorum librum ſcripſit. Senio tandem graviori perculſum, afflictumque dejecit penitus Innocentius VIII. novumque

C nobilius, Virginis ipſius in honorem reſtituit, ac è marmore Pario candidiſſimo, deauratoque ornari juſſit Laurentio nepoti ſuo Tit. S.Cæciliæ Preſbytero Cardinali Beneventano, cujus inde aræ medium icon B.Mariæ filium amplexantis implebat, ſuberatque eximiæ vetuſtatis, preciique tabernaculum ad Euchariſtici Panis cuſtodiam. Deſuper eminebat ab Oratorio pulcherrima cellula, ſeu camera, ut vocant, deauratis marmoribus coruſca, fultaq;

D quatuor paraſtatis affabrè elaboratis, ut ferrum Lanceæ, quæ Chriſti Domini latus aperuit aſſeruaret; exemplar cellulæ hujus Altaris habes ſupra in Tab. XVII. lit.G. & in majori forma Tab. XVIII. fig.3. Sepulcri verò ipſius Pontificis Innocentii in dicta Tab.XVII. lit.B: Hoc autem Sanctiſſimum reparatæ ſalutis pignus à Bajazzete Turcarum Domino dono accipit Innocentius

tius VIII. ut profugo. Romæque degenti Zizimo fratri suo, gratior adesset Pontifex, quod in vita ejusdem Ciaconius asserit, cum Raynaldo, Bossio, aliisque rerum Ecclesiasticorum Scriptoribus.

39. Huic à se constructo sacello quatuor Sacerdotes Innocentius addixit, qui in perpetuum singulis diebus sacra conficerent mysteria. Supramemoratum addidit inde sepulcrum, ubi postea conditus fuit. Vetus Oratorii nomen S.Mariæ de Conventu fuerat, eò quia ante ipsum Canonicorum chorus è ligno, rudi artificio, compactus jacebat. Indicatur locus sub nu.39. in quem Canonici Basilicæ quotidie convenientes, propria Clero, suetaque psallendi munia persolvebant. De hoc sacello sic Bibliothecar. in Greg. III. vita meminit: *Hic fecit Oratorium intra eandem Basilicam juxta arcum principalē à parte virorum, in quo recondidit in honorem Salvatoris, Sanctæque ejus Genitricis reliquias, Sanctorumque Apostolorum, vel omnium Sanctorum Martyrum, ac Confessorum, perfectorumque justorum toto in Orbe terrarum requiescentium. Quorum festa vigiliarum à Monachis trium Monasteriorum illic servientium quotidie per ordinem existentia, atque natalitiorum Missas in eodem loco celebrare instituit.* Et paulò infrà: *Et hoc constituit, ut secundùm constitutum, quod à Collegio Sacerdotum coram sacro corpore B. Petri factum est, pro celebrandis solemniis vigiliarum, atque Missarum Christi Domini nostri Jesu Christi, Sanctæque ejus Genitricis, Sanctorum Apostolorum, vel omnium Sanctorum Martyrum, ac Confessorum, perfectorumque justorum toto in Orbe terrarum requiescentium,* A *ut in Oratorio nomini eorum dedicato, intra Ecclesiam B. Petri Apostoli sub arcu principali à Monachis vigiliæ celebrarentur, & à Presbyteris hebdomadariis Missarum solemnia.*

40. At in adversa parastata sinistræ partis ad Aquilonem, quæ pariter cum præfata navi mediana, & arcu maximo præmebatur, antiquissimum erat Altare S. Pastoris, ut in num.40. quod B cum tam longâ annorum serie dilaberetur, Ursus Ursinus S.R.E. Cardinalis, & Vaticanæ Basilicæ Archipresbyter splendidè restituit, dotavitque, exciso inibi tumulo, in quo ipse, & ejus Frater Matthæus Diaconus Cardinalis funerati fuerunt. Haud longè ab hoc, sedente Calisto III. Summo Pontifice, magnæ, pulcherrimæque molis organa suspensa fuère, suffultaque senis columnis è Porphyrite, quorum tubos prægrandes variâ metalli specie con- C flatos ligna intersecabant, auro cælaturisque insignita. Habes eorum exemplar in Tab. XVI. lit. A. Hodie verò ligneis ornamentis ævo comsumptis, organa conservantur in Sacello S. Gregorii.

41. Utramque parastatam sub arcu maximo conjungebant immodicæ longitudinis, ac crassitiei trabs quædam in speciem pontis, superiùsque Crux magna extabat, & hinc inde pendebant geminæ claves affabrè cancel- D latæ, multisque lampadibus fulgidæ, pro quibus adi Tab. XV. lit. B. ac Tab. XI. lit. E. eæ tamen lampades in nocte feriæ v. majoris Hebdomadæ accendebantur. Eâdem etiam è trabe statis per singulos annos diebus suspendebatur culcitra, quæ Sanctorum Martyrum corpora cooperiebat, dum in Cœmeteria deferentur; atque ideò multo erat asper-

aſperſa ſanguine. Hęc omnia in undecimum columnarum ordinem tranſtulit Paulus III. & arcui magno, oſtioque ligneis cancellis occluſo, juſſit affigi in medio vaſti parietis, quem, ut à veteri novam Baſilicæ partem divideret, & primævam ſuperſtitem cuſtodiret, ad fornicem uſque produxit, ut videre licet in Tab. XV. ſub lit. A. qui murus deinde ſub Paulo V. ann. ſalutis 1615. à prima die Martii uſque ad 14. Aprilis, in qua incidit Dominica Palmarum diſiectus, ac ſolo æquatus fuit.

42. Idem etiam Paulus III. non adeò novæ fabricæ ſtudioſus, ut veteri iniurioſus omninò foret, prædictum organum cum columnis huc tranſtulit, ac ſiniſtro in latere ad Aquilonem decimotertio, & quarto intercolumnio medium locavit, ut num. 42. ſub quo inſimul cum Altari corpora SS. Martyrum Proceſſi, & Martiniani repoſuit. ut vides in Tab. XVI. lit. C. adiecto B. Petri throno inſidentis æneo ſimulacro, ut in eadem Tab. lit. B. & nos iam ſupra diximus in num. 20. hoc idem Altare inſignibus Salvatoris, & Beatiſſimæ Virginis imaginibus decoratum erat, quarum prior in ara S. Joannis Evangeliſtæ, ſecunda verò, in parietibus ſupra Oratorium S. Leonis Papæ, viſebatur. Hìc Alpharanus modeſtè quidem refellit, excuſatque Honuphrium Panvinium Scriptorem eruditiſſimum in lib. de Antiq. & præſtantia Baſilicæ Vaticanæ, cujus ipſiſſima verba referre ſatius duxi: *Honuphrius Panvinius Ordinis Eremitarum in libro, quem ſcripſit de Antiquitatibus, & præſtantia Baſilicæ Vaticanæ valdè quidem præ cæteris hujuſmodi Scriptoribus laudandus, & extollendus. Quamvis omnia benè interpretatus fuerit, tamen* A *ſitus aliquorum ſacellorum, Altarium, & nonnullorum locorum non benè intellexit. Nam ſub organo corpus S. Petronillæ Virginis translatum fuiſſe ſcripſit, & Altaria Sanctorum Philippi, & Jacobi, Simonis, & Judæ, Abundii hujus Baſilicæ Manſionarii, & portam, quæ mittebat ad Eccleſiam S. Vincentii, alibi fuiſſe docet; quod quidem non eſt ita, corpora Sanctorum Proceſſi, & Martiniani Martyrum ſub organum, corpus verò S. Petronillæ in Altare Sanctiſſimi* B *Crucifixi, & lancea, quâ Chriſti Domini latus perforatum fuit, ad Ciborium Vultus Sancti translata fuêre, ità & de aliis & quidem ei parcendum eſt, nam de hujuſmodi locorum ſpatiis, & translationibus non habuit antiquiorem, quem conſulere poſſet, ſicuti ego Jacobum Herculanum Canonicum, & Altariſtam ejuſdem Baſilicæ antiquiſſimum, qui hujuſmodi rerum, & actionum doctiſſimus erat.* Hæc de Panvinio C Alpharanus. Redeamus modò ad præmemoratum magnum parietem à Paulò III. conſtructum, in quo in rudi lateritio ſepulcro, ipſius Pōtificis cadaver ad tempus jacuit, donec operâ, & impenſis Alexandri Farneſii Epiſcopi Oſtienſis S. R. E. Cardinalis Vicecancellarii, necnon Eccleſiæ Vaticanæ Archipresbyteri, eiuſque nepotis, elegantiſſimum, æneis, marmoreiſque ſtatuis D inſigne conſtructum fuit, quod viſitur nunc in Baſilicæ Tribuna, à cornu Evangelii Altaris, quod ſub Cathedra eſt.

43. Ab adverſa parte novi parietis in eadem mediana navi in Meridiem organo opponebatur Altare Virginis Mariæ de Prægnantibus, ut num. 43. & in Tabul. XV. lit. C. & ſupra ſub num. 18. quod cum icone Dei Genitricis

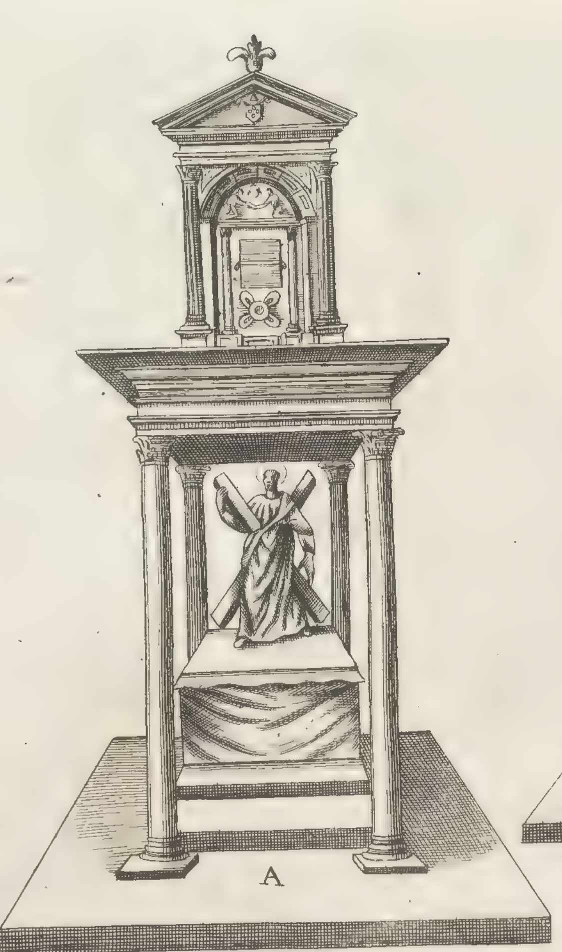
nitricis è ſacello S. Joannnis ad Fontes huc translatum fuit.

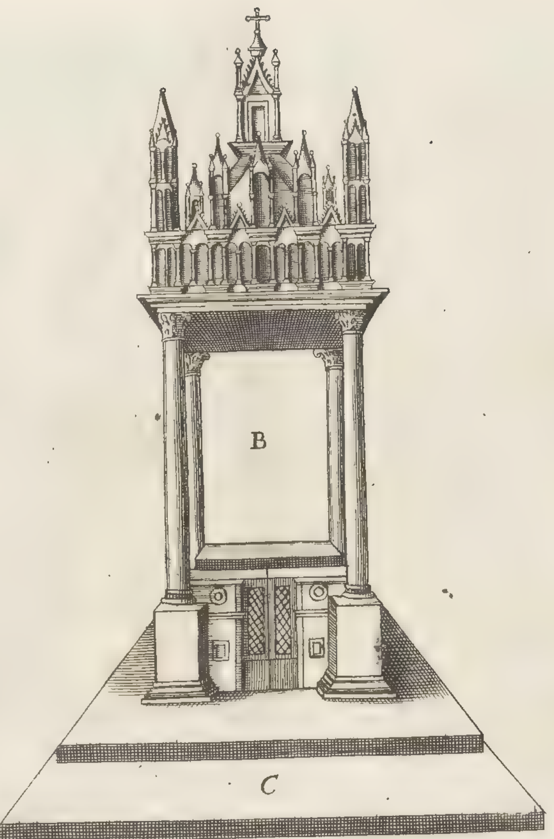
44. Hinc procedamus ad decimã ſeptimam, & octavam columnã hujuſce navis nempe num. 44. ubi erat Altare SS. Apoſtolorum Simonis, & Judæ in quo eorum corpora ſummâ cum veneratione colebantur. Hoc Alpharani adhuc diebus ſuperſtes erat, intortis ab utroque latere columnis æneis, & marmoreis emblematibus, picturis, penſilibus immotiſque lychnuchis valdè ſpectabile, & Sacroſanctam Euchariſtiam ſervabat. In hujus ſacelli decore augendo Pauli III. & Alexandri Farneſii ejus Nepotis, cum aliis S.R.E. Cardinalibus, Capitulo, & nobilium Societate Sanctiſſimi Chriſti Corporis admirabilis pietas, munificentia, & ardor enituit. Sacellum hoc ex duplici effigie Chriſti Crucifixi vetuſtiſſimæ cælaturæ *ad Crucifixos*, dictum fuit, quas poſtmodum in parietem Eccleſiam dividentem tranſtulit Paulus III. ſi Severano fides habenda ſit, cum valde diverſum reperiam in ſiſtemate expreſſo in Tab.XV.lit.F. ab illo delineato in Tab.XVI.lit.A. Utrumque in MS. Codice Archivi Vaticanæ Baſilicæ Altare Sanctiſſimi Crucifixi denominatur. In quodam alio MS. hujuſmodi ſacelli laqueare, picturis, imagine eorundem Apoſtolorum repreſentantibus, manu Perini *del Vago*, ornatum fuiſſe reperi. Harum verò in ipſius demolitione partim ad Cardinalem Farneſium, partim ad Cardinalem Burgheſium, ex ipſiuſmet Capituli Baſilicæ conceſſione, devenere.

45. In ſiniſtra autem parte medianæ navis ad Aquilonem, è ſacelli prædicti regione SS. Simonis, & Judæ Apoſtolorum, ſurgebat alterum, ut in A num. 45. cui SS. Philippus, & Jacobus Apoſtoli nomen dederant, ut ex Petro Mallio didicimus. Fortè hìc prætereundum non foret, quod de hoc Altari proditum eſt, Innocentium nempè hujus nominis III. Octaviano Epiſcopo Cardinali Oſtienſi Urbiſque in temporalibus Vicario juſſiſſe, ut illud, & alia quædam conſecraret, admonitu cujuſdam Presbyteri ſanctimoniâ ſpe- B ctabilis, qui per quietem ter à B. Petro Apoſtolo juſſus eſt, renunciare Pontifici Dei voluntatem, ut ſcilicet Altaria, quę diximus, conſecrarentur, quod ille, vel negligens, vel metuens, pęnas exolvit, auribus illicò tam obturatis, ut ſonitus quoslibet, vel graviores non perciperet; quâ tamen calamitate orando, & monitis Apoſtolicis obtemperando liber evaſit. Hæc fuſiùs proſequitur Innocentius ipſe in C ſua epiſtola ad pręfatum Cardinalem; quam ex illius regiſtro refert Panvinius in MS. de Antiquit. ac pręſtantia Baſilicæ S. Petri lib. 3. cap. 3.

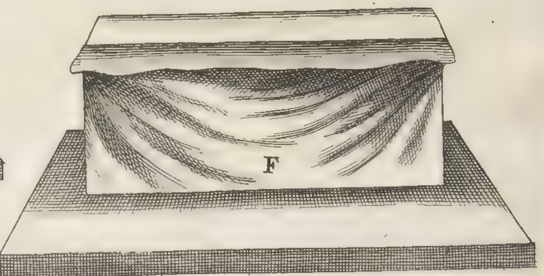
46. Interiùs etiam propè vigeſimam columnam ab utroque latere hujus navis, ut in Tab, Ichnograph. n.46. & in Tab.VIII.lit.B. & in Tab.X lit.M. concha è marmore non vulgari, ingredientibus hinc inde Fidelibus, aquam D benedictam offerebat, ut eâ, laudatiſſimo Eccleſiæ more, aſpergerentur; ut docet Baronius ad An.57.num. 109. & 110. At ſupra Fontem à dexteris in columna, cum ſpecioſiſſima Deiparæ effigies depicta eſſet, ſub finem præteriti ſeculi, ita piæ plebis concurſu, votis, muneribuſque coli cœpta eſt, ut inibi nobile ſacellum extrui neceſſum fuerit.

47. Cæterùm ad Baſilicæ calcem in angulo mediæ navis propè januam

A

B
C

E
D

F

Ravennatem, in Ortum, ut in nu.47. A & in Tab.XX.litC. Bonifacius VIII. è Pariis marmoribus, columnis, operculo, Muſiviſque figuris reſtituit, & ornavit Altare B. Bonifacii Martyris longo ſenio deciduum, illiuſque reliquiis ſacratum. Ciborium cuſpidatum erat Germani operis, ſub quo ſepulcrum marmoreum ſibi vivens, cum ſuis inſignibus gentilitiis, cooptavit, itaut dum Sacerdos Miſſæ ſacrificium B peragerer, tumulum ipſius Bonifacii conſpiceret. Sacelli præfati Architectus quidam fuit Arnulphus, cujus nomen inibi inciſum erat: imaginem verò Deiparæ Virginis; ac SS. Apoſtolorum Petri in dextera, & Pauli in ſiniſtra, ac etiam Bonifacii VIII. quem Princeps Apoſtolorum offert B. Virgini, Muſivo opere expreſſerat Carolus Comes. Hæc clarè exprimuntur in dicta Tab.XX. ubi lit.B. denotat parie- C tem, in quo ſepulcrum conſtructum erat; lit. D.ipſum Bonifacii ſarchophagum; E. ſupradictas imagines Muſivo opere expreſſas; F. Altare ſub quo corpus S.Bonifacii Papa IV. quieſcebat. Hìc etiam ſepulti fuère Benedictus Cajetanus S. R. E. Diaconus Cardinalis ejuſdem Bonifacii VIII. nepos, & Petrus Hiſpani Cardinalis Epiſcopus Sabinenſis, & Cajetanus Protonotarius Apoſtolicus, ut è lapideis tabulis eo- D rum ſepulcris oppoſitis, patebat. Neque hìc omittendum reor, cum Sanctiſſimi Papæ Bonifacii VIII. mentio inciderit, eum adeò majeſtati Vaticanæ Baſilicæ augendæ ſtuduiſſe, ut & redditus ampliârit, multi pretii donaria contulerit, numerum Canonicorum adauxerit, octo creatis, ut terdenos perficerent; item Beneficiatorum, tribus additis illis triginta, quos Nicolaus III. creaverat, & demum viginti Clericos Beneficiatos inſtituerit. Corpus hujus Pontificis, è nobiliſſima, & antiquiſſima Romana Cajetanorum Familia, integrum, & incorruptum ſub anno 1605. repertum fuiſſe traditur à Joanne Rubeo, in ejuſdem Pontificis vita pag.mihi 346.

48. Inter Ravennatem, & Argenteam januas, ut in Tab.VII. ichnographica ſub num.48. & in Tab.XVIII. lit.C. ac in Tab.XIX. lit.L. indicatur, erat Altare cum ſtemmate familiæ Urſinæ, Mortuorum appellatum, eò quia ſuffragia mortuis conferebat. Juxta hoc Altare ſepultus fuerat Leo IX. ac ſub annum inde 1430. Bartholomæus Beneventanus, Eccleſiæ Vaticanæ Canonicus, dote ſufficienti cumulavit, Clericum inſtituens, qui perpetuò Altari inſerviret, & laudes, preceſque in Choro cum aliis perſolveret. Tandem Gregorius XIII. in formam longè auguſtiorem illud erexit, & in honorem SS. Philippi, & Jacobi Apoſtolorum, necnon S. Hieronymi Presbyteri, Eccleſiæque Doctoris conſecravit, privilegiis, Indulgentiiſque prioribus, pro animarum ſuffragio, confirmatis. Supra Altaris iſtius faſtigium, ſita erat in pariete ſtatua Benedicti XII. Pontificis Tholoſani, cujus opera, nova tecta Baſilicæ ſuperinducta fuère. Hujus ſimulacri exemplar habes in præfacta Tab. XVIII. lit.B. ac lit. A. demonſtrat inſcriptionem marmoream videlicet: *Benedictus PP. XII. Tholoſanus fecit fieri de novo tecta hujus Baſilicæ ſub anno Domini MCCCXLI.* At ſub eodem ſimulacro artificis nomen inciſum erat. *Magiſter Paulus de Senis fecit.*

49. Ab altero latere Argenteæ portę, ac alterius, quæ Romana appellabatur,

ut num.49.erat Altare, quod olim Nicolaus (A) de Aſtallis Baſilicæ Canonicus AnnoMCCCXLIII.reſtituit,acS.Antonio Abbati dicavit, licet ætatis proceſſu Spiritui Sancto, poſtremoque S. Annæ invocationi ceſſerit, eò quòd Societas Parafrænariorum, è veteri cruce tranſverſa, Sanctæ iſtius effigiem huc tranſtulit. Hujus Altaris exemplar habes in Tab.XIX.lit.H.

50. Demum in angulo prædictæ (B) navis in iiſdem parietibus ponè januam Romanam, ut nu. 50. S.Vincislao Regi Bohemorum, ac Martyri ab Hyricone Epiſcopo Olomucenſe dicatum, atque dotatum fuit Altare, quod inde S.Eraſmi Epiſcopi, & Martyris vocitabatur, ob ejus ſimulacrum ligneum inibi appoſitum, poſteaque in ipſorum, & S.Bartholomæi Apoſtoli honorem denuò excitatum fuit, prout in Tab. XIX. lit.G. & in Tab.XXI.lit. A. à tergo iconis ligneæ S.Eraſmi, picta erat antiqua imago, præfati S.Vincislai Regis Bohemiæ, ut lit.B.in dicta (C) Tab.XXI. demonſtrat; ubi in medio viſitur S.Vincislaus Imperiali habitu indutus, dexterà vexillum, in cujus medio nigra Aquila, in albi coloris area, expreſſa erat; ſiniſtrà verò gladium, & clypeum tenens: ad dexteram Carolus IV. Imperator Rex Bohemiæ, ad ſiniſtram idem Hyricon Epiſcopus indutus cappà rubrà ſupra rocchetum (D) cum cruce Archiepiſcopali, ambo genuflexi. Poſt hos, duo ſtant viri, quorum unus in habitu regulari, dextram ſuper dexterum humerum præfati Caroli Imperatoris apponit,ac ſiniſtrà baculum paſtoralem ſuſtentat; alter verò Epiſcopali indumento conſpicuus, ſiniſtram tenet ſuper caput Hyriconis Epiſcopi, in ejuſque dextera baculus pariter Epiſcopalis apparet.Quinā ſint iſti duo Epiſcopi ignoro, reor tamen ejuſdem Bohemiæ Regni patronos eſſe. Expeditis jam tandem, quæ de mediana hac navi dictu, viſuque digna exiſtimavimus, in proximam anteriorem,dexteramque in Auſtrum vergentem tranſibimus.

SECTIO VI.

De Oratoriis, ſeu Cappellis, ac Altaribus in minori, anteriorique Navi dextera exiſtentibus.

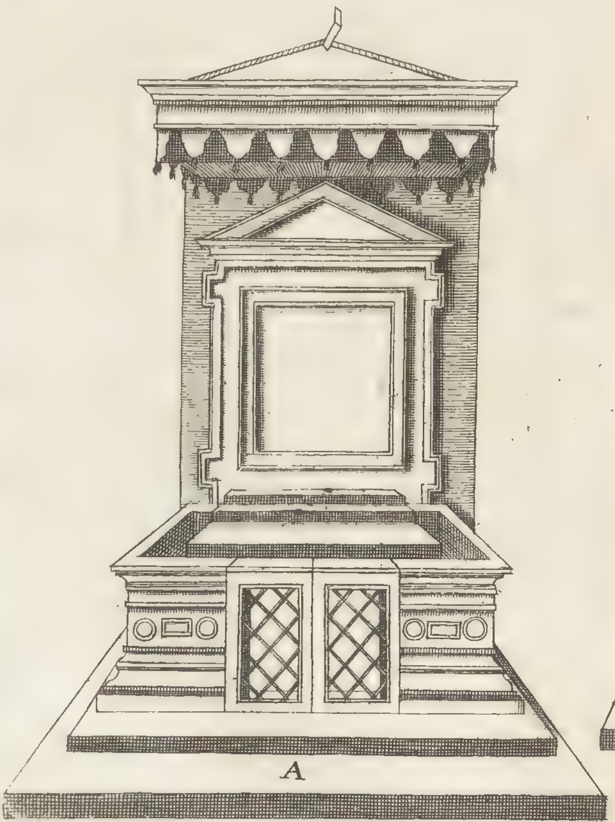
51. MEDIA, quæ & maxima dicitur, excipit à dexteris, ideſt Meridiem versùs, minorē navē, cujus ad caput in paraſtata,quæ majores, & minores fornices fulciebat,vetuſtiſſimum fuit Altare S. Martiali, Diſcipulo B.Petri dicatum, quod à Neapoleone de filiis Urſi Cardinal. & Baſilicæ Archipresbytero ſemel reſtauratum, ditatumque, Urſina de Urſinis iterum reparavit, exornavitque, additâ dote pro ſuæ animæ, ſuorumque ſuffragio,qui etiam ibi ſepulturæ mandati ſunt.Locus hujus Altaris num.51. dicatur in Tab.VII.

52. Huic è diametro in Meridiem alterum ſtabat Altare adeò vetuſtum, ut & nominis, & cultus jacturam fecerimus.

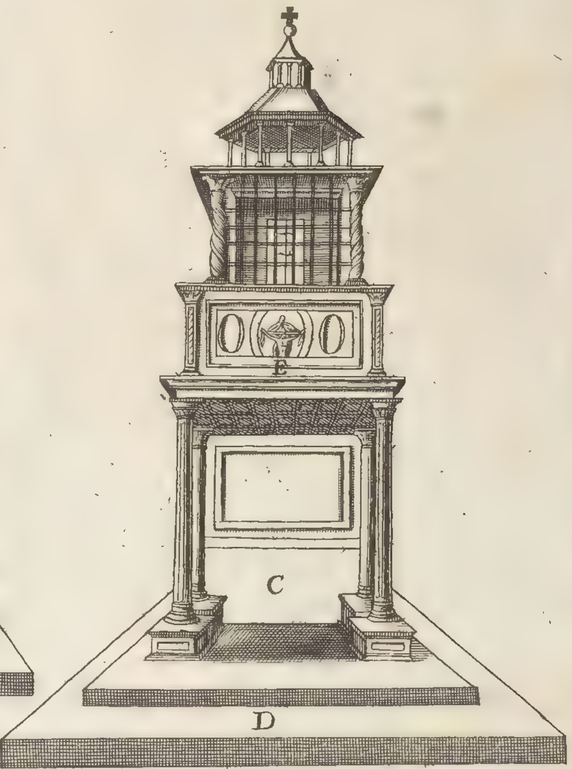
53. Inter hoc, & ſupra memoratum Altare S.Martialis, ubi nunc una ex magis quatuor paraſtatis eſt, quæ tholum ſuſtentant, prima videlicet, quæ ad ſiniſtrum latus ingredientibus occurrit, in abſidula, ſeu loculamento in quo ad præſens eſt ſimulachrum S. Andreæ, inibi eximium marmoreum, deauratumque erat ſepulcrum,

cujus

TAB·XXI

pag·66·

cujus locum numerus 53. indicat, cum ſtatua ænea Pauli III. Pont. Max. quod poſtea Urbani VIII. juſſu ad abſidem majorem, idemque ſiniſtrum latus, ut modò viſitur, translatum fuit.

54. Inter undecimam, & duodecimam columnam fuit etiam translatum Altare, cum corpore B Petronillæ Virginis è priori loco, ſive ejus templo, & ſuper Altare collocatus magnus, atque ligneus Crucifixus, qui in Altari Sanctorum Apoſtolorum Simonis, & Judæ erat.

55. Jamque ad Baſilicæ januam, quæ olim Judicii, poſtea S. Andreæ nomen ſortita eſt, brevi tractu devenimus. Ad ſiniſtram egredientium propè ſacellum B. Bonifacii Mart. extabat ſepulcrum Bonifacii IV. marmoribus, & cælaturâ conſpicuũ, ut in Tab. XIX. lit. M. Pontifex iſte Pantheon celebre Agrippæ monimentum, à turpi futilium Deorum grege expiatum, Beatiſſimæ Virgini, Sanctiſque omnibus dedicavit. Hìc etiam, ut in eadem Tab. XIX. ſub lit. P. locata fuit equeſtris è marmore ſtatua Ruperti Malateſtæ Comitis, Xyſto IV. regnante S. R. E. Ducis Generalis, qui & Urbem, & Vaticanam Baſilicam ab immani, & avara Saracenorum rabie tutavit, & hucuſque victrices gentium immanium furias acerrimè propulſatas infregit, ac domuit.

56. Dexterum portæ latus occupavit Guillelmus de Pereriis, extructo SS. Apoſtolorum Petri, Pauli, & Andreæ ſacello, ut ſub lit. O. præfatæ Tab. XIX. quod certè non ultimum templi decus habitum fuit. Sub pavimento etiam primæ, & ſecundæ columnæ conditus jacuit, Petrus Raymundez Hieroſolymitani Hoſpitalis, ut ajunt,

A Magiſter: nec ille ſolùm, ſed per totam hanc navem dexteram penè innumeri Cardinales virtute, moribus, genere, rebus geſtis inſignes quieſcunt, quos inter Guillelmus Patriarcha Hieroſolymitanus, Oſtienſis Epiſcopus, Antonius Pazerinus Forojulienſis, Patriarcha Aquileien. & Epiſcopus Tuſculanus, Nicolaus Neapolitanus Capuæ Archiepiſcopus, Joannes de Se-
B govia Hiſpanus, Varambona Gallus, Franciſcus Condulmerius Venetus, Eugenii IV. nepos, Iſidorus Conſtantinopolitanus, Archiepiſcopus Ruthenorum, Legatione ad Orientis Imperatorem ſtrenuè functus; Theodorus Lelius de Torno Epiſcopus Tarviſinus, Batholomæus Martini, Valentinus Hiſpanus Epiſcopus Segovien. Joannes Baptiſta Ferrarius Epiſcopus Mutinen. & Civis, Joannes Lagrolaſius Gallus, Petrus Balbus Epiſcopus Tropien. &
C alii quamplures, quorum longâ nominum ſerie Lector tædio afficeretur, ſed pauca hæc in illa navi delibaſſe ſufficiat, in alia huic proxima, minorique diutius immoraturis.

SECTIO VII.

De Oratoriis, Altaribus, & Sepulcris poſteriorem minoremque Navim occupantibus.

D 57. Infimæ hujus Navis ſiniſtræ ingredientibus tractum, quamplurimæ Altarium, ac Tumulorum moles nobilitabant. In primis autem in ſuperiori paraſtata, quæ Navis minoris, & hujus, quam deſcribimus fornicem ſubſtentabat, colebatur Altare non indecorum, licet nomine ob vetuſtatem careret, ut num. 57.

58.59. Huic ex adverso in Meridiē juxta alteram parastatam innitebatur sacellum eximiæ pulcritudinis, ac majestatis ab Eugenio IV. splendidè restitutum, Deiparæ, & Apostolis Petro, & Paulo sacrum. Hoc Cardinalis Petrus Barbo Eugenii IV. nepos, perpetuâ pensione dotavit, adjecitque sepulcrum, ut num. 59. è marmore candidissimo, ubi Patrui Maximi ossa reposuit.

60. Proximum Eugenii tumulo, sequebatur sacellum B. Marco Evangelistæ dicatum, ut in num. 60. dives dote, & muneribus, quæ ei contulit Marcus Barbo Patriarcha Aquilejensis, & Paulo II. affinis, cui jam defuncto, urnā è Pario marmore figuris, & emblematibus latè conspicuam ibidem locavit.

61. Paulò inferiùs post grande Ostium in pariete Basilicæ, ducens in Sacrarium, stabat Altare S. Nicolai Epicopi, & Confessoris à Nicolao V. constructum, cujus inde Pontificis corpus sub tabula è lapide nobilissimo, servatum fuit.

62. Exiguo tractu intermedio, Oratorium cum Altari B. Blasio Episcopo, & Martyri excitavit Poncellus de filiis Ursi, juxta quod cum suis Patribus, & uxore filiâ Marchionis Monferratensis, sepulcrum habuit.

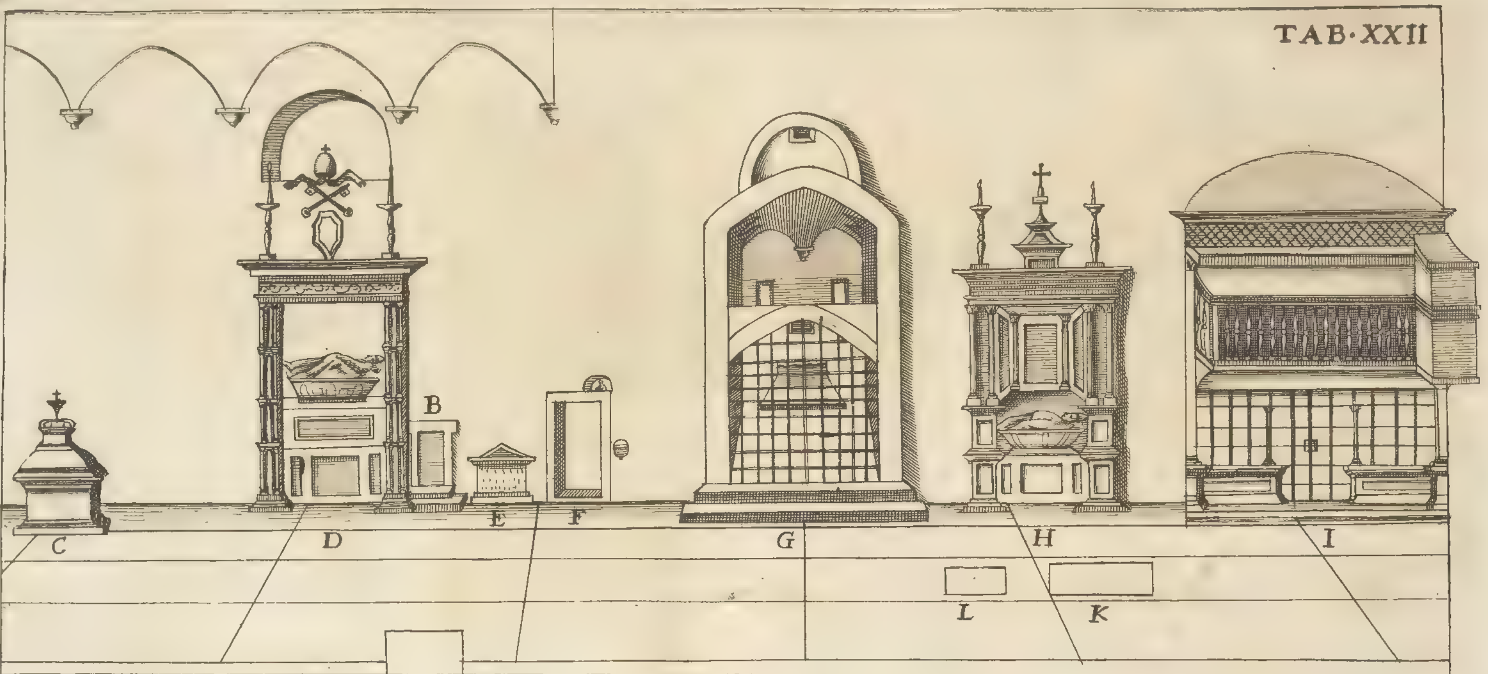
63. Splendidiùs tamen in proximo eminebat Urbani Pont. VI. Neapolitani sepulcrum, Basiliculæ formam præseferens. Ejus exemplar vide in Tab. XV. lit. L. circa quod, quamplurima Pontificum Romanorum cadavera reperta fuêre, quæ ibidem relicta sunt, inter quæ illa Lucii II. & Cælestini III. Matthæus Veggius enumerat; itaut luce clariùs appareat accuratissimum Mallium non temerè affirmasse, in hac

A Basilica, præcipuè tamen in hac navi. Pontificum porticus appellatâ tumulatos fuisse omnes Pontifices, quorum sepulcra, vel saltem vestigia, situsve penitus ignorantur. Si autem qui illi fuerint scire in votis est, vices nomenclatoris implebo. Deusdedit, Honorius I. Severinus I. Joannes IV. V. VI. XVI. & XVIII. Eugenius I. & II. Formosus, Bonifacii V. & VI. Romanus I.
B Theodorus II. Leones V. VI. VII. & VIII. Landus, qui, & Laudo, Agapethus II. Nicolaus II. & Cælestinus IV.

64. Propè sepulcrum Urbani VI. pulcherrimum sacellum, in honorem Annunciationis B. Virginis Mariæ, locatum erat, in quo S. Margaritæ Virginis eximia imago à populo colebatur.

65. 66. In eodem muro duo alia antiquissima sacella erant cum aris, quorum alterum S. Eustachio, alterum
C verò S. Georgio dicatum fuisse ex pervetusto Vaticanæ Bibliothecæ Martyrologio colligitur. Hinc procedentibus amplissima janua, seu magnus arcus, aditum dabat ad Oratorium protensum extra Basilicam, ubi cum Xysti IV. Pont. liberalitate certavit operosior artificum eâ tempestate clarissimorum labor. In Patronos hujus Oratorii B. Virginem, S. Franciscum, ac
D S. Antonium delegit idem Pontifex. Tres gradus sedilium è ligno, juxta triplicem ordinem Clericorum ibi Psallentium, solo fixit. Binos Beneficiatos instituit, totidemque perpetuos Clericos, qui Xystini sunt appellati, plurimas, maximasque intra illud Sanctorum reliquias locavit, quas numerando prolixior viderer. Hujus Oratorii faciem habes in Tab. XXII. ad lit. I.

67. 68. 69. Interiùs verò pavimenti medium tenebat æneus tumulus, admira-

pag 68

mirabilis artificiis, ut num. 67. quem Patruo suo, ac Prædecessori Xysto IV. constituit Julianus Cardinalis Ruvereus, qui postea in Pontificem electus Julius II. appellatus est; ipse verò post obitum sub absìde à tergo Altaris jacuit; attumulatis hinc inde S.R.E. Cardinalibus, Fatio Sanctorio, ut num. 68. & Galeotto Franciotti de Ruvere, ut num. 69.

70. Oratorio tandem egressis, in pavimento erat obvius lapis sepulcralis è marmore, ut num. 70. & in Tab. XXII. lit. K. piissimæ Carolæ Cypri, & Hierusalem Reginæ, quæ pietatis ergo Romam profecta, eamque peregrinationis, & vitæ suæ terminum nacta, à Summo Pont. Xysto IV. Regiâ quâ par erat funeris pompâ sepulcro mandata fuit. Nec longè ab illa, Maria Cõstantinopolitana genere nobilissima, fato non impari excepta. Earum monumenta Greco caractere marmori incisa fuêre.

71. Hæc in pavimento. In pariete verò opposito tumulus eminebat Bernardi Heruli Narniensis, Sabinen. Episcopi, & Cardinalis, ut nu. 71. à transversa Basilicæ parte translatus. Pro ejus icone adi prædictam Tab. XXII. sub lit. H.

72. Huic situ, ac nitore inferior jacebat alter Stephani Nardini Foroliviensis, Ecclesiæ Romanæ Cardinalis amplissimi, ut num. 72. & in eadem Tab. XXII. videre potes sub lit. L.

73. Non longè ab Heruli tumulo in amplum ostium parietes aperiebantur, per quod adibatur Oratorium S. Thomæ Apostoli à Symmaco extructum, atque ornatum, ut nu. 73. Ejusque formam inquires in Tab. XXII. lit. G. Hujus in medio sub marmoreis lapidibus jacebant corpora Joannis Podii Bononiensis Episcopi, & Matthioli de Lampugnano Episcopi Placentini, Petri Lunelli Episcopi Cajetani, & Francisci Barclai Milopotamien. Episcopi, ex Turnone Valentiæ oriundi, Basilicæ Pœnitentiarii, qui omnes commune ibi sepulcrum habebant.

74. 75. 76. 77. A sinistro Altaris cornu parietibus inhærebat omnis elegantiæ fons Baptismalis, ut num. 74. ad cujus basim Pontifex Max. Innocentius VII. ad latus Petrus Fonseca Lusitanus, Diaconus Cardinalis, ac Nicolaus Ecclesiæ Vaticanæ Canonicus, è nobilissima Vicecomitum familia, extincti quièvere, prout num. 75. A dextero autem cornu Altaris in Orientem, è Pario marmore concinnè admodum elaborata visebantur sepulcra Ardicini Junioris Presbyteri ut nu. 76. & Ardicini Senioris Diaconi S. R. E. Cardinalium *della Porta* num. 77. ut vulgò appellabantur, quorum pietas, & devotio in S. Thomam Apostolum, Oratorii decorem senio labentem firmavit, & auxit. His denique medius, infra tamen, sub lapide signis, & emblematibus ornatissimo decubuit Theobaldus de Monte Rubeo Archiepiscopus Bisuntinus.

78. 79. Extra aditum prædicti Oratorii ad Meridiem, in interiori Templi pariete, ut nu. 78. Parius lapis affabrè insculptus operiebat exuvias Christophori de Maronibus Romani Episcopi Isernien. & S.R.E. Cardinalis, istiusque Basilicæ Archipresbyteri, optimè meriti, qui excogitavit, ut fieret copiosa, & exactissima descriptio eorum, qui vel minimum huic Ecclesiæ pio, gratoque animo contulerunt. Hujus deinde sepulcri locum, ætatis decursu, occu-

occupavit Sacrarii Janua, quam habes num. 79. & in Tabula XXII. ſub litera F. illæſo ſepulcro Gregorii V. ut in eadem Tabula lit.E. quod hodie ſervatur ſub fornice novi pavimenti, relictis quoque duobus aliis, Pelagii I. & Bonifacii III. ut ex inſcriptione muro affixa colligi poteſt.

80. Gregorianum ſepulcrum in parietum craſſitie, ſequebatur abſidula cum altari in nu. 80. quod fortè Gregorius IV. erexit in cultum B.Sebaſtiani. Verùm ita excoluit, ut ejuſdem vix tenue veſtigium in muri præfati demolitione reperiri potuerit, cum in Eccleſiæ inſervientium commoditatem recens aditus apertus fuiſſet, unde inter ad Oratorium eſſet, exteriùs quidem, ſed adjacens templo maximo, ubi olim Sanctimoniales vulgò dicta *le Murate di S. Pietro*, clauſæ degebant, quæ ſub ſeculi ſextidecimi finem in alia Urbis Monaſteria translata fuêre, de quibus infra ad numerum 165. dicemus.

81. Prope Sacrarii januam, de qua diximus ſupra num. 79. altera erat janua, ut in dicta Tabula XXII. litera B. quæ concedebat ingreſſum ad cameram amplam fornicatam, licet non integram, ad ſcopas, aliaque condenda lignamina, olim antiquum Sacrarium, ante quod diu S. Gregorii Magni jacuit corpus. Januæ huic proximum, auro, Pariiſque marmoribus nituit ſepulcrum Pii III. diverſo, cultiſſimoque ſculpturæ genere æque nobile. Ejus exemplar videri poteſt in eadem Tabula XXII. ſub lit. D. Huic ſubjectus jacebat Franciſcus Bandinus Piccolomineus Senarum Archiepiſcopus.

82. Paulò inferiùs eodem ordine, A propè Baſilicæ finem, ſub lateritio ſepulcro depoſitum fuit corpus B. Pii V. ut num. 82. quod poſtmodum in Liberianam Baſilicā auguſtiſſimâ pompâ à Xyſto V. Summo Pontifice tranſlatum, ubi in ſacello ab eodem Xyſto magnificentiſſimè conſtructo, recolitur.

83. Aliam quoque lateritiam urnam à ſuperiore paulò diſtantem, ut B num. 83. ſed in eadem parte parietis, ad tempus habuêre, Julius III. & Hadrianus VI. ut ſcilicet inde aſportati alibi locarentur. Julii lateritium tumulum vide in dicta Tabula XXII. ſub litera C. Hadriani verò cadaver, in Eccleſiam S. Mariæ de Anima denominatam, translatum fuit.

84. In ultimo autem hujus navis angulo Conſtantia Piccolominea humata fuit, eique proximum, ut in num. 84. altiùs tamen in pariete erat C ſepulcrum Pii II. quod eximium illud Pii III. nepotis ſupra deſcriptum n. 81. æmulabatur. Ambo hæc ſepulcra ab Alexandro Cardinali Montalto in Eccleſiam S. Andreæ de Valle translata fuêre; eò quia eodem in loco, ubi Eccleſia præfata ab eodem Cardinali magnificentiſſimè conſtructa fuit, Illuſtriſſimæ Piccolomineorum familiæ erat Palatium, Plateaque illa, quæ ante ejuſdem templi faciem jacet, Pla- D tea Senarum denominabatur.

85. Ab horum ſepulcrorum fronte Oratorium S. Gregorii Magni erat, ut num. 85. quod ei Gregorius IV. eximius cultor Sanctiſſimi Prædeceſſoris dicavit, & ſub eodem prædicti S. Pontificis corpus, urnâ Ægyptiaci marmoris miræ amplitudinis incluſum, necnon trabibus ferratis munitâ venerabundus repoſuit, multis per ſacellum altaribus exci-

excitatis ad Sanctorum reliquias decorè ſervandas, quas è diverſis Cœmeteriis, Cryptiſque huc attulerat. De ejuſdem Sanctiſſimi Pontificis corporis è Porticu, in hanc Baſilicam translatione, ſic Bibliothecarius in præfati Gregorii IV. vita ſcribit: *Et quoniam tunc divino ignis amore ſuccenſus corpus Beati Gregorii hujus univerſalis Eccleſiæ Præſulis, per quem S. Spiritus gratia toto Orbe Terrarum inextinguibile ſapientiæ munus induxit, ex loco, ſepultus, quo prius fuerat tulit, & non longè ab eo in alium noviter conſtructum infra Eccleſiam B. Petri Apoſtoli ſummo honore perduxit, ejuſque ſacrum altare argenteis tabulis undique perornavit, & Oratorium ſuo ſancto nomine titulavit, abſidamque ejuſdem ſuper aurato Muſivo depinxit, in quo ſcilicet Oratorio Sanctiſſima corpora Beatorum Martyrum Sebaſtiani, Gorgonii, ac Tiburtii ex Cœmeteriis, in quibus ante jacebant perduxit, & unumquodque eorum ſeparatis altaribus collocavit, quo quibus denique Pontificatûs ſui tempore decrevit, ut monachi, qui ad officium perſolvendum in Eccleſia B. Petri Apoſtoli ſunt conſtituti, omnibus diebus ibidem, laudes omnipotenti Domino canere non deſiſtant. Obtulit autem in eodem Oratorio vela majora, vel modica ſerica decem & octo. Veſtes ſuper altare, ſub quo Sanctiſſimi Gregorii Papæ corpus quieſcit tres. Unam cum chryſoclavo habentem hiſtoriam :::::::: & ſuper unumquodq; altare prædictorum Martyrum veſtem de fundato unam. Imagines denique deſuper deargentatas, necnon auro perfulſas tres, habentes vultum Domini, & eorum depictos, quorum ſpecialia ibidem corpora humata, miraculis, ac virtutibus pollent.* Verùm

A cum jam Oratorium hoc nimia laberetur vetuſtate, Pius II. reparavit, pretioſiſque marmoribus priſtino decori, ſuper extructâ camerâ, reſtituit, quam auro, gemmiſque perfulgidam quatuor è lectiſſimo marmore columnæ ſuſtentabant, ibique B. Andreæ Apoſtoli caput, ſummis honoribus publicè exhibitis, collocavit. Hujus altaris exemplar vide in Tab. XX. ſub. lit. A.

86. In hoc etiam ſacello ſepulchrum B quidem non inelegans habuit Agnes de Columna ut nu. 86. Hæc de hac poſteriori navi ſcripſiſſe ſatis ſuperque ſit; modò ad reliquas duas minores, ad lævum Baſilicæ latus in Septentrionem, gradum faciamus, & primò anteriorem, maximæ navi propiorem luſtremus.

SECTIO VIII.

C *De Oratoriis, Altaribus, atque Sepulcris, in anteriori minorique navi, ad Aquilonem exiſtentibus.*

87. PRIMO igitur in navis capite ad Occidentem in paraſtata dextera fornicis in Meridiem vergentis, ex qua parte in Baſilicæ crucem aditus erat, ut num. 87. poſt Altare D S. Antonii Abbatis, aliud Sanctis Laurentio, & Georgio extructum fuit, dotatumque à Jacobo Cajetano de Stephaneſcis hujus Baſilicæ Canonico, deinde S. R. E. Cardinali pro anima ſua, & Annibaldi de Ceccano nepotis, & Cardinalis, prope quod ipſi ſepulti ſunt. Hic porrò Cardinalis auctor fuit Jotto pictori eâ tempeſtate celeberrimo, ut D. Petri Naviculam fluctuum impetu jactatam & penè naufragantem intra Baſilicæ atrium in parietibus qua-

quadriporticus ad Orientem, opere vermiculato exprimeret, de qua ſuo loco.

88. E regione autem viſebatur ara ſine nomine, & cultu, ſuâ tamen ſimplicitate non indecora, ut num. 88.

89. 90. Laudati Alpharani ordinem ſequendo, in hujus minoris navis medio in Cappella, quæ nunc dicitur Gregoriana, in loco deſignato n. 89. recol. mem. Gregorius XIII. ſepultus fuit. In pariete autem noviter à Paulo III. Summo Pontifice tunc extructo, qui per tranſverſum hanc ſiniſtram navim interſecabat, inter undecimum, & duodecimum columnarum ordinem, novum fuit extructum altare, ut n. 90. in quod Beatiſſimæ Dei Genitricis Mariæ filium amplexantis imago, quæ antiquitus in Oratorio S. Leonis Papæ poſita erat, translata fuit, ſub eodemque altari multa ſacra lypſana recondita fuêre, quæ ipſe Alpharanus recenſet. Poſtea verò laudato Greg. XIII. jubente, hoc diruto altari, eadem Deiparæ Virginis imago ad cappellam, ab eodem Pontifice conſtructam, translata iterum fuit. Ante hoc Altare ſepulcrum Bernardini de Cruce Epiſcopi Novocomenſis erat, juxta quod oſſa Callixti III. Alexandri VI. Urbani VI. ac VII. translata fuêre, cujus ſepulcri formam habes in Tab. XV. lit. M. cui ſepulcro proxima erat exigua quædam janua lit. N. deſignata, quæ in præmemoratum ſacellum Gregorianum ducebat.

91. In hac eâdem navi ad Orientem juxta portam, quæ dicebatur Guidonea aliud erat perántiquum altare ut nu. 91. S. Tridento dicatum, poſtea S. Antonio de Padua, cum domus Urſinorum ſtemmate, Alpharani verò tempore, diruto altari, eodem in loco, lapis ſupra quem plurimi Sancti Martyres pro Chriſti fide mortem oppetierant, qui olim juxta S. Joannis Chryſoſtomi aram colebatur, poſitus fuit, ut indicat Tab. XIX. lit. F. Inibi etiam duo rotundi lapides, ferro ligati, collocati fuêre, quos pedibus SS. Martyrum carnifices appendebant, dum illi in eculeo cruciabantur. Modo omnes hi lapides ad primam viſuntur paraſtratam.

92. Ad ingredientium ſiniſtram, ubi luſtralis ſumitur aqua, ex altera parte ejuſdem Guidoneæ portæ in Aquilonem, aliud erat antiquiſſimum altare, ut num. 92. cum inſignibus, & deſcriptione in lapide marmoreo nobilium Romanorum de Amateſchis à nobile Odone Lotta de Amateſchis reſtitutum, ac S. Antonino Martyri dicatum; poſtea S. Birgittæ, demum S. Eraſmo Epiſcopo, & Martyri; quo etiam diruto, Alpharani tempore, ejus loco, lapidem, ſive Tabulam porphyreticam poſuerunt, in qua oſſa Sanctorum Apoſtolorum Petri, & Pauli, ut ſupra diximus, diviſa fuêre. Locus iſtius Tabulæ deſignatur in dicta Tabula XIX. lit. D. Hac perluſtratâ navi, modò ad alteram huic proximam, quæ etiam Aquilonem reſpicit, ſtylum vertamus, quæque ob ſingularem Domini Noſtri Jeſu Chriſti imaginem Vultus ſancti, ſive Sanctiſſimi Sudarii, Veronicæ navis appellata fuit.

SE-

SECTIO IX.

De Oratoriis, Altaribus, & Sepulcris navis ultimæ, ac posterioris in Aquilonem.

93.94.95. IN hujus navis capite ad Occidentem, ut n.93. demonstratur; perantiquum cxtabat Altare, quod cuinam Sancto olim dicatum esset, ignoratur. E conspectu juxta alteram parastatam ad Aquilonem, ut num.94. pulcherrimum visebatur Sacellum, cum Altari S.Ægidio Abbati erecto, amplissimisque redditibus locupletato, à Joanne Tomacello Comite Soræ Pontificis Bonifacii IX. Germano. Juxta hoc sacellum aliud sequebatur, ut num.95. non minoris formæ, cum Altari, marmoribus, ac columnis diversorum colorum extructum, Divoque Nicolao Episcopo, & Confessori sacratum.

96. Numerus iste Cappellam Gregorianam designat, de qua nuper diximus. In eam translata fuit devota Imago Dei Genitricis Mariæ Virginis de Succursu nuncupatæ, quæ olim in supradicto Oratorio S. Leonis Papæ extabat. Sub hoc Altari Summus Pontifex Gregorius XIII. corpus S.Gregorii Nazianzeni, cognomento Theologi, & Ecclesiæ Doctoris, quod per longum temporis spatium in Ecclesia S. Mariæ Campi Martii de Urbe quieverat, inde amotum, splendidissimâ pompâ, reposuit.

97. In antiquo pariete ejusdem navis, loco indicato num.97. erat sacellum S. Jacobo Apostolo dicatum, ac ab Antonio de Calvis S. R. E. Cardinali, hujusque Basilicæ Archipresbytero, restitutum.

A 98. Propè hoc sacellum aliud sequebatur, nempè sub num.98. S.Hieronymo Confessori, & Ecclesiæ Doctori, ab Acheruntio de Bovenis erectum, atque dotatum.

99. Non longè ab isto eodem in pariete aliud erat Altare, ut num.99. S.Augustini Episcopi, & Ecclesiæ Doctoris, ab Altarusio Canonico restauratum, & pingui dote locupletatum.

100. Juxta dictum Altare S.Augu-B stini aliud respectivè erat antiquissimum Altare, S.Ambrosio Episcopo, & Ecclesiæ itidem Doctori consecratum, cujus locus designatur num.100.

101. In eodem ordine, ut nu.101. aliud sequebatur Altare elegantissimum D. Martino Sacratum, amplissimisque proventibus ditatum à Joanne Gallo S. R. E. Cardinali Vivariensi, Ostiensi Episcopo, ac Vicecancellario.

102. Parum ab hoc S. Martini sa-C cello distabat aliud Altare, ut nu.102. in honorem S.Agathæ Virg. & Mart. constitutum, ac ab Ægidio de Roffredis restitutum, quo deinde in Basilicæ, demolitione disiecto, ejus locum sepulcralis urna è marmore Marcelli II. Summi Pontificis occupavit.

103. Ante hoc sepulcrum in recentis Basilicæ murum, qui illam à veteri dividebat, translatum fuit Altare D S. Luciæ Virg. ex Ecclesiæ ruinis ereptum, in quo Sanctæ hujus Virginis brachium, quemadmodum à B.Gregorio Magno in prima dedicatione locatum fuerat, in hac nova consecratione eâdem thecâ exceptum, repositum fuit. Hujus Altaris orthographiam habes in Tab.XV. lit.P.

104. Pone Altare B. Agathæ alius erat aditus, ex quo ad duas alias Basili-

cæ adiacentes Ecclesias patebat accef-
fus; quarum Ecclefiarum nomen, &
Auctor latent. Tandem occlufo aditu,
marmoreum Nicolai V. fepulcrum, ibi
ex ruinis Bafilicæ tranfpofitum fuit;
cujus formam habes in Tab. XVII.
lit. E.

105. Non procul ab eodem Nico-
lai monumento, antiquitus ftabat ara,
S. Mariæ de Mifericordia appellata,
quæ à Nardo Catino hujus Bafilicæ
Beneficiato refecta, dotataque fuit: quâ
denique jam labente, ejus loco, ut
num. 105. à Paulo II. Altare erectum
fuit, ac B. Marco Evangeliftæ facra-
tum, cujus exemplar infpicere poteris
in eadem Tab. XVII. lit. C.

106. Juxta aram B. Marci, ut num.
106. eximium Pauli II. fepulcrum è
marmore fuit tranfvectum, pulcherri-
mè ornatum, ut in Tab. XVII. lit. F. &
licet marmorea Tabula, in qua ipfius
nomen incifum erat, in anteriori navi
dextera, ante Crucifixi aram ftrata re-
periretur, attamen ejus corpus, Ponti-
ficum corporibus, è propriis thecis ex-
tractis, apud B. Petri Principem aram
eâ parte, ubi jacet infcriptio -- *Polyan-
drium, hic congefta funt offa plurimo-
rum*; humatum fuit.

107. Prope locum hunc ut num.
107. ubi dictum fepulcrum fuit loca-
tum, erat antiquitus ara S. Abundii,
olim hujus Bafilicæ Manfionarii, de
quo in Martyrologio ad diem 14.
Aprilis fit mentio. Hujus etiam memi-
nit Divus Gregorius lib. 3. Dialog.
cap. 25. Hoc eodem in loco aliquando
Leonis X. lateritium depofitum fte-
tit, quo demum in eximium, ac fpe-
ctabile fepulcrum ad Ecclefiam S. Ma-
riæ fuper Minervam, tempore Tiberii
Alpharani, ut ipfe teftatur, translato, Pii
A IV. corpus lateritio, gypfeoque monu-
mento ibi fuit depofitum, atque inde
die 4. Februarii anno 1583. Gregorio
XIII. Pontifice, ad Thermas in Eccle-
fiam S. Mariæ Angelorum pariter
translatum fuit.

108. Numerus ifte vetuftum
defignat aditum ad Ecclefiam S. Vin-
centii, quo claufo ejus in locum facel-
lum B. Mariæ Virginis ab Innocentio
B VIII. extructum, ac dotatum tranfve-
ctum fuit, de quo fupra jam dictum eft
num. 38. Præmemorati facelli cibo-
rium, reliquiis SS. Martyrum, Confef-
forum, ac Virginum erat refertum, quę
feriâ fecundâ Pafchatis, populo in fta-
tione affluenti vifendæ, exponebantur
in triginta octo tabernaculis, feu the-
cis elegantiffimis, ac preciofiffimis in-
clufæ, hafque omnes enumerat Alpha-
ranus fub eodem num. 108.

109. Hinc, nempè fub num. 109.
C juxta prædictum facellum, Innocentii
VIII. æneum ipfius erigebatur fepul-
crum, tantæ elegantiæ, ac preci, ut
nulli fecundum exiftimaretur, de quo
meminimus fupra ad num. 38. ejufque
exemplar etiam retulimus in Tab.
XVII. lit. B.

110. Poft hoc fepulcrum, anti-
quum fequebatur Altare in honorem
S. Laurentii Martyris dicatum, ac do-
tatum à Lello de Milglis de regione
Parionis, ut num. 110. quo etiam
D iniuriâ temporum diruto, illuc labrum
magnum è lapide Numidico, plumbo,
ferroque apprimè glutinatum, quod
fortè Pontificis alicujus fepulcrum
erat, & juxta aram maximam, & Ora-
torium S. Leonis olim fteterat, transla-
tum fuit.

111. Juxta hoc labrum, ut n. 111.
erat fepulcrum Aloyfii Cardinalis, ex
fami-

TAB·XXIV

fig.1

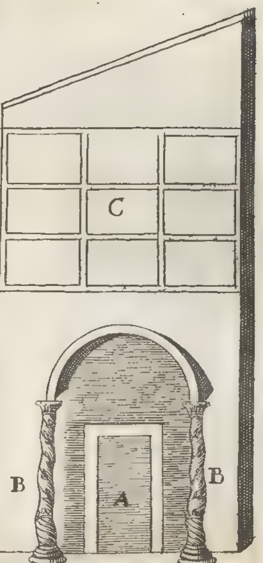

fig.2

pag.75.

TAB·XXIII

pag. 75.

familia Roſſiorum Florentiæ, quo in A loco Alpharani ævo, Pauli IV. Pontificis corpus lateritio tumulo fuit exceptum, poſtmodum B. Pii V. ſtudio in marmoreum, egregiumque ſepulcrum intra templum B. Mariæ ſuper Minervam translatum fuit.

112. A Pauli IV. ſepulcro parum diſtans, ut num. 112. aliud elevabatur antiquum, & lateritium ſepulcrum Franciotti Cardinalis Urſini, tituli B Sanctæ Mariæ in Coſmedin, ac hujus Baſilicæ Archipresbyteri, quod, ut ſæpe memoratus Alpharanus tradit, ex Pii V. generali decreto de cunctis ſepulcris ſupra pavimenta omnium Eccleſiarum amovendis, ac ſub defunctorum pavimento condendis, prædictum Franciotti corpus, & nonnullorum Purpuratorum, nobiliumque oſſa, pluribus ſepulcris, ubique per Baſilicam erectis exportata, in pavimenti viſceribus humata fuêre. C

113. Porta parvula, ut num. 113. olim apud hujus navis angulum ad Aquilonem in parietibus erat, Porta Sancta dicta, quæ centeſimo antiquitus reſerabatur anno, in cujus vicem proxima ſuffecta fuit, ubi patebat S.Mariæ ad Præſepe Altare.

114. Numerus 114. locum ubi erat ſacellum, & Altare S.Mariæ ad Præſepe deſignat, quod Joannes VII. eximiis Muſivis, picturis, & marmo- D reis incruſtationibus, columniſque vitineis, è Pario marmore, exornaverat. Dein in loco ubi erat Altare ſuffecta porta fuit, quæ Sancta dicitur, aliâ proximâ oppletâ muro. Hujus ſacelli, locive, ubi Muſiva opera in eo extabant exemplar habes in Tab. XIX. lit. B.& C.& in Tab. XXIII. lit. A. Portam Sanctam Jubilæi denotat, lit.B. columnas vitineas, quæ ſacellum ornabant, lit.C. Muſivum opus ſupra idem ſacellum depictum, quod in ampliori forma habes ſub lit. D. In explicandis figuris in eodem Muſivo expreſſis non immoror, cum per ſe omnibus pateant; ſolummodo indico ipſius Pontificis Joannis VII. figuram lit. E. deſignatam, quæ retro caput quadratum habet, & Crucifixum quatuor clavis perforatum. Præter relata Muſiva alterum expono in Tab. XXIV. ſub fig. I. Muſivum hoc obſervavi in Eccleſia S.Mariæ in Coſmedin, quod ſupra januam interiùs collocatum eſt, cum ſequenti inſcriptione:

Urbano VIII.
Vetuſtiſſimas has Muſivas imagines in Oratorio Dei
Genitricis intra B. Petri Baſilicam à Johanne VII. ad annum DCCV.
Exædificato olim extantes & in ejuſdem Baſilicæ ſub Paulo V.
Amplificatione piè ſervatas hìc ad perpetuum rei ſacræ
Monumentum Jo: Ant. Ghezzius Rom. hujus Diaconiæ Canonicus
Donavit & affigendas curavit anno ſalutis MDCXXXIX,

Lectorem hìc admonitum volo, quod figuras in Tab. XXIII. expreſſas, interſecatis lineis ad Muſivum denotandum opus velare minimè feci, ne ob earumdem parvitatem, ipſæ obſcuræ remanerent.

115. Ante præmemoratum ſacellum, ubi præfata Porta Sancta ſuffecta fuit, aderat Ciborium, à conſervando Sudario Domìni Noſtri Jeſu Chriſti, Veronicæ appellatum. Ciborium quatuor, ſi emblemati, ſex verò columnis elegantiſſimis, ſi Alpharano fides præſtanda ſit, ſuſtentabatur, undequaque fer-

ferreis, & deauratis cancellis munitum, ac circumseptum, cujus in summitate præfatus Crucifixus æneus quatuor clavis affixus positus erat; nunc autem in Basilicæ Sacrario asservatur. Hujus Ciborij exemplar habes in Tab. XXI. lit. C. D. lit. E. denotat præfatum Crucifixum æneum.

SECTIO X.

De Sepulcris, & aliis multis, quæ erant in Quadriporticu, & Atrio Basilicæ, ut in Tab. Ichnographica.

116. In atrii centro sub dio sita erat ænea vetustissima Pinea deaurata, altitudinis quindecim, & latitudinis septem palmorum cum dimidio, additis hinc inde duobus æneis, & deauratis Pauonibus, ac quatuor Delpihinis pariter deauratis, aquam fundentibus, octo porphyreticis columnis circumlocatis, quæ tectum æneum sustinebant, quo Pinea cooperiebatur. Epistilia, quæ columnis imminebant, Palmis, Crucibus, & Agnis Musivis, Zophorum exornatum habebant, in quo sequens æneum signum peculiariter visebatur X. In Pineæ extremitate insculpta prominebant hæc verba *P. Cincins P. L. Salvius fecit*, scilicet: *Publius Cincius Publii Libertus Salvius fecit.* Duę etiam aderant literæ scilicet A. & O. Pineam hanc, sicuti etiam Pavones, & Delphinos in Hadrianæ molis summitate olim fuisse scribunt Marlianus, Panvinius, & alii Antiquarii. Hodie eadem Pinea, & Pavones in Pontificio viridario visuntur. Si vero Pineæ ejusdem cum illius ornatibus exemplar desideres, exponitur in Tab. IX. lit. Q.

A 117. Non longè ab eadem aberat Pinea magnus ex ære Cantarus, sive labrum deauratum, quod nos fontem æneum diceremus, in cujus summitatem per aliquot ascendebatur gradus, ut publicè Peregrinis ad Basilicam cōfluentibus commoditati, ac usui esset. Verùm in hujus Cantari, præfatæque Pineæ descriptione, ex variis Auctorum sententiis, dubium incidit, an unus tantùm, vel duo fontes in Atrio locati essent. Primò enim Canonicus Romanus, sive Petrus Mallius, qui tempore Alexandri III. vixit in sua Vaticanæ Basilicæ descriptione sic fatur. *In Paradiso S. Petri est Cantarum, quod fecit fieri Symmachus Papa columnis porphyreticis ornatum. Quæ nimirum columnæ tabulis marmoreis cum griphonibus connexæ, pretioso cælo æneo copertæ, cum floribus, & Delphinis deauratis aquas fundentibus. In medio verò hujus Cantari est Pinea ænea, quæ fuit coopertorium cum sinino æneo, & deaurato super statuam Cibeles Matris Deorum in foramine Pantheon. In qua, videlicet Pinea subterranea fistula plumbea subministrabat aquam ex forma Sabbatina, quæ toto tempore plena præbebat aquas per foramina nucum omnibus indigentibus eà; & per subterraneam fistulam quædam pars fluebat ad Balneum Imperatoris juxta Agulea.* Alpharanus verò præteriti seculi scriptor, de eodem Canthare, præter superiùs relata scribit, aquam ex forma Sabbatina per sub terraneos scyphones & plumbeas fistulas in eum corrivatam fuisse, quæ postea ex Pinea ænea per foramina nucum defluebat. Quare sensus hujus scriptoris esse videtur, quod Cantharus in sublimi loco positus

tus esset, ex quo aqua descendens per Pineæ foramina, in depressiore loco positæ, exiliret; quod tamen à verisimili alienum reor, cum Pinea non spernendæ altitudinis sit, nempè palmorum 15. & amplius, si ei basis addita fuisset, quâpropter, si aquæ è Pineæ summitate exeundum fuisset, in altitudinem palmorum triginta Cantharus elevari debuerat, cum aqua descendens suæ apprimę altitudinis tertiam partem amittat. Turrigius autem jam à quinquaginta, & ultra annis Scriptor, narrat hunc Cantharum fontem fuisse in Atrio, quod Paradisus appellabatur ad Peregrinorum usum à Symmacho Papa constructum. In cujus locum, altero parumper ab isto distante constructo fonte, Pineam collocavit, quæ etiam aquam fundebat, quibus hanc addit Bibliothecarii auctoritatem: *Cantharum B. Petri cum quadriporticu marmoribus ornavit, & ex Musivo Agnos, & Cruces, & Palmas fecit*. At si ponderanda sit Tab. IX. in medio Atrii visitur Pinea cum intercolumniis, aliisque ornatibus lit. Q. designatis; quâ in figura nullum omninò vestigium vasis ad excipiendam aquam apparet.

118. In hoc etiam Atrio supra tres illas januas quadriporticus posterioris in Ortum, per quas in Atrium, & in Basilicam iter erat, B. Petri navicula fluctibus agitata, ac veluti naufraga in parietibus videbatur expressa, elegantissimo, nobilissimoque Musivo opere, labore Jotti ævi sui Pictoris commendatissimi, de quo supra fati sumus ad num. 87. impensâque Jacobi Cajetani de Stephanescis S. R. E. Cardinalis, & antea hujus Basilicæ Canonici; quod constat ex membranaceo A manuscripto in Archivo S. Petri asservato, cujus verba Turrig. refert in suo tractatu de Cryptis Vaticanis pag. 162. hæcque sunt: *Obiit san. mem. Dom. Jacobus Gayetani de Stephanescis S. Georgii Diac. Cardinalis, Canonicus noster, qui nostræ Basilicæ multa bona contulit &c. In Paradiso ejusdē Basilicæ de opere Musaico historiam, quâ Christus B. Petrum Apostolum in fluctibus am-* B *bulantem, dexterâ ne mergeretur, erexit, per manus ejusdem singularissimi Pictoris fieri fecit, pro quo opore duo millia, & ducentos florenos persolvit.*

Navicula hæc veluti fluctibus agitaretur, in varias nostris temporibus impulsam vidimus partes, nam cum in scalarum area, quæ ante Ecclesiæ faciem sunt, & antequam in hanc præsentem redigerentur formam, quidam prægrandis murus attollebatur, ubi C nunc magnæ illæ sunt fenestræ, quæ porticum ad interiores scalas Palatii ducentem illuminant; in eodem muro à Paulo V. præfata navicula fixa fuit; postea ab Urbano Papa VIII. super interiorem Regiamque portam ejusdem Basilicæ translata; deinde ab Innocentio X. ex illo loco avulsa in atriolo, quod ante majorem Palatii erat portam, altiori in loco posita; demum ab Alexandro VII. Summo Pon- D tifice occasione constructionis præfatæ porticus diruta. Deinde nobile hoc monumentum, sacrarum memoriarum ferventissimus cultor, bon. mem. Eminentissimus Cardinalis Franciscus Barberinus, ne periret, iterum ad antiquum exemplar construi fecit in porticu ante faciem Basilicæ, ubi nunc visitur, in mediana ipsius interiori porta. At de hac navicula fusiùs in tertia nostri operis parte, juxta temporis seriem, agemus,

mus, & ipſius exemplar demonſtrabimus.

119. Juxta portas jam dictas, à dextera parte Atrii, pariter in Ortum contra Auſtrum parvula quidem, ſed vetuſtiſſima ſtabat ædicula, figuris, & aliis ornamentis illuſtris, in qua Peregrinorum fuit Altare, cujus in cornu dextero adhærebat parieti tabula è marmore, plurimorum Sanctorum reliquiis venerabilis; quarum ſeriem explicat Alpharanus in ſuo MS. hoc eodem num. 119.

120. Pone ædiculam hanc ſepultus fuit Honorius Auguſtus, ut tradit Paulus Diaconus in Appendice Eutropii lib. XIV. anno Urbis conditę 1165. ſic narrans: *Honorius annis quindecim cum imperaſſet, & iam antea annis tredecim, ac ſub Patre duobus regnaſſet, rempublicam, ut cupierat pacatam relinquens, apud Urbem Romanam vitâ exemptus eſt, corpuſque eius iuxta B. Petri Apoſtoli in Mauſolæo ſepultum eſt*. Ibique etiam humati fuère Otho II. Placidius, & Valentinianus III. Imperatores, ut quidam antiqui Scriptores teſti ſunt; quorum ſepulcrum è porphyritè pereleganter, ac magnificè excitatum, Honorii Mauſolæum appellatum eſt, & adhuc hodie ſub fornicè novi pavimenti ſervatur; ejus exemplar habes in Tab. IX. ſub lit. I. quod inverſum cernitur. Hujus ſepulcri occaſione, palinodiam nos canere debemus, nam in noſtro opere de Veter. Monimen. part. 1. cap. 23. diximus Honorii ſepulcrum Ravennæ in Eccleſia SS. Nazarii, & Celſi, vulgò Gallæ Placidiæ, extare, ibique Imperatorem hunc, cum eâdem in civitate deceſſiſſet, humatum fuiſſe. Notitiam hanc ex Fabri, qui Sacras Memorias Ravennæ deſcripſit deprompſimus, illique, tamquam de re ad ſuam patriam ſpectante adhibuimus fidem: at modò ab eodem recedere cogimur, Scriptoremque antiquiorem maioris nominis, ac famæ ſequi æquum arbitramur.

121. In ſiniſtro præterea latere anterioris partis quadriporticus, quæ media inter frontem Baſilicæ, & atrium attollitur, ad Aquilonem, in angulo contra Orientem, ampliſſima patebat porta à Julio II. reſtaurata, per quam alia porticus adibatur, quam Innocentius VIII. labentem refecit, unde plures gradus è marmore in auguſtum ſacrumq; Palatium Apoſtolicum aſcenſum præbebant. In hoc autem Palatio viſebantur; Aula magna, quæ Regia propter amplitudinem appellatur, Oratoria Xyſti IV. & Pauli III. venuſta, Sacri Conſiſtorii cubicula, Aulæ pro domicilio Pontificis, plura mænia na triplicis ordinis, variis, pulcherrimiſque picturis ornata, quibus accedebant viridaria, lucus, fontes, turres, & propugnacula, aliaque multa digniſſima viſu monumenta, quæ omnia nunc quoque, quibuſdam tamen diutinas ob inſtaurationes mutatis, auctiſque, non ſine magna admiratione, conſpicimus.

122. Poſt dictam à Julio II. reſtauratam portam, quædam alia aperiebatur, quam tamen potius dixiſſes magnum aditum, ſeu arcum, à quo tranſitus erat ad Eccleſias S. Gregorii, S. Vincentii, cæteraſque adiacentes Baſilicæ; qui tamen aditus, ſive porta, ante Alpharani tempora, occluſa fuit.

123. Deinde etiam prope eamdem occluſam portam, alterumque angulum porticus, Benedicti IV. ſepulcrum è marmore ſitum erat, quod tempo-

rum

rum injuriâ penè deperiit, uti cęteri aliorum Pontificum tumuli, quorum cineres sub pavimento repositos fuisse nemini dubium videri potest, si Alpharani opinionem sequamur, cujus tempore adhuc extabant eorumdem sepulcrorum vestigia in parietibus hujus porticus, antequam à Gregorio XIII. tectorio opere tota dealbaretur, picturisque decoraretur, supra quinque Regias Basilicę januas, deletis quibusdam antiquis imaginibus, dejectisque marmoreis incrustaturis, quę totam Basilicę faciem à Constantino Magno sic exornatam fuisse suadebant. Ex horum autem omnium ornamentorum reliquiis unica tantùm cavea, cum Psittaco, media supra portas Ravennatem, & Judicii relicta fuit, quæ hodie quoque deperiit.

124. Huic angulo proximum in parietibus frontis Basilicæ sequebatur ostiolum clausum, quod vulgò antiqua Porta Sancta dicebatur, & huic penè contigua erat alia Porta Sancta, recentioris structuræ, pulcherrimoque ex marmore versicolari constructa, respiciebatque Oratorium Sanctæ Mariæ ad Præsepe, in posteriori navi sinistra locatum, ut vides in Tabula XIX. lit. B. & Tab. XXIII. lit. A.

125. Inter hanc Portam Sanctam, proximamque Guidoneam ut nu. 125. non mediocris aderat elegantiæ sepulcrum Joannis IX. è marmore cum Epitaphio.

126. Post dictam Portam Sanctam alia sequebatur, quæ proximæ navi correspondebat, dicebaturque Guidonea à Guidonibus, qui Peregrinos per eam in Basilicam introducebant, eisdem omnia marmoratu, visuque digna ostendentes, de qua etiam meminit Petrus Mallius, sive Canonicus Romanus in sua Descriptione Vaticanæ Basilicæ num. 44. ubi sic: *Porta illa, quæ est juxta eam, & quæ vadit per porticale juxta Veronicam, dicitur Porta Guidonea, quoniam Guidones, qui ducebant Oratores venientes per porticale, quod est juxta Nolarium majus, frequenter per eam intrabant; unde usq; ad nostra tempora faculæ, & cerei, ibi vendebantur.* Vixit enim Mallius circa medietatem XII. seculi, ex cujus auctoritate deduci valet, quod Oratores, videlicet Peregrini faces emebant, sive candelas, quas postea ad Beatissimorum Apostolorum sepulcrum, sive confessionem offerebant, vel etiam accendebant, in eorumdem Apostolorum honorem. Sæpè laudatus censet Turrigius, eosdem Peregrinos processionaliter cum candelis accensis Basilicam ingredi consuevisse; quam quidem sententiam minus probabilem puto. Fuit etiam eadem janua Porta Veronicæ, sive Sudarii à proximo sacello denominata: Supra eam autem appensa erant corona, lancea, & insignia Regis Hungariæ, ad corpus Beati Petri transmissa ab Henrico Cæsare, qui Regem, ac Regum Hungaricum debellavit. Inibi quoque fixa erat lancea cum vexillo, quod Rex Hispaniæ sub anno 1212. Saracenorum Rege devicto Romam ferri, & in Basilicæ B. Petri conspicuo, atque eminenti loco appendi curavit. Januæ istius situs designatur in Tab. XIX. sub lit. E.

127. Inter hanc, & sequentem januam duo aderant Summorum Pontificum sepulcra Stephani nempe V. & VI. cum suis epitaphiis.

128. Alia erat janua, per quam ad alteram navim ad Septentrionem ver-

vergentem, patebat aditus. Janua hæc appellabatur Romana. Rationem, cur ita appellaretur, Mallius in præcitato loco ſic reddit: *Dicitur Porta Romana, quoniam, ut à noſtris Majoribus accepimus, Romanæ mulieres antiquitus, & adhuc frequenter per eam intrant*. Hæc indicatur porta in eadem Tabula XIX. lit.Q.

129. Huic januæ proxima erant ſepulcra Benedicti III.& Joannis XIX. & Bulla centeſimi, ideſt Jubilæi anni, quæ in lapide marmoreo inciſa fuit, & adhuc in nova viſitur porticu, cujus tenor videri poteſt inter extravagantes communes, & incipit: *Antiquorum habet fida ratio &c.* ſub tit. *de Pœnitentiis, & Remiſſionibus*.

130. In medio faciei Baſilicæ tertia janua aperiebatur, quæ etiam in dicta Tab. XIX. ſub lit. I. oſtenditur, ac Argentea dicebatur, eò quòd ipſius valvæ ex puri argenti laminis, cælaturiſque ab Honorio I. coopertæ fuerint, ut apud Bibliothecarium in ipſius Pontificis vita, ſic: *Inveſtivit Regias januas in ingreſſu Eccleſiæ, majores, quæ appellantur medianæ ex argento, quæ penſ. libras noningentas ſeptuaginta quinque*. Has tamen poſtmodum à Saracenis nudatas, direptaſque Leo IV. primævo ſplendori reſtituit; ut in ejuſdem Pontificis vita pariter teſtatur idem Bibliothecarius, ibi: *Ipſe inſignis, præſulque præcipuus cum innumera ſummi decoris opera in Baſilica B. Petri Cœli clavigeri perfeciſſet, portas, quas deſtruxerat Saracena progenies, argentoque nudaverat erexit, multiſque argenteis tabulis lucifluis, ſalutiferiſque hiſtoriis ſculptis decoravit, & in meliorem ſpeciem, quā pridem fuerant, reparavit*. Hæ valvæ ab ævi injuria ſive aliâ causâ laceræ, deA ciduæque, tempore Eugenii IV. ablatæ fuere, aliæque æneæ in earundem locum ſuffectæ, de quibus in noſtro opere de Veter. Monim. part. 1. cap. 5. egimus, ipſarumque iconiſmum attulimus. Occaſione quâ, hanc deſcripſimus januam, ſub ſilentio præterire minimè volumus, quod Canonicus Romanus, ſive Petrus Mallius in ſua deſcriptione Vaticanæ Baſilicæ pag. 117. de quodam lapide propè hanc januam B in pavimento exiſtente narrat, nempe: *Requieſcit etiam ante Portam Argenteam ſub rota, ſcilicet porphyreticâ, ut à noſtris Majoribus accepimus, Venerabilis Beda Presbyter, qui fecit Homilias, & ejus ob reverentiam Antiqui noſtri penitus non tranſiebant per eam, nec nos tranſire permittebant*. Supramemoratam confirmat traditionem Honorius Auguſtodunenſis de Luminar. Eccleſ. ubi meminit. Bedam Ro-C mæ obiiſſe, ibique fuiſſe ſepultum. Honorius Mallio Syncronus fuit; nam ille obiit anno 1124. ut docet Labbe de Script.Eccleſiaſt. Ex quonam Auctore notitiam hanc Bedæ Romæ obitus, Honorius deſumpſerit ignoro, fortaſſe ab eadem Mallii traditione decerpſit. Beda enim obiit anno 735. ut placet citato Labbe, & ſic per ſecula quatuor ante Honorium, quare facilè D iſte decipi potuit. Hæc omnia indicanda eſſe duxi, ut ſcias eruditiſſimum Danielem Papebrochium in Actis Sāctorum ad diem 10. Aprilis Tomo 1. pag. 866. & ad diem 27. Maii To. 6. pag. 723. hanc quæſtionem examinare, ac aſſerere Bedam Venerabilem in Ultramontanis partibus obiiſſe, ibique fuiſſe ſepultum. Qui plura deſiderat laudatum Papebrochium adeat. Lapis præfatus orbicularis figuræ erat,

ac ſupra eumdem diverſæ cęremoniæ in Creatione Romani Pontificis, ac Coronatione Imperatoris habebantur. De hac rota plura habes apud Turrig. pag. 124. & 520. Hodie adhuc extat, eſtque terminus, in quo Pontifices in receptione equi phalerati, vulgò *Chinea*, quæ pro Neapolitani Regni tributo, Romano Pontifici offertur, conſiſtere ſolent.

131. E conſpectu autem hujus portæ, in intercolumniis porticus, ad ornatum tantummodò, poſitæ fuêre antiquiſſimæ ex ære valvæ huc, uti alia multa, è templo Salomonis transvectæ, & has ſupra, ut jam dictum eſt, ſimulacrum marmoreum Divi Petri throno inſidentis, locatum erat.

132. Magnus lapis è Numidico marmore, in quo Epitaphium Hadr. I. erat inciſum, à Carolo Magno compoſitum, quod præ foribus ejuſdem Baſilicæ adhuc viſitur, illiuſque tenorem retulimus ſupra ſub n. 15. Hoc eodem in loco extabat ſepulcrum Sergii I.

133. Quintam januam deſignat numerus 133. quæ Porta Ravenniana appellabatur ea de cauſa, quam docet Mallius num. 44. hiſce verbis. *Porta verò quæ eſt juxta Argenteam factam à Leone Papa IV. & quæ vadit ad Sanctum Leonem IX. PP. vocatur Porta Ravenniana, quoniam antiquitus Ravennates, & omnes Longobardi, & Tuſci de conſuetudine per eam intrabant, vel quia Tranſtyberini per eam intrare ſolebant, cum Tranſtyberina civitas Ravennatum vocaretur.* Hæc janua indicatur in Tab. XIX. lit. R.

134. In parietibus verò duabus his januis interjectis, ſeptem è marmore tabulæ affixæ erant, inſculpta referentes oliveta, fundos, aliaque permulta, quæ

A B. Gregorius Magnus Baſilicæ dono dedit, ſed ævi diuturnioris injuriâ factum eſt, ut è ſeptem duo tantùm tempore Alpharani ſupereſſent; quarum una adhuc in nova porticu viſitur, habetque hanc inſcriptionem.

✝ Dominis Sanctis, ac Beatiſs. Petro, & Paulo Apoſtolorum Principibus Gregorius indignus ſervus. Quotiens laudi veſtræ uſibus ſervitura quædam licet
B *parba conquirimus veſtra vobis reddimus non noſtra largimur, ut hæc agentes non ſimus elati de munere ſet de ſolutione ſecuri, nam quid unquam ſine vobis noſtrum eſt, qui non poſſumus accepta reddere, niſi quia per vos iterum & ipſum hoc, ut redderemus accepimus; unde ego veſter ſervus reducens ad animum multum me vobis Beati Apoſtoli Petre & Paule eſſe devitorem, propter quod ab uveribus matris meæ divinæ poten-*
C *tiæ gratia protegente intro gremium Eccleſiæ veſtræ aluiſtis & ad incrementum per ſingulos gradus uſque ad ſummum apicem Sacerdotii licet immeritum producere eſtis dignati, ideoque hoc privilegii munuſculum humili interim offerre devotione prævidi, ſtatuo enim, & à meis ſucceſſoribus ſervandum ſine aliqua refragratione conſtituto, ut loca vel prædia cum olibetis qui inferius deſcribuntur, quos pro concinnatione luminariorum veſtrorum à diverſis quibus de-*
D *tenebantur recolligens veſtra vobis dicavi immutilata premanere, ideſt in patrimonio appiæ maſſ. Victoriolas olibetu in fund. rumelliano in integro olibetu: in fund. octabiano in integro maſſ. trabatiana olibet. in fund. burrejano ut ſup. olibet. in fund. appiano ut ſuprà.*

Olibetu in fund. juliano in integro olibet. in fund. viviano ut ſup. Olibet. in fund. Cattia : : : : : *Olibet. in fund. ſoliſi-*

ciano. ut sup. Olibet. in fund. palmis ut sup.Olibet.in fund.Sagaris. V ..... Olibet. in fund. Marano. ut sup.olibet. in fund. juliano ut sup.olibet. in fund. sarturiano ut sup. olibet. in fund. caniano & carbonaria ut sup.mass. cesariana olibet. in fund. florano ut . olibet. in fundo Prisciano,& grassiano ut sup.olibet in fund. supascurano ut sup. olibet. in fundo variniano ut sup. olibet.in fund. cesariano ut sup. mass. pontiana olibet. in fund. pontiano ut sup. olibet. in fund. casaromaniana ut sup. olibet. in fund. tattiano ut ut sup. olibet. in fund. casaflorana ut sup. mass. stejana olibet. in fund. berrano ut sup. olibet. in fund. Caclano ut sup. olibet. in fund. Pontiano ut. olibet. in fund. aquiliano ut sup. olibet. in fund. stejano ut sup. olibet. in fund. cassis ut sup. mass. tertiana. olibet. in fund. cammeliano & fund.tortiliano ut sup.olibet. in fund. casacuculi ut sup. mass.neviana. olibet in fund. arcipiano. ut sup. olibet. in fund. coreliano ut sup. olibet.in fund. ursano ut sup. in patrimonio labicanens. mass. algisia olibet. qui est ad tusu juxta anagnias in integro. olibet. qui est in filbula & modicas talias catagemmulum ag. milit. olibet. in aplineas in integro. olibet qui est in Claviano. olibet. quem tenet Franculus colonus in fund. ordiniano in integro.

135. Porrò has prope tabul. Nicol.I. sarcophagus eminebat, ob marmorum varietatem, & structuræ elegantiam, nobiliora inter Basilicæ decora, dinumerandus.

136. Ante prædictas tabulas, & sepulcrum Nicol. I. in oppositis intercolumniis porticus,& ad sepulcrum Sancti Gregorii Magni, retrò quod antiquissimum venerabatur sacellum, quod Orientem respiciebat, in eoque

A imagines Deiparæ, & Christi vultus, necnon Apostolorum Petri, & Pauli, & Beati Honorati Basilicæ Mansionarii visebantur, populo magnâ cum veneratione ad eas colendas accurrente.

137. Hęc porta Judicii denominabatur, *quoniam* (inquit Mallius loco supracitato) *per eam tantùm mortui, qui sepeliendi sunt in Ecclesia B. Petri, mittuntur à Domino judicandi*. Ista ja- B nua Tabulâ XIX. literâ N. designatur, quæ etiam appellata fuit S. Andreæ.

138.139. 140. Inter portam istam, & angulum porticus, multa Pontificum Romanorum sepulcra visebantur, inter quæ magis conspicua fuère illa, Joannis VIII. juxta januam; deinde Joannis XIV. eisque proxima, nec longè dissimilia alia Joannis II. & demum Joannis III.

C 141. Multi præterea Romani Pontifices spatium illud tumulis occupavère, quod medium jacet, ab angulo supradicto hujus porticus, usque ad portam Judicii. Nam juxta parietes Austrum prospectantes, & in vestibulo extra Secretarium sub pavimento jacuère Bonifac. I. & II. Simplicius I. Gelasius I. & Symmachus. Immò per totam hanc porticum sub pavimento alii quamplures Pontifices tumulati D fuère, quorum quolibet Alpharanus enumerat.

Extra hujus porticus extremitatem, quæ Meridiem respiciebat, magnum aderat sacellum, quod Secretarium appellabatur, nosque infra sub lit. dd. de eo latiùs acturi sumus.

142.143. 144. 145. 146. Verùm intra Secretarium, quod est post angulum hujus porticus, à dextris extra parie-

parietes ad Meridiem Benedict.I.Pont. Max. tumulum habuit. Hoc autem Secretarium poſtmodum in ſacellum ceſſit, quod appellabatur S. Mariæ de Febre, eò quòd Chriſtifideles enixè ſe Virgini commẽdantes (cujus icon elegantiſſima ibidem, in abſide majori ad Occaſum locata fuit) à febri quotidie liberabantur. Præter hanc aram Deiparæ ſacram, ſex aliȩ in hoc Secretario, totidem in ſacellis minoribus aderant, quarum tres Auſtrum, totidemque Boream reſpiciebant. Porrò in primum ſacellum à dextris in Auſtrum, ponè illud majus B. Mariæ, tranſlatum fuit altare S. Joannis Baptiſtæ. In ſecundo verò, antiquiſſimum ſtabat altare S. Sebaſtiani, à Chriſtophoro de Jacobatiis S. R. E. Cardinali, atque olim Baſilicæ hujuſce Canonico, reſtitutum, ac dote locupletatum. In tertio verò non inelegans quidem, ſed ſine nomine aliud erat, ante quod nonnulli egregii Viri, deque Apoſtolica Sede optimè meriti quieſcebant. A ſiniſtris autem hujus Secretarii ad Aquilonem juxta Sacellum majus, altera tranſlata fuit imago Deiparæ, Sanctorumque Apoſtolorum Petri, & Pauli cum tota muri craſſitie, quæ erat inter columnas porticus, ut num. 136. indicavimus.

147. Sacellum propè hoc, alterum ei ſimile ſequebatur, ſed ejus altaris locum occupavit janua, unde in Baſilicæ porticum iter erat.

148. Demum in tertio ſacello, ſuper altare locata fuit, ad tempus tamen, inſignis, atque admirandæ pulchritudinis ſtatua B. Mariæ Virginis, filium è cruce depoſitum amplexantis, è Pario marmore, ab inclyto Sculptore Michaële Angelo Bonarota Florentino

A elaborata, Joannis Cardinalis S. Dioniſii Francorum Regis Oratoris impensâ. Neque verò omittendum reor, antiquitus in hoc Secretario, Summos Pontifices cum ad officia divina in Baſilica celebranda accederent, veſtes Pontificias aſſumere, & exinde in Baſilicam ad altare majus, cunctorum ordinum comitatu, procedere conſueviſſe. Ante hujus Secretarii januam à facie Orientis erat veſtibulum cum abſi-
B dula, & altari. Ubi hæc abſidula olim erat, janua aperta fuit contra Meridiem, quæ iter, atque deſcenſum prȩbebat in Eccleſiam S. Salvatoris de Torrione, cum Cœmeterio, ſepeliendis omnibus Ultramontanis, necnon Italis, immò quibuſvis exteris, ac peregrinis Baſilicæ, addicto à S. Leone IV. quod vulgò nunc Campus Sanctus indigitatur, ſucceſſitque hoc Cœmeterium reliquis quinque antiquioribus,
C nempe Cœmeterio S. Juſtini ad Italorum, & Longobardorum, S. Mariæ in .... ad Anglorum, S. Michaëlis Archangeli ad Friſonum, S. Peregrini ad Latinorum, demum S. Mariȩ ad Saxonum ſepulturam. Eccleſiæ ac Cœmeterio prædictis, proxima erat magnæ amplitudinis domus, quam addito grandi cœnaculo, necnon aulis, & cubiculis multi Summi Pontifices, & præſertim Gregor. XIII. ampliorem
D effecerunt, ut inibi tredecim peregrini quotidiè, ad id inſtitutis miniſtris, ad menſam ſuſciperentur, omneſque, alii egenii, alimento reficerentur. Et hæc ſuffecta fuit domus antiquo Xenodochio à Divo Gregorio Magno, aliiſque duobus à Stephano II. circa Baſilicam excitatis.

Sed jam reliquæ quadriporticus partes nos vocant, quas à Symmacho

Papa marmoreis tabulis constratas, exornatasque Musivis operibus, Constantinus Papa, sex Sanctarum Syndonum picturis, conspicuas reddidit. Primò autem de his partibus dicendum est, quæ Meridiem, & Aquilonem prospectant. Porrò hæ quot columnis, tot parastatis lateritiis elevabantur, cum totidem arcubus, sive fornicibus in intercolumniis, loco peristiliorum, tectum fulcientibus. Et sub his arcubus undique ad Basilicam per gradus ascẽdebatur. Tempore autem procedente, dextera hujus quadriporticus pars, aulis cappellæ Juliæ, & Ædibus Altaristæ; sinistra verò ædificiis Palatii Apostolici, & Sacræ Rotæ Auditorum, atque Datarii cubiculis clausa fuit.

149. Verùm ab hisce partibus quadriporticus ad posteriorem, ulterioremque inspiciendam accedamus. Hęc ad Orientem sita erat, pluribusque parastatis cum fornicibus, porticibusque, & columnis, immò parietibus plurimis intersecabatur. Exigua quædam ejus pars, adhuc vivente Alpharano, supererat, cujus in medio, sex illæ jam supradictæ januæ laxabantur, tres Ortum, tresque Occasum spectantes, in quadam ex parastatis è diametro dictam porticum, ad Aquilonem in Austrum intersecantibus, ara antiquissima visebatur S. Mariæ in Turri appellata. Ante hanc Imperator electus ad recipiendam à Summo Pontifice Imperii coronam approperans, ubi Basilicæ gradus ascendisset, osculatusque Pontificis pedes fuisset, & ab eodem osculo, & amplexu benignè exceptus, inter Canonicos adoptabatur, seque jurejurando Deo, & B. Petro Apostolo promittebat protectorem, defensoremque futurum, tum Pontificis, cùm omnium S. R. E. jurium, atque bonorum. Inde Imperialibus insignibus superindutus Basilicam ingrediebatur. Latè hæc describitur cęremonia in libro Rituum Ecclesiasticorum, qui sub nomine Christophori Marcelli Archiepiscopi Corcyrensis circumfertur in Sectione IV. per totam. Hæc autem pars quadriporticus S. Mariæ in Turri vocabatur, vel propter unam ei proximam, vel, ut aliis placet, propter duas Turres Campanarias, inter quas media attollebatur.

150. Intra porticum verò à dextris in Austrum, è conspectu Turris Campanariæ, domus aderat Archipresbyteri, ac aulæ pro janitoribus, Sacerdotibus, Ministrisque Basilicæ. Deinde verò porticus pars, Archipresbyteri domo clausa fuit, cum vetustate penè labens à Riccardo Cardinali Constantiensi, ejusdem Basilicæ Archipresbytero restituta, & decori suo reddita fuisset.

151. Huic autem Archipresbyteri domui, opposita tollebatur Turris Cãpanaria, cum mole, tum gravi, ac sonoro campanarum tinnitu celeberrima, de qua Bibliothecarius in Hadriani I. vita sic narrat: *Unde ex nimia fervoris dilectione pro honore B. Petri Apostolorum Principis, & ornatu ipsius Sancti Patriarchii construxit, atque ædificavit ibidem noviter turrem, miræ pulchritudinis decoratam, cohærenti porticu, quæ descendit ad balneum. Ubi, & deambulatorium, scilicet solarium suum, cancellis æreis, nimis pulcherrimè construi fecit. Sed & porticum ipsam, quæ vetustate diruta inerat, nimis utiliter renovavit, & picturis, atque marmoribus eamdem turrem, & cuncta ædificia ab eo noviter constructa, deco-*

decoravit. Ciaconius in Clementis VI. vita narrat Anno Dominicæ Incarnationis 1352. paulò ante ipsius Pontificis mortem dirum Coemetem fulsisse, & quatriduum ante ejus obitum, quarto nonas Decembris, Turrim Cimbalariam S. Petri in Vaticano (sic erat appellata) fulmine cœlitus tactam, magnaque ex parte culmen ejus disjectum, & vi ignis campanas fuisse fusas. Hujusmodi turris exemplar demonstratur in Tab. XII. lit. A. de qua Turri etiam supra disseruimus.

152. Tradit Petrus Mallius n. 51. ante hujusmodi posterioris quadriporticus frontem, tres januas summæ vetustatis fuisse, quæ postea à Nicol. V. fuere restitutæ, ac in earum ex ære valvis civitatum nomina, quæ ab Imperatoribus, Regibus, aliisque Principibus Sanctæ, & Apostolicæ Sedi donata fuere argenteis literis insculpta, ac adnotata, quas se vidisse, & legisse sequentibus testatur verbis. *Quantam reverentiam, quantam dilectionem totus Orbis terrarum huic Sacrosanctæ Beati Petri Basilicæ exhibeat, quantumque Christianissimus Romanorum Imperator Carolus, eam ditaverit, & honoraverit, in vita beatæ recordationis D. Hadriani I. Papæ manifestissimè indicatur. Nam donationem Beato Petro, & ejus Successoribus per Cappellanum, & Notarium suum Etherium religiosum, & prudentem virum lætus fecit. In qua concessit prænominato Pontifici Domino Hadriano, & Successoribus in perpetuum has urbes, & castella; idest à Lunis cum insula Corsica; deinde in Suriano, deinde in Monte Bardone, idest in Vereto: deinde in Parma, deinde in Regio, & exinde in Mantua, atque Montem Silicis,* A *simul, & universum Exarchatum Ravennatium, sicut antiquitus erat. Atque Provincias Venetiam, & Histriam, Necnon & cunctum Ducatum Spoletanum, seu Beneventanum: factâque eâdem donatione propriâ suâ manu eam ipse Imperator corroborans, universos Episcopos, Abbates, Duces, & Grafiones in ea ascribi fecit. Quam nimirum chartam donationis prius super altare* B *B. Petri superiùs, & postmodum intus in Sancta ejus Confessione ponentes, tam ipse Franciscorum Rex, quàm ejus Principes B. Petro, & ejus Vicario Sanctissimo Hadriano Papæ sub terribili sacramento sese omnia conservaturos, quæ in eadem charta donationis continentur, promittentes tradiderunt. Appaream quoque ipsius donationis per eumdem Etherium ascribi faciens, intus super corpus B. Petri sub istis Evangeliis positis* C *pro firmissima cautela, & æterna nominis sui, & Regum Francorum memoria propriis suis manibus posuit. Aliaque ejusdem donationis exempla per Scriniarium S. R. E. ascripta, ejus excellentia secum deportavit: & ideò, ut putamus in memoriam tam magnificæ donationis nomina civitatum, quæ prænominatus Romanor. Imperator huic Sacrosanctæ Ecclesiæ contulit, in portis æneis, quæ super gradus* D *B. Petri fuerunt, videlicet in introitu Ecclesiæ S. Mariæ inter Turres argenteis literis annotata fuerunt, sicut nos vidimus, & sæpè cum fratribus nostris legimus*. Eædem januæ exteriùs, quatuor ornabantur columnis cum suis capitulis, è lectissimo marmore. Harum januarum, ac columnarum locus designatur in dicta Tab. XII. lit. K. Supra verò, ac interiùs in parietibus perantiquo Musivo opere expressæ erant imagines Salvatoris in thro-

throno ſedentis, & hinc inde SS. Apoſtolorum Petri, & Pauli, necnon Angelorum, aliorumque Sanctorum cum hac inſcriptione:

Tibi Chriſte ſit laus, honor, & decor.

SECTIO XI.

De iis, quæ olim erant in Eccleſia Sancti Andreæ Apoſtoli, in veſtibulo Templi Apollinis.

153. TOTUM illud ſpatium, quod medium jacet inter Eccleſiã S. Petronillæ, parieteſque Baſilicæ navim tranſverſam, in Auſtrum claudentes, occupabat Eccleſia S. Andreæ num. 153. cujus ornatui, & elegantiæ Symmachus Papa maximè ſtuduit. Sic enim in Pontificali libro, ac hujus Pontificis vita legitur: *Fecit Baſilicam S. Andreæ Apoſtoli apud B. Petrum Apoſtolum ubi fecit Ciborium ex argento, & Confeſſionem penſ. lib. centum, & viginti. Arcus argenteos tres penſ. ſingulos libras ſexaginta.*

Sub ſilentio pretereundum minimè eſſe cenſeo, locum iſtum ex præcitati Mallii lectione, dubium reddi; nam numer. 16. ſic ſcribit: *Infra Palatium verò Neronis eſt Templum Apollinis, quod nunc vocatur S. Petronillæ, in quo eſt reconditum corpus ejuſdem Virginis, ante quod eſt Baſilica S. Angeli, quæ vocatur Vaticanum, mirifico moſibo laqueatum auro, & vitro. Ideò verò dicitur Vaticanum, quia Vates, ideſt Sacerdotes antiquitus, canebant ibi ſua officia, ante Templum Apollinis: & ideò tota illa pars dextra Baſilicæ B. Petri, qua itur per Porticum Pontificum, & uſque ad Portam Argenteam, vocabatur Vaticanum. Ibique eſt aliud templum,*

A *quod fuit Veſtarium Neronis, quod modò vocatur S. Andreas: in cujus Altare Beatus Gregorius Papa, ut à noſtris majoribus accepimus, recondidit brachium Sancti Andreæ Apoſtoli, & B. Lucæ Evangeliſtæ, quæ cum magna devotione detulit à Conſtantinopoli.* Hæc Mallius, qui in hac ſua narratione de tribus præcipuè locis mentionẽ facit, nempè de Templo Apollinis in Eccleſiam Sanctę Petronillę converſo;
B ſecundò de Baſilica S. Angeli, tertiò de alio templo Veſtario Neronis dicto (quod Veſtiarium legendum eſt) in Eccleſiam S. Andreæ commutato. De Eccleſia S. Petronillæ, ubi nam fuerit, ambigendum minimè eſt, cum expreſsè illa indigitetur. Quæſtio igitur eſt de Baſilica S. Angeli, & Templo Sancti Andreæ. Locus Baſilicæ S. Angeli ex eadem Mallii lectione etiam erui-
C tur, nempè quod erat ante Templum S. Petronillæ. Dubium igitur remanet, ubinam S. Andreæ templum fuerit, quod antiquitùs Veſtiarium Neronis vocabatur. Hoc dubium nobis excitavit D. Petrus Paulus de Rubeis, ejuſdem Baſilicæ Beneficiatus, & in ejuſdem Baſilicæ hiſtoria valdè eruditus. At cum diligenti attentione præallegatum locum ab Alpharano, aliiſque Scriptoribus deſcriptum conſiderarem, ſitum obſervavi ante Apollinis templum, illummet fuiſſe, qui à Mal-
D lio deſcribitur pro Veſtario Neronis. Nam ſi attentè iſtius Auctoris vocem, *ibique* perpendamus cum dictis de Apollinis templo connectenda ſunt; cum Veſtiarium locus ſit, ubi aſſervantur veſtes. In hoc igitur loco, quando Nero dirus ille Imperator in Circo aurigabat, ut Svetonius narrat, veriſimiliter veſtes, aliaque Imperialia depone-

ponebat ornamenta, quando nempè pro Agitatore apparebat in Circo. Non obſtat, quod Mallius locum iſtum templum appellet, cum eâdem utatur voce in ipſo Apollinis ædificio, quod ptincipale, & non pars eſt, ut iſtud Veſtiarii. Quamobrem obſervo Mallium de vocum electione ſollicitum minimè eſſe, ut in hac eademmet narratione animadverti valet; quoniam Neronis Circum, Palatium appellat, cum ex hiſtoriis, Neronem nullum aliud Palatium ædificaſſe comperiamus, præter illud, quod ſuâ pretioſitate domus aureę Neronis nomen promoeruit; lapſus eſt enim Mallius in voce Baſilicæ, quam ædificii parti attribuit, cum propriè Baſilica Regium ſit ædificium, & non illius pars, immò altare, ut mox dicemus. Inſuper eumdem locum templum nominat, cum ſit templi veſtibulum. Non obſtat, quod eidem loco duo fuerint attributa nomina, quia in eodem tria aderant altaria; unde à Sanctorum nominibus; in quorum honorem ipſa altaria dedicata erant, locus ipſe nomen deſumpſit. Si enim obſervabatur altare, quod in veſtibuli medio ſitum erat, ac Sancto Andreæ dicatum, templum D. Andreæ denominabatur; ſi verò quis animo ſe convertebat ad altare S. Angeli eodem in loco ſitum, Eccleſiam S. Angeli locum illum appellabat; ut obſervamus hodie in Eccleſia S. Mariæ in Coſmedin, quæ dicitur etiam Schola Græca, quæque etiam alio vocabulo *Bocca della Verità* nominatur à marmoreo ſimulacro inibi extante. Item in Eccleſia S. Mariæ, & Gregorii in Vallicella, quæ ab aliquibus Eccleſia nova, ab aliis verò S. Philippus dicitur. Pariter in Eccleſia S. Mariæ novæ, quæ itidem à quibuſdam S. Franciſca, ſive S. Franciſca Romana vocitatur, nomina enim ſunt ad placitum. Quando igitur ædificia nota ſunt, ſub quocumque illa nominentur vocabulo, ſemper pro eiſdem innoteſcunt. Ex hactenus dictis concludi poſſe videtur, cum omnes Scriptores de Baſilica Vaticana tractantes, locum iſtum pro Eccleſia S. Andreæ deſignent, non obſtare, quod Mallius illam Baſilicam Sancti Angeli denominet, quia partem pro toto accepit. At unde digreſſa fuit oratio revertatur.

154. 155. Dexteram hujus veſtibuli in angulo ad Occidentem tenebat ſacellum, ſeu potius præmemoratum S. Angeli altare; ſiniſtram verò aliud S. Urſulæ, & ſociis dedicatum. Totus autem hujus veſtibuli, ſive Eccleſiæ tractus oblongus erat, habebatque in longitudine palmos 78. juxta tranſverſæ navis Baſilicæ latitudinem.

Hac in Eccleſia S. Andreæ celebrata fuit Synodus ſub Bonif. III. ann. 531. in qua dicitur, habita fuiſſe in Conſiſtorio B. Andreæ Apoſtoli; ubi notat Holſtenius in ſua Collectione Romana, à Pontificibus, & Epiſcopis Romæ Concilia celebrantibus, olim quæſitam fuiſſe viciniam Sacrarum Reliquiarum S. Petri Apoſtoli, ut coram eo quodammodo habita dici poſſent, idque deducitur ex Epiſt. XVI. S. Leonis Magni ad Univerſos Epiſcopos per Siciliam conſtitutos cap. 7. *Pari modo.* Alia Synodus à Symmacho Papa celebrata, fuit habita in Conſiſtorio Lateranenſi, ex quibus Synodis Cardinalium Congregationes, in quibus Epiſcoporum electiones fiunt, Conſiſtorii nomen deſumpſiſſe pro certo habeo.

SE-

SECTIO XII.

De iis, quæ exſtabant in Eccleſia Sanctæ Petronillæ Virginis, in Templo Apollinis.

TEMPLUM hoc à S. Paulo I. Pont. egregiè ornatum, dedicatumque S. Petronillæ Virgini fuit, exteriùs orbicularis, interiùs verò octangularis erat formæ, tegebaturque teſtudine, ſive tholo rotundo; longitudo ejus, ac latitudo inter ſe pares, palmos 75. adæquabant, altitudo verò palmos 55. Intra parietum craſſitudinem, juxta numerum angulorum, octo ſacella viſebantur, æqualia inter ſe longitudine, & latitudine palm. 20. ſingulaque diverſis altaribus ornabantur, quæ ferè omnia in ejus templi, Baſilicæque demolitione perierunt, quædam tamen eorum, ut ex libro Mallii, & Baſilicæ Martyrologio colligitur, hæc fuêre.

156. 157. Primò à dextris iſtius primi ſacelli, per quod ad dictum templum iter erat, aliud ſacellum erigebatur contra Occidentem, & Aquilonem, in quo erat conſpicuum altare S. Salvatoris, vulgò *De Abundantia* appellatum, quod ab Urſinorum domo erectum, atque dotatum, cum lapſu temporis inoleſceret, Neapolio de Urſinis Comes Manupelli reſtitui, in Teſtamento mandavit ibique cum ſuis majoribus, & Thoma de Urſinis Comite de Manupello S. R. E. Diacono Cardinali S. Mariæ in Dominica, ſepultus fuit.

158. Ponè hoc Sacellum in alio angulo ſequebatur alterum cum ara Sanctæ Mariæ Virginis ſub titulo Annunciationis, quod Maria de Comitibus jam labens reſtituit, dotavitque. Hujus à tergo, cum fundamenta novę Baſilicę ponerentur, ingens fovea inibi inventa, innumeris defunctorum oſſibus, è ſepulchris templi S. Petronillę effoſſis, oppleta fuit.

159. Non longè à prędicto aliud ſacellum fuit Meridiem, & Occidentem reſpiciens, habuitque altare non inelegans, quod prę ſenio nomen amiſerat.

160. Sequebatur exinde longè antiquius, atque elegantius ſacellum in Auſtrum S. Petronillę, filiæ B. Petri ſacrum, quod cum altari, ut jam diximus ſplendidiſſimè ornavit Sanctiſs. Pontifex Paulus I. & ſub eodem prædictæ Virginis corpus, viâ Ardeantinâ, maximâ cum pompâ translatum, in labro è marmore nobiliſſimo collocavit, cum hac inſcriptione.

Aureæ Petronillæ dulciſſimæ filiæ.

Intra ſacellum plura, nobiliſſimaque fuêre ſepulcra, inter quæ illud Agnetis Imperatricis Henrici II. uxoris, & aliud hoc longè pretioſius Mariæ Honorii Imperatoris conjugis. Proximè etiam tumulata fuit Thermantia Auguſta ejus ſoror, & ipſa etiam poſt mortem ſororis, uxor prędicti Honorii. Hoc Mariæ Imperatricis ſepulcrum Anno 1544. die 4. Februarii, ſub Paulo III. Summo Pont. cum fundamenta jacerentur novæ Baſilicæ, inventum fuit auro, argento, gemmiſque maximi pretii refertum, quæ ſingula recenſet Lucius Faunus in ſua Antiquit. Romę. cap. X. Sacellum hoc Ludov. XI. Francorum Rex ampliſſima dote locupletavit; duos ibidem inſtituendo Cappellanos, qui ter in hebdomada, pro anima dicti Regis, Miſſas celebrare tenerentur.

161. Ab

161. Ab hoc sacello aliud petebatur, cum ara, cuius nomen, & Auctor prorsus latent.

162. 163. Hoc excipiebat alterum in Orientem simile superioribus, unde aditus in templum Matris Deûm, postmodum S. Mariæ de Febribus nuncupatum. Hoc aditu mediante dicta duo templa connectebantur, ejusque à sinistris inter Ortum, & Boream intra Ecclesiam S. Petronillæ, absidula cum altari conspiciebatur, cujus nomen ignotum est. Ast tota Ecclesia B. Petronillæ solo æquata, in nova Basilica inclusa fuit, fornicibusque pavimentum ejusdem Basilicæ sustinentibus concamerata, & Christifidelium sepulcris addicta. Ubi verò prædictum erigebatur sacellum, sepulcrum repertum fuit, in quo penè innumera Fidelium cadavera, è Basilicæ antiquæ loculis, & ex Ecclesiis adjacentibus eruta, condita fuêre.

164. 165. In medio autem prædicti aditus, sive transitus in Orientem, ara S. Joannis Chrysostomi visebatur, quatuor columnis porphyreticis fulta, nobilique marmoreo tegmine cooperta. Sub hac ejusdem S. Joannis Constantinopoli translatum corpus maximâ populi, & præcipuè fœminarum frequentiâ colebatur. Augebatque ejus venerationem lapis quidam Ægyptiacus, supra quem plurimorum SS. Martyrum corpora cruciata fuêre, de quo etiam diximus supra sub n. 91. Porrò lapis ipse exinde in Basilicam translatus fuit, & prope portam Guidoneam locatus; corpus verò S. Joannis Chrysostomi intra templum Sanctæ Mariæ de Febribus. Hinc inde etiam huic aditui, erant aulę Sanctimonialium, vulgò *le Murate di S. Pietro*, quæ inde propè Oratorium S. Gregorii, & Secretarium, ultimò ad nobiliora Urbis cœnobia translatæ fuêre.

SECTIO XIII.

De iis, quæ in Templo S. Mariæ de Febribus olim extabant.

Hoc S. Mariæ de Febribus templum; simile omnino alteri S. Petronillæ supra descripto erat; ejus forma octangularis, ac rotunda, latitudo, ac longitudo per diametrum palmor. 75. habebatque in parietum crassitie octo sacella, singula singulis in angulis. Adhuc integrum in Basilicæ Sacrarium conversum cernitur. Duo hæc maximæ vetustatis templa coniunctim, extructa, atque per eum aditum, sive transitum, quem descripsimus, connexa, à quo excitata fuerint ignoratur. Verisimile tamen est Ethnicorum opus fuisse, qui in medio Circi erigebant templa, cum hæc in medio Circi Caii Neronis extructa essent, & Majorum traditione acceptum sit unum ex his, illud videlicet S. Petronillæ, Apollinis, sive Solis templum fuisse; alterum verò, nempè S. Mariæ de Febribus templum Matris Deûm, de quo disseruimus supra in principio, & num. 162. Modò hujus templi descriptionem aggrediamur.

166. 167. A dextris igitur sacelli, per quod in templum aditus erat, sequebatur aliud cum altari, inter Occasum, & Austrum situm, sed cui Sacrum esset olim quoque ignorabatur.

168. Juxta hoc aliud pariter in Austrum SS. Lamberto, & Servatio Episcopis erat dedicatum, ac à Georgio de Cæsarinis Basilicæ Vaticanæ Cano-

nico, & Apostolicæ Sedis Protonotario amplissimâ dote locupletatum. Hoc autem Canonicorum sacellum appellabatur, eò quòd inibi corpora Canonicorum sepulcro mandari consuetum esset. Item hoc in sacello repositum fuit, ut supra diximus, corpus S. Joannis Chrysostomi, cui etiam altare, à Julio Antonio Sanctorio S.R.E. Cardinali tituli S. Bartholomæi in Insula, tunc S. Severinæ Archiepiscopo, dicatum fuit.

169. A prædicto sacello in alterum iter erat inter Meridiem, & Ortum positum, in cujus parietibus super altare depicta Salvatoris imago conspiciebatur, cæterum cui Sacrum, vel à quo erectum, sive dotatum esset, oblivioni datum est. Præcipuum ejus decus fuêre B. Petri Cathedra, cui insidebat, cum Pontificalia munia exerceret, de cujus identitate eruditam texuit Dissertationem bo.me. Franciscus Maria Phæbeus Archiepiscopus Tarsensis. Culcitra etiam Martyrum, quâ eorumdem corpora cooperiebantur, cum in Basilicam sepelienda deferrentur, eodem in sacello asservabatur.

170. Multò nobilius erat hoc, quod post prædictum sacellum adibatur in Ortum vergens, SS. Andreæ, & Jacobo Majori Apostolis dicatum, exornatumq; magnificentissimè à Calisto III. Summ. Pont. altari marmoreo, cum eorumdem Apostolorum simulacris è marmore candidissimo, inibi extructo; necnon eximiæ structuræ sepulcro, in quo tamen haud sepultus fuit, sed in tumulo quodam instar aulæ concamerato, in penetralibus hujus sacelli. In prædicto autem tumulo posita quoque fuêre corpora Alexandri VI. Pontificis, & Henrici Borgiæ, Gandiæ Ducis filii S. R. E. Diaconi Cardinalis, è priori, in quo jacuerant loco, translata. Quin etiam juxta præfatum Calixtum III. sepulti fuerunt, præter quamplurimos Protonotarios Apostolicos, Pontificum familiares, & cujuscumque ordinis S. Apostolicæ Sedis Ministros, tres Cardinales Hispani, videlicet, Franciscus Lloris Valentinus, S. Mariæ Novæ Diac. Cardinalis, Joannes Borgia Presbyter Cardin. tit. S. Susannæ, & Joannes Lopez Præsbyter Cardinalis, tituli S. Mariæ Trans-Tyberim.

171. Ab hujus sacelli tergo magnus ille obeliscus jacebat, qui antequam à Constantino Cesare Caii Neronis demoliretur Circus, in ejus medio olim steterat, cujus in summitate pomum ex ære deauratum erat, in quo Julii Cæsaris cineres fuisse conditas fama deprædicabat. Hunc fel. recordat. Xystus V. Pont. Max. in medio areæ maximæ, ante hanc Basilicam, summa cum impensa, tum populorum admiratione, supra augustam basim erigi imperavit, & vulgò appellatur *la Guglia di S. Pietro*. De hoc, aliisque obeliscis Romam advectis integrum, ac valdè eruditum edidit tractatum, Italico idiomate, Michaël Mercatus, qui ejusdem Xysti V. ævo floruit. Cogor hìc tanquam veritatis amans palinodiam canere; nam in capite III. mei operis Veter. Monim. part. 1. dixi supramemoratum Michaëlem, de Leonibus, quos antiquitus sub isto fuisse obelisco fama deprædicabat, ne minimam quidem fecisse mentionem; cum re verà in cap. 39. illorum meminerit, dicatque tunc vulgi fuisse opinionem, dictum obeliscum quatuor sustentasse Leones. Deinde erutâ terrâ, quæ obe-

obeliſci baſem occultabat, non Leones, ſed illorum loco aſtraguli fuêre reperti.

172. Juxta hoc ſacellum Caliſti III. videre erat alterum B. Mariæ de Febribus nuncupatum, quod præcipuum fuit, & toti templo nomen impoſuit. In ejus altaris pariete antiquiſſima, ac ſummæ venerationis inerat imago, B. Mariæ Virginis filium amplexantis; & hinc inde, paulò inferiùs, Pontificũ, Cardinalium, Regum, aliorumque tam Eccleſiaſtici, quàm Laicalis ordinis nobilium Virorum, atque mulierum, Dei Genitrici ſe commendantium imagines. Hæc autem pictura Baſilicę Secretario diſiecto, & hoc templo in Sacrarium cedente, cum toto pariete avulſa, juxta Oratorium S. Gregorii, translata fuit. Ex qua translatione accidit, ut ſacellum, & Templum S. Mariæ de Febribus, Sacrarium Baſilicæ appellaretur.

173. Huic proximum aliud olim extabat ad Aquilonem, quod tamen, cui dicatum eſſet, omninò latebat. In eo autem plura, egregiaque Virorum illuſtrium ſepulcra conſpiciebantur, quibus deinde in hujus templi demolitione diſiectis, cadaverum ibi jacentium oſſa, in polyandrium ſub altare majus novæ Baſilicæ, fuerunt translata.

174. Denique contra Aquilonem, & Occidentem, poſtremum Beneficiatorum, & Clericorum Baſilicæ, erat ſacellum, Sanctiſſimæ Trinitatis indigitatum, Sanctiſq; Martyribus Coſmę, & Damiano ſacrum, ac ſplendidè ab Anſuino Beneficiatorum Priore dotatum. Hujus in medio ſub pavimento eorumdem Beneficiatorum, & Clericorum fuerunt ſepulcra; ſupra verò

A juxta parietes, tumuli lateritii Alexandri VI. Papæ, & Henrici de Borgia Cardinalis, in quibus eorum corpora jacuêre, antequam in ſacellum Caliſti III. deferrentur, ut ſupra jam dictum eſt. Hæc de hoc templo, necnon de totius Veteris Baſilicæ, templorumque adjacentium mole, & ornatu indicata ſatis ſuperque exiſtimari poſſe arbitramur, à nobis præcipuè, qui levi B calamo hęc deſcribenda ſuſcepimus, cum plurimi egregii Scriptores non deſint, qui luculentiſſimos, feliciſſimoſque de Baſilica S. Petri cęterarum totius Chriſtiani Orbis Eccleſiarum ſplendore, & auguſtâ magnificentiâ tractatus ediderint.

SECTIO XIV.

De exterioribus partibus ad Baſilicam Vaticanam ſpectantibus.

C HÆSIMUS hactenus in deſcriptione interiorum partium hujus Baſilicæ, modò extra eamdem vagemur, & ad circumjacentes ędes, quę non ob ſtructuram tantummodò, verùm etiam ob antiquorum Chriſtifidelium pietatem, ac religionis fervorem, non in paucis commendabiles ſunt, oculos convertamus. Ut verò rem altiùs or- D diar, pauca prępmittenda mihi videntur de Monachorum ordinibus, atque inſtituto in Urbem introducto, circa annum Chriſti 340. quod ſic evenit. Cũ Anaſtaſius Alexandrinorum Epiſcopus ab Arrianis ſuâ ſede fuiſſet pulſus, Romam venit, atque hìc Monachorum Ægyptiorum inſtitutionem, & admirabilem vitam Magni Antonii adhuc viventis à ſe deſcriptam, promulgavit. Quare ſimul, & admira-

 tionem,

tionem, & ad conſectandæ vitæ monaſticæ ſtudium plurimas ex Romanis fœminis, nobiliſſimaſque incitavit, ut S.Hieronymus teſtatur Epiſtolâ 16. ad Principiam Virginem. Hinc autem non irrationabili conjectura argui poſſe crederem, Monaſteria circa Apoſtolorum ſepulcrum fuiſſe constructa, utpote, quæ non parum ſuâ ſolitudine hujuſmodi inſtituto conformarentur, dum Vaticana Baſilica extra Urbem tunc temporis poſita erat. Noſtra hæc conjectura ex ipſiſmet Monaſteriis circa hanc Baſilicam excitatis, deſcribendiſque, clariùs apparebit. Hæc autem quinque fuiſſe conſtat ex duabus conceſſionibus, unâ Joannis XIX. qui floruit anno 1014. & alterâ Benedict. IX. qui vixit anno 1034. in favorem Petri Epiſcopi Sylvæ Candidæ factis, ut apud Ughell. videre eſt Tom. I. paginâ 108. Ibi enim hæc Monaſteria numerantur, videlicet S. Stephani Majoris, & Minoris, SS. Joannis, & Pauli, & B. Martini, atque S. Theclæ. At præter hæc aliud apud Bibliothecarium in Vita Leonis III. reperio, nempè Monaſterium in Hieruſalem, de quo infra dicemus ad lit.aa. Verùm præterito ſeculo trium tantummodò ſupererant parietinæ, de quibus infra.

a. Per eam igitur antiquiſſimam januam, versùs Occaſum, quã ſupra jam indicavimus ſub n. 13. Tab. VII. facilis erat aditus ad proximum Monaſteriũ S. Martini, cujus etiam ſitus oſtenditur in dicta Tabula ſub lit. a. De hoc Monaſterio mentio fit in dicta vita Leonis III. hiſce verbis. *Pari modo & Monaſterium S. Martini Confeſſoris, atque Pontificis, ſitum ubi ſupra,* (videlicet prope Eccleſiam B. Petri Apoſtoli) *quod nimiâ fuerat vetuſtate quaſſa-* A *tum, penè omne à fundamentis reſtauravit.* Hìc autem perpendendum Leonem creatum fuiſſe Pontificem Anno 795. ac proinde cum ab anno 340. (quo tempore, ut diximus Romæ Monaſteria conſtrui cępere) uſque ad pręfatum Leonem anni 455. effluxiſſent eo temporis ſpatio fabricas corruiſſe, adeòut jure Bibliothecarius hoc Monaſterium nimiâ vetuſtate quaſſatum tradiderit. De hoc etiam Monaſterio B Scriptor vitæ Leonis IV. in eodem Libro Pontificali ſic ait: *Hic primùm* (nempè Leo) *à Parentibus ob ſtudia literarum in Monaſterium B. Martini Confeſſoris Chriſti, quod foris muros hujus Civitatis Romanæ, juxta Eccleſiam B. Petri Apoſtoli ſitum eſt, quouſque ſacras literas plenitùs diſceret ſponte conceſſit. Ubi non ſolùm literas didicit, verùm etiam in ſtudio Sanctæ converſationis, non quaſi puer, ſicut tunc erat, C ſed velut perfectus Monachus mãſit. Cujus etiam piæ cõverſationis exemplo alii ſub eodem Monachico degentes ritu, Omnipotenti Domino plus devotè ſerviebant.* Ex quo Monachus huic Baſilicæ in Divinis inſerviſſe deducitur, ut narravimus ſupra num. 39. & Monaſteria literarum fuiſſe ſeminaria, è quibus diverſi Romani Pontifices prodiêre, qui Eccleſiæ Romanæ alumni appellabantur, D ac nutriti in aula Romana. In hac quoque vita hæc habentur: *Idem egregius Pontifex in Monaſterio S. Martini, quod B. Petri Apoſtoli Baſilicæ cohæret, ad laudem, & gloriam ipſius B. Martini oraculi pulchritudinis veſtem perfecit, habentem hiſtoriam ſupramemorati Sancti jacentis in lecto, cum effigie Salvatoris Domini noſtri Jeſu Chriſti:* Idem inferiùs repetitur, ſcilicet: *In Monaſterio S. Martini, quod ipſius Apo-*

Apostolorum Principis Ecclesiæ cohæret, A fecit *lucernam ex argento fusilem, ac bimixtam pens. lib. viginti septem, & dimidiam*. Demum ibidem scribitur: *Monasterium S. Martini, quod longo senio erat casurum miris domorum ædificiis restauravit, & ad honorem meliorem, quam prius fuerat, funditus decoravit*. Alia de hoc Monasterio leges in vita Benedicti III. qui præfato Leoni successit.

b. Huic autem proximum aliud extitit Monasterium, sed longè majoris operis atque molis, ut ex superstitibus parietinis argui valet; locum, & Ichnographiam vide in eâdem Tabula VII. lit. b. Dicebatur hoc Monasterium S. Stephani Majoris ad differentiam alterius Minoris, de quo infra lit. f. ac in vita Leonis III. narratur, ibi: *Præsertim igitur & Monasterium S. Christi primi Martyris Stephani, quod appellatur Cata Galla Patritia, quod præ nimia vetustate jam emarcuerat*, C *atque ex parte corruerat, idem præsagus Pontifex* (scilicet Leo) *certamen ponens à fundamentis simul cum Oratorio firmum jacens fundamentum, in meliorem erexit statum*. Gallam istam præclaram eam fœminam fuisse puto, Theodosii Junioris filiam, ac Constantii Cæsaris uxorem, necnon Valentiniani III. Matrem, non tam nobilitate, quàm religione insignem, cum sacra plurima ædificia Leonis I. Sanctissimi D Pontificis hortatu construxerit, atquè ornaverit; de qua nobilissima fœmina diximus etiam in nostro opere de Vet. Monim. part. I. cap. 23. & 24. Sexcentis circiter annis Monachi in eodem Monasterio permanserunt, donec illud Leo IX. Capitulo prefatæ Basilicę univit. Ejus autem quædam adhuc vestigia supersunt, in exiguam tamen Ecclesiam conversa, quæ Abissinorum, seu Æthiopum nationi, ab Eugen. IV. concessa creditur. Plura de hoc celebri Monasterio referre valerem; sed brevitati studendo abstineo, Lectoremque ad sæpecitatum Turrigium pag. 327. & 480. remitto

c. Litera Ecclesiam Sancti Andreæ à Symmacho Papa constructam designat, de qua etiam egimus supra B sub numer. 153. Ejus longitudo palmos 78. æquabat. Tria in eadem erant altaria, primum ad sinistram ingressus, cujus ob vetustatem denominatio ignota erat. Secundum ad dexteram D. Michaëli Archangelo dedicatum, ac S. Angeli Vaticani nomine insignitum, Musivoque opere erat ornatum. Tertium verò altare in medio Ecclesiæ, in honorem S. Andreæ Apostoli, erectum fuerat. Alia de iisdem altaribus diximus sub num. 153. 154. & 155. in Pontificali libro, ac vita Joannis VI. legimus, Pontificem hunc hac in eadem Ecclesia ambonem noviter fecisse.

d. Templum S. Petronillæ dicatum, extra formæ orbicularis, intus verò formæ octangularis ab Honor. I. Summ. Pont. extructum, ut in Pontificali, ac ejusd. Pontificis vita. De hoc templo disseruimus sub. n. 153. & seqq.

e. Templum S. Mariæ de Febribus de quo itidem sub num. 162.

f. Monasterium S. Stephani Minoris. Duo Monasteria ad ejusdem Sancti honorem fundata fuisse reperio, ut nuper lit. b. retuli; unum sub denominatione Cata Galla, alterum Cata Barbara, quamobrem ea ex nominis affinitate confunduntur, ac unum, & idem esse existimantur; contrarium tamen

arbi.

arbitror, nempe primum tamquam A majus, & magnificentius à Galla Placidia; secundum verò à Barbara Patritia fuisse constructa; nam Græca vox κατὰ plures habet significationes: hìc autem nil importare putaverim præter particulam *in*, adeò ut genuinus sit sensus, in Galla placidia, & Barbarâ Patritiâ; ex eo quia Monasterium in prædio, vel in ipsius Gallæ Placidiæ bonis constructum fuerit, ut dicimus B de hac Basilica, quæ cum in Campo Vaticano excitata sit, Basilica S. Petri in Vaticano appellatur.

g. Canonicorum habitatio, vulgò *Canonica* à Nicolao III. qui sedit anno 1277. ampliata.

h. Auctor est Alpharanus; hìc olim duas extitisse Ecclesias, quarum nomen ignotum erat, atque ipsæ, in novæ Basilicę constructione, fuêre demolitæ. Putat tamen earum alterã, versùs Oc- C casum, fuisse Monasterium, appellatamque Ecclesiam SS. Joannis, & Pauli; alteram verò, contra Orientem, SS. Sergii. & Bacchi, ut ex librorum lectione, ac monimentis magnarum domorum inibi repertis, facillimè coniici poterat. Monasterium hoc SS. Joannis, & Pauli à S. Leone I. in ejus vita constructum reperio, & fortasse unum ex illis fuit, quod Galla Placidia, ut supra narravimus, excitavit.

i. Prædicta verò Diaconia SS. Ser- D gii, & Bacchi antiquitus Oratorium tantùm erat, quod Gregorius III. anno 732. in ampliorem redegit formam, eidem omnia concedens, quæ in Diaconiæ usum necessaria esse videbantur. Quænam verò ista concessio fuerit ex Hadriani I. vita deducitur, ubi sic: *Idem egregius Præsul* (nempè Hadrianus) *Basilicam B. Hadriani Martyris, & SS. Cosmæ, & Damiani à novo restauravit, Diaconias constituit, in quibus, & multa bona fecit per suam sempiternam memoriam, concedens agros, vineas, oliveta, servos, ancillas, & peculia diversa, atque res mobiles, ut de reditu eorum crebris exactionibus Diaconiæ proficientes, pauperes Christi reficerentur.*

Tres huic similes Diaconias, idem Pontifex propè Basilicam Vaticanam erexit, ut in ejusdem vita ibi: *Hic coangelicus Vir divinâ inspiratione ignitus constituit Diaconias tres, foris portam Beatorum Apostolorum Principis, idest unam quidem Sanctæ, & gloriosæ semper Virginis Dei Genitricis Mariæ Dominæ nostræ, quæ sita est in atrio; aliam verò suprascriptæ, & intemeratæ Dominæ nostræ, quæ sita est foris portam B. Petri Apostoli in capite porticus. Nec non & aliam Diaconiam, quæ appellatur Sylvestri juxta hospitale S. Gregorii. Quas suprascriptas Diaconias hic almificus vir in abditis, sine misericordiæ fructu reperiens noviter restauravit, ubi & dona plurima mobilia, atque immobilia pro remedio animæ suæ obtulit, & constituit, ut per unamquamque hebdomadam, quintæ feriæ, die cum psallentio à Diaconia usque ad balneum pergerent, & ibidem dispensatione per ordinem pauperibus consolari, atque eleemosynam fieri*. Verùm de tribus his posterioribus Diaconiis nullam apud scriptores de Vaticana Basilica mentionem reperii.

k. A tergo veteris absidis à Cl. Viro Probo, Prætorii Præfecto, qui vixit sub finem IV. seculi, templum magnificum constructum fuit, quod in Tabula Ichnographica lit. K. designat. De hoc Probo, Probaque ejus uxore foemi-

fœmina non ſolùm genere, verùm A
etiam ſanctitate illuſtri, plura ſcripsêre elogia SS. Joannes Chryſoſtomus, Auguſtinus, & Hieronymus, ac recens Aringhus in ſua Roma ſubterranea To. 1. lib. 2. cap. 10. ubi marmoreum ſarcophagum miris cælaturis elâboratum, ac tres icones, diverſos ejuſdem ſarcophagi aſpectus repræſentantes, refert, in quo ipſum Probum cum uxore tumulatum fuiſſe narrat citatus Arin- B
ghus, ad quem curioſum Lectorem remitto. Sarcophagus iſte in ſacello ad lævam ingreſſus Baſilicæ extabat, ac pro Sacro inſerviebat fonte; hic verò, præſenti anno 1692. quo hæc ſcribimus, ab eodem loco amotus, & in quadam camera prope Crucifixi ſacellum, repoſitus.

l. Cœmeterium Vaticanum, ſive Fontis S. Petri deſignat.

m. Bibliothecæ Pontificiæ locum cum pluteis demonſtrat, quamplurimis C
antiquiſſimis Codicibus refertæ, qui in novam Bibliothecam Vaticanam deinde tranſlati fuêre.

n. Sacrarium antiquum pro ſupellectili aſſervanda, ſupra quod erant magnæ aulæ, & cubicula pro Baſilicæ miniſtris, ejuſdemque Sacrarii cuſtodibus.

o. Magnum, & perantiquum Oratorium, quod tamen cui Sanctorum olim dicatum eſſet ignorabatur, quod poſtmodum b. m. Antonius Cardinalis D
Illerdenſis primævo nitori reſtituit.

p. Aliud non imparis molis Oratorium extra Baſilicæ latera protenſum, quod cum altari à b. m. Baptiſta Zeno Veneto S. Mariæ in Porticu Cardinali extructum fuit.

q. Sacellum à Xyſto IV. extructum, atque ornatum, necnon locupletiſſimâ dote auctum, ibique ſedilia lignea triplicis ordinis, juxta tres Clericorum ordines, in magnificentiſſima Baſilica divinas perſolventes laudes, ſtabilivit. Binos quoque Beneficiatos, ac totidem Clericos Xyſtinos nuncupandos adjunxit, multa quoque ſacra lipſana in altari repoſuit, plurimaſque indulgentias aram D. Antonii viſitantibus impertivit. De hoc eodem ſacello diximus ſupra ſub num. 66.

r. S. Thomæ Apoſtoli Oratorium, à Symmacho Summo Pontifice, qui ſedit in fine V. ſeculi extructum.

ſ. Aliud adeò venerandæ antiquitatis Oratorium erat, ut & à quo ædificatum, & cui nam Sancto dicatum eſſet penitus lateret. In hoc inde tranſlatæ, clauſæque vixerunt Sanctimoniales, vulgò *le Murate di S. Pietro*; quæ ut num. 166. indicavimus inter templa S. Mariæ de Febribus, ac Sanctæ Petronillæ juxta ſacellum S. Joannis Chryſoſtomi quibuſdam in aulis antiquitus clauſæ degebant. Poſtmodum verò jubente B. Pio V. in alia Urbis Monaſteria commigrârunt.

t. u. Duo annexa Monaſteria, nempè S. Soſii, & S. Apollinaris, quæ à ſupradicto Symmacho Pontifice extructa fuiſſe Panvinius, & Alpharanus arbitrantur, cum eorumdem Monaſteriorum in hujus Pontificis vita mentio habeatur.

x. Poſt hæc Oratoria antiquiſſimũ ſequebatur ædificium, S. Ambroſii Eccleſia denominatum, cum eidem Sancto Epiſcopo, Eccleſiæque Doctori dicatum eſſet. Hujus in Eccleſiæ demolitione, ac in egeſtione terræ, pro novis fundamentis Cappellæ Gregorianæ jaciendis, multa Chriſtianorum corpora reperta fuêre, quæ ante pectus aureas pendentes capſulas habebant,

in

in quibus una ex parte literis Græcis Sanctiſſimum Chriſti nomen inſculptum erat, ut vides:

Ex altera autem columbarum effigies, quæ cum pacis ſymbolum ſint, per hæc hieroglyphica denotabant defunctorum animas, in pace ad Dominum evolaſſe, ut ex Aringho lib. 3. cap. 2. colligi valet. His in capſulis Evangelium S. Joannis in charta deſcriptum nonnulli incluſum fuiſſe autumant, atque inde tum tempore, tum loci ſquallore ac fęditate in pulverem verſum, quem antiquorum Chriſtianorum ritum deferendi è collo pendulum Evangelium deſcripſimus in noſtro opere de Veter. Moniment. part. 1. cap. 16.

y. z. Duo perantiqua Oratoria, quorum ob nimiam vetuſtatem memoria perierat.

aa. Sequebatur hinc vetus Eccleſia, in tres naves diviſa, ut olim mos fuit, ac argui poteſt ex illis, quas in noſtro præfato opere de Veter. Moniment. allegavimus, pretioſiſque novem columnis hinc inde ſuffulta, ac S. Vincentio Martyri dedicata. Hæc olim Monaſterium in Hieruſalem vocabatur, de quo ſermo eſt in vita Leonis III. ubi ſic: *Fecit autem, & in Monaſterio Hieruſalem, quod ponitur ad Beatum Petrum Apoſtolum caniſtrum ex argento penſans libras duas*. Itidem in Leone IV. legitur ſimiliter. *Et qui in venerabili Monaſterio Hieruſalem, quod juxta Eccleſiam B. Petri Apoſtoli ponitur fecit veſtem de fundato cum orbiculis in circuitu ornatam cum liſta de chryſoclavo cum velis, & imizino duobus, & de fundato tribus*. Monaſterium hoc Grimaldus, à Martinello citatus, aſſerit ſub Alexandro III. Eccleſiam S. Vincentii appellatam fuiſſe; ac anno 1561. novi templi cauſâ exciſam, ac ad cellæ vinariæ uſum jam dudum redactam, obliteratis vetuſtate picturis; ornatas naves fornicatas licet anguſtas, oſtium ad Ortum Solis habuiſſe, ex quibus decem, & octo columnæ integræ marmoris Glareati 20. ferè palmorum fuerunt repertæ. Poſtmodum verò Collegium evaſit, ac in ea Canonici cum Archipresbytero (nō tamen Cardinali) commorabantur. Deinde Nicolaus V. hanc ſuppreſſit Collegiatam, illiuſque fructus Capitulo, & Canonicis Vaticanæ Baſilicæ univit. Plura de hac Eccleſia ſcribit Severanus de ſeptem Urbis Eccleſiis, ad quem Lectorem remitto.

bb. Gradus per quos ad Palatium Pontificium aſcendebatur:

cc. Oratorium S. Gregorii de Palatio appellatum, in quo corpus ejuſdem Sancti à Greg. IV. tranſlatum fuit.

dd. Secretarium ubi olim Romani Pontifices, dum è Laterano ad Eccleſiam S. Petri accedebant, veſtes Pontificias ad divina peragenda aſſumebant.

ee. Veſtibulum Secretarii, ubi plures Pontifices ſepulti jacuēre. Non procul ab hoc loco die 29. Septembris præteriti anni 1689. occaſione quâ ibi morabatur currus Eminentiſſimi de Lauræa, Mulæ terram percutiendo, foveam aperuerunt, in qua marmoreus erat ſarcophagus, qui effoſſus infraſcriptam inſcriptionem oſtendit, videlicet:

Fe-

Felix. Sanctæ. fidei. vocitus iit
in pace . Cujus tantus amor. & caritas.
retenetur. ab amicis
in aueuo . Qui cum es.set. fuit
Solacius. & misericors. omnibu
snotus . Agrippina . fecit .
Dulcissimo suo Marito
Cum quem. vixit. sine. lesione
animi. annos III. & MX. fuit in
Sæculum. quod vixit. ann.
XXXII. dep. XIII. Kal. Sep. Valen
tiniano. N. P. & Victori Consf.

Quibus solæcismis præfata inscriptio scateat, latinæ linguæ periti judicent; quo tempore autem fuerit exarata ex ipsis Consulibus elicitur, qui anno Christi 371. Consulatum ambo gesserunt literæ N. P. Nobili Puero denotant.

Ut magis Lectoris curiositati indulgeam, locum ubi sarcophagus inventus fuit in sæpecitata Tabul. VII. lit. Δ. ostendo.

ff. Ecclesia S. Salvatoris de Ossibus, sive in Magello, aut Macello, vel de Torrione. Ecclesia hæc nunc profanata est, unitaque Palatio Sanctissimæ Inquisitionis. Eamdem à Carolo Magno fundatam fuisse tradunt Turrigius, & Martinellus, quorum testimonia hìc referimus. Turrigius igitur pag. 525. hæc se reperisse asserit in quodam Ms. Codice continente Ecclesias, Hospitalia, Monasteria Basilicæ Vaticanæ subjecta videlicet: *Item subjicitur dictæ Sacrosanctæ Principis Apost. de Urbe Eccl. S. Salvatoris de Terione, quæ à Carulo Magno Imper. ad sepulturam omnium Ultramontanorum, & omnium quorumcumque, ubicumque, & qualitercumque ad Urbem venientium pauperum, vel divitum, nobilium, vel ignobilium quocumque decedentium in hac alma Urbe Roma, vel in circuitu ejus à Sutrio usque ad Ananiam, vel Alb. fuit concessa Basil. S. Petri cum possessionibus, juribus, & utilitatibus suis ab ipso Carulo primo Imperatore, & Leone Papa IV. (idest III.) Consuetum fuit tamen de bonis Cameræ dictæ Basilicæ dari in festo Salvatoris comedere triginta pauperibus pro redemptione animarum omnium Fidelium defunctorum, & oleum pro festo. Tamen oleũ, et comestio pauperũ fuerũt taxata Sacerdoti in viginti pauperes, & Sacerdos cætera facere teneatur, de quo pauperes malè possunt sustentari. Tenetur etiam de more Capitulum Basilicæ supradictæ totum, ut Collegium, ire illuc in festo ejus, & vesperis vigiliæ, & in vesperis festi, & post vesperas, cantare vesperos, & vigilias defunctorum, & postea Sacerdos indutus pluviali violaceo cum Acolitis, cum candelabro, & faculis accensis, incenso, & aquâ benedictâ ire per sepulturas, & cœmiterium supradict. omnibus aliis dictæ Basilicæ Institutis procedentibus, & cantare psalmos pœnitentiales. Quibus completis Sacerdos, & Clerici S. Salvatoris prædicti debent omnibus, & singulis dictæ Basilicæ, qui ministrant, & officialibus vinum bonum propinare affluenter, & dare pyra, mala, nespula, castanea, nuces, & hujusmodi. Ante statutum D. Nicolai PP. III. Capitulum monebat (idest faciebat) ibi bonam distributionem de bonis Cameræ Basil. supradicto Sacerdoti ipsius Ecclesiæ S. Salvatoris. Cura Peregrinorum connectitur infirmorum, qui Sacerdos eisdem debet Sacramenta Ecclesiastica ministrare. Bona autem omnia reliqua Peregrinorum quorumcumque, qualitercumque, & quomodocumq; ad ipsam Sacrosanct.*

Basilicam provenientia devolvuntur, ut Dopnus Leo Papa IX. eidem Basilicæ concessit, & est usque in hodiernum diem inconcusfè servatum. Hæc Turrigius; Martinellus verò in sua Roma Sacra, ac in eadem Ecclesia sic scribit: *Narratur, quod Leo PP. IV.* (idest III.) *ædificavit unam Ecclesiam in civitate nova Leoniana, juxta murum in prædium, quod dicitur Magelli, non longè à monte, qui vocatur Vaticanum ad utilitatem sepeliendi egenos in honorem Salvatoris Domini nostri Jesu Christi. Et idem Imperator libenti voto augeri cupiens, atque ampliari, Altare ibi consecrare fecit, & maxima reliquiarum congeries condiri statuit in honorem Salvatoris, & Stephani Protomartyris, S. Laurentii, & Beatorum Joannis & Pauli, ibique condidit de vestimentis Sancti Stephani Protomartyris, ac unam parapsidem plenam de carbonibus, quibus ustus fuit S. Laurentius, & duabus costis S. Joannis, & Armilla Pauli, & duas torques de Sergius, & Bacchus, & Bacchus Primicerius, & Secundicerius, & bojam* (idest funem) *de collo Alexandri V. Papæ.* (idest quintus à S. Petro) *& de capillis ejus quantum pugillo capere potest. Concessit unam Curtem, quæ dicitur Maceranum, novem filas ad Sale faciendum, quas emerat à Joanne Portuense Episcopo, Cruces, Calices, coclearia, forficulas, & alia paramenta, necnon Crucifixum argenteum lib. 60. cum suis gabbathis, sive lampadibus. Voluitque, ut in dicta Ecclesia forent perpetuò tres Presbyteri, & duodecim Clerici tonsis comis de Aquitanio, & alias, prout latiùs continetur in dicto privilegio Dat. Ann. 797. Indictione 7. in Palatio juxta Vatican. ad Basilicam Sancti Petri, mense Decembri, die 22. Alcuino, & Fredigardo Cancellariji.* Has desumpsi subscriptiones ex eodem Turrigio pag. 487. ubi notatur; quod licet in supradicto privilegio nomen Leonis IV. & Caroli Magni legatur, nullum propterea adesse errorem, eò quod Leo III. dictus fuerit etiam IV. ex Chronic. Ms. à Ricaredo Monacho Cluniacense in Biblioth. Vaticana num. 3765. ubi post Sergium II. ponit quemdam Leonem III. ac idem ponitur à Martino Polono. Quin etiam Leo III. sub nomine IV. habetur in diplomate Leonis IX. in Archivo Basilicæ, confirmantis dictam Ecclesiam S. Salvatoris à præfato Carolo Magno, & Leone IV. constructam.

gg. Xenodochium, sive magna domus, quæ in plures aulas, cubiculaque distributa erat à nonnullis Pontificibus ampliata fuit; præsertim verò à Gregorio XIII. In hac autem domo Summi Pontifices S. Gregorium Magnum imitantes, per idoneos Ministros ibi institutos XIII. Peregrinos ad Apostolorum limina confluentes, ad mensam quotidie suscipiebant, qui mos nuper in Palatio Vaticano, & dum hæc imprimuntur in quirinali sæpè præsente Pontifice observatur. Porrò hæc domus loco antiqui Xenodochii á præfato S. Gregorio in platea Vaticana constructi, & aliorum duorum, quæ Stephanum II. auctorem habebant, & propè eandem Basilicam erant, successit.

hh. Ecclesia S. Apollinaris ab Honor. I. ædificata, ut ex ejus vita, ubi sic: *Itē fecit Basilicā B. Apollinaris Mart. in Urbe Romana in Porticu B. Petri Apostoli, quæ appellatur Palmaria à solo, ubi dona multa largitus est, & decrevit,*

vit, ut per omnem hebdomadã ſabbatho die exeat Litania ad B. Apollinarem, & ad B. Petrũ Apoſtolum, cum hymnis, et cãticis populus omnis occurrere debeat.

ii. Quatuor marmorea meniana, quæ à Xyſto IV. & Innocentio VIII. inchoata, ab Alexandro VI. fuêre perfecta. Hæc quinque paraſtratis cum columnis marmoreis ſuſtentabantur, atque inde Romani Pontifices in præcipuis, ac ſolennioribus feſtivitatibus adſtanti populo benedictionem impartire ſolebant. Meniana hæc demonſtrantur ſupra in Tab. XII. lit. C.

kk. Juxta, & extra porticum in angulo ad Aquilonem occurrebat facies, ſive frons Palatii Apoſtolici, in qua lit. kk. regiam ejuſdem Palatii januam ab Innocentio VIII. reſtitutam, eximiiſque marmoribus, ac variis cælaturis ornatam demonſtrat, ut videre eſt in dicta Tab. XII. lit. D.

ll. Aſcenſum ad Baſilicam per gradus 35. marmoreos in quinque ordines diſtinctos oſtendit, quorum primi à Conſtantino Magno extructi, poſtea à Symmacho Papa amplificati; demum à Pio II. eò quòd ob nimiam vetuſtatem dilapſi eſſent, non renovati ſolummodo, ſed etiam producti, extenſique fuêre ad Aquilonem, appoſitis ex utraque illorum parte SS. Apoſtolorum Petri, & Pauli ſtatuis marmoreis, quæ etiam ad præſens cernuntur, ut apparet in relata Tab. XII. lit. H. I. De hujus modi ſcalarum aſcenſu devotionis gratiâ diximus ſupra, antequam de altari majori S. Petri ſermonem haberemus.

mm. Eccleſia, ſive Xenodochium S. Gregorii in Platea, ſive de Cortina, in qua Cantores Baſilicæ habitabant, necnon miniſtri, qui ex Pontificis ærario Peregrinis, Pauperibuſque ad Baſilicam confluentibus ſuppeditabant alimentum.

Non longè ab hac Eccleſia, alia aderat ſub denominatione S. Mariæ Virgariorum, in cujus conſpectu Cantorum ſchola lectum D. Papæ, ad Baſilicam proceſſionaliter accedenti, parabat.

Pro hujus diſſertationis corona, ac ut etiam magis appareat noſtri Imperatoris Conſtantini, erga eamdem Baſilicam liberalitas, donaria ab ipſo eidem Baſilicæ facta hìc ducimus annectere, prout in Libro Pontificali, & S. Sylveſtri vitâ enarrantur, videlicet.

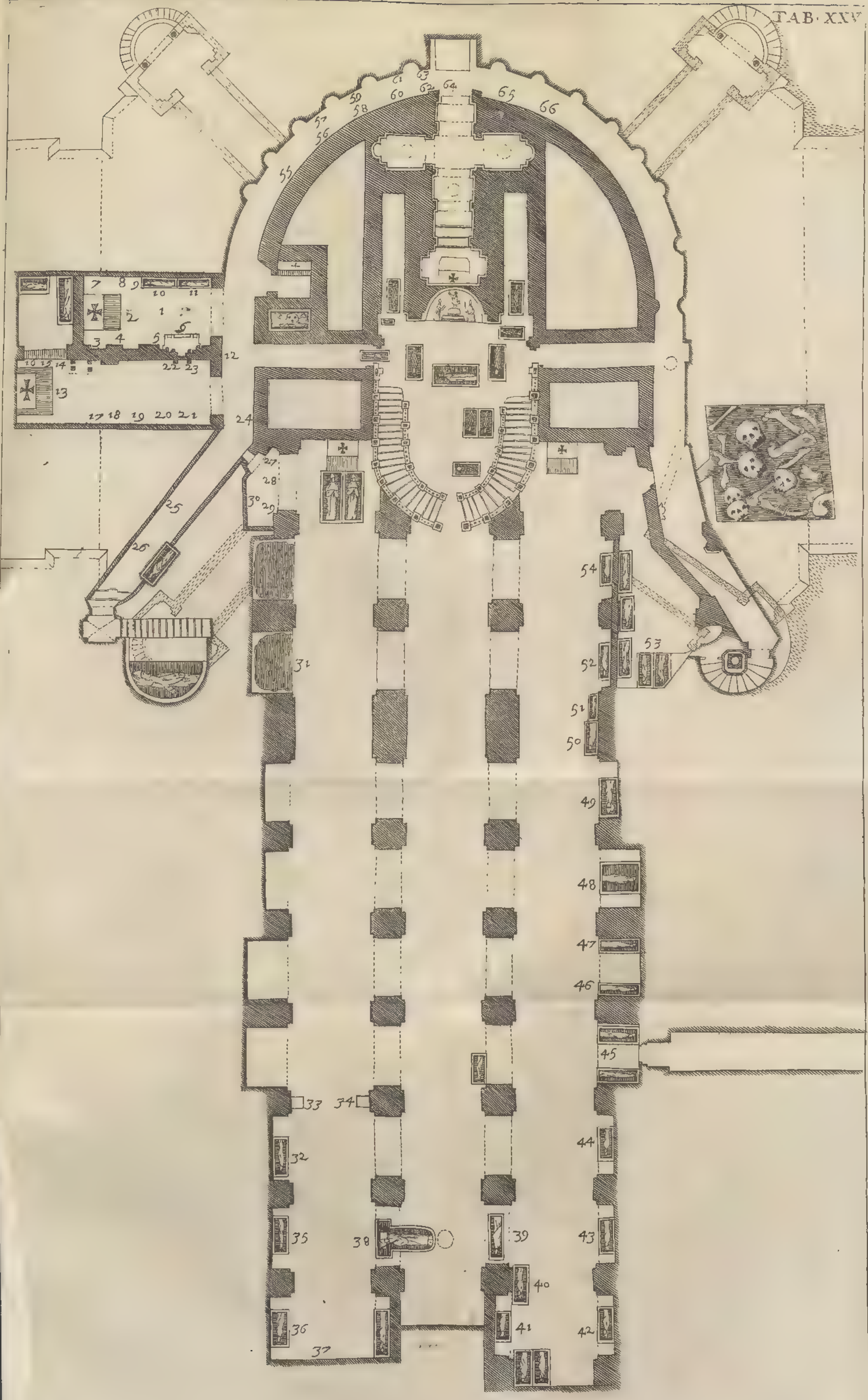
Corpus S. Petri recondidit, ipſum loculum undique ex ære Cyprio concluſit, quod eſt immobile. Ad caput pedes quinque, ad pedes pedes quinque. Ad latus dextrum pedes 5. Ad latus ſiniſtrum pedes quinque; ſubtus pedes quinque, ſupra pedes quinque. Sic incluſit corpus B. Petri Apoſtoli, & recondidit, & ornavit ſupra ex columnis Porphyreticis, & alias columnas vitineas, quas de Græcia perduxit. Fecit autem, & cameram Baſilicæ extremam ex auro fulgentem ſupra corpus B. Petri, ſupra æs unde concluſum eſt. Fecit crucem ex auro puriſſimo penſantem libras centum quinquaginta. In menſuram loci, ubi ſcriptum eſt hoc: Conſtantinus Auguſtus, & Helena Auguſta hanc domum regali ſimili fulgore coruſcans aula circundat; ſcriptum ex literis puris nigillis in cruce. Fecit autem candelabra aurochalca in pedibus 10. numero quatuor argento concluſâ, cum ſigillis argenteis · Actus Apoſtolorum, penſum ſinguli libras 300. Calices aureos tres cum gemmis praſinis & hyacinthinis ſinguli, qui habent gemmas 45. penſ. ſing. lib. 12. Metretas argenteas 2. penſ. lib· 200. Calices argen-

teos viginti pens. sing. lib. 10. Amas aureas duas, pens. singulas lib. 10. Amas argenteas quinque, pens. sing. lib. tres. Patenam ex auro purissimo unam cum turre, & columba ornatam gemmis prainis, & hiacynthinis, quæ sunt numero cum margaritis albis 215. pensant. libras triginta. Patenas argenteas quinque pens. sing. libras 15. Coronam auream ante corpus, ubi est Phara cantharus cum Delphinis quinquaginta, qui pens. lib. 35. Phara argentea in gremio Basilicæ 32. cum Delphinis pens. singul. lib. 10. Ad dexteram Basilicę Phara argentea 30. pens. singul. lib. 8. Ipsum altare argento, et auro clusum cum gemmis prainis, et hiacynthinis, et albis 210. ornatum undique pensant libras 350. Thimiamaterium ex auro purissimo cum gemmis undique ornatum num 51. pens. lib. 15. Item in reditus domus B. Petri obtulit Constantinus per Diœceses Orientis hæc in civitate Antiochiæ. Domum Datiani præstantem solidos ducentos quadraginta Domunculam Vicene præstans solidos viginti, & tremissem. Cæle in Aphodisia præstans solidos viginti, Balneum in cerateras præstans solidos 42. Pistrinum ubi supra præstans solidos viginti tres Popina supra præstant. solidos decem. Hortum Maronis, præstans solidos decem. Hortum alium, ubi supra, præstantem solidos undecim sub civitate Antiochia. Possessio Sybillæ donata ab Augusto præstans solidos 323. Cartas decadas centum, & quinquaginta; aromatum lib. 200. Nardini olei libr. 200. Balsamum lib. 35. Sub civitate Alexandria possessio Timialia donata Augusto Constantino ab Ambronio præstans solidos sexcentos, & viginti. Cartas decadas 300. olei Nardi 300. Balsamum libras quadraginta. Aromata lib. 150. Storacis Isauricæ lib. 1. Possessio Euthimica ducis, præstans solidos quingentos, donavit Augustus Constantinus possessionem Pattinopolim, præstãs solidos octingentos, Cartas decadas 400. Piper medemnos quinquaginta. Crocos libras centum, Storace libras 150. aromata cassia lib. 200. olei Nardi libras 300. balsami lib. 100. lini saccos centum cariophyllorum lib. centum, & quinquaginta, oleum Cyprium lib. centum. Papyrii canas libras mundas mille. Possessio, quam donavit Aug. Constant. Hybromias, præstans solidos quadringentos quinquaginta, cartas decadas 200. Aromata cassiæ lib. quinquaginta. Olei Nardini lib. ducentas. Balsami libras quinquaginta. In provincia Euphratensi sub civitate Cyro possessionem Armanalanan, præstantem solidos 380. Possessio Mobaris, præstans solidos 260.

A B C D

Hæc de donariis. Modò in devotorum, religiosorumque hominum gratiam addere nobis placet, quod Anno 1687. hìc Romæ Amicus noster, ac de sacris, piisque memoriis optimè meritus R. D. Abbas Bartholomæus Piazza peculiarem edidit tractatum, Italico Idiomate, inscriptum: *Effemeride Vaticana per i pregi Ecclesiastici d' ogni giorno dell' Augustissima Basilica di S. Pietro in Vaticano*. In quo, quidquid singulis diebus in eadem acciderit Basilica, quod pietatem, ac devotionem excitare possit, eruditè narrat.

SE-

TAB·XXV
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66
pag.201

SECTIO XV.

De Partibus ſubterraneis, ſive Sacris Cryptis Vaticanæ Baſilicæ.

TAM interiores, quàm exteriores hujus inclytæ Baſilicæ, eique adjacentes fabricas diligenter luſtravimus, atque perpendimus, narravimuſque varios Sanctiſſimos Pontifices, varioſque Auguſtiſſimos Imperatores, Regeſque, atque Reginas, necnon ſublimes diverſi generis perſonas, non ſolùm in ædificiis, atque ornatibus, verùm etiam in dotibus, atque donariis magnas pecuniarum in ſumendo ſummas, quaſi certaſſe. Ne igitur tot religioſorum, piorumque hominum periret memoria varia fuère erecta monimenta, quæ in veteris Baſilicæ demolitione partim diruta, partim aliò diſtracta ſunt; & ne ex hac demolitione ipſa monimenta in oblivionis tenebris deliteſcerent, piâ, peculiarique Romanorum Pontificum, præſertim Pauli V. vigilantiâ, illa in ſubterraneis ejuſdem Baſilicæ partibus, quæ nunc Cryptę denominantur, fuère collocata. Quare nos, ut curioſitati ſimul, ac pię Lectoris devotioni ſatisfaciamus, nonnulla inſigniora monimenta, quæ in eiſdem extant Cryptis, hodieque viſuntur, eorumdemque propterea locorum, atque Cryptarum ichnographiam exponimus in Tab. XXV.

1. num. Deſignat Oratorium, ſive Cappellam Beatiſſimæ Virginis Marię Porticus, ſic dictæ, quia infra columnas Porticus veteris Baſilicæ olim extabat. Qua de re fusè citatus Turrigius pag. 33.

2. Altare ibidem exiſtens, in quo A viſitur imago ejuſdem Beatæ Virginis Mariæ, quæ Unigenitum filium ſuum, ac Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum amplexatur.

3. Hoc in loco antiquæ Baſilicæ ichnographia depicta eſt, ut nos ſupra in Tab. VII. exhibuimus. In aliis etiam hujus Cappellæ locis, præſertim in fornice, qui valde demiſſus eſt, vetera altaria delineata cernuntur, ſed cum B illa jam ſupra diverſis in Tabulis nos oſtenderimus, ac deſcripſerimus, hìc repetere incongruum fore putamus.

4. Marmorea Benedicti XII. imago, juxta quamſequens legitur inſcriptio etiam marmore inſculpta, nempè.

5. *Benedictus XII. Papa Tholoſanus fecit fieri de novo tecta hujus Baſilicæ ſub an. Domini N. MCCCXLI. Magiſter Paulus de Senis me fecit.*

De hac imagine diſſeruimus ſupra C ſub num. 48.

6. Statua marmorea S. Petrum ſedentem repræſentans, ut eſt illa ænea, quæ ſuperiùs ad præſens in Baſilica cernitur. Olim ante Regiam januam ſtabat, & in ejuſdem S. Petri feſto Pluviali, ac Mitra, cæteriſque ſacerdotalibus indumentis ornari etiam mos erat. De hac nos ſupra locuti ſumus, ubi de atrio hujus Baſilicæ egimus.

7. Marmoreum fragmentum, in quo memoria Concilii habiti hac in D eadem Baſilica anno 732. à Sanctiſs. Pontifice Gregorio III. contra negantes ſacras Imagines, cælata eſt, & quod à temporis edacitate ſervatum fuit, ſequens eſt.

Petro, Theophano, Sergio, Jordane, ſeu Johanne. Adſtantibus quoque Diaconibus. Moſcho Archidiacono, Zaccaria, Johanne, Theophulacto, atque Gemmulo, vel cuncto Clero. Antefactus D. Gre-

D. Gregorius Apostolicus Papa dixit, reduco ad animum (Sanctissimi fratres mei) qualia mihi, & quanta mirabiliter Christus D. noster contulerit bona, & quomodo me indignum ad tanti apicis fastigium suâ pietate dignatus fuerit evocare, & stupesco nihil aliud valens retribuere potentiæ ejus, nisi solas agere gratias, & indesinenti prece gloriosum ejus collaudare nomen: Quis enim (ut ait Propheta) loquatur potentias Domini, auditas faciat omnes laudes ejus, vel quid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini invocabo.

Hoc idem fragmentum habes apud laudatum Turrigium pag. 70.

8. Antiqua Crux Musivo opere elaborata, quæ olim ad Ciborium Sanctissimi Sudarii à Joanne VII. constructum extabat.

9. Aliud marmoreum fragmentum continens monimentum Concilii habiti anno 732. ante D. Petri corpus, à Gregorio III. Sanctissimo Pontifice, quæ ibi leguntur hìc habes.

.... tissimi Episc. & Vener.....
Hoc quod à vestro se ....
intuitu prævisum aul .....
omnium conditoris et ....
ejus placet, ut fieri di....
træ, & omnium Salu ....
Gregorius Sanctissimus ....
Apostolicus Papa dixit ....
Sanctissimi intentio mea e ....
positioni ea quæ à vobis Christi ....
quoram B. Petri Apostoli ....
sub interdictu anathemate ....
Sanctissimi Episcopi, & venerabiles ....
Presbyteri responderunt grato duc ....
Interdictu Apostolicæ Auctori hæc quæ..
Salubri consideration ....
visa sunt stabiliri debeant ne ve
quis audeat existere temerator ....
Gregorius Sanctissimus, ac Beatissimus.
Apostolicus Papa dixit, si quis contra...
Privilegii definitionem venire temptaverit anathema sit, & responderunt omnes tertio anathema sit.
Gregorius gratia Dei Episcopus Catholicæ, atque Apostolicæ Urbis Romæ huic privilegio, atque de ....

Alterum pulcherrimum exemplum nobis præbet moris hujus celebrandi Concilia ante corpus B. Petri Syricius Pontifex, qui sedit anno Domini 385. Is enim in Synodali Epistola scribens ad Episcopos Africanos sic ait: *Cum in unum plurimi fratres convenissemus ad S. Apostoli Petri reliquias, per quem & Apostolatus, & Episcopatus in Christo cœpit exordium, &c. Datum Romæ in Concilio Episcoporum octoginta, sub sub die octavo Idus Januarii.*

10. Nonnulla marmora anaglyphico opere elaborata, quæque erant ad sacellum Johannis VII. in quibus varii rami frondibus vestiti cælati erant.

11. Duo sunt sarcophagi, in quorum uno hæc tantummodo leguntur.

Constanti locus qui adhuc cos
TAT.

In tegmento verò legitur: *Constantii Dei famuli sepulcrum.*

Alter verò sarcophagus inscriptione caret, atque ideò, qui ibi tumulati sint ignoratur. Vide Turrig. pag. 67. & 108. In pariete super hos sarcophagos collata sunt Phrygia marmora apprimè elaborata, involutos palmites arabico more expressos, repręsentantia, quæ olim erant in sacello Joannis VII.

In parastrata dextera ad januam ingressus hujus cappellæ est statua marmorea

morea anaglyphico opere elaborata S. Matthæum Apostolum repræsentans, quæ olim ad sepulcrum Nicol. V. erat, de qua Turrig. pag. 98. & 108. è conspectu verò scilicet in parastrata sinistra alia est marmorea statua, Sanctum Joannem Apostolum denotans, quæ itidem erat in eodem Nicolai V. sepulcro ut idem Turrig. narrat paginâ 99. & 108.

E conspectu januæ hujus cappellæ est magna Crux è marmore, quæ olim erat in summitate anterioris faciei veteris Basilicæ.

Prope hanc Crucem sequentes versus marmori insculpti sunt, qui olim extabant in zona coronicis faciei dictæ veteris Basilicæ. Carmina sic se habent.

Summa Petri sedes hæc est sacra Principis ædes
Mater cunctarum decor, & decus Ecclesiarum
Devotus Christo, qui templo servit in isto
Flores virtutis capiet fructusque salutis.

12. In hac perietis facie Musivum opus collocatum est, quod olim extabat in Ecclesiæ atrio, (Paradiso vulgò appellato) super Ottonis Imperat. II. sepulcrum. Hoc Musivum opus tres figuras habet, quarum media humani generis Salvatorem in actu benedicendi denotat, qui pollicem cum annulari conjunctum habet. Ad dexteram stat S. Paulus, qui volumen sinistrâ tenet. Ad Salvatoris sinistram Sanctus Petrus est, qui itidem in sinistra tres habet claves. Has Figuras exponit Aleman. in suis parietinis Lateranensibus c. 10. & nos retulimus supra in Tab. XXIV. fig. 2. Quid autem per illas tres claves denotetur disseruimus in nostro Opere A de Veter. Monim. part. 1. cap. 28. quę curiosus Lector videre poterit.

13. Propè descriptam cappellam alia est sub denominatione S. Mariæ de Prægnantibus, de qua supra fati sumus, ubi altare, ut n. 13. De Prægnantibus B. M. V. imago denominata fuit, quia mulieres utero graves erga illam peculiarem gerebant devotionem: fuit etiam Angelorum appellata, ut diximus sub nu. 18. & 43. Dictum B sacellum Patriciæ Ursinorum familiæ erat, quæ nobilissima familia erga hanc præcipuè Basilicam singularem devotionem semper gessit; quoniam in eadem duodecim sumptuosas habuisse cappellas refert sępè citatus Tur. pag. 90. septemque ibidem ex præfata C familia, laudatæ Basilicæ fuisse Archipresbyteros.

14. Joannis Papæ VII. qui floruit anno 705. imaginem Musivo opere expressam refert. Ædiculam in manibus Pontifex tenet, perquam ipsius ædiculæ denotatur constructor, scilicet D ipse fecit Oratorium in eadem Basilica in honorem B. V. M. Musivis operibus ornatum, ut ex epigraphe anaglyphicis literis marmore insculptis apparet nempè: *Johannis servi S. Mariæ*. De quo narravimus supra sub nu. 114.

15. In hoc loco S. Petrus prædicans Musivo opere delineatus est. Extabat olim in præmemorato sacello.

16. Marmoreus lapis est, in tredecim partes ab edacitate temporis fractus, quibus curâ, & diligentiâ præmemorati Turrigii in unum collectis, lapis restitutus fuit, in eoque tres sequentes orationes leguntur, quas Gregorius hujus nominis III. Sum. Pontif. pro anima sua ad proprium sepulcrum poni jussit.

Ora-

Orationes ſic ſe habent, ſed aliqua A
in parte mutilæ.

Exaudi nos omnipotens, & miſericors Dominus .... Gregorium tertium, quem tua gratia juſſit .... agimus æternæ beatitudini, & conſortio tuo .... catholica fide Religionis Chriſtianæ præmia vitæ æternæ ...... refrigerii cum fidelibus tuis præpares manſionem Per etc. ..... Domine Oblata ſanctifica, & animam famuli tui Gregorii .... B
munda, & perpetuæ vitæ facias eſſe participem.

Domine indulgentia tua animam famuli tui Gregorii .... corporis, & ſanguinis participatio ſacra ...... ſaginet, & ſempiterna redemptione muniat.

Sequenti modo eædem orationes ſuppletæ fuêre.

Exaudi nos omnipotens. & miſericors Dominus, & famulum tuum Gregorium III· quem tua gratia juſſit eſſe C
Paſtorem, per hæc, quæ agimus æternæ beatitudini, & conſortio tuo aggreges & pro Catholica fide religionis Chriſtianæ, præmia vitæ æternæ, & refrigerii cum fidelibus tuis præpares manſionem. Per Dominum, &c.

Offertorium.

Hæc Domine oblata ſanctifica, & animam famuli tui Gregorii maculis emunda, & perpetuæ vitæ facias eſſe participem. Per, &c.

Poſt Communio.

Domine indulgentia tua animam famuli tui Gregorii Summi Pontificis corporis, & ſanguinis participatio Sacramenti ſacra ſaginet, & ſempiterna redemptione muniat. Per, &c.

17. B. M. Virginis imago Unigenitum filium ſuum, qui globum, mundum repræſentantem, manibus tenet, adſtantibus hinc inde duobus Angelis, quæ imago à 350. annis circiter depicta eſt, & olim prope porticum navis SS. Crucifixi ad Altare Aſſumptionis ejuſdem B. V. extabat.

18. In ſeptem diſtinctis loculis anaglyphico, ac marmoreo opere armati cernuntur viri unà cum aliis imaginibus, ac Nerone ſedente, quem militibus ſuis SS. Petri, & Pauli carcerationem jubere colligimus, olim hoc emblema à Xyſto Papa IV. pro S. Petri altare exornando conſtructum fuit.

19. Marmorea inſcriptio, quâ conceditur à Johanne Papa III. qui floruit anno 563. Marcello Subdiacono, ejuſque ſucceſſoribus, ut in Vaticana Baſilica ſepeliri poſſent. Epigraphe ſic ſe habet.

Locus Marcelli ſub Reg. ſextæ conceſſum ſibi, & poſteris ejus à Beatiſſimo Papa Joanne, qui vixit annis plus minus 68. Dep. P.C. Baſilii V. C. ann. 22. Indict. xi. undecimo Kal. Januarias.

20. Muſivum opus Angelum ſtantem repręſentans, cujus iconem retulimus ſupra in Tab. X. lit. F.

21. Tenor licentiæ ſepeliendi in ſæpè laudata Baſilica Petro, & conjugi ejus conceſſæ à Papa Hormiſda, qui floruit anno 514.

✠ *Fl. Maximo V. C. Coſs. conceſ-* D
ſum locum Petro Romæ ex trib. voluptatis, & conjugi ejus Joanne Papa Hormiſda, & Tranſamundus Præps Baſil. Beati Petri.

Quodnam fuerit hoc Tribunitiæ poteſtatis munus deducitur ex Epiſtola 42. lib. 4. Caſſiodori, ubi demonſtratur, Tribunum hunc Theatralibus præfuiſſe ludis.

22. Alia antiquiſſima ſepulcrorum duo-

duorum memoria hoc in loco ſerva- A
tur, quæ ſic ſe habet.

Loc. Dulciti, & Euthichitis Not. Eccl. Rom. q. compb. ideſt quem comparaberunt, pro comparaverunt.

✠ *Locus Petri Subdiaconi Sanctæ Eccleſiæ Romanæ Reg. primæ, quem comparavit, ſe bivum*, pro ſe vivo.

Annalium Eccleſiaſticorum parens Cardinalis Baronius ad annum 414. ſupramemoratum Dulcitum illum B
fuiſſe docet Tribunum, & Notarium. miſſum in Africam ab Imperatore, virum ampliſſimum, ac diſertum ad quem D. Auguſtinus direxit librum de octo quæſtionibus.

23. Aliud marmoreum epitaphium hoc in loco cernitur, tenoris ſequentis.

Lc. Joannis Alicenſis ſe Vibo comparavit P. C. Viatoris. Ubi *Lc.* ſignificat *locus, vibo vivo, P.C. poſt Conſulatum.* Inferiùs hæc habentur.

Epitaphium Joannis Alicenſis Gelaſio I. anno CCCCXCVI. ex demolitio- C
ne ſub Paulo V. veteris Templi hìc poſitum.

Scilicet locus Joannis Alicenſis ſe vivo comparavit poſt Conſulatum Viatoris. Flavius igitur Viator ſecundùm Calviſii computum Conſulatum geſſit an. 495.

Ingreſſi fuimus Cappellam, modò ab illa egrediamur, in cujus januæ paraſtatis ad dexteram ingreſſus, cernitur D
ſtatua marmorea anaglyphico opere elaborata, S. Jacobum Majorem repræſentans, quæ olim extabat ad ſepulcrum Nicolai V. Summi Pontificis; in alia verò paraſtata altera eſt ſtatua, pari modo ſculpta, S. Jacobum Minorem denotans, quæ itidem in eodem erat ſepulcro.

24. In pariete è conſpectu hujus cappellæ, ac januæ magna locata eſt marmorea tabula, altitudinis quatuor, longitudinis verò duodecim palmorum, in qua carmina à B. Pontifice Damaſo exarata, occaſione, qua ipſe Pontifex quandam humiditatem, quæ quieſcentium in Chriſto corpora labefactabat, exſiccari mandavit, literis altitudinis unciarum trium inſculpta ſunt; quæ carmina retulimus ſupra ſub num. 31.

25. Imago B. Mariæ Virginis muſivo opere elaborata, quæ olim ad Ciborium Joannis Papæ VII. erat, in hoc loco collocata cernitur. Supra eandem imaginem marmorea tabula ſita eſt, continens fragmentum epiſtolæ directæ ad Flavium Eutherium à tribus Imperatoribus, pro ſervandis bonis Eccleſiæ, cujus epiſtolæ tenor eſt.

...MPER AVGGG. FL. EVTHERIO. SVO. SALVTEM.

... *Præcipuo cunctorum planè eſt tenenda conſenſu*

... *mno fas ducimus, vel cultibus ut ulla depereat proga*

... *includere ad quæ inſultare reliquiis prædictum pro*

... *eo ſacris certum eſt miniſteriis adque miſteriis*

... *lum ſepta conſurgerent, verum etiam pauperum*

... *Hoc jugiter Divina communiter adque humana*

... *eodem conſtituta poſſeſſio experiatur Emptores*

... *mque perpetuam præter venerabiles cultus ulla*

... *us muniendi fides adque reverentia perennis*

... *Majeſtate perpetua certum eſt eſſe venerabilem*

...e custodiam B. data die pridie Kal. Majas

... VCC. CONSS. PROSB.

Super hanc epistolam copiosè disserit Laudatus Turrigius in suis Cryptis Vaticanis pag. mihi 21. ubi notat prefatum Eutherium unà cum Siagrio Consulem fuisse an. Christi 381. quo recurrebat annus decimus quintus Pontificatus S. Damasi, à tribus Imperatoribus fuisse conscriptam, nempe à Gratiano, Valentiniano, ac Theodosio Augustis, ut ille litere AUGGG. denotant; aliæ verò quæ in fine leguntur, nempe PRO. SB. sic explicat. *pro servandis bonis*. Hæc breviter de isto fragmento, plura si cupis adito eumdem Turrigium.

26. Hoc in pariete nunnulla collocata cernuntur simulacra marmorea Apostolorum, Doctorumque Ecclesie, quæ olim erant ad sepulcra Nicolai V. & Calisti III. Summ. Pont. necnon Berardi Cardinalis Heruli.

27. Alterum lapideum fragmentum continens donationem factam suorum bonorum B. Petro à Comitissa Mathilda, quam integram donationem præcitatus Turrigius ad pag. 338. refert literis majusculis, notando ea, quæ in marmore desiderantur. Donationis tenor sequens est.

In nomine S. & individuæ Trinitatis. Anno ab Incarnat. D.N.J.Christi 1102. XV. Kal. Decemb. indict. X.

Tempore D. Gregorii Papæ in Lateranen. Palatio in Cappella S. Crucis in præsentia Cencii Francipanis, Gratiani Cencii Francolini, & Alberici de Petro Leon, & Beneincase fratres ejus, Vberti De Thascio, & aliorum plurimorum.

Ego Mathilda Dei gratiâ Comitissa, pro Animæ meæ remedio, & parentum meorum, dedi, & obtuli Ecclesiæ S. Petri, per interventum Domni GG. PP. omnia bona mea jure proprietatis, tantò quę tunc habueram, quam ea, quę in antea acquisitura eram, sive jure successionis, sive alio quocumque jure ad me pertinerent, & tam ea, quæ ex hac parte montis habebam, quam illa, quæ in Ultramontanis partibus ad me pertinere videbantur, omnia, sicut dictum est, per manum Domini Greg. septimi Papæ Romanæ Ecclesiæ, & tradidi, & cartulam inde fieri rogavi; sed quia cartula nusquam apparet, & timeo ne donatio, & oblatio mea in dubium revocetur, ideo ego, quæ supra, Comitissa Mathilda iterum à præsenti die dono, & offero eidem Romanæ Ecclesiæ per manum Cardinal. & Legati ejusdem Romane Ecclesiæ, sicut in illo tempore per manum D. Gregorii, omnia bona mea, tam quæ nunc habeo, quàm quæ inposterum Deo propitio acquisitura sum, &c. Actū Canusiæ feliciter. Mathilda Dei gratiâ, si quid in hac cartula à me facta subscripsi ✝ Ego Arelerius Judex interfui, & subscripsi, &c. Ego Guido Notarius Palatii Scriptor hujus cartulę offertionis post traditam complevi, & dedi, &c.

Hanc eandem donationem integram, ac correctam refert Baronius ad annum 1102.

28. Aliud marmoreum sequitur fragmentum, quod admodum abstrusis, abbreviatisque characteribus incisum est. Legitur in eo peculiaris visio habita à quodam pio, ac devoto Viro, cujus fragmenti tenor sic se habet.

...sionibus extra, recepit que

... s tedium. In prima verò visione vidi

...tenentem in manu virgam, et erant

...o tres ex una parte, et tres ex alia parte

... et

... ee ante eum statim venerunt tres canes, qui
... S. Petri, et ascenderunt super armos meos, et lingebant
... tunc collum meum ex una parte, et alter ex altera
... iet et tertium inter duos armos, et ego cadebam in terram
... ue signavit me, et Sanctus Petrus dedit mihi panem
... imius, et ait mihi, Vade
... fuit autem secunda visio in porticu ante portam
... Sanctę Marię vidi
... rabiles pueros ludentes inter
... e ad pinnam quæ est in
... omni temp.

29. Item aliud est fragmentum è marmore, in qua insculpta est memoria dotationis altaris BB. Apostolorum Petri, & Pauli, factæ à Petro Barbo hujus Basilicæ Archipresbytero, qui postmodum Cathedram B. Petri ascendit, ac Paulus II. denominari voluit.

30. Monumentum hoc lapideum, ac sepulcrale venerandum est propter ejus antiquitatem, nam in eo cujusdam Catelli nomen insculptum cernitur, qui obiit anno Christi 501.

31. De hac Sacratissima Basilica verè dici potest, quod in Sacra legimus Scriptura, quòd sit Domus Dei, & Porta Coeli, Gen. cap. 27. vers. 18. & quòd terra ista sancta sit, Exod. cap. 3. vers. 5. Hoc fel. record. Pontifex Vrbanus VIII. optimè animadvertens, terram erutam pro fundamentis jaciendis, occasione columnarum ænearum super Confessionem Beati Petri superpositarum, ob tot Pontificum, aliorumque piorum, ac religiosorum Virorum, & Foeminarum in hac eadem Basilica humatorum, sanctam esse, ideo in hoc peculiari loco recondi, ac asservari voluit.

32. Statua marmorea Alexandrum Papam VI. mortuum, ac Pontificalibus indutum jacentem repræsentat, qui in hac eadem Basilica humatus fuit.

33. 34. Alia duo simulacra marmorea SS. Apostolos Petrum, & Paulum denotantia, hîc sita sunt, quæ olim ad januam antiquæ porticus, Pontificum denominatæ, stabant

35. Hoc in loco sepulcrum est Francisci de Tebaldeschis Romani S. Sabinæ Prioris, & Canonici hujus Basilicæ, in qua tres Clericos Beneficiatos de suo auxit; obiit VI. Septembris anni 1378.

36. Prope hoc aliud est antiquissimum sepulcrum, sive marmorea sepulcralis tabula, in qua hæc leguntur: *Depos. Felix Diac. V. Idus Martias Theodosio XV. & Placidio Valentiniano IIII. Augustis Viris clarissimis Consulibus*, quorum Consulatus cadit in anno 435. Cùm hoc anno idem Theodosius Iunior pro decimaquinta vice, & Valentinianus pro quarta fuerint electi Consules.

37. Sarcophagus marmoreus est variis anaglyphicis, sacrisque figuris cælatus, in quo antiquitus Fidelis aliquis sepultus, postea verò in eodem Gregorii Papæ cadaver reconditum fuit, supra in marmore exculptum est Epitaphium, quod habes apud Ciaconium in hujus Pontificis vita, ideo libenter omittimus.

38. Magna arca ex Numidico marmore, cujus tegumentum est è marmore Porphyretico; olim extabat in Adriana mole, ut refert Benedictus Canonicus in suo manuscripto. In hac cadaver Ottonis II. Imperatoris recondi-

tum eſt, qui Romæ anno 984. finem A vitæ ſortitus fuit, cùm eſſet annorum 31.

39. Sepulcrum Adriani PP. IV. hoc in loco ſitum eſt. (Cùm dico ſepulcrum, intelligo ſtatuam marmoream jacentem, quæ olim erat ad ſepulcrum; quod dictum etiam ſit pro ſequentibus numeris.)

40. Pii II. Pontificis tumulus eſt; cujus ornamenta marmorea in celebrem Eccleſiam S. Andreæ de Valle translata fuêre.

41. Pii III. Sum Pont. itidem ſarcophagus, cujus ornamenta etiam in eandem Eccleſiam S. Andreæ fuerunt translata.

42. Nicolai V. marmoreum ſepulcrum eſt, cum ipſius Pontificis effigie.

43. Tumulus etiam marmoreus cum effigie Pauli II.

44. Iulii II. & Nicolai III. ſepulcra hîc ſunt, quorum etiam imagines cælatæ cernuntur.

45. Scala eſt, per quam ad Palatium Vaticanum aſcenditur, & per quam Pontifices in Vaticano habitantes, orationis causâ ad Confeſſionem B. Patri ſecretè accedere volentes, deſcendebant, quam antiquam Summorum Pontificum devotionem noſtris temporibus imitatus eſt S. Mem. Clemens IX. cujus anima æterna benedictione ſit.

46. Sepulcrum, ad aliorum formam, Urbani VI.

47. Sequitur aliud ſepulcrum Innocentii VII.

48. Itidem Marcelli II.

49. Innocentii IX.

50. Cardinalis Fonſecæ.

51. Hadriani Cardinalis De la Porta Senioris.

52. Cardinalis Berardi Heruli.

53. Diverſa alia ſepulcra.

54. Sepulcrum Arduini Cardinalis De la Porta Junioris.

55. Imago S. Pauli Apoſtoli muſivo opere elaborata, quæ olim extabat in Tribuna ab Innocentio III. reſtaurata, & poſtmodum à Sixto V. demolita.

56. Marmorea ſimulacra B. V. Mariam, ac SS. Apoſtolos Petrum, & Paulum, necnon ad eorum pedes Nico- B laum III. & Gaetanum Cardinalem Urſinum genuflexos repræſentantia.

57. Magna imago eſt B. Trinitatis, anaglyphico opere, marmore inſculpta.

58. 59. Duæ marmoreæ ſtatuæ, eâdem formâ elaboratæ, SS. Apoſtolos Petrum, & Paulum repræſentantes, quæ olim ſtabant ad ſepulcrum Berardi Cardinalis Heruli.

60. Itidem prope relatas imagines C ſequitur alia, ſimiliter in marmore, & eâdem formâ ſculpta, quæ olim erat in ſepulcro Pauli II. Sum. Pont. Evæ creationem è coſta Adam denotans.

61. Aliud ſimile ornamentum, quod erat in eodem ſepulcro, viſitur in illo arbor cum ſerpente, qui Evæ, & Adæ inſidiatur.

62. 63. Sunt itidem alia marmorea ornamenta, quæ olim poſita erant ad præfati Pauli II. & Calixti III. ſepul- D cra, ac ſuper illis imago B. Virginis Mariæ muſivo opere expreſſa, quæ olim erat ad ſepulcrum Joannis VII.

64. Magnus eſt lapis, anaglyphicis operibus totus elaboratus, quæ Crucifixionem S. Petri repræſentant.

56. Prænobilis, ac miræ cælaturæ marmoreus ſarcophagus Junii Baſſi Urbis Præfecti, in cujus ſuperiori limbo hæc leguntur.

Ju-

Junius Bassus V. C. qui vixit annis XLII. men. II. in ipsa præfectura Urbis Neofitus iit ad Deum VIII. Kal. Sept. Eusebio, et Ipatio Coss.

Vixit Junius sub Pontifice Liberio, obiitque anno Christi 359. cujus sarcophagi exemplar habes apud Aringum in sua Roma Subterranea lib. 2. cap. 10.

66. Alia marmorea tabula eâdem formâ elaborata, quæ S. Pauli Decollationem significat.

Hæc breviter de nonnullis antiquis memoriis, quæ in hisce Vaticanis Cryptis adhuc servantur, indicanda duximus, cùm plura de illis copioso calamo tractaverit præcitatus Franciscus Maria Turrigius Romanus in suis Sacris Cryptis Vaticanis, vernaculo idiomate descriptis, & præsertim in secunda editione, quæ fuit Romæ apud Vitalem Mascardi 1639.

CAPUT V.

De Basilica S. Pauli.

Basilicis superioribus descriptis, accedit alia Doctoris Gentium in Ostiensi via, milliare, & ultra ab Urbe dissita, de qua in Libro Pontificali, ac B. Silvestri vita hæc habentur: *Eodem tempore fecit Augustus Constantinus Basilicam B. Paulo Apostolo ex suggestione Silvestri Episcopi. Cujus corpus sanctum ita recondidit in ere, et conclusit, sicut et Beati Petri, Constantinus Augustus, cui Basilicæ donum hoc obtulit, sub Tarso Ciliciæ in Insula Cordionis, prestans solidos octingentos Omnia enim vasa sacrata aurea, argentea, aut erea ita posuit, sicut et in Basilicam Sancti Petri Apostoli, ita et B. Pauli* A *Apostoli ordinavit. Sed et crucem auream super locum B. Pauli Apostoli posuit pēsan. libras centum et quinquaginta. Sub civitate Tyria possessio comitum præstans solidos quingentos et quinquaginta. Possessio Timia prestans solidos ducentos et quinquaginta. Possessio Fronimusa prestans solidos septingentos, oleū nardinum libras septuaginta, aromata libr. quinquaginta. Cassia libr. centum. Sub civitate Ægypti possessio Cyrias pre-* B *stans solidos septingentos et decem, oleum nardinum libr. septuaginta, balsamum lib. triginta, aromata lib. septuaginta, storace lib. triginta, stacten lib. centum et quinquaginta. Possessio Basilea præstans solidos quingentos et quinquaginta. Aromata lib. quinquaginta, oleum nardinum libras sexaginta, balsamum lib. viginti, crocos libr. septuaginta. Possessio Insula Machabeo præstans solidos quingentos et decem papyrum mundum* C *racanas quingentas, linum saccos trecentos.*

Ex relatis magni illius Cæsaris curâ deducitur, magnificis fabricis, aliisque ad cultum Divinum necessariis, Christianam ubiq; floruisse religionē.

At cùm nihil sit sub sole permanens, ut mortalium omnium sapientissimus Salomon dixit; ita hæc nostra Basilica non diu in eodem mansit sta- D tu, in quo Augustus noster eam construxit, cùm in ampliorem, splendidioremque formam, prout ad præsens visitur, à Valentiniano, Theodosio, & Arcadio AAA. Constantini successoribus fuerit redacta, de cujus constructione eorumdem Cæsarum à Cl. V. Cardinali Baronio ad annum 386. nu. 29. ad Sallustium Urbis Præfectum refertur Epistola, quę cùm lectione digna videatur, illius tenorē hìc subjicimus.

Va-

Valentinianus, Theodosius, & Arcadius AAA. Salustio Urbis Præfecto.

Desiderantibus Nobis contemplatione venerationis, antiquitus jam sacratam Basilicam Pauli Apostoli, pro sanctimonia religionis ornare, pro quantitate Conventus amplificare, & pro studio devotionis attollere; gratum fuit tuæ sublimitatis officium, quod ad inspicienda universa, ut res exigebat, detulisti, & omnem situm, locorumque faciem sermonis congrui diligentiâ nostræ Serenitatis auribus intimasti. Instructiones enim nos jubere decuit, quæ jubenda sunt. Quare participato examine cum venerabili Sacerdote, intimatisque omnibus, & magnificentissimo ordini, & Christiano populo, quæ jubemus; sublimitas tua rem diligentiori tractatu, & plenâ rerum inspectione discutiat; ac si placuerit tam populo, quàm Senatui, iter vetus, quod Basilicæ præterit dorsum, quodque ripæ Tiberis amnis adjacet, innovari, ita ut præsens via spatio futuri operis applicetur: eatenus per Architectos futuræ Basilicę dirige formam, quatenus se planicies extructioni amica protulerit, ne ulla inæqualitas splendorem fabricę amplificentioris sublimet. Sic quidem in omnium mœnium facie decor summus est, quem servari oportere prima statim fronte magnarum ædificationum dem nstrat intentio.

Qualis autem hujus Basilicæ hodierna sit forma, Tabula Ichnographica, & Ortographica in cap. I. part. I. nostri operis veterum Monimentorum satis ostendunt. Cæterùm de hac eadem Basilica nonnulla alia scripsimus in eodem opere de veter. Monim. dict. part. I. in cap. II. IV. IX. & XXIV. quare si piam, ac devotam legentium curiositatem non explent, sufficiant saltem ad indicandum inter sacra ædificia à Magno Constantino constructa numerandum esse.

Unum tamen hìc prætereundum non est, B. Gregorium Magnum huic Ecclesiæ, quemadmodum illi D. Petri donaria pro servandis luminariis obtulisse, quæ donatio lapidi incisa, & in porticu olim S. Pauli ad parietem affixa, nunc autem ante majus altare translata, prope alteram ex duabus columnis, quæ primarium fulciunt arcum à dextera parte collocata fuit, cujus tenorem hìc subjicimus.

Anno Christi 604.

Gregorius Episc. Servus Servorum Dei. Felici Subdiac. & Rectori Patrimonii Appię. Licèt omnia, quæ hæc Apostolica habet Ecclesia Beatorum Petri, ac Pauli, quorum honore, & beneficiis adquisita sunt, Deo sint auctore communia. Esse tamen debet in amministratione actionum diversitas personarum, ut in adsignatis cuique rebus cura adhiberi possit impensior. Cùm igitur pro Ecclesia B. Pauli Apostoli sollicitudo nos debita commoneret, ne minùs illic habere luminaria isdem Præco Fidei cerneretur, qui totum mundum lumine prædicationis implevit, & valde incongruum, ac esse durissimum videretur, ut illa ei specialiter possessio non serviret, in qua palmam sumens Martyrii, capite est truncatus, ut viveret, utile judicavimus eandem Massam, quæ Aqua Salvias nuncupatur, cum omnibus fundis suis, id est Cella vinaria Antoniana, Villa pertusa Bifurco, Priminiano, Cassiano, Silonis, Corneli tessellata, atque Corneliano, cum omni jure instructo, instrumentoque suo, & omnibus genera-

raliter ad eam pertinentibus cum Christi gratia luminaribus deputare, adjicientes etiam eidem cessioni hortos duo positos inter Tiberim, & Porticus ipsius Ecclesiæ, euntibus à porta Civitatis parte dexterâ, quos dividit fluvius Almon inter adfines horti Monasterii Sancti Stephani, quod est Ancillarum Domini, positum ad Sanctum Paulum, & ad fines possessionis Pisinian. simul & terrulas quæ vocantur Fossa latronis positas. B *Idem juxta eandem porticum, euntibus similiter à porta parte sinistrâ, ubi nunc vineæ factæ sunt, quæ terrulæ cohærēt ab uno latere possessioni Eugenitis quondam Scholastici, & ab alia parte possessioni Monast. Sancti Aristi, quæ omnia quoniam Domino adjuvante per antedictæ Ecclesiæ Præpositos, qui per tempora fuerint à præsenti septima indictione volumus ordinari, & quidquid exinde accesserit luminaribus ejus impendi, atque* C *ipsos exinde ponere rationes; idcirco experientiæ tuæ præcipimus, ut suprascriptam Massam Aquas Salvias cum prænominatis omnibus fundis suis, necnon hortus, atque terrulas, quæ superiùs continentur, de brevibus suis delere debeat, ac auferre, & cuncta ad nomen prædictæ Ecclesiæ Beati Pauli Apostoli tradedere, quatenus servientes sibi Præpositi* D *omni post hoc carentes executione de luminaribus ejus ita sine nostra studeant sollicitudine cogitare, ut nullus illic unquam neglectus possit exsistere; facta verò suprascriptarum omnium rerum traditione, volumus ut hoc præceptum in scrinio Ecclesiæ nostræ experientia tua restituat. Bene vale. Dat. VIII. Kal. Februarias, Imp. D.N.N. Phoca PP. Aug. Anno secundo, & Consulatus ejus anno primo, Ind. septima.*

CAPUT VI.

De Ecclesia S. Laurentii in Agro Verano extra mœnia Urbis.

QVOD inter Constantinianas Basilicas hæc quoque annumeranda sit minimè est ambigendum, cùm in Pontificali libro, Beatique Silvestri vita legatur: *Eodem tempore Constantinus Augustus fecit Basilicam B. Laurentio Martyri viâ Tiburtinâ in Agrum Veranum supra Arenarium Cryptæ, & usque ad corpus B. Laurentii Martyris, in qua fecit gradum ascensionis, & descensionis: in quo loco construxit absidam, & exornavit marmoribus porphyreticis, & desuper locum clausit de argento, & cancellos ex argento purissimo ornavit, qui pensant libras mille, & ante ipsum locum in Crypta posuit lucernam ex auro purissimo lichnorum decem pensantem libras triginta, coronam argenteam cum delphinis quinquaginta pensantem libras triginta. Candelabra ærea duo in pedibus denis pensantia sing. libras trecentas. Ante corpus B. Laurentii Martyris argento clusam passionem ipsius sigillis ornatam cum lucernis byssinis argenteis pensantes singulas libras quindecim. Donum quod obtulit. Patenam auream pensantem libras viginti, patenas argenteas duas pensantes singulæ libras. 30. Scyphum ex auro purissimo pensantem lib. 15. scyphos argenteos duos pensantes sing. libras decem, Calices ministeriales argenteos decem pensantes singul. libras viginti, Amas argenteas duas pensantes libras 10. phara argentea triginta pensantia singula libras 15. Metretum ex auro pensans libras centum quin-*

quinquaginta portantem medemnas tres. In eodem loco possessio cujusdam Cyriacetis religiosæ fœminæ, quam Fiscus occupaverat tempore persecutionis, Verarium fundum præstat solidos centum quadraginta. Possessio Aqua Turia ad latus præstans solidos centum quinquaginta tres, possessio Augusti territorio Sabinensi præstans nomine Christianorum solidos 120. Possessio Susuratarum præstans solidos sexaginta sex. Possessio Micinia Augusti præstans solidos centum quinquaginta, possessio Thermulas præstans solidos sexaginta. Possessio Aranas præstans solidos septuaginta. Possessio Septimiti præstans solidos centum triginta.

Suadente igitur S. Silvestro Basilicam hanc Constantinum ædificâsse Panvinius, & alii existimant. In dubium tamen hoc revocari potest ex allatis à Bonino Mombritio de Vitis Sanctorum; is enim in Passione S. Gallicani narrat, sanctum hunc Romani exercitus Ducem de Persis triumphâsse, cùmque Romam rediisset, ob partam victoriam à Constantino filiam ejus Constantiam in uxorem postulâsse, quæ jam conscio patre, Deo, servandæ Virginitatis emiserat votum. Verumtamen Constantinus tanto Duci eam denegare dubius, ideo invito animo concessit. Deus autem sibi desponsatam Virginem eripi haud patiens, expetitas à Gallicano nuptias, in cœlestium rerum desiderium commutavit, adeò ut ipse Gallicanus Martyrium pro Christi fide, renunciato thalamo: constantissimè tulerit, antequam autem Martyrii palmam esset adeptus, S. Laurentius per visum eumdem Gallicanus hortatus fuit, ut sibi erigeret Ecclesiam extra portam, quæ nunc ab ea Basilica, S. Laurentii appellatur. Ex hujusmodi relatis argui posse autumo, non Silvestrum, sed Gallicanum Basilicæ hujus ædificationem Constantino persuasisse; si tamen integra præfatis actis Martyrum fides præstanda sit, cùm Baronius ad annum 330. num. 51. de iisdem sic scribat: *Scimus tamen his de Gallicano adversari nonnulla, quò minùs ad perfectos, & undique absolutos veritatis numeros ejusmodi in omnibus rebus reduci possit Historia*. Utut sit, ab isto Imperatore constructa fuit, postea verò à diversis Romanis Pontificibus ornata, rẽstaurataque. Nam Xystus III. ut habetur in eodem libro Pontificali: *Fecit Xystus Episcopus Confessionem Beati Laurentii Martyris, cum columnis porphyreticis, & ornavit Transennam (alii legunt suggestum) & altare, & Confessionem S. Martyris Laurentii de argento purissimo. Fecit altare pensan. libras quinquaginta, Cancellos argenteos supra Platonias porphyreticas pensan. libras trecentas. Absidam super Cancellos cum statua B. Laurentii Martyris argentea pensan. libras ducentas. Fecit autem Basilicam B. Laurentio, quod & Valentinianus Augustus concessit, ubi & obtulit dona hæc: Patenas argenteas, &c.* Cùm autem iste Pontificalis libri locus, nempe: *Fecit autem Basilicam B. Laurentio, quod & Valentiniaus Augustus concessit*; obscurior sit, ea vox *concessit* perpendenda est, atque sic intelligi posse judieo.

Constantinus Imperator cum quamplures ædificâsset Ecclesias, easdem ejus successores, utpote ab Imperatore fundatas, veluti proprias vendicârunt, adeò ut nullus absque accepta ab Imperatore facultate, in illis aliquid innovare

novare auderet. Idipſum noſtro ævo in Eccleſiis Juriſpatronatus obſervari animadvertimus, cùm ne minimum quidem in eiſdem inſciis Patronis immutari valeat. Igitur cùm eadem S. Laurentii Baſilica una ex iis eſſet, quas Conſtantinus erexerat, Valentinianus ejus ſucceſſor Xyſto Pontifici, ut eam exornaret, conceſſit. Meam hanc conjecturam ſequentibus confirmo verſibus à Grutero pag. 1173. num. 1. relatis, ex quibus apparet S. Leonem, Sixti ſucceſſorem curâſſe, ut hæc eadem Baſilica à Galla Placidia Theodoſii ſenioris filia, tanquam Eccleſiæ Domina, in ampliorem, nobilioremque formam (complanato colle, qui eidem Baſilicæ non ſine ruinæ periculo imminebat) redigeretur. Carmina hæc ſunt.

Gaudet Pontificis ſtudio ſplendere Leonis
Placidiæ pia mens operis decus omne pater.
Demovit Dominus tenebras, ut luce creata
His quondam latebris, ſic modò fulgor ineſt.
Anguſtos aditus venerabile corpus habebat,
Huc, ubi nunc populum largior aura capit.
Eruta planicies patuit ſub monte reciſa,
Eſtque remota gravi mole ruina minax.

Hìc verò primi duo verſus notandi ſunt, qui leguntur etiam in triumphali arcu S. Pauli, de quibus diximus in noſtro opere de veter. Monim. part. 1. cap. 24. Cæterùm hæc Baſilica brevi reſtauranda fuit. Nam cùm Pelagio II. Pontifice Longobardi, totâ vaſtatâ Italiâ, Urbem ipſam obſidione prementrent, tantæ, tamque aſſiduæ pluviæ ceciderunt, ut quamplurium, maximarumque ruinarum cauſæ extiterint, & penè omnes univerſale diluvium timuerint. Quapropter ipſe Pelagius hanc ædem eiſdem pluviis, aut re aliâ debilitatam, denuo ædificavit, ut in ſæpe laudato Pontificali libro, ac dicti Pelagii II. vita ſcribitur; ibi: *Fecit ſupra corpus B. Laurentii Martyris Baſilicam à fundamento conſtructam, ac Tabulis argenteis exornavit ſepulcrum ejus.* Quod infraſcripta carmina à Grutero pag. 1173. num. 1. relata indicare videntur.

Præſule Pelagio Martyr Laurentius olim
Templa ſibi ſtatuit, tam pretioſa dari.
Mira fides Claudius hoſtiles inferet iras
Pontificem meritis nec celebrâſſe ſuis.
Tu modò Sanctorum cui creſcere conſtat honores
Fac ſub pace coli tecta dicata tibi.
Martyrium flammis olim Levita ſubiſti
Jure tuis templis lex veneranda redit.

In quorum carminum poſtremo vox illa *lex* expungenda videtur, ac *lux* reponenda, ut in Muſivo habetur opere.

Ex ea verò libri Pontificalis enarratione Panvinius, aliique recentiores, qui eum ſequuntur, Eccleſiam hanc primùm à Pelagio ædificatam putârunt; at id in dubium revocari poteſt, nempe, an ipſe Pelagius ex integro novam Eccleſiam, vel tantùm altare majus, ſive, ut Antiqui vocabant, Confeſſionem extruxerit, Muſivoque opere triumphalem ornaverit arcum. Anſam dubitandi præbet S. Gregorius lib. 3. epiſt. 30. ad Conſtantinam Au-

guſtam, ubi ſic: *Sanctę memorię Deceſſor meus* (id eſt Pelagius) *ad corpus S. Laurentii Martyirs quædam meliorare deſiderans, etc.* Dixit, *quædam meliorare*, non verò *de novo conſtruere*, ac proinde de ſimplici tantùm ornatu intellexiſſe videtur. Quidquid autem de Pelagiana fuerit reſtauratione, nihil aliud in præſentia reliquum eſt, præter Muſivi operis partem in dicto Arcu triumphali, qui ſi non tantæ amplitudinis, ejus ſaltèm formæ erat, ac arcus major ab eadem Galla Placidia in Eccleſia S. Pauli extructus.

Pluries ego hanc Baſilicam S. Laurentii pro reſtaurationibus, ſive novis ædificiis diſtinguendis adivi, ſed ultra fidem difficilem hanc Provinciam expertus ſum; nihilominus quæ obſervavi, quidve ipſe exiſtimo adjiciam, tuoque, lector, ſubmittam judicio.

Autumo igitur Baſilicam hanc, ut aliæ ab eodem Conſtantino ædificatæ Crucis formam habuiſſe, ſcilicet, ut pars major Crucis, ſive navis major denominetur, Orientem, brachia verò, ſive navis tranſverſa Septentrionem reſpicerent, ac ipſa brachia eo ſita fuiſſe loco, ubi nunc ex una Secretarii porta, ex altera verò partibus deſcenſus ad Catacumbas cernuntur.

Quanta autem arcus magnitudo fuerit, ex duobus ſupra relatis poſtremis carminibus elicitur, nempe:

Martyrium flammis olim Levita ſubiſti,
Jure tuis templis lux veneranda redit.

Quæ carmina in triumphali arcu ſub eodem Muſivo opere leguntur: nonnullæ tamen voces deſunt, cùm murus ſit reciſus, & verbum *Levita* duplici V. expreſſum ſit, utpote etiam loco verbi *lex* eſt *lux*, & verbum *veneranda* incipit litera B. quæ apud Veteres aliquando in uſu fuit, ut ex variis inſcriptionibus apud Gruterum colligitur, demonſtratque Dauſquius in ſua Orthographia ſect. 4. Disjecti autem, & reciſi pars quanta ſit ex ipſis, quæ deſunt vocibus, deprehenditur, ac ut faciliùs id argui valeat, literas, quæ deſunt minuſculis, quæ verò ſuperſunt majuſculis expreſſimus, ſcilicet:

MARTYRIVM FLAMMIS OLIM LEVVITA SVBISTI
JVRE TVIS TEMPLIS LVX BENERANDA REDIT.

Quare ſi numerentur literæ, quæ ex utraque arcus parte deficiunt, charactereque majuſculo repręſententur, ferè dimidium arcus deficere reperiemus, cùm literæ in totum ſint 66. exarata voce Levvita cum duplici V. quæ deſunt literæ triginta ſunt; quibus à 66. detractis, ea quæ remanent ſunt 36. adeoque paulò medietatem arcus excedunt, alterâ ferè medietate disjectâ: hinc arcus latitudinem, ac per conſequens longitudinem Eccleſiæ, quæ excedebat partem illam, hodiernum Presbyterium conſtituentem. Simile habemus exemplum in Eccleſia SS. Coſmæ, & Damiani, ubi etiam arcus coarctatus eſt, atque ideo etiam tota Eccleſia, quod ex Muſivo, & feneſtris deducitur, quæ in facie ejuſdem Eccleſiæ ſunt, ut in ipſius deſcriptione in ſecunda noſtra Muſivorum operum parte dicturi ſumus.

Quare ex ipſius arcus S. Laurentii reſtrictione, carminumque mutilatione, validiſſimũ elicitur argumentum, Eccleſiam hanc arctiorem fuiſſe illâ, quam Conſtantinus fundaverat, reſtauravitque Galla Placidia, & cùm

eodem

A eodem in arcu duę conſpiciantur feneſtræ, quæ muſivum mutilârunt opus, ejuſdemque magnitudinis, ac alię laterales appareant, etiam conjici valet eodem tempore, quo laterales fuêre conſtructæ, ędificatas fuiſſe, atque ideo Conſtantini ęvo poſteriores, cùm admodum parvæ ſint, ut demonſtravimus eodem in opere de veter. Monim. part. 1. cap. 9. Præterea cùm muſivum opus abſidam reſpiciat, ideo ante illius B majorem fuiſſe januam arguitur, ut omnibus in Baſilicis obſervari poteſt, ubi ſtatim ingredientibus muſiva opera ſpectanda ſe præbent. Si igitur janua in arcus conſpectu erat, Presbyterii conſtructio, quæ nunc viſitur, Pelagii minimè eſt, cùm ante præfatum arcum abſis ſit, atque ideo januam à tergo abſidis fuiſſe prorſus inveriſimile eſt. Item collaterales muri alternato C ordine conſtructi ſunt, unus quidem è tophis, alter verò è lateribus, ac proinde de Conſtantino, & Pelagio poſteriora tempora redolent. Item murus poſt abſidam tumultuariò conſtructus è diverſa materia conſtat, unde collateralibus muris poſterior cenſendus eſt, ex conjecturis per nos in eodem opere de veter. Monim. part. 1. cap. 8. allegatis. Ex dictis igitur jure concludi poſſe arbitror, totum eum ambitum, in quo Presbyterium eſt, elegantiſſimis columnis, capitulis Corinthiis miri operis, D zophoris, & epiſtyliis, ac circumquaque lapideis ſedilibus conſpicuum, non à Pelagio, ſed ab Hadriano I. fuiſſe conſtructum, qui egregius Pontifex ad Urbis ædificia reſtauranda ſummopere addictus, etiam iſtius Eccleſiæ aſpectum ex Oriente in Occidentem vertit, ac in eo loco majorem collocavit januam, ſcilicet in medio, ubi ad præſens cernuntur ambones. Quòd Hadrianus Baſilicam in hanc redegerit formam ex laudato Pontificali libro deducitur, ubi: *Hìc almificus Pater* (nempe Hadrianus) *eandem Baſilicam S. Laurentii Martyris, ubi ſuum corpus requięſcit, annexum Baſilicæ MAJORI, quæ dudum idem Præſul conſtruxerat, ultro, citroque à novo reſtauravit.*

His Pontificibus Honorius III. ſucceſſit, qui Baſilicam hanc non ſolùm reſtauravit, verùm etiam ampliavit, cùm amplificationem, ſeu novam conſtructionem à triumphali arcu cœperit, & ædificium versùs Vrbem, videlicet Occidentem intenderit in tres diſtinctum naves, quæ miræ magnitudinis, ſed inæqualibus columnis hinc inde fulciuntur. Noſtræ huic conjecturæ novam addimus, nempe ex ipſius Eccleſiæ dimenſione, nam antiqua Hadriani ab arcu uſque ad parietem retro Cathedram Epiſcopalẽ eſt longitudinis palmorum 132. ejus latitudo palm. 93. Recentior verò Honorii ab arcu uſque ad januam eſt longitudinis palm. 189. latitudinis verò 98. Inſuper feneſtræ, quæ hac in nova Honorii ſtructura antiquioribus arctiores ſunt, ac muri lateritii poſt ſalutis annum milleſimum tempus olent.

Sub arcu triumphali Cappella, ſive ut olim denominabatur B. Laurentii Confeſſio ſita eſt, ubi ejuſdem, unà cum illo B. Stephani corpus marmoreâ arcâ ferreis virgis circumdatâ incluſum jacet. Octo ad eum gradus deſcenſum præſtant; duodecim columnæ elevant fornicem, quarum quatuor anteriores ex marmore viridi, reliquæ ex pario ſunt, indicantque non eas eſſe, quas inibi laudatus Xyſtus Pontifex

apposuit, cùm illæ porphyreticæ fuerint. Ad altaris dexteram in eadem Confessione, ac pariete, veluti parva est fenestra, tribus circiter palmis lata, duobus alta, totidemque intra murum porrecta. Super hanc marmor ejusdem magnitudinis tessellato opere elaboratum cernitur, in cujus summitate, sive in superiori zophoro duo, in inferiori verò parte quatuor leguntur carmina, quorum characteres Honorii tempora redolent. Cl. V. Panvinius, aliique Scriptores hęc carmina omissis duobus superioribus referunt, at mendosa; ideo integra, puraque exhibeo.

Jam licèt officio sit te præstantior Ara,
Tu tamē es cratis celsior ignibus hoc.
Et quamvis mage tu tamen extitit ille perustus,
Ussit te crates, ussit & alma fides.
Quæ fervore pari Justini pectus, adussit,
Cujus in hoc sacro membra manent loculo.

Quibus versibus S. Justini Presbyteri, & Martyris sepulcrum ibi esse docemur.

Vt autem ipse oculus aliqua ex his quæ dicimus prò caput teneat, ut instituti, atque propositi nostri est, hujus Basilicæ Tabulam ichnographicam referimus sub nu. XXVI. In hac igitur A. B. ultimam constructionem denotant ab Honorio III. factam; C. D. veterem arcum triumphalem, in quo è posteriori parte, quæ respicit literam E. adest musivum opus Pelagii, E. F. G. antiquiorem Ecclesiam, ubi nunc est cathedra marmorèa Episcopalis, ac circumquaque sedilia lapidea. H. aram maximam, quæ Confessioni imminet. I. descensum ad Confessionem, ubi Beatorum Laurentii, & Hippolyti corpora jacent. K. ambonem pro lectione Euangelii. L. ambonem pro lectione Epistolæ. Lectorem hìc admonitum volo areæ laminæ Incisorem ordinem, sive loca ambonum pervertisse. Hos ambones in majori forma retulimus in nostro opere vet. Monim. part. 1. cap. 2. Hæc breviter de tanta Basilica indicâsse sit satìs, & ad alias describendas sermonem convertamus.

CAPVT VII.

De Sessorianâ Basilica, sive Ecclesia S. Crucis in Hierusalem.

IN Exquiliis, ac Sessoriano Palatio noster Imperator Constantinus aliam ædificavit Basilicam, cui ab eodem Palatio Sessorianæ nomen inditū fuit. De hac in Pontificali libro ex sępe citata Sylvestri vita sic legitur; *Eodem tempore fecit Constantinus Augustus Basilicam in Palatio Sessoriano, ubi etiam de ligno Sanctæ Crucis D. N. Jesu Christi posuit, & auro, & gemmis conclusit, ubi etiam & nomen Ecclesiæ dedicavit, quæ cognominatur usque in hodiernum diem Hierusalem, &c.* Hæc Basilica adhuc integra cernitur. Qualis autem sit ejus amplitudo, & structura Tabulæ Ichnographica, & Orthographica sub num. IV. & V. cap. 2. nostri operis veter. Monim. part. 1. ubi fusiùs explicantur, sat docent.

Verùm quæ Constantino Basilicæ hujusce extruendæ causa fuerit, qua decet brevitate, ex Eusebio notitias desumendo enarrabimus. Cùm Religiosissimus iste Imperator adversùs Maxentium Tyrannum, qui Romanę Urbis imperium vi occupaverat, bellum instrueret, Patris sui Constantis Imperatoris exemplo motus, quem Chri-

pag 116

Chriſtianorum ſtudioſum fuiſſe conſtat, indulgentiorem Chriſtianæ Regioni ſe præbuit. Cùm enim in hujuſcemodi graviſſimi belli cura Imperator verſaretur, reputaretque majori ſibi præſidio, quàm armatorum militum ad eam expeditionem fauſtè conficiendam opus eſſe, animo ſecum volvebat, cujuſnam ſub numinis auſpicio bellum geſſurus eſſet; an ſcilicet Deos Romanorum, vel Chriſtianorum Deũ invocaret, quem à Patre ſuo Conſtantino Cęſare cultum animadverterat? Quamobrem præcedentium Imperatorum exempla ſigillatim examinabat, quorum cùm aliquos Diis ſuis fretos, alios divinationibus, & oraculis res proſperas pollicentibus, peſſimum rerum, vitæque finem ſortitos fuiſſe cognoſceret, Deum Chriſtianorum, quem Conſtantius Pater Imperii cuſtodem, ac felicitatum omnium Auctorem expertus fuerat, jam tum colere ſecum conſtituit. Statim igitur fuſis precibus Deum enixè rogavit, ut periclitantis Imperii rebus dexterè occurreret, tantique negotii molem tuendã, proſperandamque ſuſciperet. Hæc autem oranti, flagitantique, viſio quædam divina, & inprimis admirabilis apparuit, nam die quadam paulò poſt meridiem ſole jam declinante, dum anxiè multa ſecum de imminentis belli neceſſitate revolvens ſepius ad cælum oculos elevaret, inde auxilium petens, vidiſſe ſe, totumque exercitum, faſſus fuit in cœlo Sanctiſſimæ Crucis ſignum Sole ipſo, cui imminebat ſplendidiùs, inſcriptumque hiſce verbis, ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ ſcilicet: *In hoc vince*; quo prodigio attonitum, deque eo plurima in animo volutantem nox oppreſſit, in qua eidem dormienti

A Chriſtus unà cum Crucis ſymbolo, quod in cœlo viderat, apparuit, præcepitque, ut Crucis ſigno ad illius imitationem, quod in cœlo apparuerat, fabricato, eo tamquam præſidio, ubi prælia cum hoſtibus committeret, uteretur. Paruit illico Conſtantinus, convocatiſque artificibus juſſit, ut auro, lapidibuſq; pretioſis prædictum exprimerent ſignum, cujus figuram ipſe

B eos docuit, quam ſic fuiſſe laudatus narrat Euſebius. Haſtile oblongum, erectumque auro undique obductum erat, quod cornu tranſverſum ad formam Crucis conctructum, ſupra in faſtigio ejus operis corona affixa gemmis, & auro politè circumtexta. In ea ſalutaris appellationis Salvatoris nota inſcripta duobus ſolùm expreſſa elementis, ideſt duabus primis literis Græcis nominis Chriſti, erat P. in

C medio literæ X. curioſè, & ſubtiliter inſerta, hac forma ☧. quæ Chriſti nomen compendioſè notat. Ad illius particulæ cornu, quæ in tranſverſo erat per haſtile trajecta, velamen quoddam pertenue appenſum, mirabili texturâ affixit, quod Crucis menſuram exęquavit. Sub ipſius Crucis inſigne diſcurrentis velaminis fimbrias auream ipſius Imperatoris, ac liberorum ſuorum effigiem ad pectus uſque con-

D cinnè deſcriptam appoſuit. Hoc autem ſalutari ſigno, quod Labarum appellatum fuit, perpetuò exercitui pręcedente, Italiam alpibus ſuperatis ingreſſus eſt, expugnatiſq; finitimarum Urbium præſidiis, triplici prælio Maxentii copias fudit, ac univerſam Italiam priſtinæ majeſtati reſtituit. Cùm verò ad Urbem appropinquâſſet, in Pratis Quintiis juxta Pontem Milvium caſtrame-

ſtrametatus eſt, commiſſoque cum Maxentio certamine, eoque cum equo in Tyberim lapſo è quodam ponte, quem diſſutilibus, lintribus, tabuliſque doloſè in hoſtes fabricaverat, ſalutaris ſigni virtute, circa civilem ſanguinem, quod ſemper optaverat, egregiam tulit victoriam. Quamobrem Urbem immaniſſimâ Tyrannide liberatam triumphans ingreſſus, fauſtis acclamationibus Senatus, Populique Romani exceptus fuit. Imprimiſque Deo Liberatori gratias agens, à dextris imaginum, quas ei Senatus triumphales erexerat, atque etiam in medio Urbis ſupra tropheum, venerabile Crucis ſignũ figi imperavit, in quo hæc erant inſcripta.

SALVTARI HOC SIGNO IMPERIVM ROMANVM CVSTODITVR.

Hinc haſtam in Crucis ſignum decuſſatam imaginis ſuæ, quæ eo loci, ubi Tyrannus Civium proſcriptiones, & cædes imperabat, ſtatuta fuit, manibus aptavit, idemque elogium hoc addidit.

HOC SALVTARI SIGNO QVOD VERAE VIRTVTIS ARGVMENTVM EST VESTRAM VRBEM TYRANNICAE DOMINATIONIS IVGO LIBERATAM SERVAVI. SENATVI POPVLOQVE ROMANO IN LIBERTATEM ASSERTO PRISTINVM DECVS NOBILITATIS SPLENDOREMQVE RESTITVI.

Senatus quoque in æternam ejus memoriam eximiæ ſtructuræ arcum ad ad Palatini, Cœliique montium radices in Suburra conſtruxit, quod adhuc viſitur, eidemque cum hoc elogio dedicavit.

A IMP. CAES. FL. CONSTANTINO MAXIMO P. F. AVGVSTO. S. P. Q. R. QVOD. INSTINCTV. DIVINITATIS. MENTIS. MAGNITVDINE. CVM EXERCITV. SVO TAM DE. TYRANNO. QVAM DE OMNI. EIVS. FACTIONE. VNO. TEMPORE. IVSTIS. REMPVBLICAM VLTVS. EST. ARMIS. ARCVM. TRIVMPHIS. INSIGNEM. DICAVIT.

B Intra fornicem à dextris.

LIBERATORI VRBIS.

A ſiniſtris verò.

FVNDATORI QVIETIS.

Hoc autem Crucis miraculo, diviniſque viſionibus Helena Auguſta ejuſdem Conſtantini Mater commota, Sanctiſſimæ Crucis lignum apud Hieroſolymam quærere ſecum ſtatuit, quod tandem poſt aliquod annos re-
C periit, ut narrant Ruffinus lib. 1. cap. 8. Socrates lib. 1. cap. 17. Sozomenus lib. 2. cap. 1. & S. Ambroſius in concione de obitu Theodoſii Imperatoris. Quapropter hìc ego inventionis illius hiſtoriam retexere ſuſpendo; illud unum, quod ad rem eſt enarrâſſe contentus, Helenam ſcilicet Sanctiſſimæ Crucis repertæ, & ab ipſa tripartitò diviſæ, unam partem cum titulo ejuſdem Crucis argenteis thecis incluſam in hanc Romanam miſiſſe Urbem,
D atque in hac Seſſoriana Baſilica collocari imperâſſe, quæ eandem de cauſa à Conſtantino Magno conſtructa, & ab ejus Matre quandoque etiam Heleniana appellata fuit, ut in actis Xyſti III. Pontificis legitur. Cæterùm adhuc hodie tres ipſius Sanctiſſimæ Crucis particulæ unà cum titulo, & tranſverſa cruce, ſeu, ut Euſebius vocat, cornu dextro, & ſiniſtro crucis boni Latronis in

in eadem aſſervantur Baſilica. Quoniam verò Tituli Sanctiſſimæ Crucis meminimus, & in eadem Baſilica adhuc ſervari aſſeruimus, libet modò referre, quomodo olim deperditus, tandem ſub fine XV. ſæculi denuo repertus fuerit.

Vivebat tunc bo. me. Petrus Gondiſalvus de Mendoza Presſiyter Cardinalis Tituli ejuſdem Eccleſiæ, qui cùm illam vetuſtate jam fatiſcentem videret, ut in primævum ſplendorem teſtitueret, ejuſdem muros novâ, & renui calce obduxit, ac dealbavit, necnon interraſile laquearium picturis, aureiſq; exornavit lineis. Dum autem hæc à fabris murariis peragerentur, in ſummitate majoris arcus, ſive triumphalis, disjecto cujuſdam parvæ feneſtræ muro, ibidem Sacroſanctæ Crucis Titulus repertus fuit. Tota facti ſeries à Stephano Infeſſura, quem penès me in meo librorum cimelio Ms. aſſervo, rerum ſui temporis diligenti ſcriptore, rudi quidem ſtylo ſic enarratur: *Die primâ menſis Februarii anno 1492. venerunt nova de partibus Africanis, dictumque fuit, qualiter Rex Hiſpaniæ habuerit victoriam de Granata, ipſamque cœpit, & dominatus eſt, & eam fuiſſe captam pactis omnibus, & fœderibus. Nam jam diu ante oppreſſerat eã, quibus autem pactionibus, non bene ſcitur apud nos.*

Eadem die miraculum in Urbe fuit. Nam cùm D. Petrus Gondiſalvus de Mendoza, ut dicitur, ſuâ impenſâ faceret incruſtare, & dealbare Eccleſiam prædictam, quando Operarii tetigerunt ſummitatem arcus, exiſtentis in medio Eccleſiæ juxta tectum, ubi adhuc ſunt duæ parvæ columnæ, ſentierunt ibi certum vacuum, cùmque aperuiſſent, in- A *venerunt unam parvam feneſtram, in qua erat una capſula plumbea duorum palmorum, bene clauſa, & ſuper eam erat lapis quidam quadrangularis marmoreus, ubi erant ſculptæ iſtæ literæ, videlicet: Hic eſt Titulus veræ Crucis, in qua capſula reperta fuit quædam Tabula parva longitudinis unius palmi, quæ ab uno latere erat comeſa, & vetuſtate corroſa, ibique erant cavatæ, & deinde colore rubeo tinctæ infra-* B *ſcriptæ literæ, ſive verba:*

HIESVS NAZARENVS REX IVDÆORVM.

Sed illud Judæorum non erat perfectum, quia illud RVM nonniſi ad R. incluſivè remanſerat, & illud VM. ceciderat, ut dixi, quia erat Tabula ab ea parte corroſa, & vetuſtate deficit, & primus verſus erat hoc ſcriptum literis Latinis, ſecundus verò literis Græcis, & C *tertius literis Hebraicis. Ad quem locum quaſi tota Urbs acceſſit, & Papa Innocentius etiam poſt triduum vidit eam, juſſitque permanere in dicta capſula cum quadam lamina vitrea ſuper altare in feſtivitate dictæ Eccleſiæ, & eſt omnium eſtimatione illa Tabula, quam Pilatus poſuit in Cruce ſuper caput Salvatoris Noſtri Jeſu Chriſti, poſita ibi per Sanctam Helenam Matrem Conſtantini, tempore, quo fuit dicta Eccleſia fabricata.*

D Hęc Infeſſurę narratio Muſivis literis expreſſa legitur in Sacello S. Helenę eadem in Baſilica conſtructo, nempe.

Sacra ulterior Capella dicta Hieruſalem, quam Beata Helena Magni Conſtantini mater Hieroſolyma rediens anno Domini CCCXX. Dominici Trophæi inſigniis repertis in proprio eam cubiculo erexerit, terrâque ſanctâ Montis Calvariæ navi inde advectâ, ſupra

quam

mandi, qui petitioni meæ libenter indulsit, ac intra Monasterii claustra introduxit, idemque latus propterea diligenter observavi, animadvertique arcus, qui superioribus pro fenestris inservientibus subsunt, tumultuario muro, recentis structuræ, fuisse oppletos. Ex hac igitur inspectione animo revolvi vetustum hoc admodum, ac nobile ædificium, antiquarum Basilicarum more, constructum fuisse, ut undique exteriores partes essent perspicuæ, utque exprimitur in numismate Basilicæ Emiliæ, quod Tab. XXI. fig. 4. ejusdẽ nostri operis de vet. Mon. parte. 1. retulimus. Hoc igitur admisso fatendum est non solùm, qui intra Basilicam, verùm etiam, qui extra eam, sacra, quæ intus agebantur vidisse. Scio Vitruvium dissimilem, ab hac Fani Fortunę construxisse Basilicam, nempe undique muro clausam, cujus rudera adhuc inibi extant, quorumque exemplar refert b. m. Daniel Barbarus Patriarcha Aquileien. in suis commentariis ad eundem Vitruvium lib. 5. cap. 1. Quidquid igitur sit de hac Basilicarum differentia, Architecturæ peritis, ac antiquitatum amantibus examinandum relinquimus, cùm nobis sufficiat dubitandi ansam præbuisse, ac demonstrâsse nos ipsos accuratè omnia observare.

CAPUT VIII.

De Ecclesia SS. Marcellini, & Petri via Lavicana.

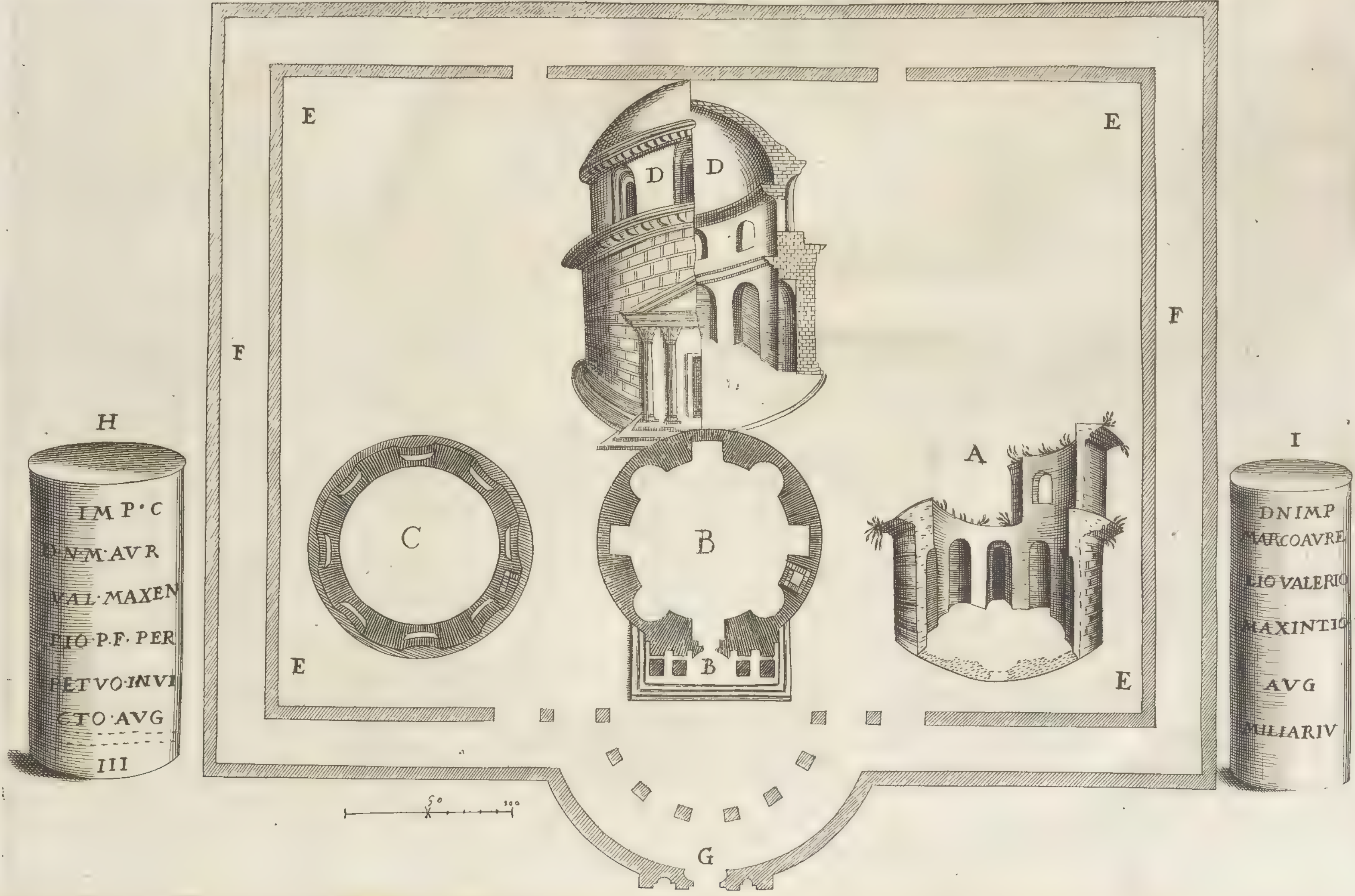
AUGUSTAM in construendis Ecclesiis munificentiam, in hac quoque, licèt ab Urbe distaret, religiosissimus Imperator noster ostendit. A Primò ejus fundatio sic in libro Pontificali, ac vita Silvestri Papę describitur: *Eisdem temporibus Augustus Constantinus fecit Basilicam Beatissimis Martyribus Marcellino Presbytero, & Petro Exorcistæ inter duas Lauros, & Mausoleum, ubi Beatissima Mater ipsius sepulta est Helena Augusta in sarcophago porphyretico, viâ Lavicana milliario ab Urbe Roma tertio. In quo loco, & pro amore Matris suæ, & vene-* B *ratione Sanctorum posuit dona voti sui.*

Eorundem Beatorum Martyrum sepulcrum S. Damasus Pontifex, cùm adhuc puer esset, ac de eodem certior fuisset factus, à Dorotheo Carnifice, & horum Martyrum interfectore, (qui tamen postea Christi fidem amplexus fuit, eò quòd statim cæsorum animas in cælum ascendisse conspexisset) adultus effectus, his versibus ornavit.

C *Marcelline tuos, pariter Petre nosce triumphos.*
Percussor retulit Damaso mihi cùm puer essem,
Hæc sibi Carnificem rabidum mandata dedisse,
Sentibus in mediis vestra ut tunc colla secaret.
Nec tumulum vestrum quisquam cognoscere posset,
Vos alacres, vestris manibus mundasse sepulcra,
D *Candidulo occultè posquam jacuistis in antro,*
Postea commonitam vestrâ pietate Lucillam,
Hìc placuisse magis sanctissima condere membra.

Quænam supramemorata fuerit Lucilla in Martyrologio ab Adone relato ad diem secundam Junii narratur: ibi enim legimus Lucillæ, & Firminæ

M
F
E
C
6
D
8
A
12
B

A
B
C
D D
E
F
G
H
IMP·C
D·N·M·AVR
VAL·MAXEN
TIO·P·F·PER
PETVO·INVI
CTO·AVG
III
I
DNIMP
MARCOAVRE
LIO VALERIO
MAXINTIO
AVG
MILIARIV
50
100

minæ Christianissimis fœminis Beatos A
Martyres revelâsse, ut sua corpora è Silva Nigra, in qua Martyrium perpessi fuerant, amoverent, ac in inferiorem partem Cryptæ juxta S. Tyburtium deponerent, quod brevi effectum fuit. Unde eadem Basilica Tiburtii nomen etiam accepit, & Silva Nigra, in honorem eorundem Martyrum, Candida inposterum appellata est. Postmodum verò prædicta B
SS. Martyrum corpora in Gallias translata fuêre, ut scribit Sigebertus in Chronico ad annum 826. Aimonius de Gestis Francorum lib. 4. cap. 115. & alii. Cæterùm de hac Basilica in vitis Pontificum, ac præsertim in Hadriano I. hæc habentur: *Cimiterium item Beatorum Petri, & Marcellini viâ Lavicana juxta Basilicam B. Helenæ renovavit, & tectum ejus, id est S. Tiburtii, & eorumdem SS. Petri, & Marcellini* C
noviter fecit, & gradus ejus, qui descendunt ad eorum sanctissima corpora noviter fecit, quoniam nullus erat jam descensus ad ipsa sancta corpora. Qua ex authoritate deducitur, eandem Basilicam etiam S. Helenæ nomen acquisivisse. Cur autem illi tale nomen inditum fuerit, ex supracitato libri Pontificalis loco clarissimè apparet, ubi S. Helenam in sarcophago porphiretico, in Mausoleo viâ Lavicanâ, tertio ab Urbe milliario, sepultam fuisse nar- D
ratur. Hujus verò Mausolei, sive Ecclesiæ SS. Marcellini, & Petri adhuc extant parietinæ, ut in Tab. XXVII. lit. A. videre est: lit. B. ipsius Mausolei Ichnographiam inferiorem, lit. C. superiorem denotant, ubi octo majores cōspiciuntur fenestræ; lit. verò D. partem interiorem, & exteriorem, demonstrat; EE. atrium Ecclesiæ; F. porticus atrium circūeuntes; G. atrii ingressum; H. verò columnam milliariam præterito anno 1687. ad jactum lapidis procul à Mausoleo effossam, quam in meo lapidario Museo servo, ubi milliare tertium incisum est: literæ, quæ in ea rudi minervâ insculptæ cernuntur, sic se habent.

IMPC
D.N.M.AVR
VAL. MAXEN
TIO. P.F.PER
PETVO.INVI
CTO. AVG.
III.

Quæ sic explicantur: *Imperatori. Cæsari. Domino. Nostro. Marco. Aurelio. Valerio Maxentio. Pio. Felici. Perpetuo. Invicto. Augusto.* Tres verò III. indicant milliarii numerum, nempe tertium. Alia non absimilis columna in eadem Tab. lit. I. signata in eodem meo rerum antiquarum Cimelio itidem asservatur, & viginti ab hinc annis viâ latinâ, ac loco, quod olim denominabatur *lo spinaceto*, sive S. Andrea, reperta fuit. Columna hæc decimum milliare designat, quoniam in hujusmodi ab Urbe distantia fuit inventa. Numerus in ea desideratur.

At quia meminimus nuper sarcophagi, in quo B. Helenæ corpus reconditum fuisse creditur, non incongruum hìc fore puto, si illius referam exemplar, quod perpulcrum admodum est. Iconem vide in Tab. XXVIII. Prototypus hodie visitur in Lateranensis Ecclesiæ porticu, quæ Orientem respicit, pluribus locis fractus, atque dispersus, adeo ut novâ reparatione indigeat. Nam Lateranensis Ecclesiæ Canonici Anno 1609. Jacobo Bosio conservandæ antiquitatis Viro studiosissimo adhortante, atque adnitente,

hujus ſarcophagi fragmentis in unum collectis, ac coaptatis, priſtinæ formæ reddiderunt, ac ſupra eundem in pariete hanc appoſuêre inſcriptionem.

Divæ Helenæ Auguſtæ Magni Conſtantini Matri ſepulcralem hanc porphireticam arcam, jam diu ex ipſius Mauſoleo viâ Lavicanâ in hanc ſacroſanctam Baſilicam ab Anaſtaſio Quarto Summo Pontifice ad proprii monumenti uſum tranſlatam, & injuriâ temporum undique diruptam, ac penitus disjectam, ne tantæ Patronæ de eadem Baſilica optimè meritæ, memoria deperiret, Capitulum, & Canonici reſtituêre anno Salutis MDCIX.

Hujus ſarcophagi moles non exiguâ admiratione digna videtur, nam ejus facies in longitudine, videlicet ab A. uſque ad B. eſt palmorum 12. Altitudo verò palmorum 6. ut A.C. Laterum latitudo palmorum 8. ut A. D. operculi altitudo palmi 1. unciarum 5 ½. ut E. F. Reliquum denique operculi ipſius faſtigium eſt palmorum 3. ut F. G.

Inter antiquitatis Amantes, eruditoſq; Viros maximum oritur dubium, an ſepulcrum hoc illud verè ſit, in quo Beatæ Helenæ jacuit corpus, præſertim cùm apud Nicephorum lib. 8. cap. 31. Langeanæ verſionis hæc habeantur: *Ingentes quoque ei* (videlicet Helenæ) *poſt obitum tributi honores, quales ſcilicet eam decebant, quæ tam piè, ſanctèque vixiſſet. Extra Urbem Romanam ſepulta, in templo rotundo, marmorea urna depoſita, atque biennio pòſt unà cum urna Conſtantinopolim deportata eſt. Princeps ipſa in Imperialia monumenta ędis SS. Apoſtolorũ illata, &c.*

Attamen de hac B. Helenæ corporis tranſlatione Conſtantinopolim facta, A nulla penès antiquos ſcriptores expreſſa mentio. Imò in Galliam tranſlatum fuiſſe, teſte Sigiberto, narrat Baronius ad annum 326. num. 62. Laudatus verò Nicephorus in principio ſeculi XIV. ſcripſit, ideoque mille annos, & ultra poſt Helenæ mortem. Socrates etiam lib. 1. cap. 17. verba Euſebii ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν πόλιν ἀνεκομίζετο; ſcilicet, *in Regiam Urbem pervectum*, tranſcribens, ea pro nova Roma, ſive B Conſtantinopoli interpretatus eſt, nam loco earum vocum, βασιλεύουσαν πόλιν, quæ Regiam Urbem ſonant, poſuit, καὶ τὸ σῶμα αὐτῆς εἰς τὴν βασιλεύουσαν νέαν Ῥώμην διακομιθὲν nempe: *Corpuſque ejus novam Romam deportatum*. Hunc Socratis lapſum Valeſius in ſuis annotat. ad cap. 47. lib. 3. Euſebii de vita Conſtantini notat, ac meritò, inquit, Baronium illum reprehendere; cùm Euſebius Regiæ Vr- C bis nomine, Romam ſemper deſignare ſoleat. Vlteriùs idem ſubdit Valeſius, quòd nondum Conſtantinopolis erat dedicata, proindeque Vrbs Rregia minimè vocari poterat. Socratis opinionem Cedrenus ſequutus fuit, qui etiam addit Helenam 12. annis ante Conſtantinum è vivis abiiſſe, καὶ ἀπετέθη ἐν λάρνακι πορφυρᾷ αὐτός τε καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἑλένη πρὸ δώδεκα ἐτῶν τῆς αὐτοῦ τελευτῆς ἀποθανοῦσα. Hanc rationem Helenam mortuam eſſe oporteret Anno Chriſti 325. aut certè 326. D quo tamen anno Hieroſolymam profecta dicitur ab Euſebio, & Ruffino. Etiam addi valet, poſt Criſpi Cęſaris, & Fauſtæ Auguſtæ necem Helenam aliquandiu ſupervixiſſe, ut Zoſimus libro 2. teſtatur. Porrò Criſpus occiſus eſt Conſtantino Auguſto VII. & Conſtantio Cæſare Coſs. anno Chriſti 326. ut in Faſtis Idatii legitur. Mors igitur Helenæ anno Domini

327. rectè assignari potest, ut Sigonius sentit lib. 3. de Imperio Occidentali, quod veritati consonum esse videtur, quoniam anno 326. Helena Ecclesiarum ædificationi intenta in Oriente degebat. In Occidentem verò anno 327. reversam esse, deducitur libr. 1. cap. 6. de Gloria Martyrum Greg. Turon; qui floruit seculo VI. ibi enim narratur, in mari Adriatico exortam fuisse tempestatem, dum Helena Augusta vehebatur navi, ac ad eam sedandam, Clavo ab ipsa, quo Christus Dominus Cruci fuit affixus, in mare projecto, tumentes æquoris fluctus illico subsedisse. Dicendum itaque reor, cùm hæc B. Helenæ translatio corporis controversa sit, antiquæ potiùs traditioni, quàm recenti standum esse, videlicet B. Helenam in Italia obiisse, liliusq; corpus postea Romam delatum, in porphyretica urna, quæ modò visitur, fuisse sepultum. Esto enim præallegata Nicephori narratio vera sit, fortè corpus alia in urnula in hac majori, maximaque, ut mos est, inclusa fuit, quæ Constantinopolim postmodum translata, relicto in Urbe porphyretico sarcophago; multò enim commodiùs hoc cedebat. ob molis gravitatem, prę sertim cum marmoribus, & quidem pretiosis indiga Constantinopolis minimè sit, ut Augustum hoc Helenæ monumentum maximo cum incommodo evehi ab Vrbe oporteret. Satìs de corpore, ac B. Helenæ sepulcro diximus; modò ad nostram Basilicam revertamur.

Hæc laudata Basilica à Magno Constantino donariis ditata fuit, ut ex sæpè citato libro Pontificali, & vita S. Sylvestri elicitur, videlicet: *Patenam ex auro purissimo pensantem libras triginta* A *quinque. Candelabra argentea auro clusa quatuor in pedibus 12. pensantia singula libras ducentas. Coronam ex auro purissimo, quæ est pharus cantharus cum delphinis centum & viginti, pensantem libras 30. Calices aureos tres pensantes singuli libras decem, cum gemmis prasinis, & hiacynthinis. Amas aureas duas pensantes singulas libras 11. Altare ex argento purissimo pensans libras 200. Ante sepulcrum Beatæ Helenæ* B *Augustę fecit ex metallo porphyretico exsculptis sigillis phara canthara viginti ex argento purissimo pensan singula libras viginti. Item in Basilica Sanctorum Petri, & Marcellini donum quod dedit tale est: Altare argenteum purissimum pensans libras ducentas. Patenas aureas purissimas duas pensantes libras quindecim. Patenas argenteas duas pensantes singulas libras 15. Scyphum aureum* C *majorem pensan. libras viginti, ubi nomen Augustæ designatur. Scyphos argenteos quinque pensantes singulos libras 12. Calices ministeriales argenteos viginti pensantes singulos libras tres. Amas argenteas quatuor pensantes singulas libras 15. Annis singulis olei nardi pistici libras noningentas, balsami libras centum, aromata, incensum ante corpora Sanctorum Marcellini, & Petri libras centum. Fundum Laurentium juxta Formiam cum balneo, & omnes agros* D *à porta Sessoriana viâ itinerariâ usque ad viam Latinam, & usque ad montem Galbium. Ipse mons Galbius possessio Augustæ Helenæ præstans solidos mille centum, & viginti. Insulam Sardiniam cum possessionibus omnibus ad eandem pertinentibus præstantem solidos mille, & viginti quatuor. Insulam Mosenum cum possessionibus ad eandem pertinentibus præstans solidos octingentos & decem.*

cem. Insulam Atitiæ cum monte Argentario præstantem solidos sexcentos. Possessio in territorio Sabinensi, quæ cognominatur ad duas Casas, sub monte Lucretio præstans solidos ducentos.

CAPUT IX.

De Ecclesia S. Agnetis extra Urbis mœnia Viâ Nomentanâ

LOCUS iste inter præcipuos, qui Romanæ huic Urbi adjacent, atque in ipsa Urbe visuntur, connumerari facilè potest, cùm ob Sacrum corpus B. Agnetis, cujus vita omnium gentium, singulorumque præconiis effertur, quippe quæ ætatem, & cum ætate Tyrannum vicit, nobilissimumque decus Virginitatis Martyrii laureâ coronavit; tum etiam ob insignis magnificentiæ templum, à Constantino Magno rogatu filiæ suæ Constantiæ, constructum in celebri Nomentana via (seu, ut alii scribunt, Numentana.) De hac eadem Ecclesiâ in vita B. Sylvestri in Pontificali libro descripta sic legitur; *Eodem tempore fecit* (scilicet Constantinus) *Basilicam Sanctæ Martyris Agnetis, ex rogatu Constantiæ filiæ suæ, & Baptisterium in eodem loco, ubi & baptizata est soror ejus Constantia, cum filia Augusti, à Silvestro Episcopo, ubi donum constituit hoc. Patenam ex auro purissimo pensan. libras viginti, Calicem aureum pensantem libras decem. Coronam, pharum cantharum cum delphinis triginta ex auro purissimo pensantem libras quindecim, patenas argenteas duas pensantes sing. libras viginti. Calices argenteos quinque pensantes singul. libras decem. Pharacanthara argentea 30. pens. sing. lib. 8. Pharacanthara ærea aurichalca 40. Cerostrata aurochalca argento clusa sigillata quadraginta. Lucernam ex auro purissimo lychnorum duodecim super fontem, quæ pensabat libras 15. & donum in reditum circa Civitatem Fidenas omnem agrum præstans solidos centum, & sexaginta. Via Salaria sub Pavetinas usque omnem agrum S. Agnes præstantem solidos centum, & quinque. Agrum Muci præstantem solidos octuaginta. Possessio Vicopisonis præstans solidos ducentos & quinquaginta. Agrum Casulas præstantem solidos centum.* Licèt ex narratis Magnum Constantinum hanc fecisse Basilicam deducatur; nihilominus illius Constructionis præcisum minimè apparet tempus, ut benè animadvertit Eminentiss. Baronius ad annum 324. num. 107.

Hanc eandem Basilicam postea à nonnullis aliis Pontificibus restauratam fuisse narratur in sæpecitato libro Pontificali, ac vita Liberii, ubi hæc: *Rediens autem Liberius de exilio habitavit in Cimeterio S. Agnetis, apud Germanam Constantii, ut quasi per ejus interventionem, aut rogatum rediret Liberius in Civitatem.* Et paulò infra: *Hic Liberius ornavit de platinis marmoreis petris sepulcrum Sanctæ Agnetis Martyris.* In Symmacho etiam legitur: *Hic absidam Beatæ Agnetis, quæ in ruinam imminebat, & omnem Basilicam renovavit.* Et in Honorio I. *Eodem tempore fecit Ecclesiam B. Agnetis Martyris milliario ab Urbe Roma tertio, viâ Numentanâ, à solo ubi requiescit; quam undique ornavit, & exquisivit, ubi posuit multa dona. Ornavit autem sepulcrum ejus ex argento, quod pensan. libras 252. Posuit & desuper Ciborium æreum deauratum miræ magnitudinis. Fecit & Gabatas aureas quatuor pensan.*

ſan. ſing. libras ſingulas. Fecit abſidam A *ejuſdem Baſilicæ ex Muſivo, ubi etiam multa dona obtulit.* Denique in Hadriano etiam I. hæc habentur: *Eccleſiam verò B. Agnetis Martyris, ſeu Baſilicam B. Emerentinianæ à novo renovavit.* Hæc habet Eccleſia porticus, ſive naves, ſupra quas, tam à dextro, quàm à ſiniſtro latere altera eſt porticus, ſive deambulacrum, ut antiquitus in prophanis erat Baſilicis, de quibus jam B dicimus in noſtro opere de Veter. Monim. part. 1. cap. 1. ubi exemplum numiſmatis Marci Lepidi, in quo expreſſa eſt Baſilica Æmilia, retulimus, ut in Tab. XXI. fig. 4. Singulæ porticus, ſive naves ſeptem habent columnas, e quibus quatuor in inferiori navi poſitæ, ſunt ex Jaſpide, ſeu, ut alii exiſtimant, ex lapide Portæ Sanctæ vulgò appellato, qui inter pretioſos annumeratur; cui ſententiæ diſcors eſt Marti- C nellus, eas non quidem ex dicto lapide, ſed ex Alabaſtro eſſe contendens.

Reliquæ autem ex marmore Ianthino ſunt, duabus poſtremis prope januam exceptis, quæ ex marmore ſunt Numidico. Earundem verò columnarum Architectonicus ordo, partim ex Corinthio, partim ex Latino, ſive compoſito ordine eſt, præter duo capitula prope januam, quæ ſunt ex ordine Ionico. Quæ verò ſuperiorem D porticum columnæ conſtituunt, partim ex eodem Ianthino, partim verò ex Græco, ſive Pario, necnon reliquæ duæ ex Numidico marmore; capitula tamen ex ſupradictis, Corinthio ſcilicet, & Latino ſunt ordinibus. Cur autem lapides iſti diſparis ſint ſtructuræ, cauſam allegat ſæpe laudatus Baronius ad annum 324. num. 103. nempe; quòd non patiebatur tarda molimina vehemens ille ſpiritus, quo Conſtantini animus exæſtuabat; ſummâ enim celeritate ædificium ipſum confici voluiſſe.

Carmina nonnulla acroſticha S. Conſtantiæ pietatem indicantia, antiquiori in abſide hujus Eccleſiæ olim legebantur, quæ Gruterus pag. 1161. num. 9. refert.

Antequam tamen ea deſcribamus, Lectorem montium eſſe cupio, aliquando Conſtantiam, aliquando verò Conſtantinam Sanctam iſtam appellari, ut notant laudatus Baronius ad an. 524. num. 108. Henſchenius ad diem 18. Februarii, & Du Cange in familiis Bizantinis fam. 1. Carmina verò hęc ſunt.

Conſtantina. Deum. Venerans. Chriſtoque. Dicata.
Omnibus. Impenſis. Devota. Mente Paratis.
Numine. Divino. Multum. Chriſtoque. Juvante.
Sacravit. Templum. Victricis. Virginis. Agnes.
Templorum. Quæ. Vicit. Opus. Terrenaque. Cuncta.
Aurea. Quæ. Rutilat. Summi. Faſtigia. Tecti.
Nomen. Enim. Chriſti. Celebratur. Sedibus. Iſtis.
Tartaream. Solus. Potuit. Qui. Vincere. Mortem.
Invectus. Cœlo. Soluſque. Inferre Triumphum.
Nomen. Adhuc. Referens. Et. Corpus. Et. Omnia. Membra.
A Mortis. Tenebris. Et. Cœca. Nocte. Levata.
Dignum. Igitur. Munus. Martyr. Devotaque. Chriſto.

Ex.

⊞ *x. Opibus. Noſtris. Per. Sæcula. Longa. Tenebis.*

○ *Felix. Virgo. Memorandi. Nominis. Agnes.*

Nullos labores, nullaſque omiſimus diligentias, pro hujus inſignis Baſilicæ antiquis indagandis monimentis, quorum nonnulla adhuc ſuperſunt, nempe in Eccleſiæ tectis, ubi multæ viſuntur antiquæ tegulæ, in quibus literatæ ſunt rotæ, literæ ſcilicet in gyrum diſpoſitæ, ac ante tegularum coctionem ſigillo quodam impreſſæ, de quibus diſſeruimus ſupra in Cap. III. occaſione Vaticanæ Baſilicæ, earundemque rotarum emblemata etiam retulimus in Tab. VI. Propterea, ut quid certi ex hujuſmodi venerandis antiquitatibus decerpere valeamus, tectum aſcendi, diligenter ferè tegulas omnes perſcrutavi, quas ſingulas emblemata continentes inſpexi, ſed à temporis diuturnitate ita coinquinata, ut quadam tartari ſpecie eædem literę obductæ ſint; nihilominus adhibitâ diligentiâ, quæ ex illis erui, hìc in curioſorum ſimul, ac eruditorum gratiam refero.

Primus verſus exteriorem, ſecundus autem interiorem continet peripherias, & cùm abbreviatæ ſint voces, prout expreſſæ ſunt ſub oculos pono; deinde illarum explicationem tentabo. Sic igitur ſe habent.

OP DOL EX PRAVGG NN FIG
TERENTIANA AELI VICTORIS

Epigraphen hanc ita interpretor: *Opus doliare ex prædiis Auguſtorum noſtrorum Figulina Terentiana Æli Victoris.*

Ne in hiſce jejuna legentis remaneat curioſitas, aliquantiſper à brevitatis ſcopo divertam, earundem vocum enunciando explanationem.

Fictilium vaſorum opus, quod à figulis elaboratur, duplex erat genus, alterum rude, alterum verò diligenti minervâ compaginatum.

Quod rudi minervâ fabrefactum, etiam craſſum erat, hocce opus magna reſpiciebat vaſa, præcipuè dolia ad vina continenda, quæ plurium cadorum capacia erant, & adhuc hodie in Pontificio, aliiſque Magnatum Urbis viridariis viſuntur; unùmque incredibilis magnitudinis me vidiſſe recordor, quod omnibus illud videre cupientibus patens eſt, nempe in aluminis fodina prope Forum Claudii, vulgò *la Tolfa*, triginta cadorum capax, tantæque altitudinis, ut per ſcalam decem, vel duodecim graduum ad illius os aſcendere oporteat.

Alterum verò opus, quod diligenti, ac ſubtili minervâ erat conſtructum, ad illa vaſa minoris capacitatis, ac geſtatu facilia tendebat. Horum generale nomen erat *Urnarum*; quare ſi ad aquæ uſum urnæ erant, Aquariæ, ſi ad continendos cineres, Cinerariæ, ſi verò ad oſſa, Oſſuariæ appellabantur. Diverſarũ tamen inter ſe etiam erant ſpecierum, ſive formarum, ut hac in Urbe ob earundem multitudinem facillimè diſtingui poſſunt.

Ex igitur dictis elicitur, quòd quando de tegulis, ac magnis lateribus agebatur, hujuſmodi fictilia, Opus doliale, aut doliare Veteres nominabant, quia ad ſimilitudinem operis doliorum, ſcilicet, rudi, & craſsâ minervâ conſtructa erant.

Quò verò ad hujuſmodi laterum, ac tegularum magnitudinem, duplex illorum menſura erat, una major, altera minor dicebatur; prima duos pedes,

des, ſecunda unum pedem cum dimidio in qualibet laterum facie æquabant, cùm lateres iſti quadrati eſſent; ſecus verò de tegulis, quæ oblongæ; unde in longitudine prima, in latitudine verò ſecunda menſura illis competebat. Et hæc ſatis dicta ſint quoad explicationem doliaris operis.

Sæpe in hujuſmodi emblematibus, quę in fictilibus operibus reperiuntur, impreſſa legitur abbreviatè, vel per extenſum, *ex prædiis*, quæ vox denotat locum illum in quo fictilia elaborata erant. Etiam abbreviatè, vel per extenſum figulina vox legitur, quæ emptoribus, & quibuſvis aliis officinam, ubi fictilia fabricabantur vaſa, indicabat. Hæc præmittere duxi ad diſſipandam omnē dubii nebulam, quæ ex hujuſmodi literatis oriri poſſet emblematibus. Redeat nunc unde diſceſſerat oratio, ad narrationem nempe eorundem emblematum, quę in laudatę Eccleſiæ S. Agnetis tegulis reperimus, ac ſequentia ſunt.

OPVS DOLIARE EX PREDIS
AVG N C COMIN SABINIANI.

Nempe: *Opus doliare ex prædiis Auguſti noſtri Caii Comini Sabiniani.* De hac familia Cominia vetus extat inſcriptio apud Gruterum pagin. DCCCCLXIX. num. 11. Sequitur alia tegulæ inſcriptio.

OPVS DOLIAR DOM AVGG
NN FIG FAORNIAN CALVENTI MAXIMA.

Quæ per extenſum reddita ſic ſonant: *Opus doliare Dominorum Auguſtorum noſtrorum figulina forniana Calventi maxima.* Diverſæ apud Gruterum inſcriptiones leguntur de hac familia Calventia. In hac inſcriptione vocem *maxima* noto, quam vocis figulinæ adjectivum puto, unde in hac Calventi officina tres figulinæ diverſæ magnitudinis formabantur. Non abſimiles figulinas vidi cum epigraphe: *Domitiana major*, & *Domitiana minor*, unam nempe duorum pedum magnitudinis, alteram pedis unius, & ſemis. Quidquid ſit de hac conjectura, aliis examinandum relinquo, cùm modò mihi nulla ſuppetat ratio. Reſtat quòd narrem in medio peripheriæ expreſſum intueri Virum ſtantem: modò ad quartam tegulam.

In hac legitur.

OP DOL EX PR GRAVS AVG N
SERVI MATI RESTITVTI.

Inſcriptionem hanc ſic interpretor: *Opus doliare ex prædiis Graus Auguſti noſtri ſervi Mati Reſtituti.* Vox *Graus* eſt nomen proprium prædii; altera vox *Mati Reſtituti* in Gruteriana inſcriptione pag. DCXLVII. num. 5. legitur, *Mattoni Reſtituti*; ex hoc infero ultimam literam vocis *Mati* eſſe T; quæ difficilis lectu eſt.

In quinta tegula ſequens inſcriptio viſitur: OPVS DOLIARE EX PL EDISTI; ſcilicet: *Opus doliare ex prędiis Lucii Ediſtii*: in circumferentiæ medio ſtat Leo gradiens.

Sexta tegula hanc continet epigraphen.

OPVS DOL EX FIG PONTI
CLIANA EX PRED CAES.

Nempe: *Opus doliare ex figulina Ponti Cliana ex prædiis Cæſaris.*

In medio Bovinum cernitur caput.

Aliam quoque invenimus tegulam poſterioris ſeculi, quæ ſequentibus characteribus ad longum notata eſt.

REG D N THEOD
RICO FELIX ROMA.

Quæ literæ ſic integrum reddunt ſen-

sensum: *Regnante Domino nostro Theodorico felix Roma.*

Duæ similes tegulæ ad meas pervenerunt manus; unam amico dono dedi; alteram penès me servo, quæ habet: *Regnante Domino nostro Theodorico bono Romæ.* Mirificè Rex iste Urbem ornavit, ut testantur Cassiodorus, Fernandes, & Sigonius.

Hæc sunt quæ ex tegulis Borealis, & Australis partium decerpere potuimus; multa alia fortasse in tegumentis medianæ navis erant, quæ ob periculosi ascensus difficultatem omisimus.

CAPUT X.

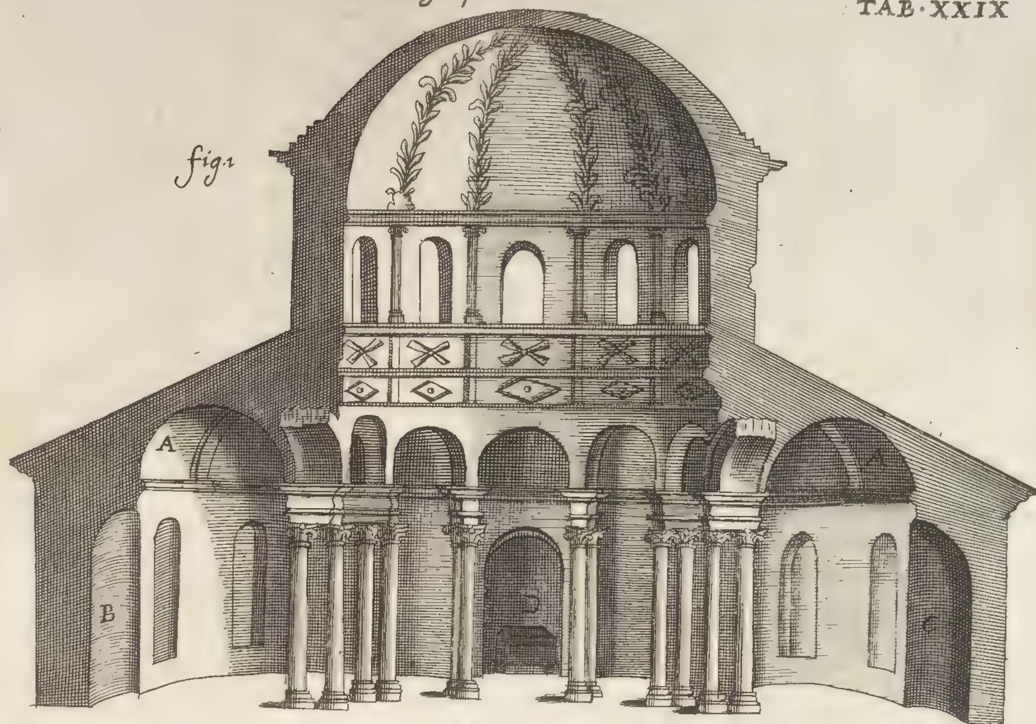
De Ecclesia S. Constantiæ, ejusque Musivis operibus.

LAUDANDÆ semper memoriæ Constantinus Imperator piis filiæ suæ Constantiæ precibus indulgens, non solùm Basilicam in honorem B. Agnetis, verùm etiam Baptisterium prope eandem Basilicam fecit, ut in supracitata vita S. Sylvestri indicatur. Ubinam autem ipsa Basilica fuerit, in dubium revocari minimè potest, cùm adhuc extet, ut supra jam demonstravimus. Oritur tamen dubium de Baptisterio, ad quod decidendum circumvicina ædificia lustrale oportet. Nam cùm antiquitus Baptisteria seorsim ædificarentur ab Ecclesiis, nullum ædificium profectò inveniemus, quod aptiùs ad Baptisterii usum inservire potuerit, quàm S. Constantiæ Ecclesiam, eidem Basilicæ proximam.

Ecclesia hæc rotundæ est formæ, interiorem porticum duplici columnarum ordine divisam habet, itaut binę columnæ sustentent arcum, atque ita duodecim interiorem, totidemque aliæ exteriorem circuitum forment; omnes verò ex lapide Numidico, ordineque Ionico sunt. In parietis ambitu duodecim visuntur loculamenta. Ut autem hujus Ecclesiæ constructio meliùs concipiatur animo, sub. Tab. XXIX. exteriorem, interioremque Orthographiam referimus. Prima enim figura interiùs repræsentat ædificium, cujus diameter est palmorum 109. ac fornix, qui columnis in gyrum dispositis imminet, indicatur lit. A. Eleganti Musivo opere olim fuisse ornatum credibile est; modò autem partim Musivo opere, partim verò pictura in locum (ut puto) dilapsi Musivi suffecta renidet. Quid autem hoc Musivum referat Tab. XXX. ostendit. Vides in hac varias vites, variosque pampinos, & uvas, & in fornicis medio mulierem, in angulis verò quosdam genios, qui in vindemiæ actibus se exercent; aliqui enim currum uvis onustum ad calcatorium ferunt, ut literis AA. alii autem uvas in calcatorio conculcant, vinumq; exprimunt, ut lit. BB.

Redeamus ad Tab. XXIX. ac fig. 1. in eadem literæ B. C. D. tria alia magna loculamenta denotant. In eisdem loculamentis B. C. duæ sunt laterales januæ, quæ in contiguam vineam ingressum præbent. D. loculamentum est, magnumque continet è porphyrite Mausoleum, eisdem vitibus, pampinis, uvisque, ac geniis, ut fornix, ornatum, cujus exemplar habes in Tabula XXXI. Mausoleum hoc amplitudine ferè illi B. Helenæ æquale est, quod in Ecclesia SS. Petri, & Marcellini retulimus. Alia janua, per quam hodie in Ecclesiam patet ingressus, in alio loculamento

Ortographia interior

Ortographia exterior

A
B
B
A

TAB·XXXI

pag. 130.

TAB · XXXI

pag. 131

fig. 2

lamento excifa eſt, quod ſupradicto D. A
è conſpectu opponitur. In loculis, ſive loculamentorum fornicibus B. C. duo ſunt Muſiva opera rudi elaborata minervâ, quæ Conſtantini Magni tempora præſeferunt, cùm anteriori ævo conſtructa affabrè delineata, ac depicta cernantur. Eorumdem Muſivorum exempla vide ſub Tabula XXXII. in qua figurâ 1. Chriſtus exprimitur, qui ſtans acſi benediceret, dextram elevat, ſiniſtrâ verò explicat vo- B
lumen, in quo hæc: *Dominus pacem dat*. Poſt quæ monogramma ☧ ſcilicet Chriſtus notatur. Vir quidam eſt à ſiniſtris Chriſtum inclinatus aſpiciens, ac manibus extremum voluminis tenens. Ex altera autem parte vir alius paulò erectior, & veluti admirabundus adſtat, habetque in fimbriis pallii hoc monogramma I.
Hinc inde à tergo horum virorum duo C
tuguriola, ac totidem attolluntur palmæ. At ante Domini pedes quatuor ſtant oves. Quid autem omnes hæ figuræ ſignificent aperiamus. Habemus in Euangelio Ioannis cap. 14. Chriſtum diſcipulos conſolaturum dixiſſe: multas in domo Patris manſiones eſſe, ſeque rurſus illos aſſumpturum; Thomæ autem Apoſtolo, ſe eſſe viam, veritatem, & vitam; Philippo verò, Patrem in ſe videri; Promiſiſſe præterea,
eoſdem planè accepturos, quidquid D
ex ſuo petiiſſent nomine, ſeque eis à Patre alium miſſurum Paraclitum; poſtremò pacem Diſcipulis ſub hiſce reliquiſſe verbis: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis*. Pictor igitur, ut omnia hæc ob oculos poneret, neque hac de re ullus dubitationi locus relinqueretur, epigraphen addidit: *Dominus pacem dat*. Hinc certò colligere poſſumus eos Viros, qui Chriſto Domino ab utroque latere venerabundi aſſiſtunt, Thomam, & Philippum Apoſtolos repræſentare, oves verò reliquos diſcipulos, ſeu quoſcumque Fideles Chriſti verbum audientes. Tuguriola quoque promiſſas à Chriſto in domo Patris manſiones, tandemque geminas palmas Judææ ſymbolum eſſe; ni tamen potiùs à Muſivario ad ornatum ſolummodo, & ad libitum, quàm ad rem ullam ſignificandam expreſſas dicamus.

Secunda in figura ejuſdem Tabulæ Chriſtum videre eſt ſupra globum, videlicet Mundum, inſidentem, ut Mundi ipſius Dominum decet; ſiniſtrâ librum clauſum tenet, dexteram autem ad virum quemdam quadantenus inclinatum extendit, veluti ipſum amplectens, qui tamen actus dignoſci minimè poteſt, cùm Viri illius pallium manus tegat. Hanc ego figuram alterius jam explicatæ complementum eſſe putarem, adeò ut in ea quidem Dominus pacem Apoſtolis ore relinquens exprimatur, in hac verò ipſe actus amplexus, quo nihil ad pacis collationem exprimendam eſt opportunius.

Tam ad dextram, quàm ad ſiniſtram Ieſu palmæ ſunt, quæ licèt ad Muſivarii placitum depictas fuiſſe haud temerè credi valeat, ut ſupra jam diximus: attamen ſi illis aliquam explicationem dare velimus, exponerem palmas has Judæam Regionem, in qua Chriſtus Dominus vitam egit, innuere. Palma enim Judææ ſymbolum eſt, ut ex Veſpaſiani, & Titi nummis videre eſt, ubi mulier quædam veluti lachrymans ſub eadem arbore cum epigraphe *Judæa capta*, expreſſa cernitur. Ubi eruditiſſimus Antonius Auguſti-

nus suis in dialogis hanc arborem Judææ A attribui ostendit, eo quia Phœniciæ, quæ palmis abundat, proxima est Judæa. De hujusce palmis etiam disseruimus supra; occasione Tribunæ S. Petri.

Hæc de ornamentis antiquo in hoc ædificio hodie extantibus. Superest modò, ut quæstionem etiam, quę apud Antiquarios insurgit, referamus, videlicet: an templum hoc à Constantino B constructum, vel potiùs à superstitionis labe expiatum, mox in Mausoleum filiæ suæ conversum fuerit. Primam opinionem Nardinus, aliique recentiores Scriptores sequuntur. Secundam autem Andreas Fulvius, Marlianus, Lucius Faunus, & alii antiquiores, moventurque ad hoc asserendum ex Musivis indicatis operibus vindemias repræsentantibus, unde templum hoc falso Numini Baccho dicatum C fuisse arbitrantur. Alii verò è contra nihil hujusmodi Musiva opera, suæ opinioni officere autumant, quia apud antiquos Christianos mos fuit hisce etiam emblematibus sua templa, Ecclesiasque ornare, ut Bosius in sua Roma Subterranea ostendit, ejusdemque sectator Aringhus in Roma etiam Subterranea lib. 6. cap. 45. Tom. 2. ac nos in nostro opere de Veter. Monim. par. 1. cap. 27. exposuimus. In hac opinionum varietate quid sentiam D si proferre opus sit, longè à recentiorum sententiis feror. Nam si ejusdem templi structura, columnæ, capitula, & bases sedulò observentur, perelegans reperietur Architectura, & columnæ, aliaque cùm marmore, tum symmetria uniformia, quod ævo Constantini repugnat, eò quia eâ tempestate plurimum veteris decoris, ac venustatis Architecturæ perierat, ut fabricæ ipsius tempore excitatæ sat docent. Etenim si supramemoratam Sessorianam ab ipso Constantino constructam inspiciamus, columnæ, capitula, & bases dispares sunt. Hujus causa fuit, quia Constantinus prophana ędificia demolitus, ex eorum ruinis nova, veroque Deo dedicanda templa excitavit. Id etiam in ædificatione triumphalis arcus eidem Imperatori dicati, cujus elegantiores statuæ, similiaque anaglyphica opera è Trajani arcu desumpta fuisse fama est, factâque inter ea collatione, temporis diversitas evidentissimè apparet; ut ostendimus in dicto nostro opere de Veter. Monim. part. 1. cap. 2.

Quod verò de Sessoriana Basilica, deque arcu dictum est, etiam dicendum videtur de Basilicis S. Pauli in via Ostiensi, & S. Laurentii in Agro Verano, quæ licèt hodie eædem non sint, quæ à Constantino ædificatæ fuêre, attamen longè majorem ex eorundem cæmentis partem, in novam fabricam fuisse conversam credibile est, & columnas præcipuè, quæ inter se, ut in Sessoriana Basilica, dispares sunt.

Præterea à recentiorum sententia etiam maximè me avertit operum Musivorum diversitas. Ea enim quæ in fornice conspiciuntur pereleganti minervâ compacta sunt, alia verò quę in januarum lunulis extant planè rudi opere sunt elaborata. Quapropter quàm apertissimè hæc operum Musivorum varietas temporum diversitatem ostendit. Puto igitur templum hoc, sive Baccho, sive alii falso numini sacrum olim fuisse, postea verò à Constantino in Baptisterium, ac deinde in ipsius filiæ sepulcrū conversum.

Varię

Variæ sunt conjecturæ, quæ me ad hoc credendum inducunt. Prima est, quòd animadverto non casu, sed in alicujus rei symbolum illas figuras in Tab. XXX. & XXXI. à Constructore delineatas fuisse. Nam ibi varii pueri alati cernuntur, qui nil aliud repræsentant, nisi Genios, pro numinibus à cœca Gentilitate habitos, quorum Geniorum infinitus erat numerus, ut narravimus in nostro opere de Veter. Monim. part. 1. cap. IX. ibique etiam ostendimus (quod pro secunda conjectura sit) Proceres, & Magnates, templis pro recondendis cadaveribus usos fuisse. Quare à veritate alienum esse minimè censeo, si hoc nobile templum ab aliquo Imperatore in suo prædio constructum, locique Genio, scilicet Baccho dicatum fuisse asseram, quia ibi fortasse vineæ erant, sicque ad bonum vinum, bonamque colligendam vindemiam, Genii uvas, racemosque, & similia manu tenentes fuêre expressi; quorum nonnulli, ut numeris 1. 2. 3. 4. 5. 6. è collo pendulam habent bullam, quæ puerilis nobilitatis insigne erat, ut docet Plinius libr. 33. cap. 1. Quapropter meam confirmat conjecturam, quòd pro Proceribus, Magnatibusque locus iste constructus fuerit. Itidem in eadem porphyretica arca, ac in latere signato litt. A. B. C. observo quòd ibi tres sunt ollæ, quæ nil aliud denotant, nisi ollas illas, quæ Ossuariæ appellabantur, in quibus cineres, & cadaverum crematorum ossa reponebantur. Mos iste in aliqua magna arca varios defunctorum cineres, variis in vasibus positos recondendi, satis elicitur è Veterum Furiorum sepulcro, in Monte Tusculano detecto anno 1665. quod ipsemet localiter vidi, in quibus diversæ erant arcæ, è lapide piperite constructæ, quas intra aliæ parvæ pariter erant. Has omnes descripsit, ac delineavit Kircherus in suo Latio cap. 3. Ex quo colligo, quòd magna arca non unum, sed plura ejusdem familiæ cremata cadavera in se contineret. Habebatque etiam idem Furiorum sepulcrum in januæ summitate ipsius familiæ Genios expressos, ut laudatus Kircherus observavit, quæ omnia conjecturas nostras firmant.

Non obstat, quòd ab aliquo rerum antiquarum minùs erudito asseri valeat in Tab. XXX. lit. C.D. nonnnllas cerni cruces, nam huic objectioni respondere posse autumo, signum illud non crucem, sed quatuor denotare elementa, quod apud Ægyptios frequens symbolum erat, ut ostendit nuper citatus Kircherus in suo Oedipo Ægyptiaco To. 2. par. 2. c. 4. & alibi.

Præterea, ut à recentiorum sententia declinem moveor, quia S. Costantia decessit anno 354. Constantinus verò anno 337. & sic illa post Patris obitum annos septemdecim, quo anno imperabat in Oriente Constantius. Unde inferre necesse est, prædictam arcam non solùm paulò ante Sanctæ Constantiæ obitum, sed longè anteriùs fuisse sculptam, nempe iis in seculis, in quibus bonæ florebant artes, ut ipsa cælatura demonstrat.

Denique satis, superque in mea firmor sententia, dum reputo omnino eundem esse Opificem, tam Musivi operis, quàm etiam arcæ marmoreæ, ut ex figurarum uniformitate deduco, qua de re cùm operis Musivi, & arcæ imagines, utpote elegantiores, alia tempora sapiant, quàm Constantini,

neque

neque templum, neque arca Auctorem Constantinum agnoscunt. Quibus omnibus addo, quòd si eodem elaborata fuissent tempore, à veritate alienum videretur, Constantinum, dum Baptisterium ædificaret, eodem tempore pro filiæ suæ cadavere recondendo sarcophagum excitâsse. Unde tam ipsum ædificium, quàm arcam haud unquam inter Constantini Cæsaris opera reponendam esse necessariò fatendum est.

Hanc porphyreticam arcam Mausoleum illud esse puto, de quo in supradictis actis B. Agnetis à S. Ambrosio relatis fit mentio. In actis verò Ms. Cod. Vall. quæ Aringhus refert in sua Roma Subterranea lib. 4. cap. 25. Tom. 2. hæc habentur: *Porrò B. Constantia in S. Virginitate permanens, transacto tempore hyemis, & inchoato tempore veris, hoc est 12. Kalendas Martias, parata intravit ad nuptias; corpus verò ejus in pretioso labro porphyretico sepultum est, & ibidem ipsa à Patre, & fratribus Ecclesia columnis, & Musivo de lapidibus decorata, in ejus honorem fabricata est*. Quæ auctoritas mirum in modum conduceret ad probandum nostrum Imperatorem eandem Ecclesiam, ac porphyreticum labrum construxisse, ex prçcitatis verbis: *in ejus honorem fabricata est*. Sed Grammaticorum est usus vocibus tenaciter adhęrere; at mitiùs cum Oratoribus, Historicisq; agendum; quandoq; enim isti figuratè loquuntur, ut ostendimus in nostro opere de Vet. Monim. part. 1. cap. 27. ubi vox *fecit* frequens in Pontificali libro, pro ædificare semper accipienda minimè est; imò sæpe pro restaurare, vel dedicare intelligenda venit. In præsenti enim casu vocem A *fabricata*, pro restaurata sumendam arbitror. Quibus addendum, quæ paulò inferiùs idem Aringhus habet, & judicio meo prætermitti minimè debent, scilicet hanc arcam porphyreticam in Lateranum Paulo II. Summo Pontifice jubente fuisse deportatam, ut ejusdem Pontificis sepulturæ inserviret. Interim verò cùm inde extraheretur, in ipso itineris progressu, antequam ad destinatum locum pertinge- B ret, Pontificem diem extremum clausisse, & Sixtum Papam IV. antiquitati Urbanarum rerum servandæ intentum, re infectâ, eandem in pristinum locum reducendam curâsse; ut narrat Platina in ejusdem Pauli II. vita, illamque esset, quæ hodie non absque ingenti omnium admiratione, tum ob antiquitatis meritum, tum ob operis elegantiam visitur.

C Quoniam istius Ecclesiæ nuper interiores descripsimus ornatus, sub silentio præterire minimè censemus alios amovibiles ornatus in eadem olim extantes, nempe quædam marmorea candelabra, quæ Martinellus in sua Roma Sacra, occasione qua S. Agnetis describit Ecclesiam, sex fuisse asserit, & hac in eadem Ecclesia extitisse; deinde ad dictam S. Agnetis Ecclesiam fuisse translata, quorum bases trigonales erant, in quibus aves sub D facie humana, puerique uvas decerpentes, & arietum capita insculpta cernebantur. Hodie tamen ex his quinque tantùm extant; tria videlicet in Ecclesia S. Agnetis, quorum altitudo est palm. 9. cum tribus quartis; & duo in præfata S. Constantiæ. Horum altitudo est palm. 8. cum dimidio. De iisdem candelabris meminit etiam Philander in annot. ad Vitruvium

lib.

lib. 3. cap. 2. & cùm ob ornatum adcommodum pulchra ſint, eorundem exemplar pono in dicta Tab. XXIX. ſub fig. 3. & 4. Quare cùm fatendum ſit candelabra iſta, ex anaglyphicis operibus, uniformitatem cum tota fabrica habere, fatendum etiam eſt eodem tempore, & in ejuſdem fabricæ uſum fuiſſe conſtructa. Si igitur pro dictæ fabricę uſu elaborata eſſe concedatur, videtur etiam dicendum, quòd templum hoc non ad Baptiſterii, in quo candelabra minimè requiruntur, ſed ad templi uſum fabricatum. At veritatem hanc accuratiùs indagemus.

Narratum hucuſque eſt de interioribus hujus Eccleſiæ partibus, atque ornatibus, modò ſupereſt pauca de exterioribus indicare; quamobrem extimam quoque partem delineandam curavimus, putantes antiquitus quartam fuiſſe januam in loculamento, ubi nunc prædicta arca eſt locata, Urbemque reſpicit. Hanc deducimus conjecturam ex eo, quòd in exteriori ejuſdem loculamenti parte ædificium quoddam quadratum attollitur, quod fig. 2. indicatur lit. A. idemque in januę tympano ſuperinſtructum exiſtimabamus. At aliter ſe res habet, nam ne minimum quidem januæ veſtigium invenimus, imò novum, quod modò ferè dirutum eſt, muro antiquo, veluti tunica, ſuperædificatum fuiſſe obſervavimus. Id autem qua de cauſa factum fuerit, indagare haud potuimus, cùm veterem murum nullâ reparatione indigere exploraverimus.

Ulteriùs Lucius Faunus in ſuis Antiquit. Vrbis, ſtructuram Eccleſiæ deſcribens, præter vigintiquatuor columnas, interiorem porticum, ſive navem formantes, alias exteriores

A fuiſſe numero quadraginta narrat Corinthii ordinis, quæ æqualiter diſpoſitæ circumambientem porticum ſuſtentabant, ac unicam tantùm ſuo tempore erectam ſtetiſſe, cùm aliarum, præter veſtigia, nihil reliquum eſſet.

Hęc autem exterior porticus meam etiam firmat conjecturam, ſcilicet quòd ædificium hoc alicui falſo Numini dicatum eſſet, proptereaque
B repugnat, quòd pro Baptiſterio conſtructum fuerit, cùm nullum Baptiſterium, ſimilem porticum habens, deſcriptum inveniam:

Nolo hìc pro diſſertationis coronide ſub ſilentio præterire, me omnem in indagando adhibuiſſe diligentiam, ut ſi fieri valeret, ex figulinis deducerem tempus, quo hoc noſtrum ædificium eſſet conſtructum, propterea ad idem templum me contuli, tectumque
C aſcendi, diligenter omnes perquirendo tegulas, quæ antiquiſſimæ ſunt, ſi in illis aliquod literarum adeſſet emblema, ex quo optatum tempus arguere valerem. Non unum, ſed plura adinveni emblemata, ſed ſpe fruſtratus, cùm nullam ex eiſdem probabilem conjecturam deducere potuerim. Nihilominus ea, quæ illinc deſumpſi, hìc per extenſum ſubjicio, licèt literæ in gyrum, ſive rotæ formam ſint diſpoſitæ; abbreviaturaſque ſupplere tentavi.
D Reliqua, ſi cupis, benignę Lector, tuæ curioſitati, ac eruditioni relinquo.

OP DOL EX PR DOM AVG N
FIGLINA GENIANAS.

Quas ſic lego: *Opus doliare ex prædiis Domini Auguſti noſtri figlinas Genianas*; deeſt tamen litera S. in extremo vocis *figlinas* à temporis edacitate corroſa; in medio circuli viſitur caput galeatum.

In ſecunda tegula infraſcriptæ literæ in orbicularem formam, ut dixi, expreſſæ cernuntur, nempe.

OP DOLI EX PR DOMINI N AVG EX FIGLIN FAVRIANIS.

In medio cernitur vir quidam dexterà veluti baculum tenens. Licèt hoc emblema explicatione indigere non videatur, nihilominus ad omne tollendum dubium ſic literas illas legendas puto.

Opus doliare ex prædiis Domini noſtri Auguſti ex figlinis Faurianis.

Tertia tegula habet.

OPVS DOLIARE EX PRÆDIS AVGG NN FIG C TERTIN.

Sic emblema iſtud legendum puto: *Opus doliare ex prædiis Auguſtorum noſtrorum figulina Caii Tertini.* Hoc Tertini nomen expreſſum reperio in inſcriptione à Grutero relata pagina DLXIII. num.7. quæ Lugduni in Xenodochio S. Laurentii idem Gruterus extare aſſerit, & ſic ſe habet.

XAIPE NIKACI

MEMORIAE.PERENNI.QVIAETI.AETERNAE TERTINIAE. VICTORINAE. FAEMINAE RARISSIMAE. STOLATAE. QVONDAM SPIRITO. INCOMPARABILI. TERTINIVS SEVERIANVS. LEG. II. AVG. CVM PATERNIA VICTORINA. ET TERTINIA TERTINA FILIS P. C. ET. S. AS. D.

YΓEIAINE NIKACI

Alia tegula ſequens continet emblema, quod ſi totum legi potuiſſet, utique ab illo aliquam notitiam decerpſiſſem, nihilominus ea, quæ viſuntur, ſub oculos pono.

OPVS DOLIA..... FAVSTINÆ AVG.... VLP....

Duas fuiſſe Fauſtinas in hiſtoriis reperio, nempe, Majorem, & Minorem, illam Antonini Pii uxorem, iſtam ejus filiam.

Sequitur alia tegula cum hac epigraphe.

FL. CORINTHI EX PRAED. D N IMP.

Scilicet: *Flavii Corinthi ex prædiis Domini noſtri Imperatoris.*

In medio eſt Cervus gradiens.

Similis alia tegula eſt cum mutila inſcriptione, videlicet:

OPVS DOLIARE EX PRAEDIS DOMINI N. AVG.

Opus doliare ex prædiis Domini noſtri Auguſti.

Conſideratione dignum videtur ſequens emblema.

COSS AMB SVLP.

Quod ſic explico: *Conſulibus ambobus Sulpitiis.* Quando iſti ambo Conſules fuerint, in faſtis minimè reperio. Dubium hoc aliis examinandum relinquo.

Duos lateres ſimilibus inſcriptionibus notatos obſervavi in Cochleæ fornice, per quam ad tectum aſcenditur. Primus later ſequentes continet literas, veluti in ſemiluna inſcriptas, nempe:

DOM LVCIDO.

Quas ſic explico: *Domitia Lucillæ doliare.* Quęnā fuerit Domitia hęc ignoro, in medio viſitur veluti lepus currēs.

Se-

Secundus habet.

VALEAT QVI FECIT
CN DOM.

Scilicet: *Valeat qui fecit Cneus Domitius*. Oedipus non ſum, aliis divinandum relinquo Domitium iſtum.

Omnes iſtæ tegulæ tempora Conſtantino anteriora ſapiunt, at cùm amovibiles ſint, objici valet, in tecti refectionibus ex aliis locis deſumptas, tunc fuiſſe poſitas, ideo examen penès Lectorem eſto.

C A P V T XI.

De Eccleſia Sanctorum quatuor Coronatorum.

VLTRA ſupra relatas Eccleſias, quarum conſtructione, atque ornatu pietas, & magnificentia Conſtantini Imperatoris enituit, earundemque in Libro Pontificali, & apud alios Auctores certa mentio eſt, aliæ quædam ſunt in hac eadem Urbe, de quibus, vel antiqua traditio, vel quædam ſubobſcura indicia ſuperſunt; ideo earum notitias, qualeſcumque ſint, ſub oculis pono, fidem penès Pancirolum, Eccleſiarum Urbis hiſtoriam deſcribentem, relinquendo.

Inter Eccleſias, de quibus dubitatur, an à piiſſimo Imperatore conſtructæ fuerint, meritò hæc venit annumeranda, cùm laudatus Pancirolus in ſuis Theſauris abſconditis Romanæ Ciuitatis Reg. 2. Eccleſ. 22. hanc SS. quatuor Coronatorum à Conſtantino ædificatam, ſive potiùs reſtitutam fuiſſe teſtetur. Præter hanc notitiam, aliam minimè adinveni.

C A P V T XII.

De Eccleſia duodecim Apoſtolorum.

EX quadam inſcriptione, olim in hac Eccleſia extante, Auctor eſt idem Pancirolus in Reg. 7. Eccleſ. 5. iſtud ædificium à Magno Conſtantino conſtructum apparuiſſe; at in inſcriptione, quę continebantur minimè refert; & Hadrianus Papa in Epiſt. ad Carolum Magnum de Imaginibus, hanc Baſilicam à Pelagio Summo Pontifice inceptam, & à Joanne ejus Succeſſore perfectam fuiſſe tradit. Quapropter cùm hiſtoria in obſcuro poſita ſit, aliis eam è tenebris eruendi curam relinquimus.

C A P V T XIII.

De Baſilica S. Sabinæ.

AN à noſtro Imperatore constructa hęc fuerit Eccleſia, dubium etiam redditur. Pancirolus enim in Reg. 9. Eccleſ. 8. opinionem affirmativam tuetur, at ſi benè inſcriptionem, palmaribus literis Muſivo opere expreſſis, in eadem Baſilica adhuc extantem, examinemus, à quodam Petro Urbis Presbytero, qui tempore Coeleſtini I. vixit, nempe circa annum 426. ædificatam fuiſſe dicendum eſt, quod & veriſſimum eſſe cenſeo, ut oſtendi in opere de Vet. Monim. part. 1. cap. 21.

CAPUT XIV.

De Ecclesia S. Laurentii in Pane, & Perna.

Ecclesiis superioribus, de quarum Fundatore dubitatur, hanc etiam adjicit Pancirolus in Reg. 2. Eccles. 48. piè tamen credit eam à Magno Constantino ædificatam super memoriam Martyrii ejusdem Sancti, quæ postea Cappella Furni denominata fuit. Cur autem in Pane, & Perna fuerit appellata, si verba sint, uti sonant, interpretanda, utraque vox Latino sermone nulli omnino est ignota, panis præcipuè; perna verò eam Suis partem significat, quæ coxa dicitur, & tum hanc denominationem accipit, cùm à Sue dissecta est, ac ne tabescat, atque esui aptior sit, conditur sale. Hæc autem denominatio, cùm ejus origo ignoretur, dura videri potest. Ideò Pancirolus ait, nonnullos existimâsse non Panis Pernæ, sed Panis Perna ex cujusdam Familiæ cognomine vocitatam fuisse. In Raspono verò lib. 2. cap. 4. suæ Lateranensis Basilicæ vocatur Panis, & Pernæ.

Porrò Frater Franciscus Gonzaga in Historia de origine Religionis Franciscanæ part. 2. ac Provincia Romanâ Monast. 2. ejus denominationis originem sic exponit: *In altera Exquilini, Bifidatique Montis parte, qui non ipsam naturam, sed Tullum Hostilium Romanorum Regem (si Tito Livio auris accomodanda veniat) sui Auctorem habuit, ubi Olympiades Thermę, quæ & ab aliquibus Novatianæ dictæ sunt, Apollinisque templum, ac Decii Imperatoris Palatium præextiterant, strenuusque Christi Athleta Laurentius, in craticula assatus, glorioso Martyrio coronatus fuit, Ecclesia quædam in ejusdem S. Martyris honorem à Fidelibus Christianis constructa est. Quæ tandem à Longobardis postea ad terram dejecta, à pientissimo quodam Santulo Hursino Presbytero, sub eodem prorsus titulo, reædificata extitit, cui & Panis Pernæ cognomen à sequenti eventu evenit. Laborabat siquidem, dum fortè fortunâ ædificaretur, Urbs Roma maximâ Panis penuriâ, cùmque, Latomis, cæterisque Cæmentariis conquerentibus, ac cœpti operis desertionem, nisi sibi de Pane provideretur, minitantibus; anxius Presbyter cunctas domos lustraret, in cujusdam pauperculæ mulieris, nomine Pernæ, furnum, Ecclesiæ contiguum, quem adhuc sub eadem cernere licet, incidit, ibique derelictum, magnæque quantitatis, atque excellentissimæ albedinis Panem, ad nullum tamen spectantem, invenit. Quem tamen acceptum, atque in partes divisum, operariis distribuit. Quibus omnibus optimè refectis, tantum residui fuit, ut ad aliquot dies illis suffecerit. Quod miraculo (ut par erat) tribuens, ipse Santulus voluit, ut præfata Ecclesia D. Laurentii Panis Pernæ in posterum appellitaretur.* Hæc Gonzaga. Nec aspernenda est Martinelli conjectura in sua *Roma Ricercata*; qui hanc *Panis Perna* denominationem derivatam fuisse censet à voce *Perpenna*, seu *Perpena*, quæ Nobilis Familiæ Romanæ agnomen erat, ut in variis inscriptionibus apud Gruterum, & alios. Quare aut ipse locus ab ipsa Familia, aut ipsa Ecclesia, à proprio ex eadem Familia fundatore, denominationem desumpsit, ut videtur innuere particula *in*, scilicet in *Perpenna*, nunc *Pane Per*

Perna; primam enim ſyllabam *per* in *pan*, ex aliquo vulgi errore, corruptam fuiſſe, quod nonnullis exemplis demonſtrare nititur. Inſuper in quodam antiquiſſimo Ordine Romano Collegiatæ Eccleſiæ S. Mariæ de Rotunda de hac eadem Urbe, idem locus de Palyperno denominatus legitur. Has ego narratiunculas in gratiam Lectoris appoſui, ut eas pro libito accipiat.

C A P V T XV.

De Eccleſia S. Mariæ in Ara Cœli.
De Eccleſia S. Chryſogoni trans Tyberim.
De Eccleſia S. Petri in Monte Aureo.
De Eccleſia S. Sebaſtiani.
De Eccleſia S. Marcelli.

HÆ eædem Eccleſiæ inter illas à ſæpe laudato Magno Conſtantino hac in alma Urbe conſtructas annumerantur à Tobia Corona in ſuo Tractatu de Sacris Templis par. 1. cap. 23. Italico idiomate deſcripto. At quia nullam adducit auctoritatem, fidem propterea penès ipſum Auctorem relinqui volo.

C A P V T XVI.

De Sacrario Vaticanæ Baſilicæ.

ULTRA ſuperiùs relata Ædificia à noſtro Cæſare constructa, Turrigius in ſuis Cryptis Vaticanis pag. 46. & 47. Templum ſcribit illud rotundum, quod nunc pro Sacrario Vaticanæ Baſilicæ inſervit, antiquitùs Apollinis fuiſſe templum: poſtea à Paulo I. Sanctiſſimo Pontifice in divini cultus honorem conſecratum, ut

A narravimus ſupra in deſcriptione ejuſdem Vaticanæ Baſilicæ ſub num. 155. & lit. d. Deinde idem Turrigius pag. 179. in dubium revocat, an re verâ idem templum illud falſo numini dicatum fuerit, vel aliud eidem proximum. Quomodocumque res ſe habeat pag. 185. aſſerit ex Ms. quodam in Archivo ejuſdem Baſilicæ aſſervato hoc notatum reperiri: *Nunc Sacriſtia templum rotundum fuit à Magno Con-*
B *ſtantino extructum, in quo B. Gregorius Papa Primus recondidit brachium S. Andreæ Apoſtoli, &c.* Quidquid de hac veritate ſit, aliis illam è tenebris eruendam relinquo.

C A P V T XVII.

De Baſilica SS. Petri, & Pauli, ac Joannis Baptiſtæ in Civitate Oſtienſi.

C

TEMPORIS edacitatem omnia conſumere nulla res magis teſtatur, quàm inclyta, atque antiquiſſima Civitas Oſtienſis ad Tyberis oſtia ſita, de qua ſic Feſtus: *Oſtiam Urbem ad exitum Tyberis in mare fluentis, Ancus Martius Rex condidiſſe, & fœmineo appellâſſe vocabulo fertur.* De hac item Sextus Aurelius ita fatur: *Ancus Martius Rex Oſtiam Coloniam*
D *maritimis commeatibus opportunam, in Oſtia Tyberis deduxit.* Et accuratiùs Iſidorus lib. 5. cap. 1. originem, ejus fundatorem, & uſum ita deſcribit: *Ancus Martius Urbem in exitu Tyberis condidit, quæ & peregrinas merces exciperet, & hoſtem terreret, quam ab ipſo ſitu Oſtiam appellavit.* De hac quoque meminit Ovidius ubi ait:

Ostia contigerat, qua se Tyberinus in alvum
Dividit, & campo liberiore natat.

Civitas hæc duodecim millia passuum in Meridiem ab Urbe distans à Saracenis destructa, nunc penè ruinis sepulta jacet, habitatoribusque viduata remanet propter cœli inclementiam, cùm unà omnes, numero tamen pauci, aliò commigraverint, itaut ab antiqua sua Civitate ferè milliario remoti sint. In hac ergo Romani Imperii celebri Civitate Religiosissimus Imperator Constantinus pietatis suæ testimonia reliquit, ibidem Ecclesiam ædificans, ut sequentibus verbis in Pontificali libro, Beatique Sylvestri vita narratur: *Eodem tempore fecit Basilicam Constantinus, ex suggestione Sylvestri, in Civitate Hostiensi, juxta portũ Urbis Romæ, BB. Apostolorum Petri, & Pauli, & S. Joannis Baptistæ.* Non leve autem hìc posset oriri dubium, videlicet, An Constantinus, vel S. Gallicanus, qui sub Constantino vixit, Basilicæ hujus fuerit Constructor: ita enim in actis Martyrii ipsius Sancti apud Mombritium legitur: *Hic primus in Ostiensi Urbe instruxit Ecclesiam, & dicavit officia Clericorum.* Unde alterutrum dicendum videtur, nempe, vel quòd Auctor libri Pontificalis omnia Sacra Ædificia, tempore Constantini constructa, ipsi Constantino, non autem propriis AEdificatoribus, attribuerit, vel quòd duæ fuerint Ecclesiæ, una quidem à Constantino, altera verò à Gallicano constructa. Cui quidem postremæ opinioni libens subscribo, cùm aliam jam tum fuisse Ecclesiam, quando Constantinus suam ædificavit, minimè implicet. Hac in eadem Urbe S. Monicam obiisse S. Augustinus Confessionum lib. 9. cap. 11. his verbis testatur: *Audivi etiam postea, quòd jam cùm Ostiis essemus cum quibusdam amicis meis, maternâ fiduciâ colloquebatur* (Monica scilicet) *quodam die de contemptu vitæ hujus, & bono mortis, ubi ipse non aderam; illisque stupentibus virtutem fœminæ, quam tu dederas ei, quærentibusque, utrum non formidaret tam longè à sua Civitate corpus relinquere? Nihil, inquit, longè est Deo, neque timendum est, ne ille non agnoscat in fine seculi, ut me resuscitet. Ergo die nono ęgritudinis suæ, quinquagesimo & sexto ætatis suæ, & tricesimo & tertio ætatis meæ anima illa religiosa, & pia corpore soluta est.*

In feralibus autem totius Urbis ruinis loci quoque memoria periisset, ubi sacrum prædictæ Beatæ Monicæ jacebat corpus, nisi ipsa in somniis cuidam, nomine Andreas, retulisset, ut Bollandus in actis Sanctorum ad diem quartam Maii fusè demonstrat. Cæterùm de hac eadem Ecclesia nil aliud referre valemus, cùm inter tot, ac tam graves hujusmodi Urbis casus penitus interciderit memoria.

Quibus autem Donariis Augustus noster hanc ditaverit Ecclesiam, sic in dicta B. Sylvestri vita narratur: *Eodem tempore fecit Basilicam Constantinus ex suggestione Sylvestri in Civitate Hostiensi, juxta portum Urbis Romæ, Beatorum Apostolorum Petri, & Pauli, & Sancti Joannis Baptistæ, ubi & donum obtulit, patenam argenteam pensantem libras triginta, calices argenteos decem pensantes libras quinque, Amas argenteas duas pensantes sing. libras decem. Phara argentea triginta pensan. singula libras quinque. Scyphos argenteos duos pensantes singulos libras novem. Patenam*

nam argenteam chrismalem singularem A *pensantem libras decem, pelvim ex argento ad Baptismum pensantem libras viginti. Insulam, quæ dicitur Assis in territorio Portuensi, & Hostias possessiones omnes maritimas usque ad digitum Solis præstantem solidos trecentos. Possessionem Græcorum in Territorio Ardeatino præstantem solidos octuaginta. Possessio Quiriti territorio Hostiensi præstans solidos trecentos, & undecim.* B *Possessio Balneolum territorio Hostiensi præstans solidos quadraginta duos. Possessio Nunsula præstans solidos triginta.*

CAPUT XVIII.

De Ecclesia S. Joannis Baptistæ Albanensis Civitatis.

PAREM fortunam penè sortita est Albanensis Civitas, quàm C Ostia, cùm Alexandri III. temporibus ferè excidium passa fuerit à factiosis, qui impii AEnobarbi fovebant partes: deinde ab Honorio III. eximiæ Sabellæ Gentis nobili germine refecta. In ea igitur antiquissima Civitate idem Augustus Ecclesiam ædificavit, ut in supracitato libro Pontificali, ac B. Sylvestri vita hujusmodi verbis describitur: *Eodem tempore fecit Basilicam Augustus Constantinus in Civitate Albanensi, videlicet S. Joannis Baptistę,* D Qualis autem ejus structura fuerit, referre minimè valemus, cùm destituamur historia, nullaque omnino veteris hujus Ecclesiæ vestigia supersint; nam ea, quæ hoc ævo cernitur Ecclesia, magnam minimè redolet antiquitatem, ut ipsi muri, totaque ædificii architectura testantur; cùm ii ex topho sint, istaque solitis tribus porticibus, seu navibus carens, ideò à cæteris verè antiquis Ecclesiis diversissima sit. Insuper ejusdem denominatio, quæ D. Pancratii est, longè distat ab antiqua, quæ S. Joannis Baptistæ erat. Igitur cùm de antiqua illa Constantiniana, præter memoriam, nil aliud supersit, ideo donaria ab eodem Cæsare huic Ecclesiæ facta, narrare contenti sumus, quæ in eodem Pontificali libro, ac citata B. Sylvestri vita sic referuntur: *Patenam argenteam pensantem libras 30. Scyphum argenteum deauratum pensantem libras duodecim, calices ministeriales decem pensantes sing. libras tres. Amas argenteas duas pensantes sing. libras viginti. Possessio Laurentina cum adjacentibus campestribus pręstans solidos quadraginta. Possessio Molas pręstans solidos quinquaginta. Possessio Albanensis cum Lacu Albanensi præstans solidos ducentos, & quinquaginta. Massam Muci præstantem solidos centum septuaginta. Omnia sceneca deserta, vel domos intra Urbem, Albanensi Sanctę Ecclesiæ donum obtulit Augustus Constantinus. Possessiones Horti præstantes solidos viginti. Possessio Tyberii Cæsaris præstans solidos octuaginta. Possessio Maritanas præstans solidos quinquaginta. Massam Nemus præstantem solidos ducentos & octuaginta. Possessio Armatiani in Territorio Carano præstans solidos centum & quinquaginta. Possessionem Statilianam præstantem solidos septuaginta. Possessionem Medianæ præstantem solidos 30.*

CA-

CAPVT XIX.

De Eccleſia Apoſtolorum in Urbe Capua, quæ Conſtantiniana denominata fuit.

EADEM prorſus, immo fortaſſe graviora infortunia ac ſupramemoratæ Oſtienſis, & Albanenſis Urbium Capuana Civitas paſſa fuit; nam Genſericus Vandalorum Rex anno 455. eam cæpit, atque demolivit. Dein ab Oſtrogothis fuit occupata, atque his pulſis à Narſete reſtaurata, iterumque à Saracenis vaſtata. Tandem à Longobardis ſub triginta Ducibus delata anno 840. & in Monte Trifico, ab eo loco duobus millibus paſſuum, in quo ſita erat, à Landulpho Seniore ſtirpe Longobardo, veteriſque Capuæ Gaſtaldo, & Comite, ſub nomine Sicopolis ædificata; nec multò poſt, ob multa commorantium facinora, igni tradita eſt; quam ut ab ea calamitate liberarent Lando Comes, Landulphus Epiſcopus, cæterique fratres Landulphi filii, ut Erchempertus ſcribit, novam Capuam, quæ hac tempeſtate extat, anno 856. condiderunt. Quare de antiqua Capua cùm nihil aliud præter memoriam ſuperſit, propterea de magnifica Baſilica à noſtro Imperatore conſtructa, quæ Conſtantiniana appellata fuit, id ſolùm quod in ſæpecitato Pontificali libro, ac B. Sylveſtri vita ſcriptum invenimus, referre valemus, nempe: *Eodem tempore fecit Beatiſſimus Conſtantinus Auguſtus intra Urbem Capuam Baſilicam Apoſtolorum, quam cognominavit Conſtantinianam*. Paulò poſt donaria eidem Baſilicæ ab eodem Imperatore

A attributa, recenſentur, videlicet: *Patenas argenteas duas penſan. ſing. libras viginti. Scyphos argenteos tres penſantes ſing. libras octo. Calices miniſteriales 15. penſantes ſinguli libras duas. Amas argenteas duas penſantes ſingulæ libras 10. Candelabra ærea in pedibus denis penſantia ſingula libras 180. Pharacanthara ex argento triginta, & donum, quod obtulit poſſeſſionem in terri-*
B *torio Menterno. Maſſam Statilianam præſtantem ſolidos trecentos & quindecim. Poſſeſſionem in territorio Caietano præſtantem ſolidos octuaginta quinque. Poſſeſſionem Paternum territorio Sueſſano præſtantem ſolidos centum quinquaginta. Poſſeſſionem ad centum territorio Capuano preſtantem ſolidos ſexaginta. Poſſeſſionem in eodem territorio Sueſſano Gauronicam præſtantem ſolidos quadraginta. Poſſeſſionem Leonis*
C *præſtantem ſolidos quadraginta.*

CAPVT XX.

De Baſilica Apoſtolorum, & Martyrum, ſeu S. Reſtitutæ Neapoli.

NEAPOLIS totius Italiæ clariſſima Civitas, Neapolitanique Regni Caput, Civium multitudine, Nobilitateque inclytâ facilè omnes alias ſuperans Civitates, Emporium eſt
D celeberrimum, ac Provinciæ Terræ Laboris primaria, quæ ob cœli temperiem, locique amœnitatem, ædificiorum pulchritudine, non immeritò Italiæ Paradiſus, naturæque miraculum appellari valet. Olim Parthenopea audiit, variis deinde temporum, caſuumque viciſſitudinibus ſuccubuit, ut plures antiquorum ædificiorum reliquiæ, epitaphia, ſtatuæ, cyppi, columnæ,

mnæ, aræ, & marmorea miris pretiosa A sculpturis demonstrant. Nonnullorum verò ædificiorum tantùm superest memoria, vel eorundem facies adeò est immutata, ut propriis in locis ipsa quæsita non inveniantur ædificia. Pro certo tamen habemus Christianissimum Imperatorem eandem hanc Vrbem insigni structurâ celeberrimam reddidisse, ut è libro Pontificali, ac sæpecitata B. Sylvestri vita sequentibus verbis docemur: *Eodem tempore fecit* B *Basilicam Beatissimus Constantinus Augustus in Urbe Neapolitana, cui obtulit & dona hæc: Patenas argenteas duas pensan. sing. libras viginti quinque. Scyphos argenteos duos pensan. sing. lib. decem. Calices ministeriales 15. pensan. sing. lib. duas. Amas argenteas 2. pensan. sing. libras quindecim. Phara argentea 20. pensan. singula libras octo. Phara ærea 20. pensan. sing. libras de-* C *cem. Fecit autem & formam Aqueductus per milliaria octo; fecit verò & forum in eadem Civitate, & donum obtulit hoc: Possessionem Machari præstantem solidos centum quinquaginta; possessionem Cymbranam præstan. solidos centum & quinque; possessionem Hyrclinam præstan. solidos 108. possessionem Affilas præstan. solidos 150. possessionem Ninfulas præstan. solidos 90. Possessionem Insulam cum Castro præstantem solidos* 80. In cujus autem Sancti hono- D rem hæc Basilica fuerit dicata, ne ultum quidem ibidem legitur verbum; quare aliis ex Auctoribus est expiscandum. Quamplurimis verò omissis unicum hoc tantùm sat referre ducimus tamquam postremum, omniumque fœcundiorem. Is est Bartholomæus Chioccarellus, qui anno 1643. de Episcopis Neapolitanis luculentum edidit tractatum, ibique omnium, qui de hujusce Basilicæ denominatione tractârunt, refert auctoritates, quarum duas tantùm, utpote Scriptorum cæteris antiquiorum, recensere non inutile arbitramur, ut cui adhærere satiùs existimet, quisque deligat.

Prima Adonis Episcopi Viennensis est, qui floruit anno 879. Is enim in suo opere de sex Mundi ætatibus in sexta ætate, Constantinum Neapoli Ecclesiam miro opere in SS. Apostolorum, & Martyrum honorem exornâsse narrat.

Secunda verò auctoritas est Joannis Diaconi Neapolitani, qui anno 870. floruit; is in suo Ms. Chronico, quòd non solùm Neapoli, verùm etiam in inclyta Vaticana Bibliotheca asservatur; ubi de Zosimo Episcopo agit, de Constantino Imperatore sic fatur: *Quique inter alias constructas Ecclesias etiam in Urbe Neapoli Basilicam fecit, asserentibus multis quòd S. Restituta fuisset.*

Ulteriùs dubitandi etiam remanet ansa; an ipse Constantinus, vel Helena ejus mater hanc construxerit Ecclesiam, cùm in ejusdem altari aureis literis, Musivo opere expressis, hæc habeantur.

Lux Deus immensa postquam descendit ad ima
Annis trecentis completis, atque peractis,
Nobilis hoc templum Sancta construxit Helena,
Hìc benè quanta datur venia vix quisque loquatur,
Sylvestro grato Papa donante Beato,
Annis datur Clerus jam instaurator Parthenopensis
Mille trecentenis undenis, bisq; retensis.

Quà

Quâ inſcriptione clarè docemur Helenam Eccleſiam hanc excitaſſe, quod, ut credibile eſt, contigit anno 324. quo ipſa Romam venit, ubi ſimul cum Conſtantino Romanæ Synodo interfuit, vel anno 326. cùm Româ diſcedens Hieroſolymam petiit; tunc enim illam veniſſe Neapolim traditio eſt, & inſcriptiones à Neapolitanis eo tempore appoſitæ in tabulis marmoreis adhuc extantibus id teſtantur; quarum altera in Montaneæ ſedili ſic ſe habet.

Piiſſimæ, ac Venerabili Dominæ
noſtræ Helenæ Auguſtæ Ma-
tri Domini noſtri Victoris ſem-
per Auguſti Conſtantini, &
Aviæ Dominorum noſtrorum bea-
tiſſimorum Cæſarum
Ordo, & Populus Neapolitanus.

Altera verò apud Jeſuitarum Collegium ſic.

Piiſſimæ, ac Clementiſſimæ
Dominæ noſtræ Auguſtæ
Helenæ Matri
Domini noſtri Victoris
Semp. Auguſtæ Conſtantini, & Aviæ
Dominorum noſtrorum
Cæſarum Beatorum
Uxori Divi Conſtantini
Ordo Neapolitanus,
& Populus.

At cùm ex graviſſimorum Scriptorum auctoritate Conſtantinum ejus Eccleſiæ Fundatorem accipiamus; Helenæ verò in Neapolitanam Urbem adventus apud probatos Scriptores minimè inveniatur, dicendum eſt, vel Matris, & Filii nomen aliquando confundi ſolitum, vel inſcriptionem apertum errorem continere, & præcipuè, cùm eò tempore, quo Eccleſia iſta erecta eſt, appoſita nullatenus fuerit, ſed

A ferè mille annis tranſactis, & fortè ab antiquarum rerum imperitis exarata.

His ſubdit inde prædictus eruditiſſimus Chioccarellus, temerè vulgò jactari ſeptem Neapoli erectas à Conſtantino Eccleſias fuiſſe, nempe Sancti Georgii ad Forum, S. Januarii ad Diaconiam, SS. Joannis, & Pauli, S. Andreæ ad Nidum, S. Mariæ Rotundæ; & S. Mariæ ad Coſmedin. Id autem verum eſſe nequaquam poteſt, cùm
B unicam tantùm Eccleſiam Neapoli Conſtantinum fundâſſe dubium non ſit, & quarumdam ex illis ſeptem Baſilius, certus alius Fundator poſt ejuſdem Conſtantini tempora, habeatur. Hæc brevi à nobis tradita ea ſunt, quæ ex citato Chioccharello de hac Baſilica Conſtantiniana expiſcavimus. Alia plura deſiderantes ipſis Civibus, tamquam de re propria inſtructioribus, re-
C mittimus.

CAPUT XXI.

De Eccleſia B. Mariæ in Gallia.

PIETATEM, Religionem, atque Auguſtam magnificentiam non ſolùm in hac noſtra Italia, verùm etiam in Gallia Magnus Conſtantinus oſtendit. Hujus rei teſtem Gregorium Turonenſem habemus, qui de Gloria
D Martyrum, & Confeſſorum lib. 1. cap. 9. ſic fatur: *Maria Virgo glorioſa Genitrix Chriſti, ut ante partum, ita Virgo creditur & poſt partum, quæ, ut ſupra diximus, Angelicis choris canentibus, in Paradiſum, Domino præcedente, tranſlata eſt. Cujus Baſilica ab Imperatore Conſtantino admirabili opere fabricata renidet; ad quam adductæ columnæ, cùm præ magnitudine levari*

non possent, eò quòd esset circuitus eorum sedecim pedum, ac diebus singulis cassò labore fatigarentur, apparuit artifici Sancta Virgo per visum, dicens: Noli mœstus esse; ego enim tibi ostendam qualiter hæ queant elevari columnæ, & ostendit ei, quæ aptarentur machinæ, qualiter suspenderentur trocleæ, atque funes extenderentur, illud addens: Conjunge tecum tres pueros de scholis, quorum hoc adjutorio possis implere. Quod cùm ille evigilans, quæ præcepta fuerant, coaptâsset, vocatis tribus pueris ab scholis erexit summâ velocitate columnas. Præstitum est populis spectare miraculum admirandum, ut quod multitudo virorum fortium levare nequiverat, tres puerili absque virtute perfecti operis sublevarent. Hujus festivitas sacra mediante mense undecimo celebratur. Nam in Oratorio Marciacensis domus, Arverni territorii, ejus reliquiæ continentur. Arverni nomen est Populi, sive Regionis, cujus Caput est Claromons, Urbs in Galliis celeberrima.

CAPUT XXII.

De Ecclesia S. Mariæ in Vulturella, sive Mentorella Tiburtinę Diœc.

PRO Sacrarum Ædium, à nostro Christianissimo Imperatore in Occidente constructarum, coronide hìc Ecclesiam S. Mariæ in Vulturella, aliàs *della Mentorella*, Tyburtinæ Diœcesis annectimus; licèt de certa ejus fundatione non constet, nec apud Auctores, quos viderim, ulla Constantini Magni hac de re mentio habeatur; attamen bo. me. P. Athanasius Kircherus à Constantino constrnctam asseruit, peculiaremque librum composuit, cui titulus: *Historia Eustachio-Mariana.* Quapropter, ut nostræ consuetudinis est, priùs, quæ à Kirchero narrata sunt, brevi referemus, mox quid ipsi hac de re sentiamus explicabimus.

Primum igitur, ac præcipium argumentum Kircheri desumptum est ex antiqua quadam in illis partibus, ubi Ecclesia sita est, traditione, quòd scilicet hoc Ædificium Constantinus Magnus construxerit. Hanc historiam in scriptis redegit quidam Factorius, Poli Oppidi, haud longè ab eadem Ecclesia distantis, Archipresbyter. Scripsit autem hic Italico idiomate, quod Latinitate donatum hic sonat: *In hoc loco certa traditio est admirabilem illam inter cervi cornua Salvatoris apparitionem S. Eustachio venanti accidisse. Quare pro certo etiam habetur, quòd in tanti facti, ac portentosi eventus memoriam gloriosissimus Imperator Constantinus ædificârit Ecclesiam hodie de Mentorella appellatam, illamque in honorem Genitricis Salvatoris, Sanctissimus Poutifex Sylvester primus dedicaverit.*

Hanc Factorii narrationem prolìxiùs prosequitur, & oratorio stylo Kircherus amplificat, proque ea confirmanda conjecturam educit ex quadam prægrandi lignea tabula, quæ in eadem Ecclesia cernitur, præter alias figuras amplissimè insculptas, nonnullas habet imagines; nempe S. Sylvestrum cum Diacono, Subdiacono, atque Acolitho, seu aliis Ministris veluti altare consecrantem. In altera verò parte Cervum inter cornua Salvatorem expressum referentem. Nimis autem ab instituto nostro discedere cogeremur, si tam diffusam Kircheri de

hujusmodi tabula narrationem, explicationemque prosequeremur, satis, ac satiùs sit inscriptionem ejusdem Tabulæ retulisse, quæ sic se habet.

MENO CE
XXIIII D
EDICATI
O BEATE MAR
IE X VVL VILLA.

Hanc ita Kircherus interpretatur: *Mense Octobris die 24. dedicatio Beatę Mariæ in VVlt. villa.* Nos autem sic: MILLENO CENTENO XXIIII. DEDICATIO BEATAE MARIAE IN VVLTVRIS VILLA. Animadvertendum enim est sextam literam non esse D. ut exponit Kircherus, sed E. atque ideo *diem* eo denotari non posse.

Quòd verò hæc tabula duodecimum seculum oleat, non solùm è rudi opificio deducitur, sed ex ipsius opificis nomine, quod tale est.

MAGISTE
R GVILIEL
MVS FECIT
OC OPVS.

Nomen enim Guillelmi tempore Caroli Magni in Italiam illatum fuit, propterea que Constantini Cęsaris ęvo prorsus inauditum.

Si autem ipsius Ecclesiæ muros, & constructionem spectes, nulla alia tempora indicare videntur, nisi ea, quę decimum seculum respiciunt, nam arcus in acutum angulum desinunt, & fama fert olim prope hanc Ecclesiam Monachos habitâsse, quos quidem ego Benedictinos fuisse putaverim, ex Monasterio Sublacensi, septem circiter milliaria ab hac Ecclesia distanti, qui Monasticam vitam rigidiori observantiâ, veluti in Eremo ducere cupiebant.

Hæc igitur Ædificia sunt, quæ Magnus Constantinus in Occidente construxit, sed alia fortasse plura ædificavit, quæ vel ob Scriptorū defectū, vel ob eorundē notitiam apud omnes jam oblivioni traditam, seu potiùs eò quòd me prorsus lateat, in obscuro jacent, nec ulla sui reliquerunt vestigia. Nihil enim tempori impervium est, nihil vetustati non penetrabile, nihil quod obnoxium longævæ ætatis edacitati non sit. Modò autem ex Occidente ad Orientem transitum faciamus.

CAPVT XXIII.

De Ecclesia Sepulcri Domini, sive Dominicæ Resurrectionis, Martyrion appellata, Hierosolymis.

MAIESTATEM, cultumque Christianæ Religionis ubique Gentium ampliandi studiosissimus Constantinus, non solùm in Occidente, ubi Religionis ipsius firmissima, primariaque est constituta sedes; verùm etiam in Oriente, præsertim verò in Palęstina mirifica hujusce studii, animique testimonia reliquit. Ibi enim tria augustissima excitavit templa, ut Eusebius in Oratione de Laudibus Constant. cap. 9. juxta Valesii versionem his testatur verbis: *In Provincia Palestina apud Civitatem, quæ Hebræorum Regia quondam sedes fuit, in ipso Urbis Meditullio, ad locum Dominici Sepulcri, Basilicam immensæ amplitudinis, & Ædem Sacram in honorem S. Crucis omni magnificentię genere exornavit. Et monumentum Servatoris sempiternâ memoriâ dignum, illiusque tropæa contra mortem erecta, ornamentis, quę dicendo exprimi ne-*

nequeunt, decoravit. Cùmque tria elegisset loca tribus sacris, & mysticis speluncis honorata, singula magnificis ædificiis ornavit. Ei quidem speluncæ, in qua Deus primùm apparuit, congruum honorem impendens: in altera autem ultimæ illius Assumptionis in montis vertice illustrans memoriam: in illa verò spelunca, quæ inter utramque media est, Servatoris nostri certamina, & victoriam extollens. Has omnes speluncas Imperator magnificè exornavit, salutare Crucis signum universis hominibus prædicans. Prima autem Basilica, quam in Palęstinæ Provincia Constantinus erexit, ea fuit Sepulcri Domini, cujus occasione operosis, sumptosisque ædificiis ea loca illustravit, in quorum altero humani generis Restitutor occubuit, in altero verò Sacratissima Crux à Judæis defossa fuit. Hac de re testimonium habemus ejusdem Eusebii de Vita Constant. lib. 3. cap. 26. & seqq. ubi sic: *Impii quondam homines, seu potiùs universum Dæmonum genus, impiorum hominum operâ, venerandum illud immortalitatis monumentum tenebris, atque oblivione penitus involvere studuerant. Illud, inquam, monumentum, ad quod olim Angelus è Cœlo delapsus admirabili luce radians, saxum revolverat ex animis eorum, qui verè saxei erant, & qui viventem Christum inter mortuos adhuc jacere arbitrabantur: felicem nuncium afferens mulieribus, & incredulitatis lapidem à mentibus earum removens, ut opinionem de vita ejus, qui ab illis quærebatur, adstrueret. Hanc igitur salutarem speluncam, impii quidam, ac prophani homines funditùs abolere in animum induxerant; stultè admodum opinati, se hoc modo veri-*

A *tatem esse occultaturos. Itaque non sine summo labore, plurimâ humo aliunde advecta, aggestâque, totum locum opplevêre. Quem cùm mediocri altitudine extulissent, & lapide constravissent, sub hac tanta congerie sacram Speluncam obtexerunt. Debinc, perinde acsi nihil amplius ipsis superesset, supra illud solum, infaustum prorsus animarum sepulcrum extruxerunt, obscuram mor-*
B *tuorum simulacrorum cavernam in honorem lascivi Dæmonis, quem Venerem vocant, ædificantes. Ubi execranda sacrificia super prophanis, & impuris altaribus offerebant. Id enim quod instituerant, ita demum se perfecturos esse opinabantur, si impuris hujusmodi sordibus salutarem Speluncam obruissent. Miseri enim illud intelligere non poterant, fieri omninò non posse, ut qui de morte victoriam retulisset, hoc ipsorum*
C *facinus occultum relinqueret: quemadmodum nec fieri potest, ut sol supra terras radians, & consuetum iu cœlo cursum peragens, totius generis humani notitiam subterfugiat. Quippe Servatoris nostri potentia longè præstantiori luce resplendens; nec ut sol corpora, sed animos hominum illustrans, totum jam terrarum orbem radiis implebat. Sed nihilominus ea, quæ impii, ac prophani homines adversùs veritatem machinati fuerant, longo temporis spatio perman-*
D *serunt. Nec ullus ex Præsidibus, aut ex Ducibus, aut ex ipsis etiam Imperatoribus, qui ad tantum scelus evertendum idoneus foret, inventus est, præter unum Deo omnium Regi acceptissimum Principem. Qui divino animatus spiritu, cùm supramemoratum locum, omnibus purgamentis, ac sordibus ab adversariis fraudulenter obstructum, & oblivioni penitus traditum esse indignè*

ferret, nec improbitati eorum, qui id A *moliti fuerant cedendum esse arbitraretur; Dei Adjutoris sui Numine invocato, purgari præcepit: ratus eam maximè soli partem, quam Adversarii contaminâssent, suâ operâ, ac ministerio divinâ frui magnificentiâ oportere. Simulatque hoc ab Imperatore præceptum est, continuò opera illa, ad fraudem comparata, è sublimi ad solum dejecta sunt; & ædificia, ad decipiendos homines* B *constructa, cum ipsis statuis, ac dæmonibus diruta sunt, ac dissipata.*

Neque tamen hìc conquievit Imperatoris alacritas; sed præterea tolli ruta cæsa, & quàm longissimè extra fines regionis projici mandavit. Quod itidem præceptum, protinus executioni mandatum est. Hucusque verò progressus Imperator, nequaquam sibi satisfecit. Sed divino quodam æstu incitatus, jussit, ut loco altissimè effoso, solum ipsum, utpote C *Dæmonum piaculis contaminatum, simul cum egesta humo quàm longissimè exportaretur.*

Nec mora; istud quoque, ut jussum erat, impletum est. Postquam aliud solum, locus scilicet, qui in imo erat, apparuit; tunc verò ipsum augustum, sanctissimumque Dominicę Resurrectionis monumentum, præter omnium spem, refulsit; & Spelunca illa, quæ Sancta Sanctorum verè dici potest, Resurrectionis Servatoris nostri quandam expressit D *similitudinem, cùm post situm, ac tenebras, quibus obtecta fuerat, rursùs in lucem prodiit, & miraculorum, quæ ibi quondam gesta fuerant, historiam iis, qui ad spectandum confluxerant, manifestissimè videndam exhibuit; rebus ipsis, quæ omni voce clariùs sonant, Servatoris nostri resurrectionem testata.*

His ad hunc modum gestis, confestim Imperator emissis constitutionibus, & liberali sumptu suppeditato, circa salutarem Speluncam Deo dignum templum regali magnificentiâ exstrui jubet.

Hisce traditis prædicti templi ædificationem, atque structuram luculentissimè idem Eusebius describit, quæ cùm apud eundem videri possint, libens prætereo; atque eò libentiùs, quia de hoc, quod hodie extat, templo, apud recentes dubitatur Scriptores, an illudmet sit à Constantino constructum. Horum opiniones in unum collegit, ponderavitque Fr. Franciscus Quaresmius in sua elucidatione Terræ Sanctæ Tom. 2. lib. 5. cap. 5. quem, si plura cupias, Lector, adi. Ita quoque si recentis templi Ichnographiam, Orthographiam, & Scenographiam desideres, eas apud Fr. Bernardinum Amicum reperies, in ejus tractatu Italico idiomate descripto: *Trattato delle Piante, ed Imagini de' Sacri Edificii di Terra Santa*, cap. 22. & apud Joannem Zuallardo in Hierosolymitano itinere itidem Italicè descripto lib. 3. Silentio tamen prætereundum Architecti tam magni templi nomen non est, cùm à B. Hieronymo in Chronico ad annum 30. Constantini Imperatoris, fuisse asseratur Eustathium Presbyterum Constantinopolitanum. In hujus autem templi ædificatione decennium insumptum fuit. Nam à Macario jussu Constantini inceptum; à Maximo verò (qui ambo Hierosolymorum Episcopi fuère) absolutum perhibetur, atque inter eos decem annorum spatium intercessit.

Templum hoc ab ejus Fundatore Constantino Basilica Constantiniana à Scriptorum quàmplurimis denominatur. Cyrillus vero Hierosolymitanus

nus Antistes in Catech. 14. Μαρτύριον, hoc est, *Testimonium*, videlicet Christi Resurrectionis testem, ac monumentum illud appellat. Ut autem magis conjici valeat quanta istius inclyti templi venustas, & magnificentia, quantusve splendor, quantave ipsius Christianissimi Imperatoris in Sacra AEdificia liberalitas fuerit, epistolam ad Macarium Hierosolymorum Episcopum datã, ne Eusebium adire cogaris, hìc posui, nempe: *Tanta est Servatoris nostri gratia, ut nulla sermonis copia ad præsentis miraculi narrationem sufficere videatur. Nam sacratissimæ illius passionis monumentum, sub terra jam pridem occultatum tot annorum spatio delituisse, quoad communi omnium hoste sublato, famulis ejus in libertatem vindicatis affulgeret, omnem reverâ admirationem superat. Nam tametsi omnes quotquot ubique terrarum sapientes habentur, in unum coacti aliquid pro hujus rei dignitate dicere instituerint, ne ad minimam quidem ejus partem aspirare posse mihi videntur. Quippe hujus miraculi fides, omnem humanæ rationis capacem naturam tantùm excedit, quantùm humanis divina præcellunt. Quocirca hic unus mihi, ac præcipuus semper est scopus, ut quemadmodum veritatis fides novis quotidie miraculis inclarescit, sic etiam mentes omnium nostrum ad Sanctissimę Legis observantiam cum omni modestia, & concordi alacritate incitentur. Quod quoniam omnibus perspectissimum esse confido, illud tibi inprimis persuasum velim, nihil mihi antiquiùs esse, quàm ut sacrum illum locum, quem Dei jussu turpissima adjectione simulacri velut gravi quodam pondere exoneravi, & qui ab initio quidem Dei judicio* A *sanctus fuit, postea verò multò sanctior effectus est, ex quo Dominicæ passionis fidem in lucem protulit, cùm, inquam, locum fabricarum pulchritudine exornemus. Decet itaque prudentiam tuam singula ad opus necessaria ita disponere, & curare, ut non modò Basilica ipsa omnium, quæ ubique sunt, pulcherrima; sed & reliqua membra ejusmodi sint, ut omnes, quantumvis eximiæ singularum* B *Urbium fabricæ, ab hac una facilè superentur. Ac de parietum quidem substructione, & elegantia Draciliano amico nostro agenti vices Præfectorum Prætorio, & Præsidi Provinciæ scias à me curam esse commissam. Jussit siquidem pietas nostra, ut artifices, & operarii, & quæcunque ad hoc opus necessaria esse ex prudentia tua cognoverint, protinus instante illorum solicitudine dirigantur. De columnis verò, & marmoribus* C *quæcunque, & pretiosiora, & utiliora esse ipso aspectu judicaveris, cura, ut ad nos perscribas; ut cùm ex literis tuis cognoverimus quot, & qualibus opus sit, ea undique possint comportari. AEquum est enim, ut qui præ totius orbis locis maximè admirabilis est locus, pro dignitate sua exornetur. Porrò cameram Basilicæ utrum laqueatam, an alio quopiam operis genere faciendam censeas, certior à te fieri velim; nam si laqueata fiet, auro quoque poterit* D *exornari. Restat igitur ut Sanctitas tua supramemoratis judicibus quamprimum significet, quot operariis, & artificibus, & sumptibus opus erit, utque ad me celeriter referat, non modò de marmoribus, & columnis, sed etiam de lacunaribus, si hoc opus venustius esse censueris. Divinitas te servet, frater carissime.*

Plura alia de ejusdem templi magnifi-

gnificentia addit laudatus Euſebius, quæ brevitatis gratiâ omittuntur, cùm apud eundem legi poſſint.

CAPVT XXIV.

De Eccleſia Nativitatis Domini apud Bethlehem.

CERTASSE inter ſe diceres Helenam matrem, & filium Conſtantinum in noſtra augenda, confirmandaque Religione; adeò in eis par pietas, & munificentia, cæteræque Chriſtiani animi dotes eminebant. Teſtantur hoc, præter alia, duo illa templa, quæ B. Helena, Sacra Palęſtinę loca inviſens, ut extruerentur à filio curavit. Unum quidem in Bethlehem, alterum in Monte Olivarum, ut ſcilicet non mortis tantummodo, ſed etiam Nativitatis, & Aſcenſionis Dominicæ loca perennibus, atque ampliſſimis monumentis illuſtrarentur. Quam ędificationem ſub annum 326. accidiſſe deducitur ex Baronio eodem anno num. 37. De primo igitur ædificio nunc ſermo eſt, de quo laudatus Euſebius in ejuſdem Imperatoris vita lib. 3. cap. 43. paucis contentus, hæc narrat: *Dei amantiſſima Auguſta Deiparæ Virginis partum eximiis monumentis ornavit, ſacram illam ſpeluncam omni cultûs genere illuſtrans. Nec multò poſt Imperator eandem Domini Nativitatem regalibus donariis honoravit. Variis ex auro, & argento monumentis, veliſque acu pictis, Matris ſuę cumulans magnificentiam.* Socrates verò lib. 1. Hiſt. Eccleſiaſt. cap. 17. Euſebii brevitatem ſectatus, ſic fatur: *Mater verò Imperatoris, poſteaquam ędificâſſet novam Hieruſalem, apud Bethleem quoque in ſpelunca, in qua Chriſtus ſecundùm carmen natus eſt, alteram Eccleſiam, priore illâ haudquaquam inferiorem, extruxit.* Pauca hęc ex antiquis hiſce Scriptoribus haurire potuimus. At ſupralaudatus Quareſmius in ſua Elucidatione Terrę Sanctę Tom. 2. lib. 6. cap. 6. & ſeqq. Peregrinat. 2. ejuſdem Eccleſiæ ſtatum copioſè deſcribit. Ipſius verò ædificii Ichnographiam, Orthographiam, & Scenographiam affert præfatus Fr. Bernardinus Amicus cap. 1. & ſeqq. necnon Joannes Zuallardus; quo cupidus Lector adeat.

Hæc de hujus Eccleſiæ fundatione, nunc ad Muſiva opera, ſucceſſivè eadem in Eccleſia elaborata, deſcendimus, illorumque exemplar in annexa Tabula XXXIII. referimus, deſcriptionemque apponimus brevi, quo valemus, ſtylo.

Omni tempore erga locum hunc maxima fuit Fidelium devotio, nam Sanctus eſt, & Domus Dei, Portaque Cœli jure aſſeri valet; quoniam in eo humani generis Redemptor, mortali carne aſſumptâ, primò lucem vidit; ad iſta enim Orientalia loca Fideles ipſi accedentes, ſacram hanc inviſunt Ædem, ſummoque honore eam venerantur. Narratorum certus eſt teſtis pulcherrimum Muſivum opus duodecimo ſeculo ſub Imperio Emanuelis Magni Imperatoris Porphyrogeniti Comneni extructum. Hujus pulcherrimi Muſivi copiam nobis fecit Reverendiſſimus Pr. Fr. Bernardus Joſeph à Jeſu Maria Commiſſarius, Procuratorque Generalis totius Franciſcanæ Familiæ Terræ Sanctæ in hac Curia Romana, cui nos adſtrictos eſſe fatemur, ob peculiarem ejus curam, quæ

ei

ei fuit, ut ex illis longinquis ſibi tranſ- A mitteretur partibus, ad hoc noſtrum ditandum opus. Hìc animadvertendum eſt ejuſdem Muſivi delineationem ex ſiniſtra ingredientium eſſe parte, cùm huic dextera reſpondens (nonnullis inſcriptionibus exceptis) ſimillima ſit, ideò iſta omittitur. At in quo inter ſe, quoad inſcriptiones, differant, infra narrabimus. Laudatus Quareſmius in ſua Elucidatione Terræ Sanctæ Tom. 2. lib. 6. cap. 13. Peregrinat. B 2. idem deſcribit Muſivum, ideò ab eodemque Auctore nos narranda deſumpſimus. Omittimus tamen caracteres, eodem in Muſivo expreſſos, ut jacent, referre, cùm illis Impreſſor careat, eoſque efformare nimia eſſet impenſa; quare curioſum Lectorem ad eundem Quareſmium remittimus, cùm nobis hæc tantummodò indicâſſe ſufficiat. Devenimus modò ad ejuſdem C Muſivi operis deſcriptionem.

Sacratiſſima hæc Eccleſia, prout ſæpecitatus narrat Quareſmius, olim pulcherrimis picturis, ſcripturiſque exornata erat, quas pro majori parte edax devoravit tempus, & Infidelium barbaries, odiumque in Chriſtianam Religionem conſumpſit. Infra tamen Eccleſiæ feneſtras variè elegantes figuræ, opere Muſivo conſtructæ, ac in columnis, & inter feneſtras aliæ icones cernuntur appictæ, quas anno 1626. D ipſe Quareſmius ſic ferè deſcripſit.

In oſtiis Eccleſiæ duæ leguntur ſcripturæ, quarum una Arabicis, altera Armenis verbis, & characteribus efformata eſt; illa in parte eſt dextera, & Aquilonari, in qua legitur Euangelium in Miſſa, quæ ex Arabico in ſermonem Latinum converſa hunc facit ſenſum: COMPLETA FUIT HAEC PORTA DEI AVXILIO DIEBUS DOMINI NOSTRI REGIS OMNIPOTENTIS, ET MAGNIFICI IN VIGESIMO PRIMI MENSIS ANNI DCXXIV. Hæc ſcilicet Armena in læva, & Meridionali parte, ubi in Miſſa Epiſtola legitur, quæ in Latinum verſa ſic ſonat: ANNO DCLXXVI. ACCOMODATA FVIT PORTA SANCTAE MARIAE OPERA PATRIS ABRAHAM, ET PATRIS ARACHELI SVB REGNO ERMAN FILII ETVM CONSTANTINI. CHRISTVS DEVS AVXILIETVR ANIMABVS IPSORVM. AMEN. Quinam fuerint ſupradicti Reges reperire nequaquam potui. Supra hanc portam interiori parte arborem fuiſſe effigiatam idem narrat Quareſmius, in cujus ramis appicti erant Prophetæ cum ſuis de Chriſto Prophetiis: & in primis Prophetæ figura eſt manus ſuas tabellis imponens, in quibus hæc expreſſa leguntur.

Joel 3. 18. IN ILLA DYE
STıLLABV
MONTES
DVLcEDI
NEM COL
ES FLVEN
LACET MEL.

Amos 8. 9. IN DIEBVS
OCCIDET
SOL ME
RIDIE ET
TENERE
ERVNT IN
DIE LV
MINIS

Deinde alterius Prophetæ alia ſequebatur figura, ſchedulam tenens cum hac inſcriptione.

Nahum

Nahum 1. 15. ECCE SVP MON-
TES
PEDES EVANGELI-
ZANTIS
ET ANNVNTIAN-
TIS PACE

In superiori hujus sententiæ parte, alicujus Prophetæ visitur caput, ac inferiori parte ejusdem Prophetæ pes; super caput legitur.

EZECHIEL

Ad pedem verò,

IHEASPPHA

Successivè est Balaam cum sequenti inscriptione.

Num. 24. 77. ORIETVR STELLA
EX IACOB ET
GETHDI

Altera est tabella, in qua hæc expressa cernuutur.

Micheas 5. 2. EXTERV
BTLEEP
FRAAEG
DIE CON
TORIS
ET EGSS
EI⁹AB INI
TIO ETER
NITATIS.
E CELo REX
ADVENIET
P·.·.·SECLA
·.·.·-RVS

Antiquum Baptisterium, quod in Australi est parte, Græcam hanc habet inscriptionem.

ΥΠΕΡ ΜΝΗΜΗϹ ΚΑΙ Α
ΝΑΠΑΥϹΕωϹ ΚΑΙ ΑΦΕ
ϹΕωϹ ΑΜΑΡΤΙωΝ *ω. *Ν. *Ι.
ΚϹ * ΓΗΝΟϹΚΙ ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ.

* ΓΙΝΩΣΚΕΙ.

Quæ in Latinum versa idioma sic sonat.

A *Pro memoria, & quiete, & remissione peccatorum O. N. I.*

Dominus agnovit nomina.

Literæ enim asterisco * obsignatæ ipsa denotare nomina videntur.

Supranarratorum Musivorum operum exemplar minimè adduximus, quia ex illis partibus transmissum non fuit. At modò ad supranarratæ tabulæ explanationem devenimus. In sinistra
B ingredientium parte ad Aquilonem tendente immediatè supra columnas circa trabes, incipiendo à principio Ecclesiæ, & usque ad extremitatem navis continuando, Regum figuræ Judaici populi, celebriumque Virorum sunt, ex quibus Salvator noster secundùm carnem descendit, quorum fit mentio in Euangelio Matthæi, & Lucæ. Hæ figuræ è capite usque ad pectus depictæ sunt, ut in præfata tabula videre est à litera A. usque ad
C litteram B. Nonnullæ præter diadema caput coronatum habent. Quòd antiqui Heroum capita coronis, diadematibus, circulis, sphæris, sive umbellis ornare consueverint, demonstrat citatus Quaresmius lib. 5. cap. 8. Peregrin. 5. pag. 377. & nos fusiùs in nostro opere de Veter. Monim. part. 1. cap. 14. de Coronis, &c. Supra has figuras usque ad fenestras in quadratis spatiis sunt figurati arcus veluti por-
D ticus, in quorum medio visitur suggestum, sive pluteus, cujus in medio stat liber Gruce insignitus, ut indicat litera C. Quid per hunc librum demonstretur, minimè ambigendum esse reor; Euangeliorum enim librum designat, cùm apud Christifideles codex iste, sive volumen semper fuerit maxima in veneratione habitus, ut fusiùs etiam diximus in eodem nostro opere Veter.

Monim.

Monim. part. 1. cap. 16. ubi inter cætera ostendimus volumen illud, dum Concilia habebantur, in medio Concilii apponi consuevisse. Prope suggestum, quod & altare denotare autumo, ex uno latere candelabrum cum cereo, ex altero verò thuribulum, quæ humi jacent. Horum situs cùm diversus sit ab illo, qui ad præsens in Ecclesiis observatur, cùm super altaria candelabra ponantur, inquirendi occasionem præbet, an hæc ad Musivarii placitum expressa fuerint, vel juxta antiquum morem. Quæstionem hanc Joannes Baptista Thiers in suo Tractatu, Gallico idiomate descripto, cui titulus, Dissertations Ecclesiastiques, examinat, ostenditque cap. 19. morem hunc superimponendi candelabra altaribus nisi post decimum seculum introductum fuisse, quod multis probat auctoritatibus.

Hoc eodem in loco literâ C. signato, Græcis characteribus infrascripta leguntur.

* Η ΑΓΙΑ CΙΝΟΔΟC Η ΕΝ
ΑΓΚΥΡΑ ΤΗC ΓΑΛΑΤΙΑC ΤωΝ
ΙΒ. ΕΠΙCΚΟΠωΝ. ΠΡΟΤΗC ΕΝ
ΝΙCΑΙΑ. ΟΙΚΟΜΕΝΙΚΗC CΥΝ
ΟΔΟΥ ΓΕΓΟΝΕΝ ΧΡΙΝΤω ΕΝ
Τω ΔΙΟΓΜω ΚΑΤΕΚΗΝωC
ΡΟΥΚΛΗ ΗΚωΝΙ ΕΡΗΤΟΕΙ.

ΟΦΕΛ
ΟΝΔΕ
ΧΘΗΝ
ΑΙCΠ
ωCω
ΡΙCΕΝ
ΗCΥΝ
ΟΔΟC

Ambæ hæ inscriptiones à suggesti lateribus sunt.

ΠΕΠΑΥ
CΘΑΙΔ
ΕΑΥΤΟ
ΥCΠΑ
CΥCΤΗ
CΙΕΡΑ
ΤΗΚΙΟΛ
ΙΤΟΡΓ
ΙΑC

Supradicta Græca inscriptio latinè reddita hæc declarat.

✠ *Sancta Synodus duodecim Episcoporum coacta Ancyræ, Galatiæ Urbe, ante Oecumenicam Synodum Nicænam celebrata est propter Sacerdotes, & Clericos, qui in persecutione à fide defecerunt, & idolis immolàrunt, utrum deberent suscipi; & ita diffinivit Synodus, sed jussit eos ab omni Sacerdotali officio cessare.*

Hæc Synodum celebrata fuit anno Christi 314. sub Sanctissimo Pontifice Sylvestro I. occasione quâ persecutio contra fideles orta cessaverat. Orientales propterea Episcopi pacem Fidelibus reddere curantes, ad lapsorum instantiam, qui tormentorum exciderant metu, pro ipsis recipiendis hoc celebrârunt Concilium, de quo Baronius, Panvinus, Labbe, necnon laudatus Quaresmius, hoc eodem il loco, fusiùs agunt.

Proximè huic quadrato aliud non multùm absimile sequitur, ut litera D. indicat. In hujus porticus intercolumniis, ac ab utroque latere suspensa cernuntur vela, quæ nobis in mentem revocant vela illa expressa in Palatio Theodorici Gothorum Regis, delineata in Musivo opere, quod adhuc cernitur in Ecclesia S. Apollinaris Ravennæ; nam Reges ad fiduciam denotandam, quam ipsi in propria potentia habebant, & in justitia, quam exercebant, non valvis, sed velis tam exteriores, quàm interiores occludebant januas, ut ex vita Silverii Beatissimi Pontificis, á Bibliothecario descripta, colligitur, ubi narrat, Bellisarium tunc Romæ degentem, à Pontifice ad se accitum fuisse, & ad primum, & secundum velum retinuisse omnem Clerum. Per primum igitur, & secundum velum ipsas januas intelligendas puto, ut censet etiam Alemannus in notis ad Procop. pag. 103. ubi illos, qui velis Principi proximioribus insistebant, Silentiarios denominatos fuisse asserit, à silentio ob Principis vicinitatem.

Morem

Morem hunc velis ornandi januas ex Gentibus ad Fideles, nempe ad Ecclesias transiisse colligo ex nonnullarum Ecclesiarum propilæis, ubi in columnarum summitatibus ferrea cernitur virga, per quam nonnulli excurrunt annuli, è quibus vela pendebant. Similes virgas ferreas cum annulis habemus in Ecclesiis S. Mariæ in Cosmedin, S. Praxedis, S. Alexii, S. Cosmati, S. Clementis, & forsan aliarum antiquarum. Fuerunt quandoque inter columnas suspensa vela, quod ad ornatum factum fuisse judico, ut in porticu S. Georgii ad Velum aureum, & in Zachariæ Sanctissimi Pontificis vita apud Bibliothecarium legitur: *Hic in Ecclesia Apostolorum pendentia vela inter columnas ex palleis sericis fecit*. Et in vita Leonis IV. *Fecit vela alba holoserica pendentia inter columnas majores dextrâ, lævâque numero 42. &c.* Hæc de velis apud nos Latinos dicta sufficiant, licèt multa alia de eisdem afferi possent, si laudatus Bibliothecarius excurratur. At quia agitur de Musivo opere in Orientalibus partibus constructo, sicque à Græcis, ut ipsæmet inscriptiones Græco idiomate, Græcisque characteribus exaratæ indicant, non abs re erit opinari, ambo præmemorata vela denotare illa, quæ in Græcorum Ecclesiis suspenduntur ad ostium Protheseos, sive Ϭορειοκλίτος, seu μίεος, ac ad alterum oppositum ostium νοτέιον μίεος à Græcis appellatum, ut apud Goar in suo Rituali Græcorum pag. 13. videri potest. E velis modò ad alia in eodem quadrato expressa, transitum faciamus. In hujus quadrati medio sub arcu, ut in altero quadrato, cernitur suggestum, sive altare, super quo est codex,

A ac à lateribus candelabrum, & thuribulum, in loco verò literâ D. signato infrascripta legitur Græca epigraphe.

H ANTICXIA
✠ AΓIA CYNOΔOC H ΕN ANTI
OXEIA THC * CYPAC TωN ΛΓ EΠI
CKOΠωN ΠPOTcEN NIKA OIKȣ
MENKHc CYNOΔȣ ΓEΓONEN KA
TA ΠAYΛȣ Tȣ CAMOCATΓωc
*ΨHΛON ANON TON XN ΔOΓMA
TIcANTOc TȣTON H AΓIA CYNOΔC
ωc KA CAN
Kωc TA A
ΦP ΠEB
B ΘNH AΛΛ
ETO

* fortè ΣΥΡΙΑΣ
* ΨΙΛΟΝ

Quam sic in Latinam linguam vertit laudatus Quaresmius.

ANTIOCHIA.

✠ *Sancta Synodus triginta trium Episcoporum habita Antiochiæ, Urbe Syriæ, ante Oecumenicam Synodum Nicænam, coacta est contra Paulum*
C *Samosatenum, qui Christum purum hominem fuisse asserebat. Nunc Sancta Synodus male sentientem damnavit.*

Plura super hoc eodem Concilio, & aliis infra narrandis notavit sæpe laudatus Quaresmius, ideò curiosum Lectorem ad illum remittimus.

Aliud quadratum tertio se offert loco, parùm ab aliis dissimile; itidem in medio habet pulpitum, sive altare cum codice, ac candelabro; & thuribulo, à lateribus loco velorum sunt
D duo Cherubin, super quorum caput binæ pendent ardentes lampades, quæ non sine mysterio expressę fuêre. Quid per Cherubin denotetur ostendit Eusebius Episcopus Gallicanus, aliàs Emissenus, qui floruit seculo quinto, in Homilia 5. in Natali Apostolorum, exponens, duos illas Cherubin, qui super testamenti arcam erant positi, ac mutuò se respiciebant versis in propitiatorium

tiatorium

tiatorium vultibus, ſcientiæ denotare plenitudinem, nempe ſcientiam illam, quæ in utroque eſt teſtamento; Cherubin enim ſcientiæ plenitudo interpretatur. Quòd autem duo Cherubin mutuò ſe reſpiciant, amborum teſtamentorum amicitiam, & concordiam ſignificant, idem ambo teſtantur, idem ambo dicunt, & prædicant. Plura apud eundem Auctorem de iiſdem Cherubin, ac apud Sanctum Eucherium Lugdunenſem Epiſcopum, ſive alium Auctorem in Comment. in libros Regum lib. 3. necnon apud Lorinum in Commentar. Num. cap. 7. verſ. 89. Quid autem per lampades indicetur diximus in Cap. 21. noſtri operis Veter. Monim. par. 1.

In area ſignata lit. E. ut in aliis quadratis inſcriptio legitur Græcis characteribus, eodemque idiomate, ut ſèquitur.

CAPΔIKH
* H AΓIA CΥNOΔOC H EN CAP
ΔIKH TωN PM EΠICKOΠωN
ΓEΓONEN ΔIA TOΥC AΓIOΥC AΘ
ANACION TON AΛEξANΔPIȣ ME
ΛETITON ANTIOXIAC ΠAΥΛ KωNC
TANTINȣΠOΛEOC AΠO * KATACIN
EN TOIC IΔIOIC AΥΤȣ ΘPONOIC HCAN
ΓAP AΛPIANE
ȣTOI
ΥΠO ξιω
TωN ΘEN
TEC
* KATAΣTA

Quæ Latinè ab eodem Quareſmio verſa ſic ſe habet.

S A R D I C A.

* *Sancta Synodus* CXL. *Epiſcoporum habita in Urbe Sardica, celebrata eſt ad reſtituendos in ſuas Sedes Sanctos Athanaſium Alexandriæ, Meletium Antiochiæ, & Saulum Conſtantinopoli Antiſtites, qui ab Arianis expulſi fuerant.*

Quartum ſequitur quadratum, quod aliquam cum ſecundo habet ſimilitudinem, nam in hoc itidem pendentia vela ſunt, ſuper velis, ac columnarum epiſtilio quoddam cernitur loculamentum, cujus in medio ſtat candelabrum cum cereo ardente, & ab utraque parte phiala: ſuper loculamentum viſitur veluti arcus, in cujus medio ſtat calix, & prope calicem quidam cernuntur orbiculi, veluti tot panes. Quid per iſta hieroglyphica denotetur divinari admodum difficile eſt; attamen illius explanationem tentabo, poſtquam inſcriptionem in quadrati medio contentam retulero. In loco igitur deſignato literâ F. ut in aliis ſimilibus delineamentis, hæc legitur Græca inſcriptio.

ΓANΓPAIC
* AΓIA CΥNOΔOC H EN ΓAN
ΓPAIC TH M*TPOΠOΛEI Tω IE E
ΠICKOΠωN ΓEΓONEN KATA EΥCTA
ΘIȣ Tȣ EPAITHKȣ ΦACKONTOC MH
ΔΥNAC ΘAITȣC EN ΓAMω HKPEO
ΦAΓȣNTAC CωΘHNAI TȣTON
ωC KAKωC ΦPONICANTAI AΓIA
CΥNOΔOC MATI
ANEΘE CEN

Quæ in antiquum Romanum verſa ſic ſonat.

G A N G R AE.

* *Sancta Synodus quindecim Epiſcoporum in Gangrenſi Metropoli coacta, celebrata eſt contra Euſtathium hæreticum, qui docebat eos, qui in nuptiis carnem comedebant ſalvari non poſſe. Hunc Sancta Synodus, ut malè ſentientem anathemate percuſſit.*

Hieroglyphica ſuperiùs expreſſa, quæ in annexa tabula ob illorum parvitatem vix dignoſci valent, nihilominus in exemplari ab Oriente tranſmiſſo, ſummâque curâ delineato, apprimè efformata ſunt, ut candelabra cum cereis accenſis, phialæ, calices, & panes internoſcantur. Hujuſmodi ergo myſte-

myſteria ad prçcitatas nuptias tendere autumo, nam præfatus Hæreſiarcha Euſtathius, inter alias ſuas impias aſſertiones, nuptias damnabat, Virumq; cum Uxore dormientem execrabatur, edentes carnes culpabiles eſſe jactabat, itemque contemnendas eſſe Agapes à Fidelibus fieri ſolitas, & alia ſimilia deliramenta, ut apud Baronium anno 361. num. 55. quæ maximam connexionem cum luminibus, fialis, calicibus, panibuſque habere dignoſcuntur.

Ad quartum quadratum quintum accedit, quod ut alia antecedentia efformatum eſt, in columnis, quæ vitineæ ſunt, differens, velaque ad ornatum à columnarum capitibus pendentia; in medio pariter habet pulpitum cum codice, ac à lateribus candelabrum, & thuribulum; in medio, ubi eſt expreſſa litera G. ſequens legitur Græca inſcriptio.

ΛΑΟΔΙΚΕΑ

* ΑΓΙΑ CΥΝΟΔ C Η ΕΝ ΛΑΟΔΙ
ΚΕΙΑ ΤΗC ΦΡΥΤΙΑC ΤωΝ ΚΕ ΕΠΙ
CΚΟΠωΝ * ΓΕΓωΕΝ ΔΙΑ ΜΟΝΤ
ΑΝΟΝ ΚΕΚΑΙΛΟΙ ΠΑC ΙΡΕCΕΙC * Τȣ
ωC ΑΙΡΕΤΙΚΟΥC ΚΑΙ ΕΧΘΡȣC
ΤΗC ΑΛΕΘΕΙΑC Η ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC
ΑΝΕ ΘΕΜΑΤΙ
CΕΝ

* ΓΕΓΟΝΕΝ
* τȣ́τȣς

Quæ Latio donata ſic ſe habet.

LAODICEA.

* *Sancta Synodus 25. Epiſcoporum Laodiceæ, Urbe Phrygiæ coacta, celebrata eſt ob Montanum, & reliquas hæreſes. Hos ut Hæreticos, & veritatis hoſtes Sancta Synodus anathemate feriit.*

Ultimum ſequitur quadratum, ab aliis diverſum, cùm tres tantùm columnas contineat, ac diverſæ architecturæ, & formæ. Duo inſuper viſuntur ſuggeſtus, quorum alter à lateribus thuribula, alter verò candelabra habet, utpote etiam codices eis ſuperimpoſiti cernuntur; ſolita verò inſcriptio, literâ H. notata, ſic ſe habet.

ΚΑΡΤΑΓΕΝΑ

* Η. ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC. Η ΕΝ ΚΑΡ
ΤΑΓΕΝΙ ΤΗC ΑΦΡΙΚΗC * ΕΠΗ Τȣ
ΑΓΙΟΥ * ΚΥΠΡΙΑȣ ΤωΝ Ν ΕΠΙCΚΟ
ΠωΝ * CΥΝΙΘΡΥΘΗ ΕΠΙ * ΚΑΘΑΙΡΕ
ΟΕΙ. ΝΑΥΑΤȣΤȣ ΤΟ ΑΜΕΤΑΝΟ ΗΤ
* ΟCΗCΑΤΟC ΤΟΥΤΟ ΝΗ * ΑΠΙ CΥΝΟΔΟC
.......* ΟC ΕΡΕΤΙΚΟΝ * ΑΠΕΒΑ.....

* ΕΠΙ
* ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
* ΣΥΝΗΘΡΟΙΣΘΗ
* ΚΑΘΑΙΡΕΣΕΙ
* ΟΖΗΣΑΝΤΟΣ
* ΑΓΙΑ
* ΩΣ ΑΙΡΕΤΙΚΟΝ
* ΑΠΕΒΑΛΕ

Quæ hic in Latinam tranſlata linguam denotat.

CARTHAGO.

* *Sancta Synodus quinquaginta Epiſcoporum ſub Sancto Cypriano Carthagine Africæ Urbe celebrata, coacta eſt contra Novatum, qui pœnitentiæ remedium peccantibus adimebat. Hunc Sancta Synodus, ut hæreticum, rejecit.*

Hucuſque, quæ hac in Aquilonari parte in annexa tabula expreſſa obſervatione digna cenſuimus, explicavimus; modò ad alteram meridionalem, cujus delineatio, ut diximus, minimè tranſmiſſa fuit, cùm aſſeratur, quòd præfatæ Septentrionali ſimillima ſit, ſolummodo in inſcriptionibus differens, ideò hujuſmodi aſſertioni quieſcere cogimur, & inſcriptiones in eadem Meridionali parte contentas, referre ducimus, quas ex laudato Quareſmio deſumimus.

Primum igitur quadratum Oecumenici Niceni Concilii deſcriptionem continet, ut ſequitur.

✻ Η ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC Η ΕΝ
ΝΙΚΑΙΑ ΤωΝ * ΤΙΗ ΑΓΙωΝ
ΠΡω̃Ν ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΟΥ ΤΟΥ
ΔΟΓΜΑΤΙCΑΝΤΟC ΚΤΙC
ΤΟΝ ΤΟΝ ΥΟΝ ΚΑΙ ΛΟΓΟΝ
ΤΟΥ ΘΥ. CΥΝΗΘΡΟΙC ΘΗΕΠΙ
*ΚωΝCΤΑΝΤΗΝΟΥ ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑCΙΛΕωC
ωΡΙCΕΝ ΔΕ Η ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC
ΚΑΙ ωΜΟΛΟΓΙCΕΝ ΤΟΝ ΜΟΝΟΓ
ΕΝΗ ΥΟΝ ΚΑΙ ΛΟΓΟΝ ΤΟΥ ΘΥ ΔΙȣ
ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΕΓΕΝΕΤΟ CΥΝΑΙΔΙΟ
Ν ΚΑΙ ΟΜΟΟΥCΙΟΝ Τω ΠΡΙ ΓΕΝΝΗ
ΘΕΝΤΑ ΟΥ ΠΟΙΗΘΕΝΤΑ ΚΑΙ ΑΝ
ΓΘΕΜΑΤΙCΕ ΜΑΡΕΙΟΝ.

* ΤΙΗ.
* ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Quæ pariter latinè verſa hunc refert ſenſum.

✠ *Sancta Synodus 318. Sanctorum Patrum Nicææ celebrata contra Arium, qui Verbum, & Filium Dei creaturam aſſerebat, & acta eſt tempore Magni Conſtantini Imperatoris. Definivit autem Sancta Synodus, & confeſſa eſt, Verbum, & Unigenitum Filium Dei, per quem omnia facta ſunt, coæternum, & conſubſtantialem Patri, genitum eſſe, non autem factum. Et anathema in Arium intorſit.*

Secundum quadratum Conſtantinopolitanę Oecumenicæ Synodi geſta refert his verbis.

✻ Η ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC Η ΕΝ
ΚωΝCΤΑΝΤΙΝȣΠΟΛΕΙ
ΤωΝ ΡΝ ΑΓΙΟΝ ΠΡωΝ ΚΑΤΑ
ΜΑΚΕΔΟΝΙȣ Τȣ ΠΝΕΥΜΑ
ΤΟΜΑΧȣ Τȣ ΒΛΑCΦΗΜΗCΑΝ
ΤΟC ΕΙC ΤΟ ΠΝΑ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ϗ ΑΠΟΛΙ
ΝΑΡΙȣ Τȣ ΕΙΠΟΝΤΟC ΜΗ ΕΙ
ΛΗΦΕΝΑΙ ΤΟ ΝΚΝ ΝȣΝ ΑΝΘΡω
ΠΕΙΝΟΝ CΥΝΗΘΡΟΙCΘΙ ΕΠΙ
ΘΕΟΔΟCΙȣ Τȣ ΜΕΓΑΛΟΥ
ωΡΙCΕ ΔΕ Η ΑΓΙΑ CΥΝΟ
ΔΟC ϗ ωΜΟΛΟΓΙCΕΝ ΤΟ
ΠΝΑ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΤΟ ΕΚ Τȣ ΠΡΟC
ΕΚΠΟΡΕΥΟΜΕΝΟΝ ΚΥΡΙΟΝ
ϗ ζωΟΠΟΙΟΝ ΟΜΟȣCΙΟΝ τω
ΠΡΙ ϗ τω Υω̃ CΥΝΠΡΟCΚΙΝȣ
ΜΕΝΟΝ ΤΕ ϗ CΥΝΔΟξΑ
ΖΟΜΕΝΟΝ ζ * ΑΝΕΘΕΜΑΘΙCΕ
ϗ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΝ.

* ΑΝΕΘΕΜΑΤΙΣΕ.

Quæ Latinis tradita ſic loquitur.

A ✠ *Sancta Synodus Conſtantinopolitana 150. Sanctorum Patrum contra Macedonium Pneumatomachum, qui blaſphemiis ſuis Spiritus Sancti Divinitatem violavit; & contra Apollinarium, qui dixit, mentem humanam non fuiſſe à Domino aſſumptam, collecta eſt ſub Magno Theodoſio. Definivit autem Sancta Synodus, & confeſſa eſt, Spi-*
B *ritum Sanctum procedentem ex Patre Dominum, & vivificantem, conſubſtantialem eſſe Patri, & Filio, & cum iis ſimul adorari, & glorificari; & Apollinarium quoque anathemate percuſſit.*

Tertium quadratum Oecumenici Epheſini Concilii acta deſignat ſic.

✻ Η ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC Η ΕΝ ΕΦΕ
Cω ΤΟ ΠΡΟΤΕΡΟΝ ΤωΝ C. ΑΓΙ
ωΝ ΠΡω ΤΑΤΑ ∴ * CΤΟΡΙΟΥ
Τȣ ΔΙΕΛΟΝΤΟC ΤΟΝ ΧΝ ΕΙC ΔΥ
Ο ΥΠΟCΤΑCΕΙC ϗ ΜΗ ΟΜΟΛΟΓΗ
CΑΝΤΟC ΤΗΝ ΜΡΑ ΤΟΥ ΚΙ ΘΚΟΝ
CΥΝΗΘΡΟΙCΘΗ ΕΠΙ ΘΕΟΔΟ
CΙΟΥ ΤΟΥ ΜΙΚΡΟΥ
ωΡΙCΕ ΔΕ Η ΑΓΙΑ CΥΝΟΔΟC
ϗ ωΜωΔΟΓΗCΕΝ ΤΟΝ ΥΝ ΤΟΥ
ΘΥ ΤΟΝ ΜΟΝΓΕΝΗ ΤΟΝ
ΤΑ ΕΚ ΤωΝ ȣΝωΝ ΑΡΚωΘΕΝ
ΤΑ ΕΚ ΠΝC * ΑΠΑ ϗ ΜΑΡΙΑC * ΗC
ΠΑΡΘΕΝΟΥ ϗ ΕΝΑΝΘΡωΠΗ
CΕΤΙΝ ΚΑΘΥΠΟCΤΑCΙΝ ΕΝω
ΟΙΝ ϗ ΤΗΝ ΤΕΚΟΥCΑΝ ΑΥΤΟΝ
ΘΚΟΝ ϗ ΑΝΕΘΕΜΑΤΙCΕ ΝΕCΤΟΡΙ
ΟΝ

* ΩΜΩΛΟΓΗΣΕΝ.
* ΚΑΤΕΛΘΟΝΤΑ.
* ΑΓΙΟΥ. * ΤΗΣ.

Quæ in Latinum verſa idioma hæc
D referunt.

✠ *Sancta Synodus Epheſina priùs ducentorum Sanctorum Patrum ſub Theodoſio Juniore, coacta eſt contra Neſtorium, qui Chriſtum in duas perſonas dividebat, & Matrem Domini Dei parentem non fatebatur. Definivit autem Sancta Synodus, & confeſſa eſt Unigenitum Dei de cœlis deſcendiſſe, & incarnatum fuiſſe de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, & humanatum fuiſſe*

ſecun-

ſecundùm unionem hypoſtaticam , & A *eam , quæ ipſum peperit , Deiparam eſſe, & Neſtorium anathemate percuſſit.*

Quartum quadratum Chalcedonenſem Oecumenicam Synodum deſcribit, ſic loquens.

✻ Η ΑΓΙΑ ϹΥΝΟΔΟϹ Η ΕΝ
ΧΑΛΚΗΔΟΝΙ ΤωΝ ΧΑ ΚΑ
ΤΑ ΕΥΤΥΧΟΥϹ ϗ ΔΙΟϹΚΟΡΟ
Υ ΤωΝ ΑΡΝΗϹΑΜΕΝΟΝ ΕΙΝΕ ΔΥ
Ο * ΦΥϹΕΗΘ ΕΝ Τω ΧΟ ΟΤΗΝΤΕ ΘΕΙ
ΑΝ ϗ ΑΝΙΝΝ. ϹΥΝΗΘΡΟΙϹΘΗ ε
ΠΙ ΜΑΡΚΙΑΝΟΥ ΚΕ ΠΟΥΛ
ΧΕΡΙΑϹ
ωΡΙϹΕΝ ΔΕ Η ΑΓΙ ϹΥΝΟ
ΔΟϹ ϗ ωΜΟΛΟΓΗϹΕΝ ΔΥ
Ο ΦΥϹΕΙϹ ΕΝ Τω Χω ΘΕΙΑΝ
ΤΕ ϗ ΑΝΘΡωΠΙΝ ΗΝ ΕΝ ΜΙΑ
ΥΠΟϹΤΑϹΕΙΑ ϹΥΝ ΧΥΤωϹ
ϗ ΑΔΙΑΙΡΕΤωϹ ΚΑΙ ΑΝΕΘΕ
ΤΙϹΕΝ ΙΠΤΥΧΗ ΚΑΙ ΔΙ
ΟϹΚΟΡΟΝ.

* ΦΥΣΕΙΣ.

Quæ Latinè tranſcripta ſic ſonat.

✻ *Sancta Synodus Chalcedonenſis* DCI. *Patrum contra Eutychen , & Dioſcorum , qui negabant duas naturas eſſe in Chriſto , Divinam videlicet , &* C *humanam , coacta eſt ſub Marciano , & Pulcheria . Definivit autem Sancta Synodus , & confeſſa eſt duas naturas in Chriſto , Divinam ſcilicet , & humanam in una perſona , ſine confuſione , ac diviſione , & anathemate feriit Eutychen , & Dioſcorum.*

Quintum quadratum , quintum Oecumenicum Concilium refert his verbis.

D

✻ Η ΑΓΙΑ ΠΕΜΠΤΗ ϹΥ
ΝΟΔΟϹ ΤωΝ ΕΚΑΤΟΝ Εξ
ΗΚΟΝΤΑ ΤΕϹΑΡωΝ ΕΠΙϹ
ΚΟΠωΝ Η ΓΕΝΟΜΕΝΗ ΚΑΤΑ
ΤωΝ ΟΜΟΦΡΟΝωΝ ΝΕϹΤ
ΟΡΙΟΥ ΕΤΙΤΕ ΚΕ ωΡΙΓΕΝ
ΟΥϹ ΤΟΥ ΦΗϹΑΝΤΟϹ * ΠΡΟΥ
ΠΑΡξΗΝ ΚΕ ΑΠΟΚΑΤΑϹΤΑϹ
ΙΝ ΨΥΧωΝ ϹΥΝΗΘΡΟΙϹΘΗ
ΕΠΙ ΙΟΥϹΤΙΝΙΑΝȣ ΜΕΓΑΛȣ
ΕΒΕΒΑΙωϹΕ ΔΕ Η ΑΓΙΑ ϹΥ
ΔΟϹ ΚΕ ΕΚΥΡωϹΕ ΤΑϹ ΠΡ
Ο ΑΥΤΗϹ ΚΕ ωΜΟΛΟΓΗϹΕ Τ
ΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΘΕΟΤ
ΟΚΟΝ * ΑΝΤΕΜΑΤΙϹΑϹΑ Ν
ΕϹΤΟΡΙΟΝ ΚΕ ΤΟΥϹ ΟΜΟΦ
ΡΟΝΑϹ ΑΥΤω ΚΕ ωΡΙΓΕΝΗΝ
ΤΟΝ ΕΙΡΗΚΟΤΑ * ΠΡΟΥΠΑΡ
ξΗΝ ΚΕ ΑΠΟΚΑΤΑϹΤΑϹΙΝ
ΨΥΧωΝ

* ΠΡΟΥΠΑΡΞΙΝ.
* ΑΝΑΘΕΜΑΤΙΣΑΣΑ.
* ΠΡΟΥΠΑΡΞΙΝ.

Quæ pariter Latio donata hunc facit ſenſum.

Quinta Synodus CLXIV. *Epiſcoporum , quæ habita eſt contra ſectatores Neſtorii , & contra Origenem , qui aſſeruit animas hominum exiſtere ante corpora ,* B *& omnes poſtremò ſalvatum iri . Coacta eſt ſub Magno Juſtiniano . Hæc autem Sancta Synodus approbavit , & confirmavit alias Synodos ante ipſam habitas , & confeſſa eſt Matrem Domini Dei parentem , atque anathemate feriit Neſtorium , & qui cum ipſo ſentiunt , & Origenem , qui dixit animas exiſtere ante corpora , & eas poſtremò ſalvatū iri*

Ultimum denique quadratum ſextam pariter Synodum ſic refert.

✻ Η ΑΓΙΑ ΕΚΤΗ ϹΥΝΟΔΟϹ
ΗΓΕΝΟΜΕΝΗ ΚΑΤΑ ΤΑ ϹΕΡΓΙȣ
ΚΕ ΚΥΡΟΥ ΤωΝ ΦΡΟΝΗϹΑΝ
ΤωΝ ΕΝ ΘΕΛΗΜΑ ΚΑΙ ΜΙΑΝ Ε
ΝΕΡΓΕΙΑΝ ΕΠΙ ΤωΝ ΔΥΟ * ΟΥϹΙΟΝ
ΤΟΥ ΧΡΙϹΤΟΥ * ϹΥΝΗΘΡΟΙϹΘΗ
ΤΟΥ ΧΡΙϹΤΟΥ ϹΥΝΗΘΡΟΙϹΘΗ
ΕΠΙ ΚωΝΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟ
Υ ΕΓΓΟΝΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
ΕΒΕΒΑΙωϹΕ ΔΕ Η ΑΓΙΑ ϹΥΝ
ΟΔΟϹ ΚΕ ΕΚΥΡωϹΕ ΤΑϹ ΠΡΟ
ΑΥΤΗϹ * ΟΜΟΛΟΤΗΑϹΑ ΤΑ Φ
ΥϹΙΚΑ ΙΔΙωΜΑΤΑ ΤΗϹ ΘΕΟΤΗ
ΤΟϹ ΚΑΙ ΑΝΘΡωΠΟΤΗΤΟϹ ΤΟΥ
ΧΡΙϹΤΟΥ Η ΓΟΥΝ ΔΥΟ ΘΕΛΗΜΑ
ΤΑ ΚΕ ΔΥΟ ΕΝΕΡΓΕΙΑϹ ΚΕ Α
ΝΕΘΕΜΑΤΙϹΕ * ϹΕΡΠΟΝ ΚΥΡΟΝ

* ΟΥΣΙΩΝ.

* Tria iſta verba videntur abundare.

* ΟΜΟΛΟΓΗΣΑΣΑ.
* ΣΕΡΓΙΟΝ.

Quæ itidem in vetuſtum Romanum translata ſermonem ſic ſe habet.

✻ *Sexta Sancta Synodus habita contra Sergium , & Cyrum , qui unicam voluntatem, & unam operationem in duabus Chriſti ſubſtantiis ineſſe ſentiebant ,*

tiebant, collecta est sub Constantino Heraclii nepote. Approbavit autem Sancta Synodus, & confirmavit alias Synodus ante ipsam habitas; & confessa est naturalia idiomata Divinitatis, & Humanitatis Christi; id est duas voluntates, & duas operationes: atque anathemate percussit Sergium, & Cyrum.

Hæc breviter de Musivis operibus, inscriptionibusque in utraque parte B navis majoris hujus inclytæ Ecclesiæ extantibus. Modò ad alia, ab eodem Quaresmio descripta, quorum exemplar minimè accepimus, attamen illorum relationem cum explicatione, ut hactenus fecimus, omittere noluimus.

Primo loco se offert sequens inscriptio, quæ etiam Sacram refert Synodum, non Græcis literis, ut præcedentes exarata, sed majoribus Latinis C valde abbreviatis, & non parùm à temporis edacitate corrosis, ac deficientibus, veruntamen ex superstitibus plenè dignoscitur Oecumenicę Synodi septimæ mentionem facere. Quonam verò loco ista expressa sit, Quaresmius silet. Illius tamen tenor, qui scitu est dignus, sequens est.

SCA SYNOD⁹ NIENA. II.
CCC. LXVII. PATRV CON-
TRA IMPVGNATORES.
SCARV YMAGINV CO- D
GREGATA SVB CON-
STANTiNO. ET YRENA
MATRE EI⁹. DECREVIT
AVT SCA. SYNODVS VT
SCOR YMAGINES OB
IPSO℞ VENERATIONE.
HONOREN℞ QVE ADMO-
DV SEE CRVCIS SIGNVM
APPCCRVCIFIXI RECENTIA
RANT. ANAThEMATi-
ZAN oooV
COSTANTINS. IMPIISSIM
RES: ANVSTASIV ETIA. ET O
NTS ATQ NICITVT.·.·
TINOPOLITAA.·.·
CESNOIC.·.·
RVYM.·.·

Ut autem omnis, sic abbreviatas dictiones legendi, cura tollatur; en accipe quę supradicta refert inscriptio.

Sancta Synodus Nicæna II. trecentorum sexaginta septem Patrum, contra impugnatores Sacrarum Imaginum sub Constantino, & Yrena Matre ejus. Decrevit autem S. Synodus, ut Sanctorum Imagines; ob ipsorum venerationem, honorentur, quemadmodum Sanctæ Crucis signum, propter Christi Crucifixi recentiam, venerantur, anathematizavit Leonem, & Constantinum impiissimos Imperatores, Anastasium etiam, & Constantinum, atque Nicetam Patriarchas Constantinopolitanos.*

* *reverentiam.*

Nonnullas literas immutavimus, alias verò supplendo divinati fuimus, quod Quaresmius, propter difficultates, omisit.

In Ecclesiæ capite, ac fornice magnæ cappellæ, dextrâque parte est Angelus Gabriel Virginem salutans, quæ in opposita læva parte cernitur. In ipso arcu imagines David, & Abraham cum sequentibus inscriptionibus sunt, quas magna in parte temporis devoravit voracitas. Quæ supersunt hìc infra cernes.

SCS GABRI
HLIS
X P· PhA
AVE MARIA GRATIA PLENA
.·.· EC-

.·.· ECCE ANCILLA
SCDM VER.·.·.
ABRAhAM.

Dextera in parte ejuſdem Cappellæ Apoſtoli ſedentes adhuc viſuntur, & ut opinatur Quareſmius, olim etiam Spiritus Sancti adventus in die Pentecoſtes ſuper Deiparam Virginem, Sanctoſque cernebatur Apoſtolos: nulla ſub iis figuris legitur inſcriptio.

In læva verò parte cernũtur Christi B Apoſtoli, Sanctæque Dei Genitricis cadaver ad tumulum in feretro deferentes, cum infraſcriptis notis.

COMES hOSTIS ET INRETATIS
ET GRECIS IMPERITABAT
hIC ECCLESIAM e DOCEBAT
SEFREM FERTVR FECISSE TV
AVTEM.

Quid per has denotetur notas Quareſmius, licèt eſſet in facie loci, explicare omiſit. Ego autem abſens, & inſcri- C ptionem mutilam, ac erratam exiſtimans, illius ſenſum exponere, nec audeo, nec valeo, ideò ad aliam.

Prȩſentatio Domini ſequitur, nempe Virgo Maria offerens Filium ſuum in templo poſt ſuam purificationem ſecundùm legem, ut infra docet Grȩca ſcriptara.

* ΕΤΕΛΗΩΘΗ ΤΟΝ ΓΑΡΟΝΕΡΓΟΝ ΔΙΑ ΧΡΟC
ΕΦΡΑΙΜΑ * ΗCΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΥ ΜΟΥCΙΑΤΟΡΟC
ΕΓΙ ΤΗC ΒΑCΙΛΕΙΑC ΜΑΝΟΥΗΛ ΜΕΓΑΛΟΥ
* ΒΑCΙΛΕΟC ΓΟΡΦΥΡΟC ΓΕΝΝΗΤΟΥ ΤΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ
ΚΑΙ ΕΓΙ ΓΑC ΗΜΕΡΑC ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΡΗΓΟC ΙΕΡΟ
CΟΛΥΜΩΝ ΚΥΡΟΥ ΑΜΜΟΡΙ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΗC ΑΓΙΑC ΒΗΘΛΕΕΜ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ
ΕΓΙCΚΟΓΟΥ ΚΥΡΟΥ ΡΑΟΥΛΙΝΕΤΟΣ * Α. ΧΟΖ
ΙΝΔΙΚΤΗΟΝ Β

* ΕΤΕΛΕΙΩΘΗΤΟ.
* ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΥ.
* ΒΑΣΙΛΕΟΣ ΓΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΥ.
* ʾΧ. Χοζ.

Quæ Latinè reddita ſic ſe habet.

Abſolutum eſt hoc opus per Ephrem pictorem, & Muſivi operis artificem, ſub Imperio Emmanuelis Magni Imperatoris Parphyrogenitæ Comneni, & in diebus Magni Regis Jeroſolymorum Domini Ammorii, & ſanctiſſimi Epiſcopi S. Bethleem Domini Raulineti A. 677. Indict. 2.

Supradicti anni 677. utpote etiam anni 676. & 624. qui in hujus Muſivi operis explicatione reperitur expreſſus, quænam ſupputatio ſit, multis per me factis diligentiis, reperire minimè potui. Animadverti tamen hujus inſcriptionis translationem ad prototypi ſenſum minimè factam eſſe, nam ex Græcis characteribus XOZ. litera X. ſi Scapulæ ſtandum ſit, numerum 600. ſignificat, ut interpretatus fuit Quareſmius; ſi verò Amerotium ſequamur, millenarium denotat, cum hac tamen diſtinctione, quòd ſi numerus magno charactere, ſcilicet X. exprimatur, tunc millenarium; ſi verò charactere, ut dicitur, *corſivo*, ſcilicet *x*. numerum 600. indicat. Igitur in hac inſcriptione potiùs An. 1076. interpretaret, quàm 677.

In horum igitur characterum interpretatione valde dubito ſæpecitatum Quareſmium non ſolùm in illorum aberrâſſe interpretatione, verùm etiam in tranſcriptione unum pro altero expreſſiſſe; quod fortaſſe accidit, aut quia characteres malè ſunt efformati, aut longa temporis ſerie quodam ve- D lamine obducti, ſive in aliqua parte mutili, ſive in eminentiori loco poſiti, ita ut diſcerni minimè poſſint. Ex his igitur cauſis tranſcribens illos divinare coactus fuit. Hæc indicare duximus, quia Emanuel Porphyrogenitus Comnenus Imperii ſceptrũ aſſumpſit anno 1143. qui minimè cum ſupradicto anno 677. concordat. Diu quiſnam Ammorius Rex Hieroſolymorum fuerit

fuerit perquiſivimus; at illum reperire A
minimè potuimus; cogitavimus tamen fuiſſe Almericum Comitem Aſcalonenſem, qui in Regno Hiereſolymitano Balduino III. anno 1163. ſucceſſit, regnavitque per annos decem: inquiſivimus etiam, quo tempore Bethlemitanam Eccleſiam præmemoratus Raulinetus rexerit, eundemque etiam haud reperivimus, cùm deſtituamur hiſtoria, licèt Fratres Sammarthani in B
ſua Gallia Chriſtiana, in fine Epiſcoporum Autiſſiodorenſium, Bethlemitanæ Eccleſiæ fundationem, cum Epiſcoporum catalogo ponant, quorum primus eſt Regnerius, qui vixit anno 1223. non tamen primus in Epiſcopatu, ſed primus, quem ex hiſtoriis ipſi Auctores potuerint reperire. Modò eò ſe conferat, unde noſter ſermo diſceſſit.

In dextero cornu, & Aquilonari C
Eccleſiæ, depictum cernitur ingens Palatium, ſive ſolium quibuſdam columnis innixum: ibi porta, ubi Chriſtus, & diſcipuli ejus cum Thoma, cui oſtendens lateris vulnera dixit, ut ſequitur.

IANVIS
IN
FERDI

CLAVSIS
GI
TV
VM
hVC

Sequitur Aſcenſio Domini: ubi D
Virgo Maria, & Diſcipuli aſpicientes in cœlum viſuntur, & ſequens legitur ſcriptura.

ASCENSIO
✠VIRI GALILEI QD STATIS
ASPICIENTE IN CELVM
HIC IHS QASVTS E SIC VE
NI EX QEADMODV VIDSTS
EVS

In cornu ſiniſtro, & Meridionali Eccleſiæ ſunt aliqua non contemnenda fragmenta. Et primò in fornice Meridiem versùs Magorum eſt Adoratio, Angelus eos ducens per aliam viam in regionem ſuam: item mulier verſans vas aquæ ſuper infantem; eſtque ibi tabula hac cum inſcriptione.

ECCE VIRGO
CONCIPIET
ET PARIET FI
LIVM ET VOCA
BITVR NOMEN

EIVS EMO
ANVEL

In hoc ipſo cornu ex Orientali parte primò cernitur Samaritana mulier vas dimittens in puteum, & loquens cum Chriſto, ſequenti cum inſcriptione.

LOQVITVR CV SAMARITANA
IOA
ChI
M.

Supra effigies collapſa ferè ſedentis ad pulpitum, cui innixus liber. Ad effigiem ſcriptum.

S. IOh. EVVANGELISTA
In libro:

IN PR
INCI
PIO c.

In ſedentis gremio etiam quaſi intextum videtur.

IN PP. CIP
IO ER VE

Infra Chriſti transfiguratio coram Moyſe, & Elia, Petro, Jacobo, & Joanne depicta eſt, cum ſolenni ingreſſu Domini in Jeruſalem, ac ramis palmarum, cum ſequentibus literis.

TRANS FIGV RATIO DNI
HE IHS CHS
LIAS MOI
SE
S

RAMIS PALMARVM
IHS XPS

In oppoſita Occidentali parte Chriſti in horto captura delineata eſt, hæcque duo dumtaxat leguntur verba: PETRVS, & IVDÆORVM: ſupra hinc inde alii duo Euangeliſtæ.

In hujus partis angulo ſequens eſt ſcriptum, pictorem fortè, vel auctorem operis indicans.

* NHCΘHTI
*KΘTON : ΔΥ
ΛON * COΥ
Z AN III.

*M
* KE TΩN ΔOΥΛΩN

*Videntur nomina propria.

Memento, Domine, ſervorum tuorum an. III.

Hæc quæ de tam inclyta Eccleſia diverſis ex Auctoribus excerpere potuimus, breviter in unum collegimus, tibique curioſo Lectori expoſuimus.

CAPVT XXV.

De Templo Aſcenſionis in Monte Oliveto, ſive Olivarum.

NARRAVIMUS ſupra B. Helenæ ſuaſionibus noſtrum Imperatorem, præter Dominici Sepulcri templum, duo alia maxima, ſumptuoſaque in Palæſtina excitâſſe ædificia, quorum unum jam deſcripſimus, nempe Bethleemiticum, ubi Mundi Auctor in lucem prodiit. Modò ſupereſt, ut de altero, ubi Mundum reliquit, videlicet in Monte Oliveto

A erecto, aliqua perſtringamus. Templum hoc inter ſacra Palæſtinæ loca inclytus, venerandusque eſt, cùm ex hoc loco idem noſtræ ſalutis Auctor Jeſus Chriſtus in cœlum, videntibus Diſcipulis, aſcenderit, perenneque ſuæ Aſcenſionis teſtimonium reliquerit; impreſſa nempe ſacrorum pedum veſtigia, quæ neque ullâ temporis, aut hominum injuriâ deleri, neque etiam
B ornatus gratiâ tegi unquam potuêre; nam quidquid eis ſuperimponebatur, arcanâ, & mirabili quadam vi longiùs excutiebatur: præterea pars ea tecti, quæ rectâ lineâ ſacris veſtigiis, pavimento inhærentibus, oppoſita, ſive perpendicularis eſt, ex qua ſcilicet Chriſtus Dominus cœlum petiit, neutiquam fornice obduci potuit, adeò ut inane, & apertum id ſpatii relictum fuerit. Qua de re Cyrillus Epiſcopus
C Hieroſolymitanus, qui obiit anno 386. in Cathech. 14. *Stat*, inquit, *ad hodiernum uſque diem Mons Olivarum, qui aſcendentem in nube oculis Fidelium modò commonſtrat, & portam, quâ aſcendit in cœlum, indicat.* Idem teſtatur Severus Sulpicius, ſeu ut alii vocant Sulpicius Severus, qui in principio V. ſæculi floruit; is in Sacræ Hiſtoriæ lib. 2. ſic de ſancto iſto loco fatur: *Baſilicam in loco Dominicæ Paſſionis, & Reſurrectionis, & Aſcenſio-*
D *nis conſtituit*, (nempe Conſtantinus) *Illud mirum, quòd locus ille, in quo poſtremum inſtiterant divina veſtigia, cùm in cœlum Dominus nube ſublatus eſt, continuari pavimento, cum reliqua ſtratorum parte, non potuit. Siquidem quæcumque applicabantur, inſolens humana ſuſcipere terra reſpueret, excuſſis in ora apponentium ſæpe marmoribus. Quin etiam calcati Deo pulveris adeò per-*

perenne documentum est, ut vestigia impressa cernantur. Et cùm quotidie confluentium fides certatim Domino calcata diripiat, damnum tamen arena non sentiat: & eadem adhuc sui speciem, velut impressis signata vestigiis, terra custodit. Et Paulinus ejusdem Sulpicii synchronus, in Epist. 11. ad eundem Severum in unum conveniunt, idemque affirmant, scilicet: *Mirum verò inter hæc, quòd in Basilica Ascensionis locus ille tantùm, de quo in nube susceptus ascendit, captivam in sua carne ducens captivitatem nostram, ita sacratus divinis vestigiis dicitur, ut nunquam tegi marmore, aut paviri receperit, semper excussis, solo respuente, quæ manus, adornandi studio, tentavit apponere. Itaque in toto Basilicæ spatio solus in sui cespitis specie virens permanet, & impressam divinorum pedum venerationem calcati Deo pulveris perspicua simul, & attigua venerantibus arena conservat, ut verè dici possit: Adoravimus, ubi steterunt pedes ejus.* His accedit Adamannus, sive Adamnanus apud Bedam lib. 5. Histor. cap. 18. Adamannus refert suam decerpsisse narrationem ex S. Arculpho, quem illum fuisse reror, quem Sammarthani in eorum Gallia Christiana Episcopum Metensem, & antequam Ecclesię infulsas susciperet, Austrasiæ Ducem fuisse, vixisseque anno 630. scribunt.

Hæc de præsenti miraculo, modò de illius Ecclesiæ fundatione breviter aliqua attingere ducimus. Laudatus Eusebius in præcitata vita Constantini lib. 3. cap. 43. sic ait: *Præterea Imperatoris quidem Mater in memoriam Ascensionis Christi omnium Servatoris, in Monte Olivarum sublimia extruxit ædificia, in ipso montis vertice*

A *sacram erigens ædem cum templo. Hìc porrò Servatorem omnium Christum, arcanis mysteriis Discipulos suos in ipsa spelunca initiasse, verax testatur historia. Imperator verò hoc etiam in loco, variis ornamentis, ac donariis summum omnium Regem veneratus est.* Prætera Quaresmius in sua Elucidatione Terrę Sanctæ lib. 4. cap. 9. Peregrinat. 9. hodiernum Templum illud antiquum

B minimè esse, ab Helena erectum, arbitratur, cùm à Persis dirutum fuerit; sed istud à Modesto Hierosolymorum Episcopo à fundamentis ædificatum, quod totum concameratum est. Idem ulteriùs Quaresmius varias scriptorum traditiones examinat, quorum alii in pulvere, alii verò in lapide sua Christum Dominum reliquisse vestigia scripsêre; quæritque, an hoc ipsum perpetuum miraculum fuerit, necne?

C Quare ego ab hac declinare quæstione consultissimum reor, tum quia brevitati addictus sum, tum quia ipse Quaresmius pluribus est prosecutus. Quapropter hæc de Olivetano templo dicta sufficiant.

CAPUT XXVI.

De Ecclesia in Valle Mambre in Palæstina Provincia.

D TRIGINTA ferè milliaria ab Hierosolymis, Vallis admodum fertilis, & amœna, quæ Mambre vocitatur, distat; sic à quodam hujus nominis Viro denominata, ut aliqui arbitrantur. Dicitur etiam Vallis Hebron, fortasse per antonomasiam, quia inter cæteras valles, quæ sunt circa Hebron, primas tenet, omnesque antecellit. Fuit etiam dicta juxta Quer-

cum, quia frequentibus, & densis erat A consita quercubus. Hìc præclarissimi Patriarchæ Abraham, Isaac, & Jacob suis cum Uxoribus, aliisque Viris habitârunt; quam ob istorum Patriarcharum egregios; atque sanctissimos mores inclytam, illustriore nque etiam reddere studuit noster Constantinus, magnæ amplitudinis æde ibi constructa, locoque priùs ab omni prophanæ superstitionis, & idololatriæ labe purgato. Porrò sæpecitatus Eusebius in ejusdem Constantini vita lib. 3, cap. 53. hujus Basilicæ ædificationem sic tradit: *Locus ille qui ad Quercum Mambre vocitatur, in quo Abrahamum habitâsse comperimus, fertur à superstitiosis quibusdam hominibus omni modo contaminari. Nam & simulacra omni digna exitio juxta illam arborem erecta esse, & aram proximè exstructam, & impura sacrificia assiduè illic peragi*, C *ad nos relatum est. Quod quoniam & alienum à temporibus nostris, & ipsius loci sanctimoniâ indignum videtur, sciat gravitas vestra mandatum à nobis esse per literas Acacio viro perfectissimo, comiti, & amico nostro, ut sine ulla dilatione, & simulacra omnia, quæ memorato in loco reperta fuerint, igni tradantur, & ara funditus evertatur: utpote omnes, qui post jussionem nostram impium aliquid admittere in eo loco ausi fuerint, debito supplicio afficiantur.* D *Quem quidem locum puro Basilicę ędificio exornari præcepimus, ut idoneus sanctis Viris confessus efficiatur*. De eodem hoc templo Nicephorus differit lib. 8. cap. 30. & Quaresmius in Elucidatione Terræ Sanctæ Tom. 2. lib. 6. cap. 3. quare calamum sisto.

CAPUT XXVII.

De Ecclesia Sanctæ Sophiæ Constantinopoleos.

QUANTA piissimi, ac religiosissimi Imperatoris Constantini Magni cura fuerit in religione Christiana sacris, ac munifi- B centissimis ædificiis illustranda, satis, superque hactenus demonstratum esse crediderim, Ecclesiarum tam in Occidente, quàm in Palæstina constructarum enarratione, quæ validissima, luculentaque Augustæ pietatis testimonia esse possunt. At si ad ea, quæ infra dicturi sumus, animam convertamus, nihil, aut parùm in sacris ædificiis ipse Imperator allaboravit, cùm alia numero, magnificentiâ, ornatu, atque divitiis illustriora in Regia Orientis Urbe, quam Imperii sui constituit Sedem, ædificaverit.

Ab Augustissimo proptérea S. Sophiæ templo, tam per Orientem, quàm per Occidentem celeberrimo, initium sumimus. In ejus autem descriptione plurimum temporis, & laboris insumere deberemus, nisi nos longè præcessisset eruditissimus Du Cange in sua Constantinopoli Christiana lib. 3. pag. 5. ubi fusè Basilicam hanc, illiusque describit partes, & ichnographiam, necnon interiorem, exteriorem que prospectum exhibet. Quamobrem ea, quæ ex hujusmodi celebri delibavimus viro, accipe.

Tam in Oriente, quàm in Occidente inclytum, augustissimumque templum hoc à nostto Imperatore S. Sophiæ, scilicet Divinæ Sapientiæ, dicatum, ac Patriarchali honore donatum fuit;

fuit; ut ficut Conftantinopolitana A Urbs cæteras in Oriente fplendore, dignitate; ac nobilitate antecellebat, ita cæteris Ecclefiis in eifdem præemineret partibus, primariumque totius Orientis honorem, ac præcipuam haberet Sedem; talemque Succeffores Imperatores eam denominavêre. Nam Zeno in l. 16. Cod. de Sacrofanct. Eccl. eam *Matrem fuæ pietatis* appellat; & in l. 17. eodem tit. Acacium Patriar- B cham C. P. *Patrem fuæ pietatis* vocat. Itidem Juftinianus in Novella 3. in Præfat. *fui Imperii Matrem* compellat. τὴν τῆς ἡμετέρας βασιλείας μητέρα.

Magnus ergo nofter Imperator Conftantinus, exædificato, & mœnibus longè ampliato Byzantio, veterique Urbis appellatione deleta, illam fui nominis, uti Fundatoris, attribuit Conftantinopolis, fcilicet Conftantini Civitatis. At poftquam Chriftianam C amplexus fuit Religionem, quod anno Imperii fui vigefimo accidit; Omnipotenti Deo, fummoque omnium donorum Datori, cui totum fe commendârat, templum extruxit, illudque τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ, feu Divinæ Sapientiæ, ut nuper expofuimus, dicavit, nempe Chrifto Filio Dei (ut ait Rupertus lib. 10. de Divin. offic. cap. 15, *Filium dicimus veram, & incommutabilem Sapientiam, per quam univerfam condidit creaturam*. Succeffu verò tem- D poris, omifsâ voce ἁγίας, vocabulo Σοφίας hoc inclytum templum appellatum fuit, ut narrat Procopius: *Ædem illam*, inquit, *appellant Byzantii Sophiam, vocabulum Supremo Numini convenientiffimum nacti*. De hujus ædis Conditore concors eft Scriptorum fententia; nam Theophanes, Cedrenus, Glycas Paulus Diaconus lib. 11. Calliftus lib. 7. cap. 49. & quotquot ferè Conftantini res attigêre, Magnum Conftantinus illius Conditorem agnofcunt. Codinus verò narrat, noftrum Auguftum non de novo iftam magnam excitâffe Ecclefiam, fed eam inanibus Paganorum prius Idolis dicatam, ab omni prophanitate purgatam, ad Ecclefiæ Chriftianæ ufum immutâffe. At difertis verbis tradit Cedrenus, à fundamentis Sophianam ædificâffe ædem, illiufque condendæ Euphratæ cuidam curam demandâffe. Hujus ædis forma dromica fuit, id eft quadrata, fed oblongior, ita enim δρομικὴν vocem plerique Scriptores accipiendam cenfent, etfi Allatius repugnet; unde rectè Theodofius Zygomalas apud Crufium pag. 201. δρομικὸν, quod eft δίκην νάρθηκος, & ὡσὰν δρομικὴν νάρθηκα dixit appellari, ejufmodi autem eft Narthecis, feu ferulæ figura. Denique δρομικὴν dictum videtur à ftadiis curforiis, quæ in majorem longitudinem, quàm latitudinem porriguntur. Magnæ igitur Ecclefiæ Conftantinianæ formam dromicam fuiffe teftatur Codinus in defcriptione S. Sophiæ.

Hujus inclyti templi dedicatio folenni pompâ facta defcribitur in Chronico Alexandrino in Olympiade 285. fcilicet anno Domini 360. ubi fic.

CCLXXXV. OLYMPIAS.

XXIII. Ind. III. Conftantio Augufto XII. & Juliano Cæfare III. Cofs.

Hoc anno menfe Peritio, (fcilicet Martio) *die XV. magna Ecclefia Conftantinopoleos dedicata eft*. Et paulò poft: *In eadem Synodo Epifcoporum non poft multos dies ab inauguratione Eudoxii Epifcopi Conftantinopoleos, Encænia magnæ Ecclefiæ ejufdem Urbis cele-*

celebrata ſunt, anno trigeſimo quarto, plus minus, ex quo fundamenta Conſtantinus Victor Auguſtus jecerat. Acta ſunt autem illius Encænia his Conſulibus ex a d. XVI. Kalend. Martias, qui dies eſt menſis Peritii XIV. Ad ea Encænia Imperator Conſtantius Auguſtus munera multa, cimelia aurea, & argentea ingentia, gemmiſque, & auro intextas, pro altari mappas centulit. Præterea pro Eccleſiæ januis varia aurea vela; & pro exterioribus veſtibulis alia rurſum vela auro contexta, & variegata. Multa enim beneficia magnificè largitus eſt, cùm in univerſum Clerum, tum in religioſarum Virginum, & Viduarum collegia, & in Xenodochia. In prædictorum verò, tum pauperum, tum orphanorum, ac captivorum, ſeu in carceribus detentorum alimenta, diarium majus conceſſit, quàm pater ejus Conſtantinus erat elargitus.

Quare ſi præfati anni 34. perpendantur, qui ab hujus ædificii fundationis die elapſi fuerunt, illique à dictis annis 360. demantur, reſultant anni 326. quo tempore hujuſmodi templi fundamenta fuère jacta. Hanc eandem Eccleſiam anno 404. in eodem Chronico conflagrâſſe narratur.

Verùm cùm Conſtantiniana ædes nimis anguſta, nec ſatis capax eſſet, vel quod ex Tærremotibus corruiſſet, Conſtantius Conſtantini filius, ad hodiernam perduxit amplitudinem.

Ejuſdem etiam magnificentiſſimi, & celeberrimi templi ſtructuram diffusè narrat quidam Anonymus, Græcuſque Scriptor, quem nuper in Latinum idioma vertit Cl. Vir Combefis, ac in ſuo manipulo Originum rerum Conſtantinopolitarum inſeruit. Addere etiam placet nuperrimum Scriptorem Thomam Smith, qui in ſua brevi notitia Conſtantinopoleos Muſiva opera, adhuc extantia, ſic refert: *Laquearium concamerationes olim ornârunt curioſæ figuræ, opere Muſivo, quod è concinno teſſellarum, calculorumque ordine componitur, factæ hodie deformatæ, Turcis ex innato imaginum odio, quo in ipſas debacchari ſolent, illarum oculos eruentibus, vultumque deturpantibus; e reliquiis autem, cùm tota litura non inducatur, operis artificium, & pulchritudinem contemplari licet, deque hiſtoriis ſacris, quas exhibent, cuipiam paulò accuratiori obtutu in ipſas intuenti veram facere conjecturam difficile non erit.* Pluries apud varios Magnates eorundem Muſivorum operum habere exemplaria tentavimus, ſed incaſsū noſtra ivit inſtantia. Si aliquando ad noſtras pervenerint manus, ea publici juris facere nō deerimus

CAPUT XXVIII.

De Eccleſia S. Irenes Conſtantinopolis.

SANCTÆ Irenes templum à Conſtantino Magno extructum fuiſſe complures aſſerunt Scriptores, quos laudatus Du Cange ſic refert, nempe: Socrates lib. 1. cap. 16. *In ipſa Urbe duas Eccleſias ędificavit, quarum unam Irenem, alteram SS. Apoſtolorum appellavit.* VVillelmus Malmesburienſis lib. 4. *Fecit in ea duas Eccleſias, quarum una Hirenis, altera dicitur Apoſtolorum.* Ita Theophanes pag. 18. Cedrenus pag. 284. Pachymeres lib. 7. cap. 15. Codinus pag. 38. τὴν ἁγίαν Εἰρήνην τὴν παλαιὰν vocant. Addunt Origines C. P. ineditæ τὸ Πατριαρχεῖον. Sic autem appellata, ut à *nova*, eâ ſcilicet æde S. Ire-

S. Irenes, quam postmodum Marcianus excitavit, distingueretur. Author vitæ S. Pauli Patr. C.P. apud Photium. Menæa item ad XXII. Jan. in SS. Clemente, & Agathangelo. Ex quibus rectè colligit Gyllius Ecclesiam illam esse, quam *antiquam* vocat Urbis descriptio, & quam unà cum Sophiana in secunda regione statuit, proxima fuit ædi Sophianæ. Socrates de eodem Paulo Patr. C.P. lib. 2. cap. 6. sic scribit: *Et in Ecclesia quidem, quæ dicitur Irenes, & contigua est ei, quæ nunc magna, & Sophiæ vocatur Ecclesia, Paulus Episcopus ordinatur.* Eadem penè habet Nicephorus lib. 9. cap. 4. Justinianus Nov. 3. cap. 3. *Erat verò venerabilis ædes S. Irenes sanctissimæ magnæ Ecclesiæ adjuncta.* Ubi addit idem Augustus tres sacras ædes, Deiparæ scilicet, S. Theodori, & S. Irenes eidem Magnæ Ecclesiæ unitas fuisse, neque proprium habuisse Clerum, qui in iis sacra ministeria perageret, sed ea peregisse ejusdem Magnæ Ecclesiæ Clericos, περινοστοῦντας κατά τινα περίοδον καὶ κύκλον, *circumeuntes per quemdam ambitum, & circuitum.* Unde cùm Sophianæ ædis appendix fuerit, intra ejusdem septa ædificata dicitur à Socrate lib. 2. c. 12. ubi de Magna Ecclesia: *Adjuncta est autem Ecclesiæ, quæ Irenes nomen habet, quam Imperatoris Pater* (Constantinus Magnus) *cùm antea esset angusta tum magnitudine, tum pulchritudine, auxit. Jam verò ambæ uno septo cernuntur inclusæ, & uno nomine appellantur.*

Quod verò de ampliore facta æde Irenes à Constantino tradit hoc loco Socrates, habet etiam Author vitæ S. Pauli Patr. C.P. quo loco ait ejusdem Sancti reliquias in hanc ædem illatas: *Et per mediam Urbem corpus ferentes, in Ecclesia S. Irenes, quam antiquam vocant, & Constantinus Imperator, ex parva ad ampliorem latitudinem, & magnitudinem excitavit, cui & Paulus aliquamdiu præfuerat, collocarunt.* Conflagravit ædes illa Irenes in seditione Victoriatorum unà cum Sophiana, & aliis Justiniano Magno imperante anno 5. Theophanes pag. 154. *Incendio absumpta est magna pars Urbis, & magna Ecclesia, & S. Irene.* Et Chronicon Alexandrinum pagin. 779. ubi de eadem seditione ait: *Et flagravit balneum Alexandri, & pars hospitii Eubuli, & sancta Irene, quæ erat condita sub Illo Isauro contra Imperatorem Zenonem Tyranni.* Sed in his verbis mendum manifestum patet, neque enim ædes S. Irenes ab Illo Tyranno condita: restituendum igitur, καὶ ἡ βασιλικὴ ἥτις ἦν, &c. *& Basilica quæ erat, &c.* ut intellexerit Basilicam Illi nuncupatam, quæ hoc perinde incendio absumpta est. Sed hanc Irenes ędem postmodum de novo instauravit Justinianus, & amplissimam construxit, vix ut Byzantii, exceptâ Sophianâ, ulla fuerit alia, cui de magnitudine concederet, ut habet Procopius. Denique concussa ipsa ædes eo terræmotu, qui accidit Leone Isauro regnante. S. Nicephorus in Breviario: *Et divinum templum, quod S. Irenes nomine appellant, et proximè magnam Ecclesiam situm est, concussit.* Hodie intra septum Regium includi, parvamque Sophiam vocari Auctor est Gyllius lib. 11. cap. 11.

CAPUT XXIX.

De Ecclesia S. Dynameos, scilicet S. Virtutis.

INTER alia novæ Romæ à nostro Cæsare constructa ædificia, tria præcipua, ac splendidissima fuêre, ut his verbis narrat Nicephorus lib. 7. cap. 49. *Tria maxima templa Constantinopoli excitavit, scilicet* ἁγίας Σοφίας, ἁγίας Εἰρήνης, *et* ἁγίας Δυνάμεως, nempe, *sanctæ Sapientiæ, sanctæ Pacis, et sanctæ Virtutis*. Per has tres virtutes nihil aliud innuere voluisse autumo, quàm Christum Dominum, qui est vera Sapientia, Pax, & Virtus nostra. De primo, & secundo templo aliqua nuper disseruimus, reliquum est tertium, de quo tamen nulla alia extat memoria, nisi quòd dromicæ esset figuræ, videlicet quadrati in longum producti, ut jam exposuimus, superiorique S. Sophiæ Ecclesiæ persimile. Hujus autem ἁγίας Δυνάμεως, seu S. Virtutis dies festus celebratur die 16. Maii, ut in Græcorum legitur Menæis.

CAPUT XXX.

De Ecclesia Apostolorum Constantinopolis

POST celeberrimum illud, & undequaque mirandum S. Sophiæ templum, aliud non longè minoris elegantiæ, ac pulchritudinis, in eadem Regia Urbe, religiosissimus Imperator in omnium Apostolorum honorem excitavit, in quo omnes Christiani tumularentur Imperatores. Totum hoc Eusebius de vita Constan-
A tini lib. 4. cap. 58. 59. & 60. fusè describit: *Post hæc* (nempe post pacem cum Persis initam) *in memoriam Apostolorum Martyrium ædificare cœpit in Urbe sibi cognomine. Cùmque templum omne in immensam altitudinem extulisset, vario lapidum genere splendidum reddidit, à solo ad cameram usque marmoreis crustis illud operiens. Porrò cameram lacunaribus minutissimi operis obducens, totam auro imbracteavit. Et*
B *supra quidem, æs tegularum loco, impositum, universo ædificio munimentum adversùs imbres præbebat. Quod itidem auro plurimo superfusum resplendebat, adeo ut procul spectantium oculos fulgore perstringeret, solis radiis æris objectu repercussis. Totum verò solarium reticulatis quibusdam anaglyphicis ex ære, & auro fabrefactis erat circumdatum.*

Ac templum quidem ipsum, maximo
C *Imperatoris studio, hunc in modum exornabatur. Circa ipsum templum ingens erat area, libero, ac patente desuper cœlo. Cujus ad quatuor latera porticus erant sibi invicem conjunctæ, quæ aream in medio sitam unà cum ipso templo circumcingebant. Præterea Basilicæ, lavacra, diversoria, & alia plurima habitacula ad usum eorum, qui locum custodiebant, porticibus applicita, earum longitudinem æquabant.*

Hæc omnia dedicavit Imperator, eo
D *consilio, ut Apostolorum Servatoris nostri memoriā posteris in perpetuum commendaret. Sed & aliud quidpiam in mente habens, ædem illam construxit: quod initio quidem obscurum, tandem verò omnibus sub finem innotuit. Quippe ipse hunc sibi locum post mortem designaverat; incredibili fidei alacritate prospiciens, ut corpus suum communem cum Apostòlis appellationem post obitum*

tum

tum sortiretur: quò scilicet præcatio- num, quæ in honorem Apostolorum ibi celebrandæ erant, etiam mortuus parti- ceps fieret. Cùm igitur duodecim illic capsas, quasi sacras quasdam columnas, in honorem, ac memoriam Apostolici Collegii erexisset, suam ipsius arcam in medio constituit, quæ senas utrinque Apostolorum capsas dispositas habebat. Atque id in eo loco, ubi corpus ipsius post mortem decenter deponendum esset, solertissimè providit. His ille diu antea sagaci mente dispositis, ædem Apostolis consecravit, pro certo sibi persuadens, horum memoriam non parùm utilitatis animæ suæ esse allaturam.

Hìc dubitandi ansam præbet Alexandrinum Chronicon in Olympiade 279. ibi enim sic nostri gloriosissimi Imperatoris obitus describitur: *Ter beatus Constantinus decessit mensis Maii XXII. ex a. d. XI. Kal. Junias ipso Sanctæ Pentecostes die: cujus quidem Constantini pii corpus in Palatio Constantinopoleos insepultum jacuit, & servatum est, quoad filii de morte ipsius certiores fierent*

Constantius, cùm in Oriente versaretur in Mesopotamia bello Persico adhuc urgente, confestim venit Constantinopolim, quò cùm pervenisset, patrem Constantinum inclytum tanto comitatu, & eâ regii processus pompâ extulit, ut id nemo pro dignitate possit assequi, præsente Prætorianâ militiâ, velut eo superstite armis suis instructâ, ac universâ Civitate, quam Romæ nomine donatam, illustribus ornamentis decoraverat, & concessarum annonarum demenso ditaverat, omnibus tanto luctu funus prosecutis, ut nullus ante illum extiterit Imperator, qui vivus, mortuusque adeò cultus fuerit, & prædicatus: Humatus est autem in æde Sanctorum Apostolorum, Andreæ, Lucę Euangelistæ, & Timothei discipuli Sancti Pauli.

Ex relatis igitur apparet unum tantùm Apostolum, scilicet Andream ibi nominari, & nihilominus ædes Apostolorum appellatur. Istius dubii resolutiò, ni fallor, est, quòd in hac scriptura Amanuensis error irrepserit, qui post vocem Andreæ omisit rescribere cifram &c. scilicet Apostolorum nomina, brevitati studendo. Hujus autem sacræ ædis dedicatio anno Christi 370. facta fuit, ut ex eodem elicitur Chronico.

Verùm haud diu Basilica hæc primævum retinuit statum. Nam cùm Justinianus Imperator eam funditus diruisset, magno cum molis, atque splendoris incremento restituit in Crucis formam extructam, cujus in medio ingentem elevavit testudinem, Sophianæ minimè imparem, eidemque similem, præterquam in fenestris, quia in ea nullæ omninò fuêre, cætera perquam similia. Plura de hoc tam illustri templo, si cupias, adi sæpecitatum Du Cange in sua Canstantinopoli Christiana lib. 4. num. 5. ac Gothofredum in suis Commentariis ad Cod. Theodosian. lib. 6. de sepulcr. violat.

CAPVT XXXI.

De Baſilica S. Agathonici Conſtantinopolis.

IN Dromica forma, ſcilicet in quadrato producto in S. Agathonici honorem à noſtro Ceſare Auguſto templum ædificatum fuiſſe Cedrenus, ac Nicephorus narrant. Deinde in auguſtiorem à Juſtiniano Imperatore excitatum ſcribit Prncopius lib. 1. de ædif. cap. 5. Anonymus tamen in Manipulo Originum Rerum Conſtantinopolitanarum, primùm ab Anaſtaſio, deinde à Juſtiniano renovatum fuiſſe refert. Hoc in templo ſeptem Patriarchæ per annos quinquaginta, Epiſcopalia obivêre munera; necnon ibidem Orientis Imperatores mos fuit coronari. Poſtea verò ſub Tiberio Mauri- C cii ſocero intra Palatium Magnum, cui adjacebat, incluſum fuit.

CAPVT XXXII.

De Eccleſia Deiparæ Ἀχειροποιήτου.

DEIPARÆ ſacratas ædes plures Conſtantinopoli fuiſſe, variis diverſorum ſcriptorum auctoritatibus teſtatur laudatus Du Cange in dicta Conſtantinopoli Chriſtiana lib. D 4. §. 2. Ea tantummodo deſcribemus, quæ à noſtro Imperatore conſtructa fuiſſe comperimus. Prima loco citato num. 5. ſe offert, quæ ſub denominatione Ἀχειροποιήτου erat, in qua Beatiſſimæ Virginis imago Ἀχειροποίητος dicta, ſcilicet non manu facta, viſebatur, qua Græci ſic appellabant, eò quia ab ipſa B. Virgine ſuâ delineatã manu

A fuiſſe arbitrabantur; quæ à Gregorio in vita S. Baſilii Junioris num. 8. ita deſcribitur: *Orationis porrò causâ abire volo in Monaſterium non manufactæ* (imaginis) *quam nemo fabricatus eſt; ſed & ipſa Deipara præſens operi, manu ſuâ ſui figuram efformavit, in hunc uſque diem conſervatam, ad eamque proinde multa divinæ virtutis ſigna fiunt, illuc cum fide accedentibus*. Hanc con- B ſtruxiſſe ædem; Codini auctoritate, Magnum Conſtantinum, aſſerit laudatus Du Cange.

CAPVT XXXIII.

De Templo Deiparæ in Ῥάβδῳ, *videlicet in* Virgam *Conſtantinopoli.*

ALTERVM eidem Deiparæ Virgini templum à ſæpelaudato Conſtantino in nova Roma ædificatum fuit, cui nomen Ῥάβδου inditum, eò quia in eo τοῦ Μωσέως ἡ ῥάβδος, videlicet *Moyſis Virga* fuit repoſita, deinde in Palatium Auguſtus tranſtulit, ut à Codino narratur, Hanc ego Virgam eandemmet eſſe crediderim, quæ pluribus ab hinc ſeculis in Sacroſancta Lateranenſi aſſervatur Baſilica, huc ab aliquo Imperatore dono miſſa, aut quoquo alio modo translata. De ea fit mentio à Joanne Diacono in libro qui inſcribitur, *De ſupremo Sanctuario Baſilicæ Lateranenſis*, quem quingentis ab hinc, & ultra exaravit annis. Ibi enim inter reliquias ſub majori Altari conditas hæc eadem enumeratur Virga, notaturque in quibuſdam antiquis carminibus Muſivo opere expreſſis, quæ in marmorea extant tabula, olim in abſide, nunc verò extra abſidem

ſita;

sita; carmen, quo Virga significatur, A sic se habet.

Quæ silicem fregit, & aquas undare coegit.

At hæc uberiori calamo prosequutus est Rasponus lib. 1. cap. 10. Templum hoc prope Constantinopolitanæ Urbis muros attollebatur, quâ mare prospicitur, non procul à S. Æmiliani porta.

C A P V T XXXIV.

De Ecclesia Deiparæ in Sigmate Constantinopoli.

TERTIVM hoc templum in Deiparæ honorem à Magno Constantino constructum fuisse reperimus in Sigmate denominatum. Hoc autem progressu temporis varias vicissitudines expertum fuit. Nam, ut C refert Codinus, Justinianus illud renovavit. Postea Basilii Macedonis tempore magno terræmotu collapsum, in splendidiorem, augustioremque formam Basilius ipse restituit. Cùmque eadem Regia Urbs crebris obnoxia sit terræmotibus, iterum templum hoc terræ fragore, Basilio Bulgaroctono imperante corruit, ut scribunt Scylitzes, & Glycas. Tunc verò in propriis ruinis jacuisse pro certo habendum est, cùm de illius reædificatione D nulla penitus reperiatur memoria.

C A P V T XXXV.

De Templo B. Mariæ, sive S. Theclæ Constantinopoli.

QVANTÆ erga Deiparam Constantini religio, ac devotio fuerit, satis, superque testari possunt quatuor sacra ædificia ab eo- B dem in illius honorem in hac celeberrima, inclytaq; Orientalis Imperii sede constructa. Horum tria jam supra descripsimus, superest quartum, quod τὰ κοντάρια dictum fuit, scilicet in Hastis. Cùm verò Deiparæ denominaretur, utpote ei sacrum, Justinus Curopalata vetus S. Mariæ, in S. Theclæ nomen convertit, ut habet Codinus, & Auctor Collectaneorum C.P. illud fortè, quod ab eodem Justino renovatum, scribit Zonaras καὶ τὸν τῆς ἁγίας πρωτομάρτυρος Θέκλης (ναὸν) ἀνεκαίνισε *& templum S. Protomartyris Theclæ renovavit*. Hæc ex Du Cange lib. 4. §. 7. num. 28.

C A P V T XXXVI.

De Ecclesia S. Michaelis extra Constantinopolim in Anaplo, seu Sosthenio, sive Hestiis nuncupata.

HVIVS Ecclesiæ fundationem satis luculenter Nicephorus lib. 7. cap. 50. his describit verbis: *Sed & in trajectu, & in loco eo, qui Sosthenium vocatur, Ecclesias duas Archangelo Michaeli extruxit: in quibus splendidè exornandis, ad Imperialem magnificentiam nihil omisit. Mihi verò molestum non fuerit Historiæ huic inserere, earũ structurarum causam, & unde loco ei Sosthenii nomen sit impositum*

tum. Memoriæ namque proditum est, A *Argonautas Græcorum cùm ad eum quoq; locum pervenissent, prædari, atq; diripere, regionem eam cœpisse: & ab Amyco, qui ibi rerum tum potiebatur, in fugam versos, palantes in quendam nemorosum, & incultum, propter densitatem arborum, locum profugisse; ibique eis latitantibus, virtutem cœlitus advenisse, viri specie, alas veluti aquilæ in humeris habentes, victoriamque ad-* B *versùs Amycum oraculo denunciasse. Illos porrò id sequutos cum illo conflixisse; victoriamque reportâsse, ipsum unà cum copiis suis concidisse. Atque ut gratiam visioni ei referrent, fanum eos, & statuam, eâ, quæ eis apparverat, formâ in loco eo excitâsse, nomenque regioni Sosthenium indidisse, quòd scilicet robore ibi accepto salvi evasissent. Eam statuam laudatissimus Princeps Con-* C *stantinus, cùm in eam oram necessaria de causa divertens vidisset familiaribus, comitibusque suis rem talem exposuit; regionemque eam cum stupore admiratus, ibi mansit. Somni porrò capiendi tempore assistens illi visio statuæ ejus similitudine: Ego, inquit, sic sum Michael Archidux Domini Sabaoth Virtutum, Christianorum fidei tutor, qui tibi contra impios Tyrannos belligeranti fideli, & germano illius ministro, auxiliaria arma contulit. Itaque* D *è somno excitatus, regionem eam pulcherrimè excoluit, & Ara Imperiali, magnificâque manu, & liberalitate in parte Orientali constructa, celeberrimum id templum civibus simul, & advenis reddidit. Maximè tamen sacram eam ædem apparationibus suis illustravit Archangelus.* Postea horum locorum ab ea Urbe distantiam referens, ait: *Ora autem hæc ad dextram partem ex Ponto Constantinopolim naviganti, consistit, circiter stadia triginti quinque ab ea, maritimo itinere; septuaginta verò insuper pedibus fretum, quod in medio est circumeunti distans.* De hac ambarum ędium structura meminit etiam Procopius lib. 1. de Ædific. cap. 8. ubi sic: *Templa duo Michaeli Archangelo sacra, sibique adversa, hinc inde freto imminebant, quorum alterum erat in Anaplo ad lævam navigantium in Pontum Euxinum, alterum in opposito littore.* Ab hoc Sosthenii ethymo relato à Nicephoro dessentit Du Cange in sua Constantinop. Christ. lib. 4. §. 15. num. 32. ubi hujusce vocis apud antiquos Scriptores nullam omninò mentionem reperiri asseverat.

CAPUT XXXVII.

De Ecclesia S. Michaelis πρὸ ὄχθοις, scilicet in Promontorio extra Constantinopolim.

CUM jam supra Ecclesiam S. Michaëlis in Anaplo descripserimus; ejus occasione, pręsentis πρὸ ὄχθοις enarrare deberemus; at quia de ista nil aliud præter ejus, ex notis Langi in eundem Nicephorum loco citato, reperimus mentionem, ideo ad alias describendas tendimus.

CAPUT XXXVIII.

De Ecclesia S. Mocii.

INCLYTI hujus Constantinopolitani templi constructio, mirum quàm dubia reddatur à Scriptoribus, nam alii narrant templum hoc à nostro Imperatore fuisse constructum, alii verò asserunt, non quidem à fundamentis

mentis ædificatum fuisse, sed cùm ina- A nium Deorum esset fanum, in quo Herculis, aliorumque ridiculorum numinum simulacra erant, illis disjectis, ab omni superstitionis sorde expurgâsse, ac S. Mocio, qui Byzantii Martyr occubuit, dedicâsse. De hoc celebri templo plura leguntur apud incertum Græcum Authorem, nuper Latinitate donatum à Cl. Viro Combefis, cujus Auctoris verba in Latinum sermonem B versa sic sonant: *Sancti Mocii templum à Constantino Magno pridem exstructum est, cùm plures Græci illic habitarent, ac tum cùm ille templum exstruxit, Jovis ibi fanum extaret* Theodosio *autem Magno Imperatore, pulsi Ecclesiis Ariani, cùm ad S. Mocii templum venissent, ac locus placuisset, porrectâ Imperatori supplicatione, ut ibi eis liberum esset habitare, Principis clementiâ rem obtinuêre. Statim ergo illud* C *idem templum excitantes, divinum ipsum laudibus annos septem frequentârunt: annoque demum septimo, iisdem adhuc, ut fama est, sacris operantibus, corruens, Arianorum turbam plurimam inter ruinas oppressit. Justiniano autem Imperatore, idem rursus templum excitatur, hodieque perstat incolume. Marcellus Lector scribit anno demum Imperii Cononis Isauri secundo templum corruisse.* Plura etiam de hoc eodem refert Du Cange in sua Constantinopoli Christiana lib. 4. §. 6. nu- D mer. 65.

CAPUT XXXIX.

De Ecclesia S. Joannis Baptistæ.

Sæpe laudatus Du Cange, inexhaustæ lectionis Vir, cùm non solùm in impressis, verùm etiam in Mss. codicibus lectitandis per plurima lustra operam dedisse audiamus, ejusque eruditi labores testentur, in sua Constantinopoli Christiana sæpecitata lib. 4. §. 4. num. 9. cujusdam Ecclesiæ meminit à Constantino Magno excitatæ in honorem S. Joannis Baptistæ; ut in Originibus Constantinopolitanis ineditis ipse reperiit: hujus autem ædificii memoriæ nil aliud superest, nisi quòd muris terrestribus incumberet.

CAPVT XL.

De Templo S. Acacii ἐν Καρύᾳ, *in Carya olim dicto.*

Peculiarem suam venerationem erga S. Acacium, qui Martyrium Byzantii sub Diocletiano immanissimo Christiani nominis hoste complevit, Constantinus Cæsar ostendit, dum in ejus honorem ædem Constantinopoli in Heptascalo ædificavit, ut supra allatus Codinus Author est. Plures quoque Græci Scriptores de hoc templo verba fecêre. Præcipuè verò id factum enarrat Macedonius Patriarcha Constantinopolitanus, à quo Constantini Cæsaris corpus è Basilica SS. Apostolorum, ruinam minante, translatum fuit. Historiam hanc, quæ scitu quidem digna videtur, Nicephorus lib. 9. cap. 42. sic exequitur:

Tem-

Templum in quo urna, & corpus Constantini situm erat, ruinam minabatur; atque ubi custodibus ejus, & Sacerdotibus ea de causa non minimus incessisset metus, Macedonius Imperatoris ossa in alium transferre locum volebat. Eâ re cognitâ multitudo tumultuari cœpit, nefas esse vociferans, Magnum Imperatorem ita transferre, quòd ea res nihil à sepulcri violatione differret. Cum quibus verbis etiam concordabant dogmatis Nicæni Professores, contumeliam Imperatoris translationem eam esse putantes. Ad id accessit, quòd de industria Macedonio adversarentur. Ille autem verbis hujusmodi contemptis, corpus in templum transfert, ubi etiam cadaver Acacii Martyris est sepultum. Quod cùm fieret, ingens est populi inter se dissidentis facta concursatio. Atque his factum laudantibus, illis autem reprehendentibus, primùm quidem injuriam arcentes se tuebantur: Deinde verò alteri in alteros conversi, eò vecordiæ processerunt, ut & eam ipsam ædem sacram, & proximum in circuitu locum sanguine, & cædibus compleverint. Imperator autem in Occidente adhuc degens, ubi quid de Paterno sepulcro actum esset intellexit, gravi id tulit animo. Et Macedonio, injuria ab eo affectum esse Patrem, qui illum preter voluntatem suam transferre ausus fuerit: ipsum quoque cædis tantæ multitudinis causam esse denunciavit. Cur autem templum hoc in Carya denominaretur, scribit Socrates lib. 6. cap. 23. ubi: *Constantinopoli*, ait, *ædes est amplissima, quæ Carya cognominatur, propterea quòd in ejus atrio nux est arbor, in qua Acacius Mastyr olim suspensus Martyrium consummasse fertur. Quam ob causam parva etiam Basilica juxta illam arborem ædificata est.* Procopius verò lib. 1. de Ædif. Justiniani cap. 4. hujusce templi denominationem fuisse immutatam demonstrat, appellatumque S. Acacii, cùm idem jam deciduum Justinianus Imperator splendidè restauraverit.

CAPVT XLI.

De Ecclesia S. Æmiliani.

CVM Constantinus Magnus Ecclesiam S. Æmiliani perexiguum Oratorium esse videret, eique in proximo Ecclesiam Deiparæ ædificâsset, quæ in Rhabdon appellabatur, de qua nuper loquuti sumus, hanc quoque in ampliorem, longèque speciosiorem formam redegit, ut apud Codinum videre est. Ab hac æde, vicina ejus Urbis porta S. Æmiliani nomen accepit. Eadem verò Ecclesia plurium annorum lapsu debilitata, à Basilio Macedone restaurata fuit.

CAPVT XLII.

De Ecclesia in Agalmata, sive in Statuas.

PRÆTER allata, aliud quoque splendore ac magnificentiâ par cæteris templum à Constantino Magno excitatum fuisse accepimus ex Du Cange lib. 4. §. 8. n. 5. cujus notitiam sumpsit ex Originibus C. P. ineditis, ubi hæc habentur: Ἐκ τοῦ ἁγίου Μωκίου, καὶ τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἤνεγκε τὰ Ἀγάλματα (Constantinus M.) καὶ ὠνόμασε τὸν ναὸν οὕτως. τὴν δὲ τελείαν αὐτοῦ ἀνοικοδομὴν ἐποίησε Πουλχερία, καὶ Μαρκιανὸς κατὰ ρξέ χρόνους προστεθεὶς ἱερὰ σκεύη καὶ προσάστεια. *Ex S. Mocii, & S. Menæ templis transtulit* ἀγάλματα *statuas* (Constantinus M.) *& nominavit tem-*

templum sic. Perfectam verò ejus reædificationem fecerunt Pulcheria, & Marcianus post centum sexaginta quinque annos, apposueruntque vasa sacra, & suburbia. A

CAPVT XLIII.

De Ecclesia S. Stephani prope Sigma.

SANCTI Stephani ædem prope B Sigma, πλησίον τοῦ Σίγματος, excitavit Constantinus Magnus. Hanc postmodum Leo Philosophus ad minorem formam redegit, & materiam, columnas, marmora, & Musiva in Ecclesiam omnium Sanctorum, à se ædificatam, transtulit. Ita Codinus pagin. 62. qui alio loco scribit, eundem Constantinum eò habitandi causâ hiberno tempore secedere solitum: καὶ τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Στεφάνου ὅνπερ εἶχε χειμερινὸν κοιτῶνα, C ἀνήγειρε. *Et Templum S. Stephani, in quo habebat cubiculum hibernum, excitavit.* Origines C.P. Mss. Τὸν δὲ ἅγιον Στέφανον τὸν ὄντα πλησίον τοῦ σίγμα ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἀνήγειρεν. ὁ δὲ Λέων ὁ βασιλεὺς ἐποίησε μικρὸν, καὶ τὴν ὕλην πᾶσαν τῶν χρυσῶν ψηφίδων καὶ ποικίλων λίθων, καὶ τοὺς κίονας ἀπέθετο εἰς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους διὰ τὴν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ θαυματουργίαν, καὶ ἁγιότητα, τῆς πρώτης λέγω Θεοφανοῦς τῆς ἁγίας, καὶ θαυματούργου βασιλίδος ἐκεῖσε δὲ κεῖται ὁ ἅγιος Ἰσαάκιος. *Sanctum verò Stephanum, qui est prope Sigma. Magnus Constantinus excitavit. Leo autem Imperator in parvum redegit, & omnem materiam aurearum gemmarum, & variorum D lapillorum, & columnas contulit ad Sanctos Apostolos, propter ejus uxoris miracula, & sanctitatem, primæ, inquam, sanctæ, & admirabilis Reginæ divinam speciem referentis. Illic autem requiescit Sanctus Isaacius.*

CAPVT XLIV.

De Templo S. Menæ Martyris.

INTER sacra ædificia à piissimo Imperatore Constantinopoli excitata, præsens meritò connumerandum venit; quod licèt à fundamentis constructum minimè fuerit, nihilominus cùm Idolorum esset fanum, ejectis simulaaris, Deo vero, ac in S. Menæ honorem, noster Cæsar dicari voluit. De hoc eodem templo narrat Codinus, Jovi primùm sacrum fuisse, suâque adhuc ætate (floruit Codinus seculo XIV.) in marmoreis arcubus, qui duabus columnis ingentibus sustentabantur, Jovis, & Saturni statuas superfuisse. Hesychius verò Milesius, non Jovi, sed Neptuno sacrum fuisse scribit: Ποσειδῶνος τε τέμενος πρὸς τῇ θαλάσσῃ ἀνήγειρεν ἔνθα. νῦν ὁ τοῦ μάρτυρος Μηνᾶ οἶκος διακεκόσμηται. *Et Neptuni Delubrum versùs mare excitavit, ubi nunc Martyris Menæ domus constructa est.* Quare Gyllius libro 11. capite 24. *Ex hujus inconstantia,* ait, *nihil aliud assequi possum, nisi mihi verisimiliùs videtur Templum Menæ in his partibus Acropoleos, in quibus olim fuit Templum Neptuni, cùm ex Dionysio Byzantio antiquissimo Scriptore tradente, paulò suprapromontorium Bosphorium fuisse Egressoriæ Minervæ aram, & Templum Neptuni, & sub Templo Neptuni intra muros fuisse studia, & gymnasia, &c.* Hæc summatim de hoc ædificio, plura apud laudatum Du Cange loco citato.

CA-

CAPVT XLV.

De Ecclefia S. Metrophanes.

PRIMVS qui Conſtantinopolitanam, Epiſcopalemque occupaverit Sedem S. Metrophanes Byzantii Epiſcopus, Probique Imperatoris nepos fuit. Hic dum Byzantii Epiſcopalem regeret cathedram, ut in Chronico Alexandrino habetur, noſter Auguſtus C. P. Urbem ædificavit, Eccleſiamque hanc quoque conſtruxit, ut Codinus pag. 62. ſcribit, quæ ſucceſſivè à Juſtiniano Imperatore inſtaurata fuit. De ea nullam aliam reperimus memoriam, ideò ad ſequentes calamum convertamus-

CAPVT XLVI.

De S. Procopii Templo.

PROCOPIANAM ædem τῶν χηλώνων dictam, ſcilicet à regione, in qua eam noſter Imperator conſtruxit, ut narrat laudatus Codinus pag. 39. Hanc eandem ędem laudatus Du Cange cenſet eſſe illam, quam renovavit Zeno Iſaurus Imperator.

CAPVT XLVII.

De Ecclefia S. Romani.

AB. Helena hanc Eccleſiam ædificatam fuiſſe ſcribit citatus Codinus pag. 49. collapſam reædificavit Baſilius Macedo, ut narrat Porphyrogenitus in illius vita cap. 54. Si cupis ſcire, quiſnam iſte S. Romanus fuerit, adi laudatum Du Cange.

CAPVT XLVIII.

De Ecclefia S. Theodori.

ECCLESIAM hanc τοῦ Κλαυδίου appellatam, ac à B. Helena conſtructam fuiſſe tradit ſępelaudatus Codinus pag. 38. Nil aliud de ea præter memoriam ſupereſt.

CAPVT XLIX.

De Templo Sanctæ Euphemiæ in Hippodromo.

HVIVS Sanctæ templum ἁγίαν Εὐφήμιαν τὴν ἐν Ἱπποδρόμῳ, ſcilicet in Hippodromo, ſive juxta Hippodromum conditum, pretioſiſque marmoribus exornatum fuit à Magno Conſtantino, quod poſtmodum à Conſtantino Copronymo in Armentarium, ac ſterquilinium converſum fuit, projectis in mare S. Euphemiæ reliquiis. Plura ſi cupis Du Cange adi.

CAPVT L.

De Monaſterio Gaſtria appellato.

SI Originibus Conſtantinopolitanis ineditis, ac à laudato Du Cange relatis fides ſit adhibenda, Monaſterium hoc ab Helena, noſtri Imperatoris matre, conſtructum aſſeritur; nihilominus nonnulli alii Scriptores alios ipſius Monaſterii conſtructores aſſignant, qui videri poſſunt apud laudatum Du Cange.

CA-

A

CAPVT LI.

De Homonœà, ſeu Concordiæ Oratorio.

PVTANT aliqui, ut refert ſæpè citatus Du Cange, quòd noſter Imperator in nova à ſe condita Urbe, eadem fermè publica ædificia conſtruxerit, quæ Romæ habebantur, ædemque pariter Concordiæ excitavit; nam B hac in Urbe Concordiæ ædes excitata fuerat, quam eodem Conſtantino imperante vetuſtate collapſam in meliorem formam S. P. Q. R. reſtituit, ut docet inſcriptio apud Gruterum pag. 100. n. 6.

CAPVT LII.

De Eccleſia. S. Crucis

SVPRACITATVM Alexandrinum, ſive Paſchale Chronicon, aliam nobis ſuggerit ædem à noſtro Cæſare conſtructam. Sic enim in Olympiade 278. de hujuſmodi templo fit mentio.

CCLXXVIII. OLYMPIAS.

XXVIII. Ind. VI. Dalmatio, & Anicio Paulino Coſs.

His Coſs. facta eſt Dedicatio Eccleſiæ Sanctæ Crucis, quam Conſtantinus D *Magnus ædificaverat, temporibus Macarii Epiſcopi (Hieroſolymitani) die XVII. menſis Septembris. Atque hinc deinceps initium accepit Feſtum Apparitionis Sanctæ Crucis.*

CAPVT LIII.

De Monaſterio S. Diomedis Conſtantinopoli.

SANCTI Diomedis Monaſterium à Conſtantino Magno ædificatum narrat Codinus pag. 51. Exinde Baſilius variis donariis, ac ingentibus redditibus locupletavit, uti Porphyrogenitus in ejus vita cap. 52. & ex eo Scylitzes pag. 586. ſcribunt, eà ſcilicet occaſione, quam tradunt idem Porphyrogenitus cap. 7. Simeon Logotheta in Michaele num. 11. Leo Grammaticus, & Zonaras. Origines C.P Mss. Τὸν ἅγιον Διομήδην ἔκτισεν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ὁ δὲ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἀνήγειρε τοῦτον, καὶ ἐκαλλώπισε, καὶ ἀντεχαρίσατο κτήματα. Διὰ τὸ τὴν ὀπτασίαν τῆς βασιλείας ἐκεῖσε ἰδεῖν αὐτόν. *Sanctum Diomedem condidit Magnus Conſtantinus, Baſilius verò* C *Macedon hunc excitavit, & ornavit, & largitus eſt ei opes, propterea quòd ipſe vidit illic Regni viſionem.* Illius etiam meminit Theophanes anno 36. Juſtiniani. Huic ædi adjacuiſſe carcerē auctor eſt Nicetas in Alexio Man. F. Εἰς τὴν τοῦ ἁγίου Διομήδους μόνην. εἴς τινα ἐκεῖ ὢν στενοτάτην ὤσαν εἱρκτὴν ἀκλεῶς ἀπάγεται. *In quemdam S. Diomedis carcerem ſolum illò, ubi anguſtiſſimus eſt ingloriè abducitur.* Atque inde *Carcer Diomedis* appellatur in Hiſtoria exilii S. Martini Papæ, & Martyris, ubi in Prætorio Præfecti, Urbis nempe, extitiſſe dicitur: *Conjecerunt eum in unum carcerem cum homicidis, & poſt unam quaſi horam tulerunt eum, inde, & tranſpoſuerunt in eam, quæ dicitur Diomedis cuſtodia, in Prætorio Præfecti.* Hypomneſticum de Anaſtaſio Apocriſiario: *Cùm adhuc eſſent Byzantii in cuſtodia Prætorii Præfecti, quæ appellatur Diomedis.*

CAPVT LIV.

De Ecclesia S. Salvatoris in Civitate Nicomediæ Provinciæ Bithyniæ Metropolis.

NICOMEDIA Bithyniæ Provinciæ Vrbium caput, quorumdam Romanorum Imperatorum Sedes, non mediocre splendoris sui incrementum accepit ex quodam eximiæ speciei, ac molis templo, quod B inibi Constantinus ædificavit, ut tradit Eusebius de vita Constantini lib. 3. cap. 50. sequentibus verbis: *Urbem verò primariam Bithyniæ, pulcherrimæ, & magnificentissimæ Ecclesię monumento exornavit, erectis proprio sumptu in honorem Servatoris sui, eo etiam in loco tropæis victoriæ, quam de hostibus, & de adversariis Dei retulerat.* Nempe de Licinio, quem in eadem C Vrbe obsessum, ad deditionem coëgit. Ipsumque hoc repetit idem Historicus in Orat. de Laudibus Constantini cap. 9. ubi sic: *Urbem totius Bithyniæ facilè principem amplissimâ, & pulcherrimâ exornans Basilicâ.*

CAPVT LV.

De Templo Antiochiæ condito.

ANNO Imperii sui 22. necnon reparatæ salutis 329. Magnus D Constantinus Antiochiæ templum Domino, quod Aureum appellatum fuit, cœpit ædificare; ut in Eusebii Chronico habetur; item in Constantini vita lib. 3. cap. 50. post fundationis Ecclesiæ Nicomediensis narrationem, sic suam prosequitur historiam: *In reliquis etiam Provinciis, præcipuas, ac nobilissimas quasque Urbes Oratoriorum magnificentiâ illustravit: exempli gratiâ Urbem totius Orientis Metropolim, quæ ab Antiocho nomen traxit, in qua tanquam in vertice omnium ejus regionis Provinciarum singulare quoddam opus, seu amplitudinem, seu decorem spectes, Deo consecravit. Quippe universum templum longissimo extrinsecus ambitu circumscripsit. Interiùs verò Basilicam ipsam ad summam erexit altitudinem; figurâ quidem octaedri constructam, plurimis verò circumquaque cubiculis, & exhedris, & tam subterraneis locis, quàm solariis undique circumdatam. Quam quidem Basilicam auro plurimo, & ære, aliisque pretiosis speciebus copiosissimè exornavit.* De hoc eodem templo meminit Abul-Pharajius Arabs in sua Historia Dynastiarum pag. 85. sic scribens: *Struxit* (scilicet Constantinus) *etiam Antiochiæ templum octogonum nomine B. Virginis.*

CAPVT LVI.

De Templo in Constantina Civitate Numidiæ.

ALIVD quoque templum ab eodem Imperatore constructum fuisse in Constantina Civitate Numidiæ Provinciæ suggerit nobis Historię Ecclesiasticę Parens eruditissimus Baronius ad annum 316. num. 61. & seqq. ubi Donatistarum in Catholicos rabiem referens, eorundem Donatistarum reditum, ac Basilicæ invasionem describit, quam quidem Basilicam in eadem Constantina Civitate adhuc Cathecumenus idem Constantinus ædificandam curaverat. Eâ autem Catholici privati, patientiâ Christianâ, jacturam ferentes, à turbis excitandis pe-

penitus abstinuerunt; petierunt tamen ab Imperatore aliquem sibi locum attribui, qui Fisco addictus esset, ut inibi novam Ecclesiam ædificare valerent. Quibus supplicibus literis acceptis, commendatâque Christifidelium modestiâ, ad Præfectum Numidiæ rescripsit, se domum propriorum bonorum cum omni jure suo Catholicæ Ecclesiæ donâsse, ubi sumptibus Fisci Basilicam erigi præceperat. En accipe ejusdem piissimi Imperatoris epistolam super hac eadem re à laudato Baronio relatam loco citato n.62. ubi sic.

Constantinus Victor Maximus, ac Triumphator semper Augustus Zeuzio, Gallico, Victorino, Sperantio, Januario, Felici, Crescentio, Pontio, Victori, Babbutio Donato Episcopis.

Cùm summi Dei, qui hujus mundi Auctor, & Pater est, cujus beneficio vitam carpimus, cœlum suspicimus, humanâ etiam societate gaudemus, hanc voluntatem esse constet, ut omne humanum genus in commune consentiat, & quodam societatis affectu quasi mutuis amplexibus glutinetur: non dubium est, hæreses, & schisma à Diabolo, qui caput est malitiæ, processisse; & ideò quidquid ab hæreticis geritur, ejus instinctu fieri, qui eorum sensus, mentes, cogitationesque possidet, nulla dubitatio est: nam cùm ejusmodi homines in sua potestate redegerit, iisdem usquequaque dominatur. Quid autem boni efficere insanus, perfidus, irreligiosus, profanus, Deo *contrarius, Ecclesiæ sanctæ inimicus potest, qui à* Deo *sancto, vero, justo, summo, atque omnium* Domino *recedens. qui nos constituit, & in hac luce produxit qui spiritum ad vitam, quam carpimus, dedit, & qui nos id, quod sumus, esse voluit, & omnia suâ voluntate perfecit, ad diaboli partem prono errore decurrit? Sed quia semel possessus animus à malo, necesse est doctoris sui operibus instare, ea perficiat, quæ æquitati, & justitiæ contraria videantur: idcirco ii, qui à diabolo possessi sunt, ejus falsitati, & nequitiæ obsequuntur. Non autem mirandum est, à bonis improbos discedere: nam sic rectè proverbio signatum est, Pares cum paribus congregari. Qui malo impiæ mentis infecti sunt, necesse est à nostra societate diffideant: Homo siquidem malus (ut Scriptura loquitur) de malo thesauro profert mala; bonus verò ex bono profert bonum.*

Sed quia (ut dictum est) hæretici, & schismatici; qui bonum relinquentes, & malum sectantes, ea perficiunt, quæ Deo *displiceant, diabolo, qui eorum pater est; adprobantur adhærere; rectissimè, & sapienter gravitas vestra facit, & secundùm sanctum fidei Dei præceptum ab eorum perversis contentionibus temperando, & iisdem remittendo, quod idem sibi indebitum, atque alienum usurpare contendunt: ne, sicuti est eorum perversitas maligna & perfida, ad seditiones usque prorumperent, & inter turbas, atque concentus sui similes incitarent, atque ita aliquid existeret, quod sedari non oporteret. Sceleratum quippe eorum propositum semper requirit diaboli opera perficere. Et ideo cùm à Sacerdotibus Dei per patientiam cum ipso suo patre superant. Sibi hi, qui cultores Dei summi gloriam, illi verò damnationem comparant, & condigna supplicia: ex hoc quippe majus Dei summi existat, istiusque judicium, quòd eos æquo animo tolerat, & patientiâ condemnat, his omnia, quæ ab ipsis processerunt, sustinendo: Deus siquidem se omnium vindicem promisit. Et ideò cùm vindicta Deo per-*

permittitur, acriùs de inimicis suppli- A *cium sumitur. Quod vos nunc famulos, & sacerdotes Dei libenter fecisse cognovi: & satis gratulatus sum, quòd de impiis, & sceleratis, sacrilegis, & prophanis, perfidis, & irreligiosis, & Deo ingratis, & Ecclesiæ inimicis, nullam vindictam poscitis, & ut idem quid potiùs ad veniam pertineat postulatis. Hoc est verè, ac penitus Deum nosse: hoc est præceptis insistere: hoc est fideliter credere: hoc est verè sentire: hoc est scire, quòd* B *major vindicta in contrarios Ecclesiæ provocetur, cùm iisdẽ in seculo parcitur.*

Acceptâ igitur epistolâ sapientiæ, & gravitatis vestræ, comperi hæreticos, sive schismaticos, eam Basilicam Ecclesiæ Catholicæ, quam in Constantina Civitate jusseram fabricari solitâ improbitate invadendam putasse, & frequenter tam à nobis, quàm à Judicibus ex nostra jussione cõmonitos, & redder quod C *suum non erat noluisse: vos autem imitatores patientiæ Dei summi, eorum malitiæ placidiâ mente, ea quæ vestra sunt relinquentes, & potiùs locum vobis invicem alium, Fiscalem scilicet, poscere. Quam petitionem, more instituti mei, libenter amplexus sum: & statim ad Rationalem competentes dedi, ut domum bonorum nostrorum transgredi faciat cum omni jure suo ad dominium Ecclesiæ Catholicæ, quam promptâ liberalitate donavi, ac vobis tradi protinus jussi: in quo tamen loco sumptu Fiscali Basi-* D *licam erigi præcepi. Ad Consularem quoque scribi mandavi Numidiæ, ut ipse in ejusdem Ecclesiæ fabricatione in omnibus sanctimoniam vestram juvaret. Lectores autem Ecclesiæ Catholicæ, & Hypodiacones, reliquos quoque instinctu memoratorum quibusdam pro mortuis ad munera, vel ad Decurionatum vocati sunt, juxta statutùm legis meæ, ad nullum munus statui evocandos: sed & eos, qui ducti sunt hæreticorum instinctu, jussimus protinus molestis persunctionibus absolvi. De cætero etiam legẽ meam super Ecclesiasticos Catholicos datam custodiri mandavi: quæ omnia, ut vestræ patientiæ palam fierent, harum literarum testificatione præscripta sunt. Et utinam quidem hæretici, vel schismatici aliquando suæ saluti providerent, & detersis eorum tenebris, ad visionem veræ lucis oculos aperirent, & à diabolo secederent, & ad Deum, qui unus, & verus, qui omnium judex est, vel serò confugerent, Sed quia constat eos in sua malitia manere, & in suis facinoribus mori velle, sufficit iisdem commonitio nostra, & præcedens assidua cohortatio; si enim jussionibus nostris obtemperare voluissent, ab omni malo liberarentur. Nos tamen, fratres, sequamur, quæ nostra sunt, mandatis instemus, custodiamus divina præcepta, ex bonis actibus vitam nostram ab erroribus vindicantes, faventes Dei misericordiâ per rectum limitem dirigamus.*

CAPUT LVII.
De Ecclesia Heliopoli.

DIVINO cultui, bonisque moribus asserendis apprimè salutare consilium fuit Imperatoris nostri, Basilicam in Civitate Heliopoli in Phrygia construendi. Consilii hujusmodi causa, Basilicæque constructio refertur ab Eusebio de vita Constantini lib. 3. cap. 58. ubi hæc: *Inter præclara Imperatoris facinora fuit illud, quod in Urbe Phœnices Heliopoli ab eo gestum narratur. Gentiles quidem, qui obscœnam libidinem Deæ Veneris vocabulo*

bulo afficiebant, uxoribus, ac filiabus ſuis ſtuprum impunè admittendi licentiam concedebant. Poſtea nova lex ab Imperatore directa fuit modeſtiæ plena, qua cavebatur, ne quidpiam eorum, quæ priùs in more poſita erant, in poſterum præſumeretur. Atque iterum ſcriptas inſtitutiones illis miſit, utpote ob hanc præcipuè cauſam à Deo deſtinatus; ut omnes mortales temperantiæ præceptis imbueret. Quocirca nec ad hos per ſcripta concionari dedignatus eſt, eos exhortans, ut ad veram Dei cognitionem devenirent: ſtatimque ſua dicta, factis confirmavit; cùm eo etiam in loco ingentem Chriſtiani cultûs Baſilicam conſtruxiſſet; & quod à priſca hominum memoria nullibi auditum fuerat, tunc primùm opere ipſo completum eſt, & Urbs ſuperſtitioſo cultui addicta, Eccleſiam Dei, & Preſbyteros, & Diaconos habere meruit, & Epiſcopus ſummo omnium Deo conſecratus, ejus Civitatis hominibus præfuit. Ad hæc Imperator providà mente proſpiciens, ut quamplurimi ad Chriſti fidem accederent, plurima ibidem ad pauperes ſublevandos largitus eſt. Hac etiam ratione ad ſalutarem doctrinam homines alliciens, atque invitans, ac non ſolùm verba Pauli proferens, ita dicentis: Sive per occaſionem, ſive per veritatem Chriſtus annuncietur.

Hæc ſunt quæ de noſtro inclyto, religioſiſſimo, ac piiſſimo Magno Conſtantino colligere potuimus, ex quibus clarè deduci valet, quanta ipſius erga divinum cultum, Chriſtianamque religionem fuerit devotio.

At ne minimum quidem quod tanti Imperatoris magnificentiam teſtari valeat, in oblivionis tenebris deliteſcat, eique aliquid gloriæ detrahatur; donaria, quæ titulo Equitio à Beatiſſimo Sylveſtro Papa erecto ille contulit, hìc in ejus liberalitatis erga Eccleſias, Chriſtianamque Religionem ſignum, apponere operæ pretium viſum eſt, quæque ſunt:

Patena argentea penſans libras 20. Scyphi argentei duo, qui penſaverunt ſinguli libras denas. Calix aureus penſans libras duas. Calices miniſteriales quinque penſantes ſinguli libras binas. Amæ argenteæ duæ penſantes ſingulæ libras denas. Patena argentea Chriſmalis auro cluſa penſans libras quinque. Phara coronata decem penſantia ſingula libras octonas. Phara ærea 20. penſantia ſingula libras denas. Canthara Ceroſtrata 12. ærea penſantia ſingula libras tricenas. Fundus Valerianus in territorio Sabinenſi, qui præſtat ſolidos 80. Fundus Statianus in territorio Sabinenſi, qui præſtat ſolidos 55. Fundus duas Caſas in territorio Sabinenſi, qui præſtat ſolidos 40. Fundus Percilianus in territorio Sabinenſi, qui præſtat ſolidos 20. Fundus Corbitanus territorio Corano, qui præſtat ſolidos 60. Domus in Urbe cum balneo Sicinini regione, quæ præſtat ſol. 85. Hortus intra Urbem Romam in Regione ad duos adamantes, qui praſtat ſolidos 15. Domus in Regione Orphea intra Urbem, quæ præſtat ſolidos 58. & tremiſſem.

Quę de hoc ſępe laudato erga Chriſtianam Religionem munificentiſſimo Imperatore ſcripſi, quæve narravi, benigne Lector, ſereno accipe vultu, & ſi quid in hiſce meis lucubrationibus omiſerim, aut in aliquo erraverim, condona, quinam ab erroribus immunis minimè ſum, præſertim verò cùm me ſæpiſſimè mea munera aliorſum diſtrahant.

PAR-

PARERGON.

CAPVT LVIII.

De Muſivis operibus in Sacello, ſive loco, ubi B.V. Maria ſtabat cum Joanne quando Salvator Cruci affixus fuit, extantibus.

DVM noſtrum hoc opus de ſacris Ædificiis à Conſtantino Magno conſtructis menſibus à nonnullis ſub Cenſore manebat, ſupervenit Muſivi operis exemplar è Hieruſalem tranſmiſſum Reverendiſſimo Patri Fr. Bernardo Joſephò à Jeſu Maria Commiſſario, Procuratorique Generali totius Franciſcanæ Familiæ Terræ Sanctæ in Romana Curia, de quo etiam fati ſumus, occaſione alterius exemplaris Muſivi operis in Eccleſia Bethleemitana, & cùm eidem ob hanc curam, nobis hujuſmodi obtinendi exemplaria, quam habet, admodum adſtricti ſimus, ideò honoris causâ eum denuò nominamus, ut magis erga eundem notus ſit noſter devinctus animus. Is ergo R. P. nuperum exemplar nobis communicavit, quod ſub fornice Sacelli, ſive loci, ubi B.V. Maria ſtabat cum Joanne, quando Chriſtus Dominus Noſter Cruci affixus fuit, extat, de quo Quareſmius in ſuis Elucidationibus Terræ Sanctæ Tom. 2. lib. 5. c. 39. pereg. 1. ſcribit, quòd Aſcenſionis Domini hiſtoria expreſſa eſt, in qua Chriſtus ad Cœlos aſcendens verſâ ad Occidentem facie cernitur, à quatuor comitatus Angelis; in parte verò Orientali ſtupentes Apoſtoli ſunt, Salvatorem ſuum aſcendentem in Cœlum aſpicientes, ſequenti cum inſcriptione, quæ unicâ comprehenſa lineâ Sacelli interſecat fornicem, ſive cameram ab Aquilonari, uſque ad Meridionalem partem.

B VIRI GALILEI QVID ASPICITIS IN CELVM HIC IESVS QVI ASSVMPTVS EST A VOBIS IN CELVM SIC VENIET QVEMADMODVM VIDISTIS EVM EVNTEM IN CELVM.

Hæc tantùm Quareſmius; qui hanc prout jacet inſcriptionem abbreviatis refert charecteribus, quod nos facere non valuimus ob Impreſſoris ſimilium characterum inopiam. Hujus C Muſivi operis exemplar exponimus in annexa Tab. XXXIV. ubi quidquid Quareſmius verbis expreſſit, figurarū delineatione oculis cernere Lector valeat. Cùm ipſas nos ſedulò obſervaremus figuras, nonnulla noſtra in mente excitavêre dubia, quorum ſolutionem tentavimus, illiuſque approbationem benigni Lectoris judicio relinquimus; utpote etiam ampliſſimum locum certiora interpretandi.

Primo igitur ſe offert loco Chriſtus D. N. in cœlum aſcendens, qui potiùs D Patrem Æternum, formâ quâ depingi ſolet, quàm ipſum Chriſtum repræſentat; nam ſi ad faciem oculos intendamus, potiùs virum ſenem, quàm juvenem denotat. Diligentiſſimus Eccleſiaſticæ hiſtoriæ penſor Cardinalis Baronius ad annum 34. num. 148. indagat, quonam ætatis anno Chriſtus D. N. obierit, concluditque 34. ſuæ

pag. 182.

is
3.
ıs
æ

ætatis anno crucifixum fuiſſe, diverſorum Patrum expendendo auctoritates. Nam nonnulli Patres ſunt, qui anno trigeſimo primo, alii verò in aliis annis uſque ad quinquageſimum ſuas extendunt opiniones. Quare mirandū minimè eſt, ſi Pictor Chriſtum ætate provectum appinxerit, cùm illorum ſententiam ſequutus fuerit, qui ad ſenium vergentem Chriſtum obiiſſe exiſtimârunt. Vlteriùs prolixa barba minimè concedit, ut certa dignoſci valeat ætas. Nam Sacerdotum Judæorum, Nazaræorumque mos fuit, capillos, & barbam nutrire, ut Sacræ docent Literæ. De Sacerdotibus Levit. cap. 19. n. 27. *Neque in rotundum attondebitis caput, nec radetis barbam.* De Nazaræis autem Numer. cap. 6. n. 5. habetur: *Omni tempore ſeparationis ſuæ novacula non tranſibit ſuper caput ejus, uſque ad completum diem, quo Domino conſecratur ſanctus erit creſcente cæſarie capitis ejus.* In hunc locum narrat Lorinus, quòd licet capitis expreſsâ mentione, videatur capillus tantùm intelligi, barba non item, de hac tamen omnes etiam intelligunt, & ad caput pertinere non dubitant. Varia de barbis prolixis texuit Joannes Pierius Valerianus, ad quem curioſum Lectorem plura de barbis ſcire cupientem, remitto. Notandum quoque eſt, Muſivum opus ex parvis confectum eſſe lapillis; quamobrem eam venuſtatem, quam repræſentat, Pictura exhibere minimè poteſt, ut in noſtro opere de Veteribus Monimentis cap. 12. fusè oſtendimus. De hujus Muſivi ætate, nempe ævo, quo conſtructum fuit, illiuſve Auctore perquiſivimus, ſed nihil reperire potuimus; conjicimus tamen undecimum, vel duodecimum redolere ſeculum; nam ex floribus, aliiſque ornatibus, Bethlemico Muſivo aſſimilatur, quod per hæc tempora elaboratum fuit, ut nos ſupra cap. 24. oſtendimus. Addendum inſuper eſt, admodū R.P. Emanuelem à S. Clemente, qui hujus Muſivi operis exemplar Hieroſolymis Romam detulit, dixiſſe mihi, ita ex lampadum, aliorumque luminum fumo hoc Muſivum eſſe obductum opus, ut in illo tranſcribendo uti candelæ lumine perneceſſe fuerit: quare fortaſſe Pictor in tranſcribendo erravit, & Chriſtum ſeniorem, quàm ipſa figura repræſentat, delineavit.

Secundum oritur dubium ex triangulari diademate (ut vulgò appellatur) retro Chriſti caput expreſſo, quod ſolùm Patri Æterno appingi ſolet. Cui dubio reſponderi poſſe judico, hoc ad Pictoris placitum fuiſſe expreſſum. Nam triangularis forma unicuique ex Perſonis Sacratiſſimæ Triadis convenit, cùm eædem ſint in Eſſentia, nam earundem una eſt Divinitas, æqualis gloria, coæterna Majeſtas. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus Sanctus; ut fuſiùs habemus in Symbolo, quod ſub Athanaſii nomine circumfertur. Cur autem diadema in Chriſti, Sanctorumque capite exprimatur, expoſuimus in dicto noſtro opere de Muſivis Operibus cap. 14. utpote etiam in cap. 26. ubi quid Globus in ſimulacrorum manibus expreſſus, denotet, expoſuimus.

Tertium quod accedit dubium eſt: ad Chriſti pedes duos obſervari Angelos baculum, ſeu quidpiam aliud præ manibus tenentes; ne hoc etiam dubium intentatum relinquam, meam expono ſententiam, quam jam expreſſi in eodem meo opere de Muſivis Ope-

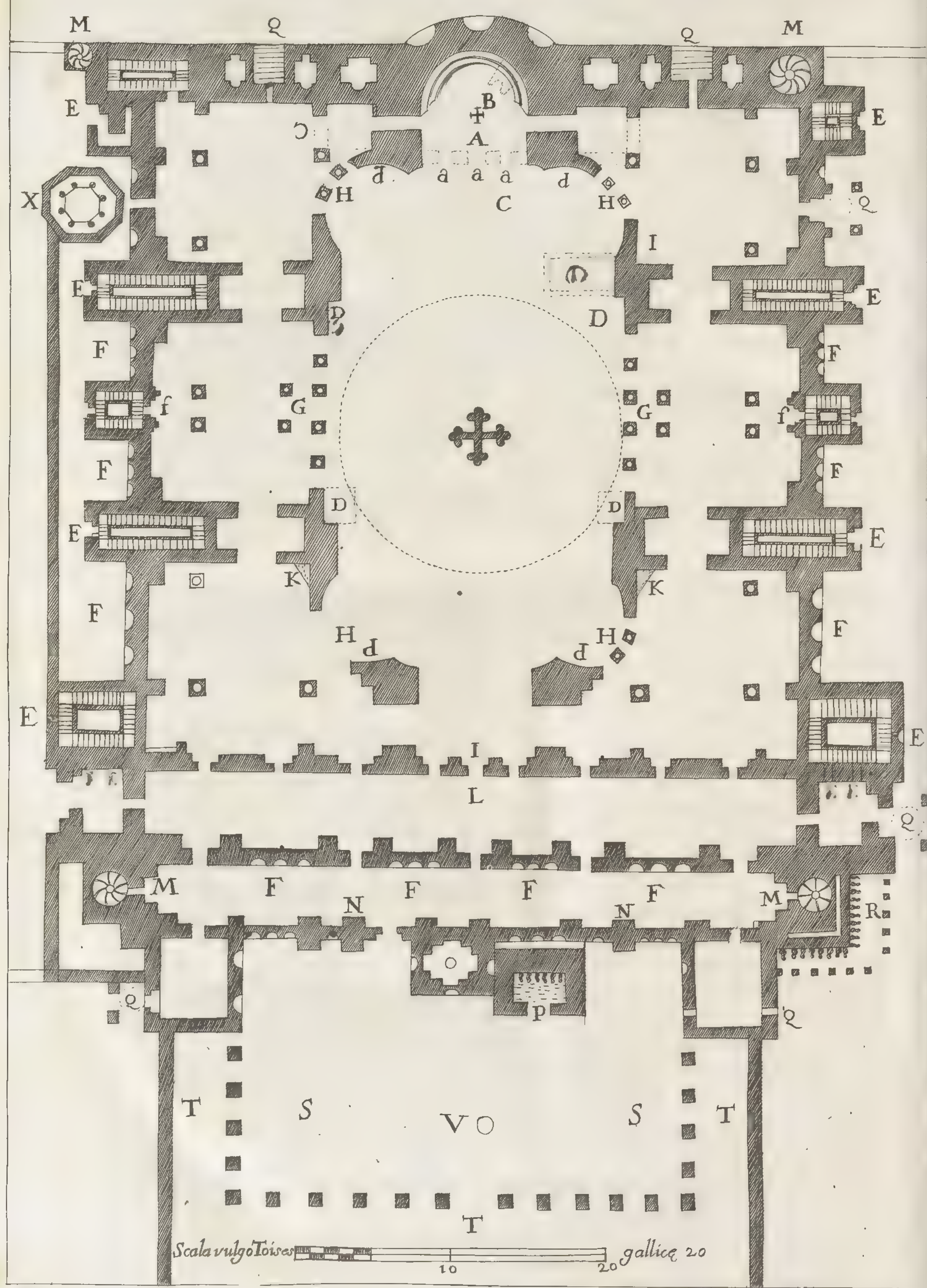
Operibus cap. 15. erga finem, ubi di- A xi, antiquos Christi fideles omnem animi curam, ac studium impendisse, ut profundissima Apocalypseos mysteria, quoad fieri posset, publicè spectanda proponerentur, uti passim diversis in Musivis à me in eodem meo opere allatis observari valet. Quare Angeli sic expressi non baculos, sed arundines præ manibus tenent, ut in laudata dicitur Apocalypsi cap. 21. n. B 15. *Et qui loqvebatur mecum habebat mensuram arundineam auream, ut metiretur Civitatem, & portas ejus.* Angelos similes arundines præ manibus tenentes exposuimus etiam in citato nostro opere de Musivis Operibus cap. 20.

Post tertium, quartum sequitur dubium, videlicet, quòd tantùm novem numerantur Apostoli, & non undecim. Ex Marco enim cap. 16. n. 14. ha- C bemus: *Novissimè recumbentibus illis undecim apparuit, & exprobravit incredulitatem eorum, &c.* Et infra n. 19. *Et Dominus Jesus, postquam loquutus est eis, assumptus est in cœlum, & sedet ad dexteram Dei.* Lucas verò cap. 24. n. 36. ait: *Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, & dicit eis: Pax vobis, ego sum, nolite timere.* Et infra n. 50. *Eduxit autem eos foras in Bethaniam, & elevatis manibus suis benedixit eis: & factum est,* D *dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cœlum.* Ergo ultra novem in numero erant. Dubium hoc alio modo solvere ignoro, quàm placitum, aut inscitiam Pictoris esse affirmando; cui satis fuit, nonnullos exprimere Apostolos, nullo habito ad eorum numerum respectu. Si bene expressi, observentur, in eorum medio cernitur S. Joannes, qui sinistrum habet genu flexum, dexterum verò inclinatum. Eorundem Apostolorum vestes animadversione dignæ etiam censentur, quæ omnes sunt talares, ac unius Apostoli, qui dexteram manum, prout indicem, elevatum habet; istius vestis Græcam Casulam, sive Planetam repræsentat, cujus Casulæ forma etiam apud Latinos eodem sæculo, quo præsens Musivum opus elaboratum fuit, in usu erat.

Suprarelatis quintum addo dubium, nempe quid denotet virga, seu baculus ille, quem tres tenent Apostoli? Cui dubio respondeo, quòd baculorum gestatio ad corporis sustentationem adinventa fuit, Beatumque Petrum Apostolorum Principem baculum gestâsse habemus ex ipsomet baculo, qui adhuc Treviri servatur, ut ostendi in meo opere de Veter. Monimentis cap. 15. De antiquo baculorum usu, eorumque symbolo. Sumus enim viatores in hoc mundo. Hìc audio ab aliquibus mihi opponi, baculum in Musivo expressum brevioris apparere mensuræ, quàm ille, qui ad corporis sustentationem necessarius est. Cui objectioni respondeo, Pictoris fuisse inscitiam, utpote etiam illam superiùs expressam, quando appinxit arundinem in manu Angeli etiam brevem, cùm longiorem exprimere debuisset, ut observari potest in Musivo opere S. Agathæ Ravennæ, de quo nos fati sumus in nosto opere Veter. Moniment. part. 1. cap. 20. Hæc, quæ aliquâ animadversione digna erant, exposuimus: si plura benignus observaverit Lector, pro suo arbitrio, & eruditione supplere valebit.

CA-

TAB·XXXV

CAPVT LIX.

Te Ichnographia Templi S. Sophiæ Constantinopolis.

DESCRIPSIMUS supra cap.25. inclytum Constantinopolitanum Templum S. Sophiæ à Magno Constantino constructum, quod postmodum à Constantino ejus filio in hodiernam, quæ visitur, formam, reædificatum, sive redactum. Hujus celebris ædificii Clarissimus Vir Du Cange in sua Constantinopoli Christiana exemplar refert, cùmque aliud simile exemplar nobis communicaverit D. Abbas Ludovicus Sergardi, humanarum literarum cultor eximius, hocque in multis accuratius illo Du Cange delineatum deprehenderim, duxi propterea idem publici juris facere, ut eruditus Lector genio suo magis indulgere valeat. Tabula igitur XXXV. hoc demonstrat exemplar, ubi crux magna templi meditullium designat, super quod magnus imminet Tholus, cujus diameter ad octodecim *toises* Gallicas porrigitur. Toise enim Gallica est mensura pedum sex.

A Scilicet ✠ locus ubi antiquitus ara erat.

B Locus in quo Turcæ eorum falsæ legis codicem, Alcoranum denominatum, necnon eorum falsi Prophetæ tumuli culcitram custodiunt.

C Locus in quo Turcarum Muphti, nempe eorundem primus à sacris faciundis, qui solennibus diebus falso Prophetæ Mahometi preces fundit.

Ↄ Janua per quam Turcarum Magnus Dominus Templum oraturus ingreditur.

A

O Locus in quo idem Magnus Dominus in oratione sistit.

D Litera hæc quatuor magnas parastatas denotat, quæ Tholum sustentant.

d Quatuor minores parastates, quæ sex minores semitholos, tres ad Orientem, totidemque ad Occidentem sustentant.

Ↄ Locus ubi olim Imperialis stabat thronus.

B

E Scalæ quæ ad superiorem porticum præbent ascensum.

F Fenestræ, sive Meniana.

f Particulares scalæ, per quas soli Diaconi ascendebant populum thurificaturi, qui in superiori stabat porticu.

G Quatuor magnæ columnæ ex integro lapide Ophite, quarum diameter est pedum quatuor, quæ alias sex

C

minores columnas superiorem porticum formantes sustentant.

H Quatuor semicirculi è quatuor magis, duabus verò minoribus, parastatis formati, ipsarum quælibet duas porphyreticas columnas super Onychinas quadratas bases insidentes; singulæ duæ ex his columnis sex minores sustentant, quæ superiorem porticum formant, ac etiam semitholos sustentant.

I Regia Janua, quæ quatuor alias

D

laterales ab utraque parte habet.

L Propilæum, sive vestibulum ad quod per sexdecim loca patet ingressus, quorum novem Orientem, quinque Occidentem, unus Septemtrionem, alter Meridiem respiciunt.

M Quatuor scalæ Cochlides.

N Porticus, sive exterius vestibulum, quod antiquitus Narthex appellabatur.

O Magna quadrata turris, quæ A olim pro campanarum uſu inſerviebat.

P Gradus qui præbent deſcenſum ad hauriendam aquam per tubulos proſilientem, quæ in magna ciſterna, per totum ambitum templi S. Sophiæ è ſuperioribus tectis deſcendens, congregatur.

Q Januæ exteriores templi.

R Fontes in quibus Turcæ ante templi ingreſſum ſe purgant.

S Atrium ante templum.

T Cubicula, quæ ſunt circa Atrium.

V Locus in quo magnus aquæ cantharus eſt.

X Parvum octangulare templum, quod olim pro Sacrario inſerviebat.

FINIS.

INDEX

INDEX
RERVM MEMORABILIVM
IN HOC OPERE CONTENTORUM.

Ubi numerus primus paginam designat ; secundus columnam denotat ; literæ verò A. B. C. D. locum ostendunt.

A

Al-

S. An-

B

Bar-

D

E

F

G

Galla

H

I

Ja-

Ju-

Li-

M

N

Q

R

S

Secre-

T

Theo-

V

FINIS.

Errata

Errata ſic reſtituantur.

In Præfatione lin. 15. *lege* & à me.

Pag. 1. col. 2. lin. 10. *lege* Præclara. p. 8. 2. l. 29. *lege* mole fulcivit. p. 13. 1. l. 18. ſedet. p. 13. 2. l. 6. Proconſul, forfice tondet. p. 17. 1. l. 39. attolluntur. p. 17. 2. *poſt numerum* 31. *lege* 32. Oratorium S. Ioannis Euangeliſtæ. 33. Oratorium S. Ioannis Baptiſtæ. p. 19. 1. l. 7. operis. p. 33, 2. l. 15. Monim. Part. I. p. 35. 1. l. 15. ſcenograph. p. 37. 2. l. 11. to- *delendum*. p. 44. 1. l. 27. viſitur p. 48. 2. l. 9. ſignumque. p. 53. 1. l. 17. ſeorſim. p. 55. 2. l. 39. Carolus, Rex ego; p. 60. 2. l. 27. Berardus. p. 62. 1. l. 5. Eccleſiaſticarum. p. 64. 1. l. 40. autem parte. p. 65. 1. l. 34. appoſitis. p. 69, 1. l. 26. Berardi. p. 85. 1. l. 4. Cometem. p. 101. 1. l. 14. inſumendo. p. 107. 2. l. 12. ſtabant. p. 108. 1. l. 42. Ardicini. p. 108. 2. l. 3. Ardicini. p. 109. 2. l. 42. lectione. p. 109. 2. l. 43. hic. p. 112. 2. l. 37. judico. p. 118. 1. l. 16. tropæum. p. 118. 2. l. 21. reperit. p. 120. 2. l. 32. Archivi p. 129. 1. l. 39. Faorniana. p. 144. 2. l. 15. Baſilicis. p. 153. 2. l. 33. à Beliſario tunc Romæ degente Pontificem, &c. p. 171. 2. l. 8. celeberrima. p. 173. 2. l. 14. reperit. p. 175. 2. l. 9. ſimulacris. p. 183. 1. l. 38. Monimentis Part. I. p. 184. 2. l. 23. Monimentis Part. I. p. 185. 1. l. 36. qui *delendum*.

Opera ab Auctore hactenus edita.

Coniecturę de perpetuo Azymorum usu in Ecclesia Latina, vel saltem Romana, quâ occasione vox Fermenti in Melchiadis, & Siricii Decretis, ac in Epistola Innocentii I. Rom. Pont. aliique Veteres Ecclesiastici ritus declarantur. Romæ 1688. in 4.

Examen Libri Pontificalis, sive Vitarum Romanorum Pontificum, quæ sub nomine Anastasii Bibliothecarii circumferuntur; cum Catalogo Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Bibliothecariorum juxta Chronologicum ordinem. Romæ 1688. in 4.

Parergon ad Examen Libri Pontificalis, sive Epistola Pii II. ad Carolum VII. Regem Franciæ ab Hæreticis depravata, & à Launoiana calumnia vindicata. Romæ 1688. in 4.

Vetera Monimenna, in quibus præcipuè Musiva opera, Sacrarum, Prophanarumque Ædium Structura, ac nonnulli antiqui Ritus, Dissertationibus Iconibusque illustrantur. Pars prima. Romæ 1690. in fol.

Dissertatio Historica, An Romanus Pontifex Baculo Pastorali utatur. Romæ 1690. in 4.

De Abbreviatorum de Parco Majori, sive Assistentium S. R. E. Vicecancellario in Literarum Apostolicarum expeditionibus antiquo statu, illorumve in Collegium erectione, munere, dignitate, prærogativis, ac privilegiis. Dissertatio Historica. Romæ 1691. in fol.

De Incombustibili Lino, sive Lapide Amianto, deque illius filandi modo. Epistolaris Dissertatio. Romæ 1691. in 4.

Sacro-Historica Disquisitio de duobus Emblematibus, quæ in Cimelio Eminentiss. & Reverendiss. D. Gasparis Cardinalis Carpinei asservantur; in quorum altero præcipuè disceptatur, an duo Philippi Imperatores fuerint Cristiani. Romæ 1691. in 4.

De Vocis correctione in Sermone VII. S. Leonis Magni de Nativitate Domini ΓΡΑΜΜΑΤΙΟΥ ΔΩΡΗΜΑΤΙΟΝ, sive Literulæ munusculum. Romæ 1693. in 4.

De Sacris Ædificiis à Constantino Magno constructis Synopsis Historica. Romæ 1693. in fol.

Discorso tenuto da N. N. nell' Accademia Fisicomatematica Romana con occasione della Cometa apparsa il Mese d' Agosto dell' Anno 1682. ed osservazioni sopra di essa fatte in Roma. In Roma 1682. in 4.

Nuove Invenzioni di Tubi Ottici dimostrate nell' Accademia Fisicomatematica Romana l' Anno 1686. sotto nome di Carlo di Napoli. In Roma 1686. in 4

Il Teatro de' Grandi. Discorso Accademico. In Roma 1693. in 4.

Opera absoluta, & nondum edita.

Sacrarum Imaginum Anno 1689. repertarum explicatio, cujus occasione Formosi Sanctissimi Pontificis Vita ex variis Auctoribus novâ methodo est concinnata.

Horæ Geniales, sive Conjecturæ Campenses.

Dell' Istituzione de' Cavaglieri dello Speron d'oro.

Lettera à Monsignor Nicolini Vicelegato d' Avignone, col distinto ragguaglio de' successi nella ripulsa alla Dignità Cardinalizia, fatta dagl' Eminentissimi Signori Cardinali Taja, e Ricci.

Sacra Romæ Legatio Illustriss. ac Excellentiss. D. Joannis Landi pro Canonizatione Sancti Laurentii Justiniani, sive brevis Historica Encomiastica narratio.

Familiaris Epistola ad Reverendiss. Patrem D. Benedictum Bacchinum, &c. in qua nova quædam Philosophia demon-

monſtratur, cujus occaſione Vita, & nonnulla præclara Geſta Regnantis Pontificis Innocentii XII. breviter enarrantur.

Inveſtigatio Hiſtorica de Cruce Stationali ad Reverendiſſimum P. Henricum de Noris, &c.

Opera inchoata, & nondum abſoluta.

VEtera Monimenta, in quibus præcipuè Muſiva opera, &c. à principio ſeculi VI. per totum ſeculum X. deſcribuntur. Pars II.

De Vicecancellario, ejuſque Munere, Officio, & Dignitate; cum copioſo S. R. E. Vicecancellariorum Catalogo.

De Dignitate, & præſtantia Secularis, & Inſignis Collegiatæ Eccleſiæ S. Laurentii in Damaſo de Vrbe.

De Terræmotibus Philoſophica, & Hiſtorica Narratio, cum eorundem, ac Cœleſtium Phænomenum, necnon diverſorum Terræ, Mariſque effectuum Chronologicâ deſcriptione ab anno 6. ante Chriſti Nativitatem.

De Sacris, Prophaniſque Dypticis.

De Sacris, Prophaniſque Calicibus.

De Sacrarum Imaginum uſu, earumque veneratione.

Esemplare [illegible]
I EDIZIONE

CIAMPIN
ROMANI
MONIME